

AZ „ÉLET“ KÖNYVEI

FRAKNÓI VILMOS

EGYHÁZNAGYOK
A MAGYAR
KÖZÉPKORBÓL

BIBLIO
THECA
VITAE
AZ
ÉLET
KÖNYVEI

SZERKESZTETTE
AZ „ÉLET”
ÍRÓIBÓL
ALAKULT
SZERKESZTŐ
BIZOTTSÁG

FRAKNÓI
VILMOS
EGYHÁZNAGYOK
A MAGYAR
KÖZÉP-
KORBÓL

KIADTA
AZ „ÉLET”
IRODALMI
ÉS NYOMDA
RÉSZV. TÁRS.
BUDAPEST 1916

— MINDEN JOG FENTARTVA —

A BEKÖTÉS ÉS CÍMLAP RAJZÁT
ZÁDOR ISTVÁN KÉSZÍTETTE

„ÉLET“ IRODALMI ÉS NYOMDA RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
Budapest, I, Fehérvári-út 15/c.

Cesarini Julián

I.

Azon főpapi diplomaták között, kik a kelet felől Európát fenyegető veszélyek elhárításának munkájában a római szentszéket szolgálták, egyik sem teljesítette föladatát szentebb lelkesedéssel, de egyúttal szerencsétlenebb eredménnyel, mint Cesarini Julián bíbornok.

Munkában és küzdelmekben gazdag ifjúkor előzi meg történelmi jelentőségű szereplését.

Elszegényedett római patrícius család sarja, nélkülözések közepett végezi tanulmányait Perugia, Bologna és Pádua iskoláiban. Leckék adásával szerzi meg kenyerét és úri házaknál a gyertyák maradványait gyűjti össze, hogy éjszakáit olvasásnak szentelhesse. Fáradhatatlan szorgalma jeles tehetségekkel frigyesül. És alig hogy a jogtudori fokozatot elnyerte, a páduai egyetemen tanszéket foglal el.

De hivatása a gyakorlati élet terére vezette csakhamar. Magára vonta Branda bíbornok figyelmét. Ezen főpap, ki diplomatiái szereplésével és a művészet bőkezű pártolásával egyaránt kitűnt, mikor 1421 tavaszán, mint pápai legatus Németországba

küldetett, hogy a császár és a birodalom hadseregét a husziták kiirtására indítsa, rábirta az ekkor alig huszonhárom éves Juliánt, hogy hozzá csatlakozzék és a római curia szolgálatába lépjen.

Julián három évet töltött a legatus oldala mellett, bejárta vele egész Németországot, és több ízben Magyarországon is megfordult, Zsigmond udvaránál. Főnökét, amikor az működését befejezte, Rómába követte. Itt teljes mértékben sikerült megnyernie V. Márton pápa kegyeit. A curia politikai igazgatásában alkalmaztatott, az apostoli kamara auditorának előkelő állását nyerte el, és grossetói püspökké neveztetett ki. Majd fontos diplomáciai küldetésekre használtatott, Franciaországba és Angliába, hol az egyház jogait az uralkodók támadásai ellen kellett megoltalmaznia. Erélyesen, de egyúttal mérséklettel és ildomosan lépett föl. Sikert is aratott.

A pápa időközben, már 1426 tavaszán a bíbornokok testületébe vette föl; bár a kinevezést csak négy esztendő letelte után tette közzé. Az 1431-ik év első napján legatussá rendelte, ugyanazon megbízással, melyben egykor Branda bíbornok járt el. Feladata volt: a husziták ellen keresztes hadjáratot létesíteni. A legszélesebb hatalomkörrel ruházott föl. Hatósága Magyarországra is kiterjedett.

Majd néhány nap múlva a pápa bizalmának még fényesebb nyilvánulásával fordult feléje. A Bázelbe egybehívott egyetemes zsinat vezetését bízta rá.

V. Mártonnak, kevésbé utóbb (1431. február

20-dikán) bekövetkezett halála után, mnidezen rendelkezéseit utódja IV. Eugén megerősítette.

A meglepően gyors emelkedés az egyházi méltóságok rangfokozatában, és az egyház feje részéről szokatlan mértékben nyilatkozó nagyrabecsülés: rendkívüli egyéniségében bírja magyarázatát.

Arra született, hogy a népek sorsának intézésére és az egyház létkérdéseinek megoldására irányadó befolyást gyakoroljon. Ehhez minden kellék meg volt benne.

Nemes alakja, szép és szellemes arcvonásai ellenállhatatlan varázserőt gyakoroltak mindazokra, kikhez közeledett. És míg magatartása a világ hatalmasaival szemben tiszteletet parancsoló vala; igénytelen és kedélyes tudott lenni az alsóbbrendűekkel. Derült és elmés volt a társaságban, mintha a világfi dicsőségére tartana igényt; pedig mikor lakásába tért vissza, durva szőrruhát öltött magára, és szüntelen sanyargatással küzdötte le az érzékek hatalmát. Minden éjszaka fölkelte és templomba ment, hogy ott végezze zsolozsmáit. És reggel, mielőtt a szent misét bemutatná, gyónását végezte. Erkölcseinek példás tisztaságáról csodálattal eltelve szólnak kortársai, kik egyéb-iránt kiméletlen kritikát gyakoroltak az egyházi férfiak irányában. Anélkül, hogy a skepsis kifejezése jönne tollukra, följegyzik, hogy a pápai udvarnál uralkodó meggyőződés szerint, szüzségét egész életén át meg tudta őrizni „Sok szent életű embert ismertem — írja róla jellemrajzának szerzője — de egyet sem, ki őt megközelítené!”

És még meggyőzőbb tanuságot tesz mellette a a flórenci Poggio Bracciolini, korának egyik legelső humanistája, kivel benső baráti viszonyt és sűrű levelezést tartott fön; de egyúttal, akinek frivol nézeteit és erkölcstelen életét nem mulasztotta el kiméletlen megrovással sújtani; azon fáradozván, hogy a helyes útra térítse eltévedt barátját.

Egy ilyen intő szózat elolvasása után, Poggio cinikus hangon fogalmazott védőirattal válaszolt, melyben vétkeiket jelentéktelen gyarlóságok színében tüntette föl. És fejtegetéseihez a következő megjegyzést csatolta: „Elismerem, hogy előtted, a legjobb és legszentebb férfiú szemeiben, az is, ami mások előtt csekélységnek látszik, szükségkép legsúlyosabb bűn gyanánt tűnik föl. Isten téged megáldott az ismeretek minden ágában kitűnő tudományossággal, jeles erényekkel, minden bűntől visszariadó természettel, végre tiszta és egyszerű lélekkel, melyhez semmi földi nem tapad, a testtel való kapcsolatán kívül. Ha tehát saját erényeid és irántam táplált jóindulatod sugallatát követvén, vádolsz, intesz és korholsz; ha javulásomat iparkodol eszközölni: a tökéletes ember és az igaz barát kötelességét teljesíted, amiért hálával tartozom!”

Azoknak hosszú sorában foglalt Julián helyet, kiknek lelkében a keresztény meggyőződés szilárd-ságát nem ingatta meg, a keresztény erkölcsök tisztaságát nem homályosította el a klasszikai kor alkotásának kultusza. Mert az egyházi tudományosság alapos ismeretei mellett, bírta a humaniz-

mus műveltségének előnyeit, melyek iratainak értékét és szónoklatainak hatását emelték.

Külföldi útjain gondosan kutatta a régi írók munkáit, leleteiről tudósította olaszországi barátait; és értékes könyvtárt gyűjtött egybe, melynek maradványai nemes izléséről tanuskodnak. A maece-nások díszes köréhez is számíttatott, amire azon körülmény utal, hogy korának egyik nagynevű humanistája Bruni Lénárd (Leonardus Aretinus) „A gótok ellen viselt háborúról” írt munkáját neki dedikálta.

II.

Julián bíbornok 1431. március 4-dikén érkezett Nürnbergbe, hol Zsigmond császár elnöklete alatt. a német fejedelmek, a husziták ellen létesítendő hadjárat ügyét tárgyalták és elhatározták, hogy a nyár folyamán sereget fognak Csehországba indítani. A legatus kinyilatkoztatta, hogy kereszteseket fog gyűjteni és személyesen áll azok élére. A következő hónapokban bejárta a Rajna tájait, a híveket lelkesítve, hogy az egyház ellenségeinek leküzdésére célzó vállalatban vegyenek részt. És csakhamar nagyszámú csapatok gyülekeztek, a kereszt jele alatt, a megjelölt táborhelyekre.

Mielőtt a hadjárat kezdetét venné, (július 5-ikén) a cseh nemzethez intézett manifestumban még egy végső kísérletet tett, hogy az elszakadtakat az egyházba való visszatérésre bírja.

Szívének leghőbb vágya, — úgymond — hogy a dicsőségteljes cseh királyságot az egyházzal

kibékítse, nyugalmaiba és rendes állapotába visszahelyezze. Békét hoz, nem romlást. A jó erkölcsök visszaállítása, Isten dicsőségének emelése az ő feladata. Tanusítsanak bizalmat iránta. Kész mindenkit testvéri szeretettel ölelni magához. „Csak a kényszerűségnek engedve, ragadtunk fegyvert ellenetek; mert nem nézhetjük közönyösen, amint enyészetnek indul nálatok a vallás, pusztúlnak a templomok, megvetés tárgyaivá lesznek a szentségek, üldöztetnek a hű keresztények!... Udvöztönk, ki drágalátos vérével mindnyájunkat megváltott, ébreszse föl lelketekben az elhatározást, hogy országotok díszére, örök üdvösségtek biztosítására, velünk a hitben egyesülni fogtok!”

A fegyverkezés zajában hatás nélkül hangzottak el e nemes szavak. A birodalmi és kereszties sereg oly roppant számú volt, amilyen ritkán gyűlt össze német földön. Negyvenezer lovas és kilencven-ezer gyalog katonából állott. Három hadtestre osztott. Az első Julián bíbornok és a szász herceg, a másodikat a brandenburgi örgróf, a harmadikat a bajor fejedelem vezérelte.

Ellenállásra nem találván, Csehországba nyomultak, és nagy részét elárasztották. De augusztus 14-dikén Pilsen felől, Tausz irányában, a csehek hatalmas serege közeledett. A német haderő ekkor csatarendbe állíttatott, hogy az ellenséget bevárja. Julián bíbornok és a szász herceg egy domb tetején foglaltak állást, onnan intézendők a csatát. Azonban onnan iszonyú jelenet tárult fel előttük. A kereszties sereg, melyet az előnyomuló

csehek vad harci lármája rémülettel töltött el, be nem várván az összecsapást, futásnak eredt, magával sodorván a rendes hadtesteket és vezéreiket is.

Egy erdő szélére érvén, Julián biztatására néhány ezer ember megállapodott, hogy az üldözőket feltartóztassa. De nem sikerült. A legatus nagy veszélyben forgott; maguk a keresztesek, kik őt tették felelőssé a katasztrófáért, törtek életére. A würzburgi püspök mentette meg; közvitéz ruháját adta rá, és fegyveresei által őriztette. Julián, lelkében kimondhatatlan fájdalommal és keserűséggel, tért vissza Nürnbergbe.

Innen azután Bázélbe sietett, hol szeptember 9-ikén tartotta ünnepélyes bevonulását.

A tauszi szerencsétlenség mély és megrendítő hatást gyakorolt lelkére. Azon meggyőződést érlelte meg benne, hogy az erőszak fegyvereivel a csehek irányában célt érni nem lehet; hogy egyedül békés eszközöktől, engedelkenység útján, várható a szakadás megszüntetése. Amily hévvel munkálkodott ekkorig a háború létesítésén, olyan önmegtagadással fáradozott ezentúl a kiegyenlítés előkészítésén. A bázeli zsinat tanácskozásainak napi-rendjére legelőbb a csehországi ügyet tűzte ki. És kivitte, hogy a zsinat, szelíd és szeretetteljes hangon szerkesztett iratban a huszita felekezet vezérférfiait meghívta Bázélbe.

De ekkor azonban váratlanul komoly nehézségek álltak útjába. IV. Eugén környezete azon aggódott, hogy a zsinat a pápai hatalom jogkörére sérelmes végzéseket fog alkotni, 1431. december

12-dikén meghagyta Julián bíbornoknak, hogy a zsinatot oszlassa föl, azon kijelentés mellett, hogy az, másfél esztendő letelte után, Bolognába ismét össze fog hivatni. De Julián, az egyház javáért lángoló buzgalma által sugalmazva, nem habozott a pápát elhatározásának véstetjes következményeire figyelmeztetni, 1432. január 13-dikán kelt előterjesztésében tiszteletreméltó nyíltsággal és határozottsággal tárja föl a helyzetet.

„Sokféle veszélyek — úgymond — kényszerítenek arra, hogy bátran és rettenthetetlenül szóljak Szentségedhez; veszélyek, melyek hitünket, az egyházi rendet és Szentséged jó hírnevét fenyegetik. A szeretet is, melyet Szentséged iránt érzek és Szentséged viszonz, unszol, hogy ne hallgassak, és kemény szavaktól se tartózkodjam, szent Bernát példájára, ki azt mondja, hogy az igaz barát néha korhol, de sohasem hízeleg... Bár megkérdeztek volna, mielőtt a rendeletet kibocsátották! Mert miképen adhat helyes tanácsot az, aki az üggy állását nem ismeri? ... Ha a zsinat feloszlik, mit fognak mondani az eretnekek? nem fog-e még növekedni merészségük? Azt fogják hirdetni, hogy nem bátorzkodtunk őket bevárni; hogy miként előbb a keresztesek serege, úgy most az egész egyház megfutamodik előttük... Emellett a népek bizalommal várják, hogy ezen zsinat végre keresztül fogja vinni az egyházi rendnek régen sürgetett reformját. Ha reménységünk ismét meghiúsul, a husziták példáját követve, ránk fognak törni és kiirtanak minket, azon meggyőződésben, hogy

ezzel Istennek kedves dolgot cselekednek.“ Kijelenti, hogy mivel ő a német birodalmi rendeknek a zsinat részéről segélyt ígért, a zsinat feloszlása után meg fog jelenni körükben és fel fogja őket szólítani, hogy ám szolgáltatassák ki őt az eretnekeknek, készebb lévén meghalni, mint megbecstelenítve élni. Mert azon ígéret, hogy a zsinat másfél esztendő múlva újból össze fog hivatni, senkit sem nyugtathat meg. „Kérdezzék meg az eretnekeket, vajjon ők is elfogják-e napolni másfél esztendőre ellenséges tevékenységük folytatását? Kérdezzék meg azokat, kik gyűlölettel vannak eltelve a papság iránt, vajjon készek-e másfél esztendeig várni?“ Alaptalannak nyilvánítja azon föltevést, hogy a zsinat a pápára nézve hátrányos végzéseket akarna hozni. Utal azon mozgalomra, melyet a feloszlató rendelet előidézett. Már is számosan hirdetik, hogy a zsinat feloszlata egyjelentőségű az eretnekség, háború, bűn és gyűlölet ápolásával.

Ha tehát kísérletet tenne a zsinat feloszlására, megköveznék vagy darabokra tépnék. A feloszlási rendeletet érvénytelennek is tekintik, mivel alaptalan okokra támaszkodik. Nem áll az, hogy Bázeli vidéke a huszita eretnekség által meg van mételyezve. Nem áll az, hogy a háborús viszonyok vagy a tél zordonsága a Bázeli való megjelenéstől a főpapokat visszatartják... Isten szerelmére kéri a pápát, hogy a feloszlási rendeletet vonja vissza, vagy legalább függeszsze föl. „Talán erőteljesebben szólottam, — ezek zársorai — mint engedelmes fiúhoz illenék. De mikor a ház ég, a

rabszolga is fel van hatalmazva arra, hogy lármát üssön, és urát, ennek rendelete ellenére is, álmából fölriaszsa. Mindazáltal, ha hibáztam, alázattal bocsánatért esedezem.”

Felszólalása nem maradt hatástalan. A pápa engedett. A zsinat folytatta munkálkodását, és első sorban tárgyalásait a husziták megnyerése ügyében. Mikor az 1433-dik év elején a csehek küldöttei a zsinat színe előtt megjelentek, Julián szeretetteljes módon fogadta és megható beszéddel üdvözölte őket. Egyik vezérökkel, a híres „nagy” Prokoppal szívélyes viszonyba lépett, és nemes előzékenységével lebilincselte a zord férfiút. A tárgyalások és vitatkozások ennek következtében a két fél közeledését vonták maguk után. Az 1433. szeptember 2-án tartott zsinati ülésben Julián bíbornok kijelentette, hogy a zsinat a csehek minden kívánságát, amennyiben az isteni törvények engedik, teljesíteni kész, és e célból Prágába küldöttséget bocsát. Néhány hónappal utóbb megkötöttetett a husziták felekezetével az egyesség. (Prágai kompaktaták.)

Ez azonban ki nem elégített mindenkit. Panaszok és újabb kívánságok érkeztek a zsinat elé. Ekkor (1434. február 24-én) Julián bíbornok válaszában kijelenté, hogy miután az egyház határtalan szeretete által ösztönözve, már is példátlanul álló engedményeket tett, és „saját testén sebet ütött, hogy így az új ágat a régi törzsbe beolt-hassa”: most már a cseheknek is meg kell nyugodniuk.

Ám a csehek nem nyugodtak meg. Az alkudozásokat véres háború váltotta föl.

A következő évben (1435.) a zsinat is tett kísérletet az egyezés létrehozására. Követeket küldött Csehországba, kik azután Székesfehérvárt, Zsigmond udvaránál is megjelentek. Hosszas alkudozások után a prágai kompaktaták megerősítettek, és az 1436. nyarán Iglóban tartott országgyűlésen (július 5.) kihírdették.

Ezalatt (1434.) a görög-keleti egyház küldöttsége is megjelent Bázelen. Julián azt ép oly megnyerő módon fogadta, mint a cseheket. Udvozló beszédében abból indult ki, hogy Krisztus születésétől kezdve haláláig a békesség szózatát hangoztatta. „Nekünk is, — úgymond — kik tanítványai vagyunk és nevét viseljük, kötelességünk a békét és egyetértést ápolni. Ha megfontoljuk, mily csekély közöttünk az eltérés és mily sok dologban egyezünk, pirulnunk kell afölött, hogy oly régtől fogva viszályban állunk... Ennek megszüntetése végett nem kerülünk munkát és fáradságot. Készek vagyunk, az Udvozító példáját követve, önmagunkat is feláldozni. Aki másképen jár el, hiába imádkozik Istenhez. Az imádság, a böjt, az alamizsna, sőt még a vértanuhalál is haszontalan a szeretet és egység szelleme nélkül!”

És míg az egyház egységének helyreállításán, összes erőinek megfeszítésével fáradozék; serényen előmozdította az egyház kebelében elhatalmasodott visszaélések kiirtására célzó reformmunkálatokat. Nem zavarta meg ezen törekvéseiben a félreértés,

mellyel legtisztább intenciói találkoztak; sokan azzal gyanúsították, hogy a zsinat irányában azért oly engedékeny, mert pápává akarja magát megválasztatni.

III.

A csehországi és görög szakadárság megszüntetésére irányuló akcióban IV. Eugén pápa előtt azon gondolat is lebegett, hogy az egyesített kereszténység erejét minél hathatósabban fordíthassa a törökök ellen. Ezen szempontból folytonosan éber figyelemmel kísérte azon bonyodalmak fejlődését, melyek Magyarországon Albert király váratlan halálával (1439.) bekövetkeztek. A magyarországi rendek — élükön a hős Hunyadi János — Legyelországnak nagy reményekre jogosító ifjú királyát, Ulászlót hívták meg a trónra. De mikor néhány héttel utóbb az özvegy királyné, Erzsébet, gyermekeket szült, ezt, V. Lászlót, egy tekintélyes párt királynak kiáltotta ki, a szent koronával megkoronáztatta és nagybátyjának, Frigyes német királynak gyámsága alá helyezte. A két párt között háborúra került a dolog, mit Murad szultán arra használt fölt, hogy Nándorfehérvár megvívására tett kísérletet. Ezt megghiúsította Thallóczy János vránai perjel vitézsége; de félő volt, hogy a belső viszályok által emésztett ország ellenállási képessége mindinkább gyengülni fog.

Ekkor közbelépett IV. Eugén. Az 1442-dik év március elején, Cesarini Julián bíbornokot, Magyar-, Lengyel-, Csehország és Ausztria területére, telj-

hatalmú követévé (legatus de latere) nevezte ki. Két feladatot tűzött ki néki: hogy Ulászló és Erzsébet kibékítése által Magyarországon a belső nyugalmat állítsa helyre; és Ulászlót a törökök ellen, háború indítására készítse.

Egyidejűleg Kristóf koroni (görögországi) püspököt a Lengyel- és Magyarországgal határos tartományokba, Litvániába, Moldvába, Oláhországba és Albániába küldötte, hogy a török hadjárat előkészítésének munkájában részt vegyen és Julián igyekezeteinek sikerét elősegítse. A pápa bőkezűen gondoskodott a költségekről. Különösen Julián bíbornok részére, azon korban szokatlanul nagy fizetést utalványozott, évi hatezer arany forintot, ami által lehetővé akarta tenni, hogy állását megillető fénynyel léphessen föl, mire saját jövedelmei nem tették volna képessé; mert a javadalmak halmozásának visszaélését kárhoztatva, a grossettoi kis püspökség mellé más javadalmat elfogadni vonakodott; valamint köztudomású volt felőle az is, — kortársai a meglepetés kifejezésével jegyzik föl, — hogy követségei alkalmával, uralkodók és főpapok szokásos ajándékait állhatatosan visszautasítja. Meghozza ellenben készséggel azon áldozatot, hogy igénytelen és egyszerű életmódjával felhagyott. Nagy kísérettel utazott, melynek egyik tagja Trevisói Tádé, orvostudor és a szépművészetek mestere, később jelentékenyebb szerepet játszik.

A legátus útközben, szokás szerint, megállapodott Velencében, tisztelgett a doge előtt, bejelentette küldetésének feladatait; kikérte a köztársaság

tanácsát és támogatását; egyúttal felvilágosítást is nyújtott a pápa olaszországi politikájáról, mely minden támadó szándéktól távol áll és egyedül az egyházi állam biztosítására törekszik. A doge, a szenátus hozzájárulásával fogalmazott válaszában, azon óhaját fejezte ki, hogy a legátus lehető leggyorsabban siessen rendeltetése helyére; mert bízik — úgymond — Isten kegyelmességében és a legátus bölcsességében, hogy a Magyarországon dúló pártviszályt lecsendesíti, a királyt és királynét kibékíti, a főrendek között összetartást honosít meg, valamint mindnyájokat rábírja, hogy a kereszténység javára és a törökök visszaverésére szükséges hadi intézkedéseket megtegyék. Mivel pedig ilyen ügyekben tanácsot csak akkor lehet adni, ha ismeretes lesz az ő föllépésének eredménye, kéri, hogy erről értesítse a szenátust, mely azután érett megfontolás tárgyává teendí az ügyet; ígérvén, hogy a kereszténység érdekeinek biztosításában készséggel fog közreműködni.

A lagunák városából Zenggen, Zágrábon keresztül vezetett az út Budára.

Itt Julián bíbornok a király, a főpapok és főrendek által ünnepélyesen fogadtatott.

Mikor a bázeli zsinat a pápával nyíltan szakítva, a szavoyai herceget V. Felix név alatt ellenpápává megválasztotta, Magyarország osztatlanúl és állhatatosan az egyház törvényes fejéhez ragaszkodott. De Lengyelországban a főpapság és az udvar nem szünt meg a bázeli zsinattal rokonszenvezni és habár nem ismerte el Felixet, de megszakította az össze-

köttetést IV. Eugénnal és a neutralitás álláspontját foglalta el.

Most Felix pápa azon volt, hogy Ulászlót a maga részére vonja és legátust küldött hozzá, a trienti püspököt, Sándor maszoviai herceget, kihez, mivel Ulászló királynak unokatestvére volt, nagy reményeket fűzött. De törekvéseit Julián könnyen meg tudta hiúsítani. Az ő emelkedett szellemének és magas műveltségének fölényével elbűvölő hatást gyakorolt a nagyratörekvő ifjú uralkodóra, ki kezdetről fogva mély tisztelettel és benső rokonszenvvel csatlakozott hozzá, készséggel karolta föl IV. Eugén célzatait és habozás nélkül hajlandónak nyilatkozott Erzsébettel méltányos föltételek alatt kibékülni.

A bíbornok ekkor Győrbe ment, az özvegy királynéhez. Az volt a terve, hogy az Erzsébet és Ulászló között létesítendő házasság ajánlatával egyeztesse ki az ellentétes érdekeket.

A királyné, bár vágyott a békességre, mert miután pénzét és ékszereit a háború költségei már elnyelték, súlyos adósságok terheit vette magára; megfeythetetlen idegenkedéssel viseltetett a házassági terv irányában, melyet visszautasított. Ellenben hajlandó volt két leánya közül az idősebbet, Annát Ulászlónak és az ifjabbat, Erzsébetet, Kázmér lengyel hercegnek nőül adni. Nem volt rábírható arra sem, hogy fiának, a csecsemő Lászlónak jogigényeit a magyar trónra fölláldozza. Csak ahhoz adta hozzájárulását, hogy László magtalan halála esetére, az örökösödés Ulászlónak biztosításáék, és

ez, László kiskorúsága alatt teljes hatalommal kormányozza az országot; valamint, hogy kárpót-lásul költségeiért, a Lengyelország által zálog-címén birt tizenhárom szepesi város örök tulajdonul a lengyel koronához csatoltassék, Sziléziát pedig Anna hercegnő kezével, mint jegyajándékot kapja.

A legátus megvitte Budára ezen békeföltételeket, melyeket Ulászló és lengyel tanácsosai, tekintetbe véve a hazájukra háramló nagy előnyöket, szívesen fogadtak volna el; de a magyar urak határozottan elutasítottak. Hunyadi János úgy nyilatkozott, hogy „a háború folytatása kisebb baj, mint olyan béke, melyet az ország egy részének átengedése árán kell megvásárolni. Julián nem csüggedett. Újból vállalkozott arra, hogy Győrbe megy. Itt a béke-föltételek néhány pontjának megváltoztatását eszközölte ki; de a magyar országtanács ezen eredményt sem tartotta kielégítőnek. Ekkor Julián azon föltevésben, hogy Ulászló és Erzsébet személyes találkozása a fennforgó nehézségek elhárítását meg fogja könnyíteni, oda hatott, hogy azt lehetővé tegye és evégből a háborúban álló felek között fegyverszünetet létesítsen. És elérte kitűzött célját.

Augusztus első napjaiban, Julián bibornok, Ulászló biztosaival, — kiknek élén Ujlaki Miklós bán és Báthori István állottak — megjelent a Pozsonyban időző királynénál. Hosszabb tárgyalások után, a tényleges helyzet alapján, egy esztendőre (1443. június 24.-ig) fegyverszünet kötöttet. Megállapították, hogy a végleges békekötés és a törökök ellen közös erővel indítandó hadjárat ügye,

Esztergomban fog tárgyalatni, hol szeptember 22.-én a két fejedelmi személy találkozik. A király oklevelet állított ki, melyben elmondja, hogy „engedve Eugén pápa és Julián bíbornok óhajtságának, valamint a magyar rendek kérelmeinek“, meg fog jelenni Esztergomban; de azon föltétel alatt, hogy Julián bíbornok és Ujlaki Miklós kísérik oda, továbbá az általa Juliánnal közölt formában, Ulászló és a magyar urak biztosítsák nemcsak a szabad jövet-menet felől, hanem arról is, hogy akarata ellen sem házasságra, sem jegyváltásra kényszeríteni nem fogják.

Mindez nem volt képes a fennálló bizalmatlanságot eloszlatni. Az esztergomi összejövetel nem jött létre. Sőt az ellentétek még élesebbek lettek; úgy, hogy a legtöbben a kibékülés reménységét már végkép elejtették. Csak Julián nem mondott le róla. Új tervvel állott elő; hogy Erzsébet királyné, legkiválóbb híveivel, az őt uraló Győr városába jöjjön, Ulászló király pedig magyar és lengyel tanácsosaival, a szentmártoni apátságba szálljon meg. Ekkor azután az általuk választandó bizalmi férfiak indítsák meg a tárgyalást, közvetítsék a kölcsönös üzenetek váltását.

A tervet elfogadták. Julián bíbornok állott a bizalmi férfiak élén. Fáradtságot nem kímélve, járt-kelt a zord őszi napokban, Győr és Szentmárton között. Az alkudozás három egész hétig húzódott el. De ezen idő rövidnek tűnt föl előtte, a számos és nagy nehézségeket tekintve, melyeket el kellett hárítani. A legnagyobbak egyike: a királyi cím

kérdése volt. Ulászló ugyanis kijelentette, hogy „készebb meghalni, mintsem a magyar király címéről lemondani“. Erzsébet pedig úgy nyilatkozott, hogy „inkább az életről mond le, mintsem hogy a fiát illető királyi címet másnak engedje“. Ezen kettős szírtet a békebiztosok akkép hajózták körül, hogy a kérdést a békekötés föltételei közül egyszerűen kihagyták. Egyébiránt Ulászló király, a béke érdekében — kétségtelenül Julián befolyása alatt — minden áldozatot meghozott.

Beleegyezett abba, hogy Erzsébet királyné megtartsa mindazon várakat és városokat, melyek tényleg hatalmában vannak; sőt megnyugodott abban is, hogy Erzsébet királyné a békekötés megerősítése alkalmával, ünnepélyes óvás alakjában, kiskorú fiának, V. Lászlónak jogigényeit fenntartsa. Viszont Erzsébet csak azt a kötelezettséget vállalta el, hogy idősebbik leányát, Anna hercegnőt, nőül fogja adni Ulászlónak. A két fél biztosai december 13.-án aláírták a békekötés oklevelét. Másnap Ulászló, a környezetében levő magyar és lengyel urak által kísérve, látogatást tett Erzsébet királynénál, ki előtt élőszóval ismételte és esküvel megerősítette a követői által elvállalt kötelezettségeket. Majd a székesegyházban hála isteni tisztelet tartatott, mely alkalommal a béke föltételei magyar, német és lengyel nyelven kihirdettettek. De az általános örömet csakhamar gyász, aggodalom és kétség váltotta föl. Erzsébet királynét, négy nap múlva, váratlanul elragadta a halál

Frigyess római király, ki a győri békealkudozá-

sokban szándékosan mellőztetett, amint gyámfia, V. László, anyjának haláláról értesült, nem mutatkozott hajlandónak az általa elvállalt föltételek érvényességét elismerni és fenyegető állást foglalt el Magyarország irányában. Julián előtt tehát most azon föladat állott, hogy Frigyest megnyerje. Alkalmas közvetítőül kínálkozott régi barátja, Piccolomini Aeneas Sylvius, a hírneves humanista, ki utóbb úgy az egyházi, mint a politikai közélet terén jelentékeny szerepre volt hivatva. Néhány évvel ezelőtt, mint főpapok titkára, jelen volt a bázeli zsinaton. Alárendelt állása dacára, magas műveltsége közel hozta őt a zsinat hatalmas elnökéhez. A humanizmus közös kultusza szoros kapcsolatot képezett, mely akkor sem lazult meg, mikor az egyik a zsinat egyházpolitikai irányától elidegenedett és a másik ahhoz hű maradt. Aeneas Sylvius 1442. nyarán Frigyes kancelláriájában kapott titkári hivatalát és csakhamar befolyásos állást foglalt el. Amint 1443. február havában uralkodójával a német birodalomból Ausztriába jött, értesülván arról, hogy egykori jóakarója a szomszéd Magyarországon tartózkodik, a legelső alkalmat megragadta, hogy üdvözlését jelentse neki, azon szerény megjegyzéssel, hogy talán még emlékezni fog rá.

Julián az üzenetet (1443. május 1-én) levéllel viszonzotta, mely az irány szépsége és az abban nyilatkozó érzelmek nemessége által egyaránt figyelemreméltó. „Ha tudnád, — írja egyebek között — mennyire szerettek mindig és szeretlek most is, mennyire becsülöm erényeidet: bizonyára föl-

kerestél volna azon édes levelek egyikével, amilyeneket te tudsz írni. Ohajtom, hogy ne feledkezzél meg a jóakarat és barátság felől, mely minket egyesített.” Szerencsét kíván a császári kancelláriának, mely most a latin ékesszólás színhelyévé fog válni. De nem szoritkozik ezen kontestációkra. Fontos közléseket tesz neki. „Hőn óhajtok — úgy mond — mielőbb találkozni a császárral, hogy Magyarország békéje érdekében valamit végezhessenek és így a törökök ellen tervezett hadjárat könnyebben, sikerebben létesülhessen. Ezen két szent ügyért, melyet az apostoli követség tiszténél fogva háramlik rám, úgy lelkesedem és hevülök, mint egykor a csehországi vallási békéért!”

Julián Schlick Gáspár kancellárhoz is intézett levelet.

Ajánlatai előzékeny fogadtatásra találtak. És már a következő hetekben megjelent Frigyes udvaránál, a váci püspökkel és Ulászló egykori nevelőjével, Lasocki Miklós krakói dékánnal. A tárgyalások folyamán újra megpendítette a Jagello és Habsburg családoknak házassági frigy által való összekapcsolását, oly módon, hogy Ulászló egy osztrák főhercegnőt venne nőül. Frigyes nem volt rábírható, hogy azonnal a béke föltételeinek tárgyalásába bocsátkozzék, de nem is utasította el Julián ajánlatait. Abban történt megállapodás, hogy Hainburgban, úgy az Ulászló, mint a László pártján álló főrendek, közös gyűlésre fognak összejönni, a békekötés ügyét tárgyalandók. A bíbornok a figyelem és udvariasság jeleivel elhalmozva, jó reménységgel

lelkében, tért vissza június második felében Budára. Itt azon volt, hogy Frigyes szándékainak őszintesége iránt Ulászlót megnyugtassa és a haingburgi értekezlet tervét elfogadtassa vele.

IV.

Mialatt Julián bíbornok páratlan türelemmel és nem kisebb ügyességgel vezette a béketárgyalásokat, szüntelenül lelke előtt lebegett az ő végső célja: a törökök ellen intézendő támadó hadjárat. Erre most elérkezettnek látta a legalkalmasabb időpontot; miután a diadalok, melyeket (1442. őszén) Szeben mellett és a Vaskapunál Hunyadi János aratott, kitüntették, hogy az ő személyében a hivatott hadvezért megadta a Gondviselés. Az öröndetes események hírét, reménységeit tolmácsoló levelekben, külön futár által küldötte Rómába.

És ennek megérkezése után már tíz nappal (1443. január elsején), IV. Eugén pápa az összes keresztény világnak szóló bullát bocsátott ki, melyben élénk színekkel ecseteli az ozmánok részéről fenyegető veszélyeket. Majd így folytatja: „Ha — úgymond — a múlt szeptember hó folyamán, Isten az ő csodálatos kegyelmességében, a keresztényeknek, kedvelt fiúknak, a nemes János vajda vezérlete alatt, csodálatos módon, mint mindnyájan állítják és ő maga is alázatosan vallja, a törökök fölött dicső és szerencsés győzelmet nem enged vala: a kegyetlen törökök egész Magyarország földülésára és meghódítására tettek volna kísérletet.“ A korábbi súlyos csapásokat — így szól folytatólag

— Isten talán azért bocsátotta a kereszténységre, hogy a viszálykodó fejedelmeket egyesülésre kényszerítse. Hő óhajtása, hogy a kibékült népek, a szentszék vezérlete alatt, a közös ellenség megtörésére irányozzák hatalmukat. És ezt lehetővé teendő, nagy hajóhad és szárazföldi hadsereg kiállításának költségeire, az egész keresztény világ egyházi javadalmasait jövedelmök tizedrészének beszolgáltatására kötelezi és ő maga ezen tizeden felül, az apostoli kamara jövedelmeinek ötödrészét ajánlja föl.

Julián a pápa elhatározásáról értesülvén, buzgón karolta föl a hadjárat előkészítésének érdekeit. Míg oda hatott, hogy a magyar király és az urak körében a harcias szellemet éleszsze, egyúttal azon eszmét hozta szőnyegre, hogy a magyar sereg előnyomulásával egyidejűleg, a tengerparti államok által kiállítandó hajóhad is lépjen akcióba, oly módon, hogy az európai és ázsiai török birodalmat elválasztó galliopolisi szorosban (Hellespontusban) foglaljon állást és a török hadaknak Ázsiából Európába szállítását akadályozza meg. A pápa nemcsak erkölcsi támogatását, hanem tényleges közreműködését is fölajánlotta. Április második felében — Sienában tartózkodott ekkor —, az udvaránál levő velencei követ, Ser Leonardo Venerio útján, azon kérelmet intézte a signoriához, hogy adjon neki át tíz gályát, melyeket azután fegyveresekkel és hajósnéppel a szentszék fog el látni; közölte azon szándékát, hogy a költségek fedezése végett a velencei és flórenci köztársaságok

papságára egyházi tizedet fog kivetni; egyúttal a hajóhad kiállításának módozataira nézve a signoria tanácsát kérte ki.

A signoria, amint a pápa kívánatáról értesült, készséggel följánlotta a tíz gályát, bár kellő jókarba helyezése húszezer aranyat meghaladó kiadásokkal járt. De a pápa azon szándékát illetőleg, hogy a gályák felszerelését és hadinépeik ellátását a papságra kivetendő tizedjövedelemből fogja fedezni, kijelentette, hogy a flórenci és velencei papság az egész teher elviselésére képtelen; minél fogva a pápának más jövedelmi forrásokat is szükséges megnyitnia és pedig sürgősen, mert a hajóhadat rövid idő alatt kell útnak indítani, hogy az már a galliopolisi szorosnál álljon őrt, amikor a magyarországi hadsereg megindul. Egyúttal a hajóhad megindításának föltétele gyanánt állította elő Olaszország belső békéjének helyreállítását, különösen a milanói hercegi házzal való kibékülést, mert a háborút, melyet az ellen viselnek, a köztársaság olyannak tekinti, mintha saját területét fenyegetné.

A pápa fölszólításával egyidejűleg a burgundi fejedelemtől is érkezett a köztársaság kormányához azon kérelem, hogy négy gálya engedtessek neki át, melyeket saját költségén fog fölfegyverezni és a Hellespontusba küldeni. A senátus ezen előterjesztésre is kedvező választ adott.

A pápa a hajóhad ügyeinek intézésére és a galliopolisi szorosba vezetésére, külön teljhatalmú legátust nevezett ki: választása Condolmieri Ferenc

bíbornokra, a római egyház alkancellárjára esett, ki úgy is, mint az ő unokaöccse, úgy is mint velencei származású, kiválóan alkalmasnak látszott a reábízott föladatok megoldására. És a signoria csakugyan meglelégedéssel fogadta ezen kinevezést.

Mindazáltal, mielőtt még a legátus Velencébe érkezett volna, a signoria és a pápa között ellentétek merültek föl. IV. Eugén ugyanis kincstárának szomorú helyzetében, melyet az egyházi szakadás és az olaszországi politika bonyodalmai idéztek elő, nem mondhatott le azon tervről, hogy a hajóhad költségeire a papság megadóztatásában keres fedezetet; és mivel a signoria ezt tíz gálya fölfegyverzésére elégtelennek nyilvánította, csak hat gályával kívánt a tengeri akcióban részt venni.

A signoria nem titkolta el e fölött elégtelenséget. Utasítása értelmében, május végén megjelent követe a pápa előtt és így szólott:

„A köztársaság a megszokott tisztelettel és hódolattal fogadta Szentséged iratát, a galliopolisi szorosba küldendő hajóhad tárgyában. Utánozván az ősokeket, kik mint Krisztus igaz atléái, a szent hit terjedése- és gyarapodésáért, a hitetlenek és különösen a törökök ellen viselt háborúkban minden veszéllyel szembeszállottak, ugyanazon buzgó készség lelkesíti most is. Ezért Szentségednek szívesen tett tíz gálya átengedése iránt ajánlatot, melyhez állhatatosan ragaszkodik. Nem kevésbé ütközött meg tehát azon, hogy Szentséged levelében csak hat gályáról beszél, melyeknek fölfegyverzését magára vállalja. A tengerészeti ügyekben

szerzett tapasztalatok alapján, kellő tisztelettel kijelenti a signoria, hogy a szent vállalat sikerének biztosítására nagyobb számú gályák kiállítása szükséges.”

„De továbbá, Szentségednek azon intézkedése sem kielégítő, mely szerint a gályák fölfegyverzésének költségei az egyházi tizedből fedezendőek. Mert ha elegendő volna is a várható összeg, ez nem folyhat be a kellő időben. Ugyanis szükséges, hogy amikor a keresztény sereg közeledik, a hajóhad már a tengerszorosban foglaljon állást és képes legyen a török hadaknak úgy Ázsiából Európába, mint Európából Ázsiába átkelését megakadályozni. Félő, hogy ezt a hajóhad, ha indulása késik, nem teheti meg alkalmas időben és így a keresztény világ reménysége meghiúsul.”

Mindazáltal előterjesztésének nem volt meg a várt hatása; és a tudósítások, melyek a pápai udvarból Velencébe érkeztek, itt mindinkább azon meggyőződést érlelték meg, hogy a hajóhad megindítása ezen esztendőben nem remélhető. Ezért a doge egyenesen értésére adta Condolmieri bíbornoklegátusnak, hogy amennyiben a szükséges pénzzel el nem látják, inkább ne is jöjjön Velencébe. „Mert — írja követének — ha a bíbornok úrnak megparancsoltatnék, hogy pénz nélkül jöjjön, ezen intézkedést úgy értelmeznők, hogy bár belátják a hajóhad fölfegyverzésének pénz nélkül lehetlenségét, de a felelősséget azoktól, kik hibásak, elhárítani és a mi államunkra, mely mindent megtett, ami hatalmunkban állott, zúdítani kívánják.”

Ily előzmények után, a legátus és a köztársaság kormánya között nem alakulhatott szívélyes viszony. Erintkezésökben bizonyos ingerlékenység és elkeseredés mutatkozott.

Az esemény szerencsés folyamatát szemlélve — írja a doge Julián biborosnak, — a vállalat érdekeit lelkünk ugyanazon hévvel karolja föl, mint Atyaságod. Amennyiben a dolog minket illet, egészen rendben vagyunk és a hadihajókra vonatkozó ajánlatunkat, költséget nem kímélve, immár teljesítettük. Csak arra várazkodtunk, hogy a fölfegyverzésre ígért pénz megkapjuk. De ő szentsége nem méltóztatott más rendelkezést tenni, mint azt, mellyel a flórenci és velencei államok papságára tizedet vetett ki; egyéb pénzforrásokból más célokra merít. A tized pedig csekély összeget ígér és behajtása, a kedvezőtlen időviszonyok miatt, hosszú időt igényel... Tekintetbe véve azt, hogy pénz nélkül semmi sem történhetik és az alkalmas idő, amikor a hajóhadnak, hogy sikeresen léphessen föl, már is a galliopolisi szorosban kellett volna lennie, elmúlt: a hajóhad megindításának reményéről lemondunk. Élénken fájlaljuk ezt, mert előre látjuk mindazon bajokat és veszélyeket, melyek a kereszténységre fel fognak merülni. Egy gondolat vigasztal: hogy minket kötelességeink teljesítésében a mulasztás vádja nem érhet!

V.

A tengeri akció tervének meghíúsulása dacára a magyar hadjárat nem maradt el.

Június havának folyamán ugyanis a déli részen hadakat toborzó Hunyaditól és Raguza városának tanácsától levelek érkeztek, azon tudósítással, hogy a szultán Ázsiában súlyos vereséget szenvedett. Általános volt azon felfogás, hogy a támadást elhalasztani nem szabad.

Ezt Julián is annyira sürgette, hogy Frigyes és Ulászló személyes találkozásának tervét a következő évre halasztván, most azon volt, hogy mielőbb egy esztendőre fegyverszünetet hozzon létre. Felszólítására, Ulászló szívélyes hangon szóló levelet intézett Frigyeshez. „A bíbornok úr — így ír — közölte velünk Testvériséged buzgó óhajtását, dicső országunk békéjének és nyugalmanak biztosítására, valamint testvéri szeretetét, melyet irányunkban táplál. Előadta, hogy Testvériséged, császári kötelességeivel összhangzóan, a keresztény név felmagasztalásáért és az igaz hit megoltalmazásáért lelkesedvén, a törökök ellen tervezett szent hadi vállalatot, melynek igaz szívből sikert kíván, nem hogy meg akarná zavarni, de sőt inkább előmozdítani kívánja; ha csak erőszakkal nem kényyszerítenék az ellenkezőre.” Mindezen üzeneteket — úgymond — szívesen fogadja. Viszont ő is hangsúlyozza békeszerető szándékait. Az ajánlott hainburgi találkozásra örömmel sietne, de őt magát és az összes rendeket a halasztást nem tűrő hadjárat előkészítése foglalja el. Mindazáltal készséggel elfogadja a bíbornok azon javaslatát, hogy a hadjárat befejezése után történjék meg az összejövétel.

Ezen levél elküldésével egyidejűleg Julián figyel-

meztette Frigyes császárt, hogy mielőbb írjon kedvezően hangzó választ, mely a bizalmat megszilárdítsa és Ulászlót meggyőzze arról, hogy ő nem önhatalmúlag, a belső béke és a török hadjárat létesítésének hő vágya által elragadtatva, hanem valóban a német király megbízásából tette meg előterjesztéseit. Frigyes teljesítette a legátus kívánságát. Ulászló királyhoz intézett válaszában kijelenti, hogy az ő üzeneteit híven tolmácsolta a bíbornok. Valóban örömmel látná, hogy Magyarország, mint a kereszténység védpajza, a belső béke helyreállítása után, a törökök ellen harcra keljen. Sajnálja, hogy a hainburgi összejövetel nem jött létre, mert ez a békesség létrehozását eredményezte volna és pedig a hadjárat megindításának késedelme nélkül. Mindazáltal meg lévén arról győződve, hogy „mindaz, amit a bíbornok úr ki-gondol és javasol, az ország javára szolgál“, az új tervet is elfogadná és a személyes találkozásra már csak azért is ráállana, hogy Ulászlóval megismerkedjék; de mivel éppen a kitűzött időben a német fejedelmekkel, az egyetemes egyház fontos ügyeit kell tárgyalnia, most biztosan nem nyilatkozhatik és fentartja magának, hogy a hadjárat befejezése után fogja megállapodását közölni.

Ezen irányban megnyugtatta, július 22.-én Ulászló megindult.

Kiséretében voltak: Julián bíbornok, Hunyadi János és Brankovics György szerb fejedelem.

A sereg mintegy negyvenezer emberből állott, túlnyomó része zsoldosokból, kiket az országgyű-

lés által megajánlott pénzen toborzottak. Néhány főúri bandériumhoz és a pápai segélypénzen fogadott cseh vitézek csapatahoz keresztesek csatlakoztak, kiket hitbuzgalmuk a távol külföldről vezetett ide. A királyt számos hű lengyel vitéz környezte.

Amint szerb területre értek, mintegy nyolcezer rác és hat—hétszáz bosnyák fegyveres ajánlotta föl szolgálatait.

Október második felében a Morava partjaihoz jutottak, hol tábort ütöttek. Itt értesültek, hogy elentékeny török sereg közeledik. Hunyadi János mintegy tízezer lovassal elébe ment. Bolgárországba nyomult, Nissza (Nis) városát elfoglalta és november 20.-án véres ütközetet vívott a kétszerte számosabb ellenséggel, melyen fényes győzelmet aratott. Mintegy kétezer török teteme fődte a csatateret; négyezer fogoly és dús zsákmány esett a győzők kezeibe.

Hunyadi ekkor visszatért a morvamelléki táborba, hol nagy lelkesedést keltett a dicső diadal, melyet Ulászló és Julián bíbornok siettek a pápához és a keresztény fejedelmekhez intézett levelekben köztudomásra hozni. A legátus ekkor ékes-szólásának és tekintélyének egész hatalmát érvényesítette, hogy a sereg, a téli évszak okozta nehézségekkel dacolva, a hadjáratot folytassa. És czélt ért. Nagy reményekkel volt eltelve. Mikor híre jött, hogy a szultán Drinápolyból kiindult és személyesen vezeti ellenök seregét, félelem nélkül nézett a mérkőzés elé. „Bizom abban, — írja —

kinek szent nevéért harczolunk, hogy a császárra ugyanazon, vagy talán még rosszabb sors várakozik, mint amely helynökének, a basának osztályrésze volt. Mindnyájan a seregben, nagyok és kicsinyek egyaránt, csodálatos módon, bátran és lelkesen sietnek a csatába. Ha csak a küszöbön álló tél nem szolgál akadályul, remélem az Úrban, hogy ez a sereg nagy dolgokat fog művelni. Engedje ezt a kegyelmes Isten, kinek szent hitéért fáradozunk, az ő szent felségének dicsőségére, ezen országok felszabadítására és az egész kereszténység vigasztalására.”

A királyi sereg csakugyan folytatta dicsőséges előnyomulását.

Julián december 4.-én Szófiából újabb győzelmekről küldhetett szét jelentéseket; melyekhez buzdító fölhívásokat csatolt a szerencsésen megindult hódító vállalat elősegítésére.

A keresztény sereg mind tovább halad. A Balkán hólepte magaslatain ragyog az apostoli kereszt, és lobog a magyar zászló. A vallásos önfeláldozás és hazafiúi lelkesedés szelleme képessé teszi a vezéreket és vitézeit a zordon évszakkal járó szenvedések és nélkülözések elviselésére, újabb diadalok kiküzdésére. Különösen Julián bíbornoknak nagy volt a hatása. Folytonosan buzdító beszédekkel intézett a csapatokhoz és ébren tartotta bennök a bizalmat az isteni támogatásban.

De a természet leküzdhetetlen akadályokat gördített eléjük. A Balkán meredek sziklaösvényei a tél közepén járhatatlanok voltak. Vissza kellett

fordulniok. Amint Szófiát elhagyták, Murád megtámadta az utóhadat. A király a harc színhelyére sietett. Karácsony estéjén ütköztek meg. A törököket megverték. Számos fogoly között, a szultán egyik sógora is, Cselebi basa, a győzők kezeibe került.

Bizonyára a legünnepélyesebb és legmeghatóbb jelenetek közé tartozott az, mikor a hadsereg az ország fővárosába, az ujjongó tömegek sorfalai között, február 2-dikán bevonulását tartotta; mikor a húsz éves király, ki maga személyesen is részt vett a csatákban és ellenséges nyíl által okozott seb ékességét hozta magával, atyja példáját követvén, a boldogságos Szűz budavárbeli temploma előtt cipőit levette és mezítelen lábakkal járult az Úr oltára elé, hogy az Ég áldásaiért hálát rebegjen és az ellenségtől zsákmányolt hadi jelvényeket, hódolata jeléül, az Isten anyjának följajánlja; mikor a ragyogó fényben megjelenő papság közepett Julián harcedzett férfias alakja az Isten házában térdre borult, oldala mellett a „bátorságot öntő legátusi kereszttel“, mely a Hämus jégmezőin a kimerült harcosok lelkébe új bátorság életerejét öntötte.

A király a dicső haditettek emlékének megörökítése céljából, elrendelte, hogy a legkiválóbb vezérek és vitézek, tizenkét lengyelnek és ugyanannyi magyarnak, címeres pajzsai a templom falain elhelyeztessenek. Juliánnak is igénye volt ezen kitüntetésre. És ő a magyarok közé kívánt számíttatni; a magyar címerek élén, Hunyadié mellett foglalt helyet az övé!

A hadjárat dicső tényeinek híre örömteljes lelkesedést keltett Európa minden részében. Ulászló, Hunyadi és Julián a kereszténység ünnepelt hősi alakjaivá lettek. Rómában, 1444. január 10.-én a bíbornokok nyilvános tanácsülésében olvastatott föl Julián bíbornok jelentése és a következő vasárnapra ünnepélyes hála isteni tisztelet tartása határoztatott. Majd csakhamar megjött Rómába Julián küldötte, Trevisói Tádé, kit a hadjárat részleteinek előadásával és folytatására a segítség sürgetésével bízott meg; amely utóbbi irányban az olasz orvos, kit Magyarország iránt benső rokonszenv lelkesített, buzgalommal és nem siker nélkül járt el. A pápa nagy magasztalásokkal halmozta el legátusát, kiemelvén „okosságát az ügyek elintézésében, gyorsaságát föladatai megoldásában, tapintatosságát a vizzálykodók kibékítésében, erős lelkét a veszélyek között, béketűrését a nehézségekkel szemben, valamint lángoló buzgalmát, melyet a kereszténység javának előmozdításában tanúsít.” Egyúttal, azon biztos reményben, hogy a hadjárat további folyamán, a törökök egész Európából kiűzetnek és a keresztény sereg hódításai Ázsiába is ki fognak hatni, Julián legátusi hatóságát már most Görögországra és a tengerentúli területekre is kiterjesztette. Ulászló királyt pedig azzal tüntette ki, hogy (márciusban) a visszatérő Trevisói Tádé útján, a szentelt hadvezéri főveget és kardot küldötte meg néki, amely jelvények — úgy mond — ősi szokás szerint, azon fejedelmek részére adományoztatnak, kik a „keresztény hit véd-

nőkei és a római egyház oltalmazói“ gyanánt tesznek jelentékeny szolgálatokat. És a hadjárat folytatására buzdítván őt, biztosította, hogy a szentsék és a többi keresztény hatalmak támogatására számíthat; hogy a hajóhad fölfegyverzését siettetni fogja, úgy, hogy egy hónap alatt a velencei kikötőből a galliopolisi szoros felé fog vitorlázhatni.

A pápa, a vállalat folytatása céljából azon volt, hogy a velencei köztársaságot és a többi tengerparti hatalmakat közreműködésre, gályák kiállítására készítse; valamint nagy eréllyel rendelkezett Európaszerte az egyháziakra kivetett tized behajtása iránt, melynek egy részét a hajóhad költségeire szánta, másik részét pedig Ulászló királynak és Julián bíbornoknak rendelkezésére bocsátotta.

Julián egy ideig azon gondolattal foglalkozott, hogy a signoria áldozatkészségének fokozása s a készülétek siettetése végett személyesen fog Velencébe utazni; de tervét elejtette és Magyarországon szentelte tetterejét a szent ügynek.

Ő már a hadjárat alatt összeköttetésben állott a köztársaság kormányával. És hogy a magánérdekeit mindig előtérbe helyező signoriának az áldozatkészségre hatásos ösztönt nyújtson, kilátásba helyezte, hogy a kereskedelmi szempontból nagyfontosságú Galliopolis város, a Hellespontus torlalatánál, Velencének fog jutni, közreműködése jutalmául.

A signoria sietett köszönetet mondani és megígérni, hogy gályáit mielőbb útnak indítja. Mivel ugyanis Juliánnak (1443. december elején írt) tu-

dósításai úgy hangzottak, hogy a magyar sereg a tél folyamán előnyomulását Drinápoly felé folytatni fogja: az olasz hajóhadnak megjelenése a Hellespontusban jelentékenyszolgálatokat tett volna. A szenátus 1444. január 24.-iki ülésében elhatározta, hogy a tengeröböl parancsnoka, három gályával, mielőbb induljon Korfuba, onnan Modonba, majd Nigropontisba, hol a további utasításokat be fogja várni; egyszersmind meghagyta neki, hogy a Korfuban, Krétában, romániai Nápolyban és Nigropontisban állomásozó gályák fölfegyverzését eszközölje és élelmiszerek készletének összeszerzéséről gondoskodjék.

Ugyanakkor a Veronában időző Condolmieri bíbornok fölkéretett, hogy haladék nélkül térjen vissza Velencébe, a pápai gályák fölfegyverzése iránt rendelkezendő.

A bíbornok-legátus már február második napján megjelent a doge előtt, bejelentette, hogy a pápai gályák fölfegyverzésére kellő pénzerő áll rendelkezésére; és késznek nyilatkozott, hogy a legelső velencei hajón, mely kelet felé indul, ő is útra kél. Ezen ajánlatát a signoria nem fogadta el; célszerűbbnek tartotta, hogy személyesen felügyeljen a pápai gályák fölfegyverzésére és majd azokkal szálljon tengerre; a velencei gályák Nigropontisban fogván őt bevárni. Ezalatt a tengeröböl parancsnoka február első napjaiban készen állott az indulásra. Vele kellett mennie a szenátus egyik titkárának, De Rigvardatis Jánosnak, ki követ gyanánt küldetett a magyar táborba oly czélból, hogy

Ulászló királynak, Julián bíbornoknak és Hunyadi Jánosnak a köztársaság szerencsekívánatait tolmácsolja és ajándékait nyújtja át.

Míg a szenátus a gályák parancsnoka részére az utasítások elkészítésével foglalkozott, megjött a tudósítás, hogy a magyar sereg a hadjárat folytatását abbahagyta és visszatért Magyarországra. Ekkor azután a parancsnok azon rendeletet kapta, hogy csak Modonig haladjon előre és az ottani vizeken állomásozva, a további utasításokat várja be.

A signoria ugyanekkor Rigvardatist Budára küldötte és megbízta, hogy mindenek előtt Julián bíbornokot keresse föl és ujítsa meg előtte a köztársaság korábbi ajánlatait a Hellespontusba küldendő gályák tárgyában, azon föltétel alatt, „ha tavasz nyíltával a legátus úr és a király ő felsége hadjáratot indítanak“ a törökök ellen.

A burgundi fejedelem irányában is határozottan kinyilatkoztatta, hogy a hajóhad, bármily hatalmas is, csak azon esetben működhetik sikerrel, ha Magyarország és a szomszéd tartományok területéről hatalmas szárazföldi sereg indítatik a törökök ellen.

És azért most a signoria volt az, mely Condolmieri bíbornok buzgalmát mérsékelte. Az ő előterjesztésére beleegyezését adta ugyan, hogy Ser Alvisio Loredano velencei prokurátor a pápai gályák parancsnokává neveztessék ki és a többi tiszteket is a köztársaság tengerészete szolgáltassa; de a gályák fölfegyverzésére vonatkozó intézkedések foganatosítását akkorra kívánta halasztani,

mikor a Magyarországra küldött követől biztos tudósítás érkezik a magyarországi hadikészületek felől.

Mikor azután a biztos tudósítás megérkezett, a signoria kíméletlen türelmetlenséggel sürgette a pápai gályák fölfegyverzését és május 23.-án mintegy ultimátumot intézett Condolmieri bíbornokhoz. „Nem kevésbé fájlaljuk, — úgymond — hogy ő szentsége a gályák megindítására nem gondol, sőt az e célra kivetett egyházi tized jövedelmeit más célokra, saját fegyvereseinek fizetésére fordítja a mi államunk becsületének sérelmére és a kereszténység veszedelmére van; annál inkább, mert ha a gályák megindulása késik, a magyar király és a többi hadvezérek, kiket a mi buzdításaink és ígéreteink késztettek a hadjárat megújítására, méltán neheztelnek ránk. Ezek után föl volnánk jogosítva a gályákról levenni a pápai zászlót és azokat a mi lobogónk alatt küldeni a törökök ellen; mindazáltal a szentszék iránt táplált hódolatunk és ragaszkodásunk által indítva, ismételve kérjük föl, hogy a gályák késedelem nélkül fegyvereztessenek föl és indíttassanak meg.“

És csakugyan most lázas sietséggel megindult a gályák fölfegyverzése, hajósokkal és katonákkal benépesítése. E célra az egyházi tizedekből több mint 35,000 forint adatott ki; a további költségeknek fedezését a pápa saját pénztárából ajánlotta föl.

VI.

Ulászló király el volt határozva, hogy a pályán, mely az örök dicsőség babéraival kecsegteté, to-

vább fog haladni. Azonban a lengyel urak, hazájuk válságos helyzete által indítva, uralkodójuk személyes megjelenését sürgették. Juliánnak nagy erőfeszítésre volt szüksége, hogy őket ellensúlyozza és a királyt elhatározásában megingattatni ne hagyja.

Az április közepe táján Budán tartott országgyűlésen végzést hoztak, hogy „a mindenható Isten dicsőségére, a keresztény hit oltalmára és öregbítésére, a katolika egyház javára, kivált pedig Magyarország és határos részei fölszabadítására, a jövő nyár folyamán a király vezérlete alatt, hadjárat fog indíttatni Görögország és Románia felé. És Ulászló a legátus kezeibe tett ünnepélyes esküvel kötelezte magát arra, hogy „ezen nyár folyamán ő maga, az ország zászlósaival, uraival és főrendeivel, hatalmas sereget fog a hitetlen törökök ellen vezetni.“ Erről sajátkezűleg aláírt levelekben, a pápát és a keresztény világ uralkodóit tudósította, egyúttal segítségüket is kikérte. Iratait áthatotta lángoló lelkének heve. „Isten különös kegyelmének tartom, — írja az egyikben — hogy atyámnak minden tekintetben örököse lehetek; hogy hitemért és a kereszténység javáért életemet ajánlhatom föl áldozatul!“

Az országgyűlés szétoszlása után megindultak a hadi készülétek, melyekben Julián is tevékeny részt vett. Egyúttal éber szemének látköre kiterjedett az ország határain túl, mindenhová, honnan támogatás kínálkozott vagy akadály fenyegetett.

Első sorban Frigyes császárhoz fordult. Szán-

déka volt a magyar biztosok kíséretében személyesen hozzá menni és közvetlenül tárgyalni vele a békekötés ügyét. Frigyes örömmel fogadta ezen közlését és biztosította a szívélyes fogadtatás felől, elosztatván aggodalmait, melyeket a győri német kapitánynak fenyegető nyilatkozatai keltettek. Julián azonban nem valósította meg szándékát. És a magyar országgyűlés befejezése után, levélben intézte Frigyeshez azon kérését, hogy két évre szóló fegyverszünetet kössön, melynek feltételeit kész tervezetbe foglalván, megküldötte neki. Frigyes nem utasította vissza a felszólítást. És a beküldött tervezetben foglalt föltételeket elfogadta. De formai tekintetben módosításokat tett rajta, melyeket ő maga és környezete lényegtelennek tartott.

Az általa kiállított okiratot két követ által küldötte Budára. Ezen alkalommal kancellárja, Schlick Gáspár, Julián bihornokhoz fordult a módosítások elfogadásának kieszközlésére befolyásának érvényesítését kérvén. „Mivel — úgymond — minél szorosabb a hitsorsosok között fennálló egyesség, annál szerencsésebb lesz a hit ellenségeivel folytatandó háború; ezért legyen rajta Főtisztelendő Atyaságod, hogy urunk királyunk követei előterjesztésükre kedvező választ nyerjenek; itt ugyanis, az én fáradozásaim következtében, megvan a teljes készség, jó, igaz és állandó egyesség létrehozására.“

Julián örömmel fogadta, a július második felében Budára érkező követeket, kiket elkísért Csepel szigetére, hol a király a nádorral együtt időzött.

Itt azonnal tárgyalás alá vétetett a Frigyes által beküldött fegyverszüneti okirat. Felolvasását a jelenlevő magyar és lengyel urak mély felháborodásának nyilatkozatai szakították meg. Míg ugyanis László Magyarország királyának címeztetett, Ulászlóról következetesen, mint lengyel királyról volt szó. A legelső, ki szavát fölemelte, Lasocki krakói dékán volt. „Ime, — mondá — a császár Magyarországot László birtokának nyilvánítja és így jogot igényel magának arra, hogy Magyarországról rendelkezék. Ne is bocsátkozzunk vele, ily körülmények között, tárgyalásba.” Frigyes követei azon voltak, hogy a rossz hatást eltüntessék. „Ti — így szóltak — a kákán is csomót kerestek. Ne törődjete az azzal, hogy a császár királyi címmel ékesíti unokaöccsét. Uralkodótok magyar királynak címezi magát és a császár nem utasítja vissza leveleit, melyekben ezen címzést használván, László jogait a magyar koronára megtagadja.” A nádor ellenveté: „A két eset nem egyenlő; mert Ulászló Magyarország igazi királya.” „Nem alkalmas hely ez — válaszolák a németek — arra, hogy vitasuk, kit illet meg a magyar korona. Ha majd helyre lesz állítva az egyház egysége, annak színe előtt kell tisztába hozni a kérdést.”

Mire a nádor hangsúlyozta, hogy az ügy egyszerű és világos; senki sem lehet olyan foggyatékos elméjű, hogy a rendektől a királyválasztás jogát megtagadja. A németek türelmetlenkedni kezdtek. „Azért jöttünk, — így szólottak — hogy a béke létesítéséről tanácskozzunk, nem pedig, hogy vitat-

kozzunk. Ha a békét kívánjátok, megkapjátok. Ha kedvetek van háborút viselni, ettől sem idegenkedünk. Válasszatok.” Erre a krakói dékán felgerjedt. „Nem vagyunk annyira erőtlenek és gyávák, hogy meggyalázó békét fogadjunk el. Van elég erőnk és bátorságunk. Senkitől sem félünk!” „Mi sem fogytunk ki — vágta vissza a németek — erőből és bátorságból. Ha nem is volnánk képesek másokat megtámadni, birjuk érdekeinket megoltalmazni. Jó embereknek elegendő ez. Hátunk mögött földözve vagyunk. Elég hatalommal rendelkezünk, hogy veletek szembe szálljunk. Ti ellenben közénk és a törökök közé be vagytok ékelve. Vigyázzatok, nehogy elülről és hátulról egyszerre támadtassatok meg!” A nádor vette át a szót. „Tudjuk, hogy császártok hatalmas. De a mi országunk sem néptelen. Senkitől sem rettegünk. Ám vigyétek vissza szerződéseket.” „Jól van, visszavisszük” — mondák a németek és távozni készültek.

Ekkor megszólalt Julián, ki néma tanúja volt a szenvedélyes vitának. „Az Istenre kérlek, nagyságos uraim, karoljátok föl a békességet, mert ezt nem nélkülözhetjük, ha a törökök ellen akarunk indulni. Engedjétek ezt a szegény országot lélegzethez jutni. Ne akarjátok, hogy mezőiteket keresztény vér hullámai szennyezzék be.” Szavai hatástalanul hangzottak el. Az értekezlet eloszlott. Ekkor Julián a királyhoz fordult. És itt célt ért. Másnap Ulászló üzenetet küldött a német követeknek, hogy ne utazzanak el, mert az ő nevében még nem kapták meg a választ. Mire a király elnöklete alatt tartá-

tott tanácskozmány, melynek végeztével Ulászló maga elé hívatta a német követeket, hogy velük elhatározását közölje. A lehető legszembetűnőbb módon akarván velük és küldőjükkel éreztetni, hogy Magyarország királya az, kivel tárgyalnak és egyúttal megnyugtató a magyar urakat, magyar nyelven intézte hozzájuk a következő nyilatkozatot: „Térjete vissza a császárhoz, vigyétek meg neki üdvözetemet. Közöljétek vele, hogy az általa bemutatott békeszerződést azért, hogy neki kedveskedjünk, elfogadjuk, mert nem a szükség kényszerít rá. Minden pontjában helybenhagyjuk. És az általunk kiállítandó oklevelet nyolc nap alatt Pozsonyban átvehetitek“. Julián joggal magának tulajdonítja az egyezés létrejöttének érdemét. De szokása szerint, szerényen nyilatkozik közreműködésének jelentősége felől.

„Megtettem mindent, — írja ő maga a német kancellárnak — ami hatalmamban állott, hogy a követeknek ne kelljen eredménytelenül visszatérni. Végre annak, ki minden békesség szerzője, segítségével, a fegyverszünet megkötött, a császár által megállapított szöveg szerint. Ez nem közönséges örömmel töltött el, tekintettel a császár becsületére, valamint arra is, hogy ily módon a háborúk gyökerei kitépetnek és a hadsereg szabaddan indulhat, Isten nevében, a hitetlen törökök ellen. Talán, még mielőtt a fegyverszünet határideje letelik. Az, ki módá: „én a békesség gondolataival foglalkozom“ időközben gondolni fog, vagy helyesebben szólva, örök időktől gondolt valamit.

Bárha örök békekesség létesülhetne ezen szétszagगतott országban.“

Julián bíbornok szemeiben és terveiben a velencei köztársaság még nagyobb fontossággal bírt, mint a német birodalom. Mert az Ulászló király vezérlete alatt megindítandó hadjárat biztos és teljes sikerre csak úgy számíthatott, ha egyidejűleg a keresztény hajóhad kellően felszerelve megjelenik a Hellespontusban és ott megfelelő módon támogatja a szárazföldi akciót. Julián, a budai országgyűlés tartama alatt pontosan értesítette a signoriát a hozott határozatok, a király esküje és a hadi készülétek folyama felől. Egyúttal a vett ígéretek beváltását sürgette és Rigvardatist utasíttatni kérte, hogy a magyar sereget a hadjárat alatt kísérje. A doge sietett az öröndetes közlésekért köszönetét kifejezni, a korábbi ígéretek megújítani és követét utasítani, hogy a hadjárat idején a király kíséretéhez csatlakozzék. A legátus Rigvardatisnak fontos szerepet jelölt ki; minthogy az volt óhajtása, hogy a szárazföldi sereg és a hajóhad mielőbb érintkezésbe lépjen.

Mikor május elején a királyi tanácsban a hadjárat tervének megállapítása tárgyalatott: Julián azt javasolta, hogy okulván azon nagy nehézségeken, melyekkel a múlt évben a túlnyomóan lovaságból álló hadseregnek a Balkán-hegységben kellett megküzdenie, alkalmasabb hadműveleti vonal jelöltessék ki és a Balkán főgerincének megkerülésével történjék az előnyomulás. Eszerint az volt a terve, hogy a sereg ne Orsovánál keljen át a

Dunán, hanem a bal parton, Oláhországon keresztül vonuljon egész odáig, hol a folyam a Fekete-tengerbe ömlik. Itt azután fogadná azt a hajóhad egy része, mely a Dunán átszállítását eszközölné. Ezen tervet több előnyös körülmény tette ajánlatossá. Ily módon ugyanis a területi nehézségek nagy részben kikerülhetők voltak. A sereg továbbá a Fekete-tengerig juthatott el anélkül, hogy ellenséges területen támadások és ütközetek föltartóztatnák és erejét fogyasztanák. Végül a hajóhaddal való közös akció is biztosított. Mindezeknél fogva Julián javaslata úgy Magyarországon, mint Frigyes udvaránál és Velencében is, helyesléssel fogadtatott és foganatosítása érdekében a signoria készséggel tette meg a maga részéről a szükséges intézkedéseket.

Ezalatt a velencei arzenálban lázas sietséggel dolgoztak a pápa által megrendelt gályák fölszerelésén. Ugyanott ezen felül a burgundi fejedelem költségén szinte azon célra, a négy gálya fölszereltetett. Emellett a szenátus rendeleteket bocsátott szét tengerparti és szigeti birtokainak kormányzóihoz, hogy nyolc gályát indítsanak meg, melyek a Hellespontusba vitorlázó pápai és burgundi hadihajókhoz csatlakozzanak. A pápai bíbornok-legátus főparancsnoksága alatt, az egész hajóhad tényleges parancsnokságát Loredano Alajos velencei patriusra bízták.

A görög császár és az aragoniai király szintén följánlották Ulászlónak segítségüket és közreműködésüket.

Albánia hős fejedelméhez, Castriota Györgyhöz pedig Ulászló küldött követet, jelentvén a hadjárat közel kezdetét és részvételre kérvén fel őt.

„Meghívnak Téged, — olvassuk a királyi levélben — Magyar- és Lengyelország hőslelkű főrendei; meghív Julián bíbornok, a keresztény üdvösség ájtatos harcosaival, kik régtől fogva oldalunk mellett állanak. Csak Te rád várakozunk.“

VII.

Amikor most már Európa népei feszült várakozással néztek a magyar hadsereg megindulása és fegyvertényei elé: a helyzetben váratlan fordulat állott be.

Murad szultán, amint a mindenfelé folyamatban levő készülletekről értesült, a múlt évi vereségek lesújtó hatása alatt, arra szánta el magát, hogy bármily áron megvásárlandó fegyverszünettel hárítja el a fenyegető veszélyt. Erre azon körülmény is indította, hogy Kis-Ázsiában újból ellenséges mozgalmak vették igénybe figyelmét. E mellett azon gondolattal foglalkozott, hogy a trónról egyik fia javára lemond; mielőtt tehát a magánéletbe visszavonulna, biztosítani kívánta birodalma fönnmaradását.

Alkalmas közbenjáróul kínálkozott Brankovics György, a szerb fejedelem. Őt saját érdeke, országa épségének és függetlenségének visszaállítása vezérelte ingatag politikájában. Gyengének érezvén magát, Magyarországon keresett támaszt az ozmán hódítás ellen. De azért aggódva és irigykedve

szemlélte a magyar korona hatalmának növekedését, mert az éppen olyan veszélyessé válhatott Szerbország függetlenségére nézve, mint az ozmánoké. Egyébiránt a szakadár görög egyház híve lévén, kívül állott azon áramlatokon, melyek a római egyházhoz tartozó népeket lelkük mélyében mozgásba hozták. Zsigmond és Albert királyok uralkodása alatt a magyar korona igaz hívének vallotta magát és mikor a törökök Szerbország nagy részét meghódították, Magyarországon nagy kiterjedésű uradalmakat nyert adományul. De Albert halála után a törökökhöz közeledett, amiért Ulászló király által magyarországi uradalmaitól megfosztatott. Kevéssel utóbb ki tudta eszközölni a király bocsánatát, visszakapta jószágait és az 1443-ik évi hadjáratban egész odaadással vett részt. Ennek hasznát is látta. Szerbország területének nagyobb része visszahódítottatott a törököktől.

Az országnak azonban még jelentékeny része, a legerősebb várakkal, a törökök kezeiben volt. Mind ennek visszaszerzését az 1444-ik évi hadjáratról várta, melyben ő maga is részt venni készült. És hogy Hunyadi János iránt, ki mind az eddigi eredményekben a főtényező vala, mind a tervezett hadjáratra is nagy áldozatokat hozott, elismerését s háláját kifejezze: július 3.-án az aradi káptalan színe előtt bejelentette, hogy Világos várát a hozzá tartozó uradalommal örök tulajdonul átengedi neki. De az adományozásnak más rugója is volt, mint az, amit a hivatalos okiratok bevallottak. Mikor az bevégzett tényé lett, Bran-

kovics György már alkudozásban állott a törökökkel. A szultán óvatosan tette meg első kísérletét. Küldöttei azon ürügy alatt jelentek meg nála, hogy sógorának, a fogoly Cselebi basának kiszabadításáért váltságdíjat ajánlanak. Majd a tárgyalások folyamán megpendítették a békesség eszméjét, oly módon, hogy egész Szerbország visszaadására és a fejedelem török fogságban levő két fiának szabadon bocsátására nyitottak kilátást, valamint a magyar korona más területeinek átengedésére és jelentékeny pénzösszeg fizetésére is készeknek nyilatkoztak.

Brankovics természetesen örömmel karolta föl ezen ajánlatot; mert a békekötés kardcsapás nélkül és biztosan nyújtotta neki mindazt, amit a kétes kimenetelű hadjáratról várt és amit nagy áldozatokkal kellett volna kiküzdenie. Emellett a két hatalmas birodalom között a közbenjáró helyzete sokkal előnyösebbnek látszhatott rá nézve, mint azon állás, melyet a magyar birodalom irányában, a törökök megsemmisítése után foglalt volna el. Amde az ő csatlakozására a szultán nem fektetett nagy súlyt; csak az Ulászlóval kötendő béke bírhatott előtte értékkel. Ezt kellett Brankovicsnak létrehozni. Hogy e tekintetben célt érjen, a legelső föltétel: Hunyadi János hozzájárulása volt. Mert a békekötést a királlyal és a magyar urakkal elfogadtatni, Julián bíbornok jóváhagyását megnyerni vagy befolyását ellensúlyozni, csak a nagynevű hadvezér lehetett képes. Szoros titoktartás mellett közölte vele a török küldöttek nyilat-

kozatait; egyszersmind ígéretet tett, hogy azon esetre, ha a békekötés létrejö és ő ennek következtében Szerbország elveszett részeit visszanyeri: viszont összes magyarországi uradalmait neki engedi át. Hunyadi, bár éppen ő volt az, ki a háborúért leginkább lelkesedett és készülleteire másoknál nagyobb áldozatokat hozott, nem utasította vissza az ajánlott békét, sőt kész volt azt pártolni és elfogadni, ha megadja azon előnyöket, melyeknek kiküzdéseért a háborút tervezte.

Ezen háborúnak két célja volt; az egyik: a magyar korona elvesztett melléktartományait visszaszerezni és Magyarországtól a török támadásokat jövőre elhárítani; a másik: a görög birodalom tartományait a törökök kezeiből kiragadni és őket Ázsiába visszaszorítani. Ezen utóbbi föladat megoldása méltán kétségesnek tűnhetett föl előtte; minthogy az európai hatalmak olyan mérvű közreműködésére, milyent a kitűzött cél igényel vala, nem számíthatott.

Éppen azon időtájt, mikor Hunyadi a török békekötés ügyét fontolóra vette, panaszolja el Ulászló király, hogy Magyarország szenvedéseit és veszélyes helyzetét a keresztény fejedelmek részvétlenül szemlélik. „Mintha — úgymond — a mi rendeltetésünk csak az volna, hogy engesztelő áldozatul szolgáljunk és ezzel másoktól hárítsuk el a vészt. Egyedül Eugén, Róma szent főpapja és Fülöp, Burgundia fejedelme támogatnak.” Tehát a spanyol király és az olaszországi államok segítségére nem számított; sőt el volt készülve arra is,

hogy a görög császár cserbe fogja hagyni. Azon reményeket is, melyek a pápa meg a burgundi fejedelem által fölszerelt hajóhad működéséhez csatoltattak, a legszerényebb mértékre szállították le a Velencéből érkező tudósítások.

Június végén csak annyit tudtak Magyarországon, hogy a pápa rendeletére nyolc, a burgundi fejedelem számlájára négy gálya szereltetik föl a velenicei arzenálban; és mivel ezen fölszerelési munkálatok folyamán minduntalan pénzügyi nehézségek merültek föl, attól lehetett félni, hogy ezen jelentéktelen hajóhad is elkésve fog útnak indulni és rendeltetési helyére érkezni. Így tehát le kellett szállítani a nagy terveket; le kellett mondani azon gondolatról, hogy a keresztény világ halálos csapást fog mérni az ozmánok európai uralmára és a görög birodalmat hajdani hatalmának polcára visszahelyezheti.

Az első cél elérésére mindazáltal, a tervezett hadjárat eredménye gyanánt, a legnagyobb valószínűséggel lehetett számítani, még azon esetben is, ha a szövetséges hatalmak ígéreteiket be nem váltják; csak hogy mellőzhetetlen volt a hűbéres fejedelmek és legelső sorban Brankovics György közreműködése. Amennyiben tehát az utóbbi, megnyerve a törökök által, tétlen szemlélője marad a magyarok erőfeszítéseinek, vagy éppen a törökökhöz csatlakozik: a magyar sereg a legnagyobb veszélynek van kitéve. Már pedig ismerve Brankovics jellemét és magatartását, kétségtelennek látszott, hogy azon esetre, ha Hunyadi az ő merev-

ségével a fejedelemre nézve előnyös békét meg-
hiúsítja, ez a magyar koronától el fog pártolni.
Igy tehát, szemben a szultán ajánlataival, Hunyadi-
nak kettő között volt választása: biztosan, kard-
csapás nélkül elfogadni mindazt, amit a hadjárat
a legszerencsésebb esetben ígért és a nagy tervek
valósítását akkorra halasztani el, mikor ez bizto-
sabban lesz várható; vagy pedig kitenni magát
annak, hogy a hadjárat szerencsétlen kimenetele a
nagy terveket hosszú időre meghiúsítja, a biztos
előnyöket elragadja, sőt az eddig elért vívmányo-
kat is megsemmisíti.

Nem lehet meglepő, hogy Hunyadi hazafiúi
szelleme ezen kockázattól visszariadt és ambíciója
is kielégítést talált azon, eddigi diadalainál nem
csekélyebb értékű eredményben, hogy a szultán,
ki alig két esztendő előtt csak Nándorfehérvár
átadása és adófizetés árán volt hajlandó békére
lépni, most maga kínált a békéért nagy területe-
ket, erős várakat és jelentékeny összeget!

Hunyadi jól tudta, hogy Ulászló királyt a szövetsé-
ges hatalmaknak adott szava és a legatus színe
előtt tett esküje a hadjárat megindítására kötelezi;
tudta tehát, hogy a török békekötés tényével az
esküszegés merényletét követné el. Az ő lovagias
és vallásos szelleme a hűtlenség és esküszegés
gondolatával nem volt képes megalkudni. Ha tehát
mégis a békekötés létesítésére határozta el magát:
eljárásának magyarázatát azon reményben kell
keresnünk, hogy a pápai legatus az eskü kötele-
zettségétől való fölmentést nem fogja megtagadni.

Az eskü ugyanis elvesztheti kötelező erejét, ha teljesítése lehetetlenné válik, vagy pedig súlyos hátrányok és veszélyek forrását képezné. Csakhogy annak megítélése és eldöntése, vajjon ilyen eset főnforog-e, természetszerűen nem az érdekelt felekhez, hanem egy fensőbb fórum illetékességéhez tartozik. Ezen fensőbb fórum a fenforgó esetben a szent-szék, illetőleg teljhatalmú követe volt.

Hunyadi bízott abban, hogy Julián bíbornokot meggyőzheti arról, hogy az eskü megtartása erkölcsileg lehetetlenné vált, mivel abból Magyarországra és az egész kereszténységre nagy hátrányok és veszélyek, mellőzéséből ellenben jelentékeny előnyök származnának.

Mindezek után — a legszorosabb titok leple alatt — Hunyadi megegyezett Brankovics Györggyel abban, hogy a békekötést pártolni fogja és egyúttal a föltételek iránt is megegyeztek; amiről a szultánt azon fölhívással értesítették, hogy a béke megkötése végett a királyhoz ünnepélyes követséget küldjön.

A szultán örömmel értesült ezen megállapodásról, haladék nélkül útnak indította követeit és már most a békét biztosítottnak tekintvén, július 12.-én hadaival Ázsiába kelt át.

Hunyadi érkezettnek látván az időpontot arra, hogy a béke ügyét a titkos alkudozások köréből a hivatalos tárgyalások színhelyére vigye át: értesítette a királyt mindarról, ami ekkorig történt és arról is, hogy a szultán követsége legközelebb várható. De egyúttal, amikor a királyt fölkérte, hogy

a szultán ajánlatait az országtanáccsal egyetemben fontolóra vegye: nem mulasztotta el mindazon intézkedéseket javaslatba hozni, melyek a békealkudozások meghiusulása esetén, a hadi vállalat érdekében szükségesek valának. Ezért azt ajánlotta a királynak, hogy a béketárgyalások az alföldön, Szegeden, a háborúra fölkészült magyar hadsereg körében, folyjanak. Ily módon lehetővé akarta tenni, hogy ha a béke nem jön létre, a hadjáratot késedelem nélkül meglehessen indítani.

A király minden pontjában követte Hunyadi tanácsát. Hadai élén, Julián bíbornok és a főurak kíséretében Szegedre jött. Csakhamar megérkeztek a török követek is, kiknek vezetője a szultán kancellárja, egy renegát görög volt.

Arra nézve, hogy ajánlataik tárgyalás alá vétesenek, a lengyel és magyar urak soraiban nézeteltérés nem nyilvánult. Mindazáltal kísérlet tétellett a szultán által följánlott területeken felül, Bolgárország átengedésének kieszközlésére. A török követek nem voltak fölhatalmazva, hogy ezen kíváratot teljesítsék és arra nem is voltak rábírhatók. Egyébiránt enélkül is a szultán által ajánlott föltételeket a király hívei „hihetetlenül előnyöseknek“ ítélték. Épen azért természetszerűen föl kellett mérülni azon aggodalomnak, vajjon az ajánlatok őszinteségében lehet-e bízni? Es vajjon azok hátterében nem lappang-e csel és ármány? Lehetséges volt ugyanis, hogy a szultán a tárgyalások megindításával és a békekötéssel csak időt akar nyerni és azt kívánja elérni, hogy a magyar király

és szövetségesei a háború viselésére alkalmas nyári időt föl ne használhassák, azután pedig a föltételek teljesítését, az ígéretek beváltását meg fogja tagadni.

Ezen lehetőséggel szemben, megfelelő biztosítékról gondoskodtak Ulászló tanácsosai. Kikötötték, hogy a törökök, a békekötés értelmében visszabocsátandó várak tényleges átadását nyolc nap alatt tartozzanak végrehajtani. Ily módon elérték azt, hogy azon esetre, ha a várak átadásának megtagadásával a törökök álnoksága kiderülne, nagyobb idővesztés nélkül meg lehetett indítani a hadjáratot.

A török követek hozzájárultak ezen föltételhez is.

Igy azután, július közepén, tíz esztendőre megkötöttet a béke, melynek megtartására a király esküvel kötelezte magát.

Kérdés, hogy Julián bibornok a békealkudozások tartama alatt és a békekötés tényével szemben, milyen állást foglalt el?

Annak lehetősége, hogy a legátus a tárgyalások folyama és kimenetele felől tudomást nem nyert volna egészen ki van zárva. Hasonlóképpen lehetetlen föltennünk, hogy ő, ki a törökök ellen hadjárat létesítése végett küldetett Magyarországba, ezen cél megghiusítására célzó tárgyalásokat előmozdított, vagy csak javallott volna is. Másfelől kétségtelen, hogy ha hivatala hatalmának és személye tekintélyének összes eszközeit fölhasználja, ha esetleg a királyt és tanácsosait az egyház büntetéseivel — melyeknek alkalmazására föl volt jogosítva — fenyegeti; ha az április havában tett esküvel

ellenkező békekötést előre esküszegésnek bélyegezi: a békealkudozások sikerét képes lett volna megíúsítani. Ezt nem tette. Tartózkodó állást foglalt el. Meghajlott a viszonyok kényszerűsége előtt.

Az ő helyzetét ugyanis nagy mértékben nehezítette azon bizonytalanság, vajjon a hajóhad a Hellespontusba elindult-e már vagy nem? Az áprilisi királyi eskü azon föltevésben (talán azon nyíltan kikötött föltétellel) tétetett, hogy a szövetséges hatalmak hajóhada támogatni fogja a magyarokat. Mikor a törökökkel a béketárgyalások megindultak, Juliánnak tudomása volt nehézségekről, melyek a pápai gályák fölszerelése körül fölmerültek és azon szemrehányásokról, melyeket a velencei signoria IV. Eugénnek ez ügyben tett. De nem volt tudomása arról, vajjon a nehézségek elhárítottak-e már, és biztosan számíthatni-e arra, hogy a hajóhad tényleg megindíttatik, és ha igen, vajjon idején eljut-e a Hellespontba?

Mily súlyos felelősséggel terheli magát és a szent széket, ha a magyarok, az ő szavára, elutasítják a békeajánlatot, megindítják a háborút, eljutnak a Fekete-tengerig, nem találják ott a hajóhadat, és katasztrófa éri őket?! És ettől el is tekintve, vakmerő eljárás lett volna, Hunyadi és Brankovics tanácsa s akarata ellenére, kieroszakolni a háborút, melyben épen ő rájuk várakozott a legfontosabb szerep. Kényszerítő eszközökkel háborúra szorítani a nemzetet, mikor ennek az a meggyőződése, hogy sikert nem ígér és káros; háborúra, mely az erők teljes megfeszítését és a

lelkesedés legmagasabb fokozását igényelte: a legkockázatosabb eljárás lett volna.

Emellett valószínűleg még más természetű okok is befolytak Julián elhatározására. Minden jel arra vall, hogy a törökök ajánlatait nem tartotta őszintéknek, és meg volt győződve arról, hogy az ígért várakat nem fogják átadni. Alig csalódunk, ha föltesszük, hogy épen az ő sürgetésére tűztek ki az átadásra olyan föltűnően rövid határidőt.

Csak is abból, hogy a békekötés érvényesülésében nem hitt, magyarázható meg a mulasztások egész sora, melyek különben, amennyire igazolhatatlanok, annyira érthetetlenek is volnának; hogy t. i. a tárgyalások folyama alatt nem győződtek meg arról, vajjon a szövetségesek a hadi akciót nem indították-e már meg; hogy a békekötés létrejöttéről nem siettek azonnal, a lehető leggyorsabb úton, szövetségeseiket értesíteni. És csak így magyarázható meg az is, hogy Julián a békekötés szentesítése után nem csak nem hagyta el Magyarországot, — ami kötelessége leendett, ha föladatát végképen meghiúsítva szemléli, — hanem Szegeden maradt, bevárando a további fejleményeket.

Juliánnak kettő között volt választása: meghiúsítani a békealkut és így kedvetlenül, csüggedten háborúba üzni a nemzetet; vagy tűrni a békekötés létrejöttét és bevárni annak néhány hét alatti fölbomlását, amely esetben azt remélhette, hogy a nemzetnek lelkesedése új lángot fog vetni, és ezt a törökök álnoksága által előidézendő fölháborodás is éleszteni fogja.

VIII.

Mialatt Szegeden a török békekötés föltételeinek végrehajtására vonatkozó tudósításokat szorongó lélekkel, aggódva és remélve várták: július utolsó napjaiban, a velencei dogetól, ugyanazon hónap 4.-én Julián bíbornokhoz intézett levél érkezett. Ebben közli, hogy a pápai hajóhad bíbornok-főparancsnoka nyolc gályával a gallipolisi szoros felé elvitorlázott, és két-három nap multával követé őt a burgundi fejedelem által megrendelt négy gálya is. Megjegyzi, hogy ezen tizenkét hadihajó felszerelésének költségeihez a signoria, a maga pénztárából mintegy 30,000 arannyal járult, és a pápa által az egyháziak tizedadójából utalványozott összeg legnagyobb része is velencei területen folyt be, így tehát az egész hajóhadat olybá lehet venni, mintha a köztársaság állította volna ki. De ezzel áldozatkészsége nincs kimerítve; mert a saját lobogója alatt nyolc vagy legalább hat gályát fog a Hellespontusba küldeni. Végül értesíti a legátust, hogy az ő óhajtságának megfelelően, a hajóhad parancsnoka mihelyt Gallipolisba megérkezik, onnan rögtön nyolc vagy esetleg több hajót a Duna torkolatához fog bocsátani, ott a magyar sereg átszállítását eszközözlendők.

Ezen tudósítások természetszerűen mély hatást gyakoroltak a Szegeden egybegyűltekre.

Amíg a magyar király szövetségesei akcióba nem léptek, sőt a mult évek szomorú tapasztalatai alapján, indokolt aggodalom merülhetett föl az

íránt, vajjon egyáltalán van-e komoly szándékuk a tettek mezejére lépni; addig azon gondolattal kecsegtethették magukat Ulászló és tanácsosai, hogy a cselekvés szabadságával rendelkeznek. De mikor bevégzett tény előtt állottak, mikor szövetségeseik, a magyar király sürgetéseinek engedve, az ő fejedelmi szavában és keresztény esükjében bízva, a hadi műveleteket megindították, nagy pénzáldozatokat hoztak, alattvalóik életét és államuk reputációját engagiروzták: elutasíthatatlan kötelességükké lett az, hogy őket cserbe ne hagyják. Vajjon szólhattak-e így hozzájuk? „Mi időközben a korábbi megállapodásoktól eltértünk, előnyös békét kötöttünk; nem gondolunk veletek, tegyetek amit akartok, hívjátok vissza gályáitokat, avagy viseljeteك háborút saját magatok, válaszszatok a biztos gyalázat és a kétségtelen romlás között.“ De az új helyzet követeléseinek súlya legelső sorban Julián bíbornokra nehezedett. Kötelességévé lett mindent megtenni, ami hatalmában állott, hogy most már Magyarország is teljesítse hivatását.

És ő valóban ékesszólásának s tekintélyének egész hatalmát érvényesítette. Hatását jelentékenyen elősegítette a keletről érkező azon hír, hogy Murád szultán, hadai élén, július 12.-én Ázsiába átvonult. Már pedig világos volt, hogy azon esetre, ha a keresztény hajóhad a Hellespontuson állást foglalván, Murád szultánt Ázsiából visszatérésében és segítség küldésében megakadályozza: az európai török birodalom haderejét könnyen meg lehet semmisíteni. A török békekötés fölbontását tehát

a szövetségesek irányában elvált kötelezettségek mellett, a származható előnyök is sürgették, amelyek mellett elenyészett a békekötés végrehajtásától várható haszon. Mert ha a törökök csakugyan átadják mindazon területeket és várakat, melyek a szegedi okiratban felsorolván, vajjon az ekkép keletkező helyzetnek tartósságában lehetett-e bízni? Vajjon várható volt-e, hogy a törökök Magyarországot végkép meg fogják kimélni támadásaiktól, kihagyják hódító célzataik sphaerájából? És mivel ezt nem lehetett reményleni, vajjon helyes eljárás volt-e: bevárni azon időpontot, mikor a törökök Ázsiában ellenségeiket tönkre tették, a görög birodalom romjait is hatalmukba ejtették, hogy azután meggyarapodott és megszilárdult hatalmukat Magyarországra zúdítsák? És mivel a magyar nemzet — akkor majd még kevésbé, mint azelőtt — magára hagyatva nem lehetett képes dacolni a törökök hatalmával: miképen számíthatott volna a szent szék és az európai államok segítségére, ha azokat a legkedvezőbb pillanatban ideiglenes előnyök kedvéért, cserben hagyta?

Bizonyára Magyarországot attól fogva egy vonalba helyezte volna a keresztény világ a görög birodalommal, melyet rövidlátó, önző és megbízhatatlan politikája sodört az enyészetbe. Ugyanazon sors várakozott volna Magyarországra is.

A nemzeti becsület és létérdek ezen sugallatainak meghallgatását mi sem tiltotta.

A király és tanácsosai, mikor július közepén a török békekötést megerősítették, jóhiszeműleg azon

véleményben lehettek, hogy áprilisi esküjök és kötelezettségük érvényét veszítette azáltal, hogy a keresztény hatalmak ígéreteiket be nem váltották. Most meggyőződtek arról, hogy tévedtek; hogy akkor, mikor a törökökkel tárgyaltak, a hajóhad már útban volt a Hellespontus felé. De emellett maguk a törökök is jogcímet nyújtottak a magyar királynak arra, hogy a szegedi békekötést fölbontsa. A leglényegesebb föltétel volt: a várak átadásának nyolc nap alatt végrehajtása. Több napi idő engedtetett arra, hogy a rendeletek a várak parancsnokaihoz eljuthassanak, és a szükséges intézkedések mindkét részről megtétesse-
nek; több nap arra is, hogy a megtörtént átadás felől a tudósítások Szegedre érkezhessenek. De húsz nap telt el, anélkül, hogy ezen tudósítások megjöttek volna; amit most általán annak bizonyítékául tekintettek, hogy a szegedi alkudozásokkal a törököknek nem volt más céljuk, mint a magyar király által tervezett hadjáratot késleltetni.

Ilyen körülmények között Juliánnak könnyű volt célt érni: a királyt és a Szegeden egybegyűlt magyar urakat a maga nézeteinek, javaslatainak megnyerni. Ugy látszik Hunyadi habozott legtovább, és hogy az ő ellenkezését legyőzzék, a király és a rendek ígéretet tettek neki, hogy a hadjárat szerencsés befejezése után, Bolgárország fejedelmének méltóságával fog felruháztatni. Végre ő szintén engedett. És miután a már létrejöttekor érvénytelen, feltételeinek meg nem tartása miatt is hatálytalanná lett békekötést Julián bíbornok

a szent szék nevében semmisnek nyilvánította: felbontása és a hadjárat mielőbbi megindítása egyhangúlag elhatározottat.

A királyi tanácsban, mely ezen ügyet tárgyalta, a következő egyházi és világi főurak vettek részt: Rozgonyi Simon egri püspök, királyi kancellár, Dominis János váradi püspök, Herceg Dániel boszniai püspök, Péter csanádi püspök; Hunyadi János erdélyi vajda, Hédervári Lőrinc nádor, Rozgonyi György országbíró, Palóci Simon főlovászmester, Ország Mihály főkincstartó, Cudar Simon főpohárnokmester, Bánfi Pál bán, Tornai Szilveszter tornai főispán, Marcali Imre volt somogyi főispán, Losonci János, Herceg Pál, Tasi Ruppert és Macedóniai Dancs. Amint a fegyverszünet megtörése és a hadjárat megindítása elhatározottat: Julián bíbornok ezzel nem elégedett meg. Előre látta, hogy a fegyverszünet megkötésének híre a szövetséges hatalmaknál bizalmatlanságot fog kelteni, melynek elosztatására ünnepélyes manifestációt tartott szükségesnek.

Az országnagyok beleegyezését kieszközölvén, rábírta a királyt, hogy az imént elvállalt kötelezettséget esküvel erősítse meg. A királyi eskü így hangzott: „Királyi szavunkra, becsületünkre és keresztény hitünkre, melyben a szent keresztséget fölvtük és az örök életet elnyerni reméljük, az Urnak ezen szent evangéliumára fogadjuk, ígérjük, ajánljuk a szent Háromságnak, az Atya Fiú és szent Lélek Istennek, a boldogságos szűz Máriának, Isten anyjának, az angyaloknak, Isten szent-

jeinek, különösen István és László királyoknak, ezen országunk védszentjeinek, hogy Budán tett határozatunkat és fogadásunkat teljesíteni fogjuk, és a legközelebbi szeptember hó első napján Orsova mellett a Duna révénél, vagy alább fekvő más révénél leszünk, azonnal megkezdjük és megszakítás nélkül folytatjuk seregünk átszállítását a túlsó partra, azután rögtön a törökök által birt területre lépünk és mindennemű csel vagy ürügy mellőzésével folytatjuk seregünkkel az előrenyomulást Romániába, Görögországba és a törökök által birt más tengermelléki területekre; megcselekedvén mindent, mi tőlünk telik, erőnkben és hatalmunkban áll, hogy a törökök a jelen év folyamán a keresztényeket illető területekről a tengeren túl fekvő részekre kiűzessenek; nem akadályozhatván minket bármilyen egyesség, végzés vagy fegyverszünet, melyet a török császárral vagy követivel, bármely formában kötöttünk vagy ezentúl kötni fogunk, még ha esküvel is erősítettük volna, vagy fognók megerősíteni, mert ezt jelen ígéretünk, eskünk és fogadalmunk által nyíltan és határozottan érvénytelenítjük, érvénytelennek nyilvánítjuk, úgy, hogy semmiféle kigondolható ürügy, szín és ok alatt jelen ígéretünket, eskünket, fogadalmunkat megtörni vagy megsérteni, végrehajtását megakadályozni vagy elhalasztani ne lehessen.”

A király után hasonló esküt tettek le Rozgonyi Simon, Dominis János és Herceg Ráfael püspökök, valamint Hunyadi János is, kik kötelezték magukat, hogy a hadjáratban a királyt kísérni fogják.

Hunyadi azon megszorítással élt, hogy amennyiben szeptember első napján Orsován megjelennie lehetetlen volna, ötödikén vagy hatodikán legkésőbbben mindenesetre ott lesz. Hogy pedig esetleg ezen esküt az illetékes tényezőkkel hiteles alakban közölni lehessen, Julián bíbornok gondoskodott okiratba foglalásáról.

Ennek bevezetésében a király előadja, hogy „Magyarország egyházi és világi urainak és nemesinek, legújabbán Budán tartott gyűlésében, a mindenható Isten dicsőségére, a keresztény hit oltalmára és gyarapítására, az egész kath. egyház javára, kivált pedig Magyarország és határos részeinek, melyeket a törökök az elmúlt években kegyetlenül dúltak és dúlni meg nem szűnnek, felszabadítására, az országgyűlés közmegegyezésével és akaratával, végzést hozott, elhatározta és megállapította, hogy a nyár folyamán személyesen sereget vezet Görögország és Románia felé, Isten segítségével összes erejét az istentelen törökök kiűzésére fordítja; amely fogadást, nagyobb biztosság kedvéért, Julián bíbornok előtt tett esküvel erősítette; egyúttal végzését és szándékát a keresztény világ vigasztalására, sajátkezüleg aláírt levélben tudatta IV. Eugén pápa ő szentségével s a fenséges keresztény királyokkal és fejedelmekkel.“

„Habár pedig — úgymond — senki sem teheti föl rólunk, hogy ezen szent, ünnepélyes esküvel erősített, nyilvánosságra is hozott végzésünket nem akarnók Isten segítségével végrehajtani; mindazáltal, mivel némelyeknél Murad török császár követének

megjelenése és bizonyos időre kötendő fegyverszünetnek általok történt kérése kétséget támasztott az iránt, vajjon csakugyan végre akarjuk-e hajtani Budán hozott és esküvel erősített, fentebb említett határozatunkat: azért ily rólunk támadható kétség, aggodalom és bizonytalanság eloszlatása végett, kiváltképpen azért, hogy a főtisztelendő szentszéki alcancellárt és Julian bíbornok szent-széki követet, valamint a burgundi fejedelem és a velencei köztársaság gályáinak nagyságos kapitányait akaratumk őszinteségéről és szilárdságáról, föltételünk erősségéről, fentebb említett határozatumk és ígéretünk megtartásáról még inkább meggyőzzük“ — megújítja korábbi esküjét.

Julián úgy az eskü, mint az okirat szövegének formulázásában megkímélte a királyt és az ország főurait attól, hogy a budai eskü ellenére létrejött szegedi fegyverszünetről világosan, szabatosan szólniok és azt határozottan visszavonniok kelljen. Csak utalás és célzás történik rá. Az okiratot a király és a körüle levő főrendek pecséteikkel erősítették meg. Julián bíbornok és De Rigvardatis augusztus 12. és 14.-én írt leveleikben értesítették a velencei senatust a történetekről, egyúttal megküldötték az augusztus 4.-i okirat egy példányát, habár ezen okirat tartalma a szegedi fegyverszünet létrejöttével egyidejűleg jött a velencei senatus tudomására: Ulászló király állhatatlansága és megbízhatatlansága kétségtelenül bebizonyulván, az újabb eskü sem volt képes a bizalmat egészen megszilárdítani. Ezért a signoria figyelembe vette

azon eshetőséget, hogy a magyar király által kiállításba helyezett hadjárat nem jő létre, vagy idő előtt abban marad. És megfelelő utasításokkal áta el Loredano Alajost, a Hellespontusba küldött hajóhad kapitányát, (ki július 17.-én érkezett volt Modonba és három nap múlva folytatta útját; míg a burgundi hajók július 25.-én Corfuban kötöttek ki és három nap múlva indultak tovább), bár óvakodott őt világosan beavatni a magyar kormány magatartásának ingadozásaiába és sem a szegedi fegyverszünet létrejöttéről, sem annak felbontásáról nem értesítette.

Az utasítás akképpen hangzott, hogy azon esetre, ha a magyar király megindítja és folytatja a hadjáratot: a hajóhad támogassa az akcióban. Ha ellenben a magyar király felhagy a hadjáratral, a signoria nem viselhet egyedül, magára hagyatva háborút; ez esetben tehát a kapitány küldje egyik tisztjét a szultánhoz, biztosítsa a signoria békés szándékai felől, kérje a korábban kötött békeszerződések megerősítését; mire azután a kapitány indítsa vissza gályáit Velence felé.

Mikor ezen rendelet a Hellespontusba érkezett, — október közepetáján — ott már értesülve voltak afelől, hogy a magyar király a hadjáratral nem hagyott föl és serege a Fekete-tenger partjaihoz közeledik.

IX.

Az augusztus 4.-i megállapodások után Hunyadi János Erdélybe sietett, hadak gyűjtése végett; a király pedig Nagyváradra vonult, hová Julián bíbor-

nok és Velence követe is kísérték. Több hetet töltöttek szent László városában. Ott voltak még augusztus 28.-án is ; tehát négy nappal azon időpont előtt, mikor a szegedi eskü értelmében a seregnek a Dunán át kellett volna kelni. Mindazáltal a király azon volt, hogy mielőbb a kijelölt helyen legyen. Szeptember 9.-én csakugyan Orsovánál táborozott, várva a hadak gyülekezését, amelynek lassú folyama szintén a török békealkudozások egyik vésteljes következménye vala. Mivel pedig a hadjárat megkezdése ily módon késett, attól lehetett félni, hogy a hajóhad költség és élelem hiánya miatt nem lesz képes bevárni, míg a magyar sereg a Fekete-tenger partjaihoz ér. Ezért Ulászló király orsovai táborából Trevisói Tádé orvostudort visszaküldötte Olaszországba, azon megbízással, hogy a pápánál, a velencei köztársaságnál és a többi államoknál a megfelelő intézkedéseket kérje és sűrgesse.

A velencei signoria kijelenté ugyan, hogy a hajóhadnak időelőtt való visszatérése nagy gyalázat volna, de egyúttal a pápára háritotta az egész terhet. „Az Isten szerelmére“ kérte őt, gondoskodjék arról, hogy a hajóhad november végeig el legyen mindennel látva és néhány hajó a télen át is a tengerszoros őrizetére maradhasson; mert ha ez nem történik meg, kénytelen a gályákat visszahívni.

Ezalatt szeptember 20.-án a magyar sereg átkelt Orsovánál a Dunán. A főhad, a király vezérlete alatt, csak 6000 magyar és 4000 lengyel vitézből állott. Ezekhez Julián bíbornok ezer keresztese

csatlakozott. Hunyadi János ötezer fegyveresből álló hadtestével és Drakul oláh vajda négyezernyi seregével Bolgárországban volt a királlyal találkozendó. Brankovics György, a szerb deszpót, vonakodott a hadjáratban részt venni. Határozottan kijelentette, hogy a szegedi fegyverszünethez ragaszkodik. És nemcsak hogy nem támogatta a magyar sereget, hanem ellenséges magatartást követett; értesítette a szultánt a fegyverszünet megszegéséről és Skanderbégnak útját állotta, megakadályozandó a magyar sereggel való egyesülését.

A király a hadműveletek irányának megállapításánál eltért a Julián bíbornok által tavasszal javaslatba hozott azon tervtől, hogy a Duna balpartján vonuljanak, Oláhországon keresztül és csak a Duna torkolatai közelében, velencei hajók segítségével keljenek át Bolgárország területére. Orsovánál átkelven, szeptember 24.-én érkezett Ulászló és Julián bíbornok a Timók-folyóhoz, Bolgárország határához és itt a törökök által bírt területre léptek. Szeptember 26.-án Widdin alatt táboroztak. Időkímélés végett ezen várost nem vették ostrom alá. Folytatván előnyomulásukat, október 16.-án Nikápoly alá értek. Itt csatlakozott hozzájuk Hunyadi János és Drakul vajda. Ekként a sereg most már mintegy húszezer emberből állott. Nikápolyt elhagyván, délkeleti irányban, Jenibazarnak és Sumlának tartottak. A Duna partjától eltértek s a bolgár fensíkon a régi római utat használták.

Utközben bocsátotta ki Ulászló „katholikus és

diadalmas táborából“ keltezett manifesztumát, melyben Sumla, Matrovác, Petrec, Várna és Galata várak parancsnokait feladásra szólítja föl, szabad elvonulást ígérve az őrségnek Azsiába „rég hazájukba.“ Ellenkező esetben azzal fenyegeti őket, hogy kardélre fogják őket hányni. „Mert mi — úgy mond — eskü alatt fogadtuk és ígértük a mindenható Istennek és egyszülött fiának, az Ur Jézus Krisztusnak, hogy titeket fejedelmetekkel Muráddal, kit császárnak címeztek, Isten segítségével megtámadunk, üldözünk és amennyire hatalmunkban áll, leküzdünk, mint a mi és az egész kereszténység nyilvános ellenségeit.“ Azonban a sumlai őrség ellenállott. A vár háromnapi ostrom után vétetett.

A sereg, mely hét napig időzött itt, november 5.-én a Paravadi völgybe ért és két nappal utóbb Petrec vára (a mai Paravadi) alatt ütött tábort. Az erősség csak több napi ostrom után került Ulászló kezeibe. A lakosság és őrség nagy része, mintegy ötezer török, fölkoncoltatott. Ezen véres diadallal egyidejűleg megrendítő hír érkezett a táborba. Julián bíbornok a Hellespontusban állomásozó hajóhad főparancsnokától levelet kapott, melyben az jelenti, hogy a szultán hadseregével Ázsiából Európába átkelt, amit a keresztény hajóhad megakadályozni nem volt képes, mert a törökök éjnek idején, apró bárkákon eveztek át a tengerszoroson. Murad az európai partra érve, Drinápolyba — az európai török birodalom fővárosába sietett. Október közepén érkezett meg.

Itt értesült arról, hogy a magyar hadak Nikápoly alatt állanak. Azon véleményben, hogy ezen fontos helyet ostromolni fogják, fölmentésére vonult. Csak ott értesült, hogy az ellenség Sumla felé tart és a nikápolyi pasa nyomban követi azt. Murad ekkor szintén utána indult, útközben összeköttetésbe lépett a nikápolyi pasa hadtestével, mely ezentúl elővédét képezi; úgy hogy Ulászló folytonosan azon hitben volt, hogy csak a nikápolyi hadtest követi, nem is sejtván, hogy a szultán serege az.

A magyar király, Hunyadi és Julián ennek következtében, mikor a hajóhad főparancsnokának levelét vették, azon véleményben voltak, hogy a szultán hadseregét még nagy távolság választja el tőlük. Nem látták tehát szükségesnek a hadművelleti terv megváltoztatását és folytatták előnyomulásukat Várna felé, azon reményben, hogy ott a görög császár és Skanderbég hadaival találkozni fognak.

Amint november 9.-én Várna elé jutottak, újabb csalódás várakozott rájuk; a szövetségeseknek híre sem volt; ellenben tudomást nyertek arról, hogy a szultán tábora nyomukban van, minél fogva azon kényszerhelyzetbe kerültek, hogy magokra hagyatva ütközzenek meg vele. A nevezett nap estéjén hadi tanácsot tartottak. Két javaslat merült föl. Julián bíbornok azt ajánlotta, hogy a sereget kísérő nagyszámú társzekerekből, ágyúkkal megerősítendő szekérvárt alakítsanak s abban mindaddig elzárkózzanak, míg a hajóhad a Hellespontusból, a

Boszporuson keresztül, a Fekete-tengeren Várna alá érkezik s a kifejlődő harcban közreműködhetik. Ellenben Hunyadi János kimutatta ezen terv kivihetetlenségét, a helyzet kétségbeejtő voltát, melyből csak merész elhatározás, az ütközet elfogadása, szabadíthat ki. Mint később a csata után a pápához intézett levelében említé, mind a tétlen veszteglést, mind az elvonulást „méltatlannak tartotta egy sereghez, mely a magyar király által vezéreltetik és a szent-szék követének jelenlétével dicsekedhetik“.

Szavai meggyőző erővel hatottak; a király is, ki kezdetben Julián terve felé hajlott, hozzá csatakozott. Balsejtelem tölté el Julián lelkét. Már a hadjárat elején, a pápához intézett levelében említi, hogy úgy érezi, mintha a vértanúhalál elébe menne. És most, az ütközet küszöbén, elbocsátotta cselédeit, nehogy a veszedelemben osztozzanak vele. Megható búcsút vett tőlük, arra kérvén őket, hogy imádságaikban emlékezzenek meg róla.

Másnap, november 10.-én reggel, Hunyadi János harcrendbe állította a sereget, és pedig két harcvonalban. Az elsőnek balszárnyát, mely a devini tóra támaszkodott, Hunyadi János hadteste képezte, 5000 lovas. A középen állottak a király csapatai, a nagy királyi zászlóval, mintegy 4000 lovas. A jobbszárnyat képezték az egri és boszniai püspökök, Thallóczi horvát bán bandériumai és a pápai követ keresztesei. A második harcvonalban, a jobbszárny mögött, a váradi püspök bandériuma, szent László zászlaja alatt, foglalt állást. Lengyel csapatok is

rendeltettek melléje. A középső hadtest mögött állottak a királyi bandérium némely magyar és lengyel csapatai, úgyszintén az oláhok. Itt kellett a királynak is tartózkodnia, 500 lovasból álló testőrségének fedezete alatt. A sereg és a várnai vár között állott a szekérvár, melyben a seregnél levő gyalogcsapatok és az ágyúk helyeztetek el.

Az intézkedések összesége — a legújabb katonai tekintélyek ítélete szerint is — fényesen tanúskodik Hunyadi János hadvezéri képességeiről és bölcs előrelátásáról.

Akinek mintegy ötszörösen nagyobb számú ellenséggel kellett megküzdenie.

A harc a magyar jobbszárnyon indult meg. Reggel kilenc óra tájban az északi magaslatokról feltűnt a török gyalogság, mely nyílharcot kezdett; majd mintegy 15,000 lovas az egri püspök és a horvát bán dandárainak tartott. Ezek nyugodtan engedték őket közeledni, majd hirtelen nekik-rohanva, oly hevesen csaptak rájuk, hogy azok legott hátrálni kényszerültek. De ekkor az őket üldöző magyarokra vetette magát az ázsiai lovas-ság, melynek nyomása alatt az egri püspök és a horvát bán hátrálni kezdettek.

Julán és a nagyváradi püspök, mielőtt e fordulat beállott volna, látván az első török támadás visszaverését, azon vágytól indítva, hogy a győzelemben nekik is legyen részük, szintén előnyomultak; de az ázsiai lovassággal találkoztak, mely őket baloldalukban megrohanta s rövid küzdelem után szétverte. A nagyváradi püspök menekülés közben

nekiugratott egy sekély tónak, de az iszapban elmerült. Az egri püspök Várna felé menekült, majd megfordulván, a csatatérre sietett vissza, hol nyoma veszett. A horvát bán és a pápai követ, csapataik maradványával, alig 200 lovassal, a szekérvárhoz menekültek; a többiek minden irányban szét-szórattak.

Az ázsiai lovasság ezalatt az üldözéshez látott és a szekérvárnak esett. Ekkor érkezett ide Hunyadi János és a király, az oláhokkal s más csapatokkal. Ezeknek egyesült rohama, rövid küzdelem után, melyben a török lovasság vezére is elesett, az ellenséget visszavetette. Most a király és Hunyadi láttak az üldözéshez, mely majdnem a törökök főállásáig, a janicsárok fölállításáig terjedt. Itt végre beszüntették az üldözést és visszafordultak. A szekérvárhoz érve látták, hogy ott ismét kemény harc fejlődött ki. Ezért Hunyadi és a király a törököket újra megrohanták, visszavetették, s a jobbszárnyról az ellenséget egészen elűzték.

A győzelem ezen az oldalon teljes volt.

Amint Hunyadi és a király az eredeti fölállítás-hoz visszatértek, látták, hogy a sereg balszárnyán is megindult a harc. Hunyadi arra kérvén Ulászlót, hogy fölállításában egyelőre maradjon meg, a magyar balszárny segítségére sietett, mely a ruméliai lovasság erőteljes és kitartó támadása által veszélyes helyzetbe hozatott. De Hunyadi megjelenése a harcot rövid idő alatt a magyarok javára döntötte el, és az ellenség itt is rendetlen futásnak eredt.

A török sereg mindkét szárnya meg volt verve.

Murad szultán a janicsárok élén már szintén menekülésre gondolt.

Ekkor Ulászló király, környezete által rábeszélve, hogy ne nézze tétlenül a dicsőséget ígérő harcot, parancsot adott a rohamra. Csekély csapat élén elszántan vágatott a janicsárok tömegének. Nyílzápor fogadta, majd árkok és palánkok állták útját. De mi sem tartóztathatta föl. Hősies elszántsággal tört a janicsárok tömör sorai közé. Ezek egy pillanatra ingadoznak, de csakhamar minden oldalról körülfogják a magyar vitézeket. Az egyenlőtlen küzdelem nem soká tarthatott. A király és hős kísérői egyenkint elestek a törökök csapásai alatt. Néhány perc elteltével egy póznára tűzve tűnt föl Ulászló feje.

A király elestének híre a magyarok között általános rémületet idézett elő, melynek hatása alatt mindenki csak a menekülésre gondolt. Hunyadi fáradozásai, hogy őket visszatartsa, sikertelenek maradtak. Ő maga is, néhány bajnok kísérőjével szintén futni kényszerült, Oláhországnak irányozván lépteit.

Ezalatt beállott az éj, melynek fedezete alatt a magyarok közül sokan eljuthattak a szekérvárba. De a törökök másnap megrohanták azt. Elfoglalása nem nagy erőfeszítésbe került. Az ittlevők egyrésze felkoncoltatott vagy rabszolgaságba hurcoltatott el; kevesen szabadultak meg.

Julián, bár több sebből vérezett, szerencsésen elmenekült a harctérről és az üldözők elől.

De amint egy víz partján megpihent és lovát

itatta, magyar katonák vették körül, és vagy azért, hogy kifoszthassák, vagy pedig mivel mint a háború szerzője ellen, szerencsétlen kimenetele miatt, fel voltak háborodva, fegyverüket emelték rá és megölték.

Ilyen gyászos, mondhatjuk tragikus véget ért a kiváló férfiú.

Tizenhárom év előtt, a tauszi katasztrófa idején, a németek, kiknek a cseh hussziták ellenében megtartalmazásán fáradozott, fenyegették életét. És most, azon nemzet fiai, melynek a török veszedelemtől való megszabadítása képezte életcélját, idézték elő halálát

* * *

A várnai katasztrófa híre nagy későre érkezett Olaszországba.

Hét héttel azután, az 1445. esztendő első napján, IV. Eugén pápa még azon meggyőződésben élt, hogy a keresztény hajóhadnak sikerült volt a szultán átkelését megakadályozni, és most már a Rodosz szigetét fenyegető babilonai szultán ellen egy másik hajóhad kiállítását tervezte, melynek főparancsnokává Márk alexandriai patriárkát rendelte.

Csakis január második felében jött meg Rómába a hír, hogy a török sereg Ázsiából Európába átkelt, azon magyarázattal, hogy a felelősség a velencei gályákat terheli, mert azoknak kapitánya, élelmszerek beszerzése végett, eltávozott a tengerszorosból, és huszonöt napon át vesztegelt Konstantinápoly s Tenedos-sziget között.

A pápa le volt sújtva és fel volt háborodva. Sietett neheztelését, Donato András velencei követ útján a signoriának tudomására hozni.

A szenátus, mely ez idő tájt a galliopolisi szoroból visszatért egyik pápai gálya parancsnokától a leghitelesebb tudósításokat megkapta, azon volt, hogy a súlyos vádat elhárítsa. Így írt a pápához.

„Emlékezetünkben felidézvén mindazt, a mit köztársaságunk a kereszténység javára tett, az áldozatokat, melyeket hozott, az őszinteséget, melylyel eljár: szilárdul hittük, hogy minket és mieinket, kik szüntelenül a leghűségesebben szolgáltunk, senki sem fog gyanúsítani, ha csak vétkeiségünk szembe-tűnő és kézzelfogható módon nem igazoltatik. Fájdalmunk annál élénkebb, mert tudomásunk van arról, hogy a mieink ez alkalommal is híven teljesítették kötelességüket. Kétségtelen, hogy polgáraink és alattvalóink, kik a gályákon, a tenger-szorosban állomásoztak, súlyos alkalmatlanságokat kényszerültek eltűrni. Az éhség és szomjúság kinjait szenvedték; mert elegendő kenyér sem állott rendelkezésökre, és édes vizet csak véres küzdelmek, többek halála árán tudtak szerezni; sőt nem egyszer megtörtént, hogy a források nagyszámú török fegyveresek által őriztetvén, eredménytelenül kellett visszatérniök, és sós vízzel költötték el kenyerüket. Emellett hihetetlenül kemény telet kellett elviselniök, úgy hogy sokan elfagyott lábaikat és egyéb tagjaikat elvesztették, vagy elerőtlenedtek. Továbbá naponkint harcoltak az ellenséggel és sokan életüket vesztették; kiknek a legsúlyosab' nyomorban

hátrahagyott gyermekeik hozzánk fordulnak segítségért; panaszaikat és sírásukat senki sem hallgathatja megindulás nélkül. . . . Ami pedig azon állítást illeti, hogy egyik gálya Konstantinápoly és egy másik Tenedos közelében volt, élmiszerek beszerzése végett, ha ez meg is felel a valóságnak, nem lettek volna képesek az egész hajóhad élelmi szükségleteit kielégíteni, már pedig mindent könnyebben eltűr az ember, mint a hosszú éhséget. És a hajóknak, melyek Konstantinápolyt vagy Tenodost felkeresték, nem állott hatalmukban visszatérni, amikor nekik tetszett; ezt a háborgó tenger és a kedvezőtlen szelek nem mindig engedték meg. Mindezekből következtetjük, hogy mieink kötelességeiket teljesítették és dicséretet érdemelnek.“

A velencei követ azonban, ki a signoria ezen előterjesztését a pápa tudomására hozta, nem volt képes őt meggyőzni. A február végén tartott bíbornoki consistoriumban a várnai csatáról több rendbeli jelentés olvastatott föl, melyek a hadjárat szerencsétlen kimenetelét a velencei gályák magatartásának tulajdonították.

A signoria erre újabb kísérletet tett a vád megcáfolására, különösen magasztalásokkal halmozta el a hajóhad parancsnokát, „ki mindenkor híven engedelmeskedett a vett parancsnak, gondosan őrködött és jól ismerte a galliopolisi szoros helyi viszonyait, minthogy ott ismételten járt már küldetésekben; minélfogva hihetetlen, hogy ő, ki mindig dicséretesen s hősiezen viselte magát, hibát vagy mulasztást követett el, és a bíbornok-legatus

rendeleteinek nem engedelmeskedett. Ha pedig netalán a tengerszoros fölötti örködést, mint ő szentsége állítja, egy időre elhagyta, ezt bizonyára csak kényszerűségből, az élelem hiánya miatt cselekedhette; mert jól tudhatta, hogy eljárásából sem dicsőség, sem haszon nem származhatik rá!

A pápa gyászában és elkeseredésében, a keresztény világot ért súlyos csapás fölött, nagy része volt a fájdalomnak, melyet Julián bíbornok elvesztése fölött érzett.

Poggio följegyzi, hogy napokon át, valahányszor csak nevét említették előtte, könnyekre fakadt.

Utóbb a keletről érkező újabb hírek, melyek majd kimenekülése és bujdosása, majd török fogságba hurcoltatása felől szólottak, egy időre lelkében a reménységnek adtak helyet, hogy az egyház nem vesztette el nagy fiát. Ezen gondolathoz még a nyár folyamán is ragaszkodott.

Mikor pedig arról végképen le kellett mondania, intézkedett, hogy emlékezete méltó módon ünnepeltessék meg. Saját titkárára, Julián ifjúkori barátjára, Paggiora, kiben kora egyik legkiválóbb szónokát tisztelte, bízta az emlékbeszéd megtartásának feladatát.

„Ha létezett — így kezdé meg ez szónoklatát, — kitűnő férfiú, kinek elhunytát méltó volt gyászünneppel megülni: mindenkifölött méltónak kell tartanunk ily ünneplésre azt, ki szent, nemes és magasztos ügyért Jézus Krisztus összes híveinek javáért áldozta föl életét. Valóban nagy dicsőségre, magasztalásra és tiszteletre érdemesül az, ki az

emberiség igazi üdveért, és hogy Istennek híven szolgáljon, fáradságot nem kerül, veszélyektől nem riad vissza, a testi fogyatkozásokkal nem gondol; ki a földi halált nemcsak megveti, hanem sóvárogva keresi, csak hogy másoknak az örökkévaló életet biztosítsa. . . .

„Egykor megszámlálhatatlan volt azon vértanúnak serege, kik az Udvözítő hitéhez való ragaszkodásukról vérük ontásával tettek tanúságot. De századok óta a szentek ezen faja kihaltak látszik. És kiment a szokásból meghalni Krisztus hitéért. A már elévült szokást megújította ezen jeles férfiú, ki példájával arra oktat, hogy a hit gyarapodásáért, a hívők megvédelmezéseért nemcsak meg kell vetni az életet, hanem keresni kell a halált.“

Azután élete pályáját jellemezvén, utolsó erőfeszítéseit és halálát ismertetvén, a következő zárószókkal dicsőíti emlékezetét.

„Halálával nagy veszteséget szenvedett a római egyház, súlyos csapás érte Krisztus hitét. Az ragadtatott el körünkből, kinél senki sem volt jelesebb, tudósabb és okosabb. Ha egy középszerű, de a közügynek hasznos egyén sírjánál is okunk van a gyászra; mily érzelmek szállanak meg egy oly férfiú elhunytánál, ki egymaga képes lett volna az egyetemes egyház terhét viselni? Kinek olyan nagy volt tudománya és bölcsesége, hogy semmi sem lehetett annyira nehéz és bonyolult, a mit tanácsával megoldani, bölcsességével felvilágosítani, tekintélyével elvégezni nem lett volna képes. . .

„Ha nem kellene inkább a mennyei dicsőségre

gondolnunk, mint az emberek elismerésére és az emlékezet megörökítésére: azt indítványoznám, hogy közköltségen aranyozott szobor és síremlék állíttassék neki; amint hajdan azoknak állítottak, kik életüket a hazáért feláldozták. Méltó ugyanis, hogy emléke tartósan fönmaradjon; tanuságot tegyen a Krisztus hitéért feláldozott életéről és vigaszt nyújtson az életben maradtaknak, kik ily nagy férfiútól megfosztva látják magokat. . . . De az ő kiemelkedő erényei nemcsak szobrot, hanem a szellemek világában diadalkaput emeltek magoknak, amelyet az idő nem fog fölemészteni, a feledés nem fog elhomályosítani, a századok folyása nem fog elsodorni. Oly anyagból és oly helyen épült, hogy a viharok ereje, az idő foga, a szerencse változandósága, az emberek haragja nem érintheti.

„És habár életének fonalát a természet még sokkal hosszabbra nyújthatta volna, mert az ötvenedik évet sem érte el, mégis elég hosszúnak tekintetjük életpályáját. Rövid idő alatt ugyanis az erények számosabb példáit adta, mint mások hosszú életen keresztül. . . . Helyesen mondták a bölcsek, hogy többet ér egy jól és erényesen átélt nap, a vétkes halhatatlanságnál. Ezt szem előtt tartotta Julián. Egész életén át a bölcsek útmutatásait követvén, mindenkor az erények ösvényén haladt, egyedül az igaz és örök dicsőség után vágyott. Elérte, hogy szavait és tetteit közhelyeslés kísérte. Egész életét a mérséklet, szerénység, becsületesség jellemezte. Kezeit nem szennyezte be a haszonlesés. Lelke megőrizte a szűziesség és

őszinteség zománcát. Mindig azon volt, hogy jogos szemrehányás ne érhesse. És végül a mennyei hazáért küzdve, az örök dicsőség és halhatatlan hírnév kapuit nyitotta meg magának!

Miként Poggio, úgy Juliánnak egy másik barátja is, Aeneas Sylvius, már a pápai trónt elfoglalva, emlékirataiban a vértanú dicsőségére tartja őt érdemesnek; amellet, hogy „nagy és szent, bölcs és csodálatraméltó férfiú“ gyanánt magasztalja őt.

Bajtársa, Hunyadi János is, összefoglalva a királyt és a pápai követet, megható szavakkal dicsőíti emlékezetüket: „Mély sóhajokkal illő — úgymond — gyászolnunk a fejünkön ejtett sebeket: dicső királyunk és az egész világ tiszteletére érdemes legátus halálát, kiknek erényeik és tekintélyük nemzetünk üdvének szilárd alapjait képezték vala!”

És talán a jelen dolgozat képes volt igazolni Julián egy negyedik kortársának következő megjegyzését:

„Kegyeletesebb munkát nem végezhetne, méltóbb példányképet nem állhatna senki, mint az, ki Julián életrajzát írná meg, mert az egész világnak példát nyújthat minden erényre, mely az embereket dicsízheti!”

X.

Azon nagyszámu katasztrófák között, melyek történelmünk évkönyveit gyászlapokban gazdaggá teszik, egy sincs, mely éles kommentárokat és sújtó ítéletet oly mértékben idézett volna föl, mint a várnai csatavesztés.

Azóta több mint ötödfélszázad folyt le. És ma is a történetírók, mikor avval foglalkoznak, rendszerint elvesztik a felfogás nyugalmát és az ítélet elfogulatlanságát; nem egyszer gyűlölet ragadja magával tollukat.

Ezt a hadjárat szerencsétlen kimenetele és következményei nem magyarázzák meg elegendőképpen. Az előzmények és a rendkívüli körülmények képezik a lényeges tényezőt.

Az iránt nem lehet kétség, hogy a magyar király és tanácsosainak magaviselete ép oly helytelen, mint szokatlan volt. Öt hónap lefolyása alatt három olyan határozat hozatott és erősített meg fejedelmi esküvel, melyek homlokegyenest elmentésben állottak egymással.

Április havában megállapítatik, hogy a nyár folyamán Ulászló király sereget vezet a törökök ellen.

Julius havában a törökökkel tíz esztendőre fegyverszünet köttetik.

Augusztus havában határoztatik el, hogy a király hat hét letelte után megindítja a háborút a törökök ellen.

Mindez köztudomásu volt. Ellenben ismeretlenek maradtak, a beavatottak szűk körén túl, a részletek és motivumok. Így tehát nem lehet meglepő, hogy már a kortársak között azon téves felfogás emelkedett uralomra, hogy a király a török békekötés felbontásával az esküszegés büntényét követte el.

Aeneas Silvius, egy évvel a csata után, azon tanulságot vonja le kimeneteléből, hogy „az

esküt a hit ellenségei irányában is meg kell tartani.“

Andreas Pannonius, a tudós karthauzi szerzetes, 1467-ben Mátyás királyhoz intézet oktató munkájában, őt a könnyelmű esküvéstől való tartózkodásra és a tett eskü szigorú megtartására intvén, elrettentő példa gyanánt hozta föl Ulászló király esetét.

Dlugos, a lengyel történetíró, Ulászlót „hitzegőnek“, Callimachus pedig, történeti munkájában, Juliánt „a hitszegés szerzőjének és pártfogójának“ nevezi.

A következő században, a hitszakadás korának vallási polemiái terén, Julián még inkább vált a támadások célpontjává.

A német protestánsok adtak erre példát. Ugyanis Husz Jánosnak a constanzi zsinat idején, máglyán történt kivégeztetésében, mely a részére kiállított menedéklevél dacára hajtatott végre, a hitszegés tényét látták és abból azt a következtetést vonták le, hogy a kath. egyház híveit a hitszegésre feljogosítja.

A magyarországi protestáns írók ugyanezen következtetést vonták le Julián bíbornok szegedi magatartásából.

Pázmány Péter, a kath. egyház ellen intézett egyéb vádak mellett, ezt is behatóan tárgyalta munkáiban; és pedig legelőször 1609-ben „Egy keresztény prédikátortól a kassai nemzeti tanítóhoz, Alvinci uramhoz íratott öt szép levél“-ben.

Miután az esemény részleteit, — a Julián által

állítólag elmondott beszéddel, Bonfin nyomán — előadta, az ő szokott világosságával és szabatosságával így formulázta a tényállást.

„Látod-e, hogy Juliánus abban veti a dolognak fundamentumát, hogy az egyszer adott hit ellen nem vethettek frigyet a törökkel. A hitszegésre pedig annyira nem szabadíta Juliánus, hogy ugyanottan azt mondá, hogy az igaz esküvést mindenek ítéleti szerint szentül meg kell tartani. De a kérdés az vala: ha igaz és istenes esküvés vala-e az, melylyel az előbbi kötés ellen, a confoederatusok kárával és veszedelmével kötelezték magukat a magyarok? Juliánus azt vitatja és igazán is vitatja, hogy sem istenes, sem igaz esküvés nem volt a törökkel való frigyben.“

Azután a következő kérdéseket intézi a protestáns prédikátorhoz:

„Hitszegésnek tartod-e, mikor azt elhagyod, a mit igaz kötelességed ellen fogadtál? Te prédikátor lévén, arra esküdtél, hogy a szentírást tanítod? Ha újonnan, a török barátságáért, arra esküdnél, hogy az Alkoránt hirdeted, vajjon az, a ki azt az utolsó fogadást elhagyatná veled, hitszegővé tenne-e? Megesküdtél királyodnak; azután lépjenek házadba a hajdúk, esküdtessenek magukhoz a király ellen; vajjon hitszegővé tesznek-e, ha elhítem veled, hogy Isten ellen való esküvés volt a hajdúk hitetése? . . . Hitet adtál feleségednek; azután, ha megbolondúlsz, másnak megesküszöl, fölbontod-e a hitet, ha ezt az utolsó esküvést hátrahagyod?“

És a következtetést így vonja le:

„Hasonlóképp volt a magyarok dolga. Előbb megesküdtek a keresztyéneknek, hogy velők akarnak élni-halni és felültették (azaz: a hadjárat megindítására készítették) ezzel a kötelességgel a keresztyén fejedelmeket. Ezt félbe nem hagyhatják az ő társuknak akarata ellen; de mikor az első frigyhez állottak, nem esett abban semmi vétek. Hogy pedig az Ur Isten megrontá és a törökkel földhöz vereté a magyarokat, elég okot adtak rá azzal, hogy a keresztyénekkel kötött hit ellen mással cimboráltak. Jólehet ezenkívül is, Istennek sok titkai vannak és gyakran azokat is a hadban veszti, kiknek igaz ügyük vagyon“.

Alvinczi az odadobott keztyűt sietett fölvenni. Válasziratában föntartotta azon tételt, hogy a szegedi fegyverszünet megtörése hitszegés volt. Szerinte a magyaroknak — a pápa, a görög császár és Velence megkérdezése nélkül is — joguk volt a törökkel békét kötni, mert „azoknak semmi közük nem volt Magyarországhoz.“ Azután úgy okoskodik, hogy habár a keresztény hatalmakkal kötött egyezség megelőzte a török fegyverszünetet, ez nagyobb volt, mert esküvéssel ment véghez és a két gonosz közt a kisebbet kell választani.“ Végül kiemeli, hogy „utolsóbb volt a török frigy, az utolsó végzés pedig felbontja az előbbit.“

Ezt Pázmány nem hagyta szó nélkül. Azonnal elleníratot bocsátott közre. Ebben hangsúlyozza, hogy a keresztény hatalmaknak „semmi közük nem volt Magyarországhoz“, mielőtt a magyar

király velök szerződésre lépett; de igenis „volt közük“ a szerződés létrejötte után. Bonfin szavaira hivatkozva, bizonyítja, hogy Ulászló a keresztény hatalmak irányában is esküvel kötelezte le magát. Egyébiránt az egyszerű fogadás és szerződés, eskü nélkül is, kötelező erővel bírt volna. „Ha valaki — ugymond — vagy önkényen, vagy kényszerűségből megesküdnék a koronás király ellen való pártolásra, sem arra nem tartozik, hogy ezt az istentelen esküvést megállja, sem magát azzal nem mentheti, hogy ő a királynak meg nem esküdt.“

Alvinczi azon állítását, hogy „az utolsó frigy felbontja az elsőbbit“; nevetségessé teszi. Abból — ugymond — az következne, hogy „ha ki az első feleségét megunván, máshoz kötné utólbán magát, ezzel a másodikkal kellene élni.“ Megmagyarázza, hogy azon jogi elv „priora tolluntur per posteriora“, csak a szabad akarattól függő rendelkezésekre alkalmazható, nem pedig a szerződésekre.

Mivel pedig Alvinczi is hitszegésnek tulajdonította a vereséget, Pázmány megjegyzi: „Istennek még titok-tanácsa nem voltál és okát nem tudod az ő szentsége rendelésének!“ Természetesen, Pázmány logikájának hatalma nem volt képes ezen kérdést a napirendről véglegesen levenni. Fel-felmerült az ismételten napjainkig, úgy a vallási problémák, mint a történetírás terén.

Azon dolgozat is, mely haditudományi szempontból tárgyalja a várnai csatát, (Rónai Horváth Jenőtől) — taktikai és stratégiai alapos fejtegetései közben, ismételten kitérvén az ethikai kérdések

tárgyalására, új érvekkel igyekeznek bebizonyítani, hogy a törökökkel kötött békekötés felbontása csakugyan az esküszegés természetét bírja, amelyért Julián bíbornokra és a pápai hajóhad bíbornokparancsnokára hárítja a felelősséget.

„Az áprilisi határozat — ugymond — akár erősített meg esküvel, akár nem, egyszerűen fogadalom jellegével bír; megtartása, vagy meg nem tartása a király belátásától függ és senkire nézve sem kárral, sem haszonnal nem jár; ha a király az ország helyzeténél fogva jónak látja, indít háborút; ha nem, nem; szerződésre erre nézve senkivel nem lépett, s így a hadjárat elmaradása senki jogát, senki érdekét nem sérti és így esküszegésről beszélni nem lehet. A szegedi békekötés ellenben kétoldalu valóságos szerződés, melynek megtartását mindkét fél esküvel fogadta; ily szerződést csak kölcsönös és előleges megegyezés folytán lehet fölbonthatni, s ha az egyik fél a másik beleegyezése nélkül azt felbonthatja, az isteni és emberi törvények előtt szerződésszegés, eskütörés.“

Azonban a megkülönböztetés, melyet az egyoldalu és kétoldalu eskü között tesz; és azon tétel, hogy az eskü elveszti kötelező erejét, mihelyt azzal ellenkező tartalmu kétoldalu szerződés jó létre és esküvel erősítetik meg: egészen új, ekkorig ismeretlen erkölcstani elmélet!

Ebből az következne, hogy a királyi eskü, melyet a király trónraléptekor az ország szabadságaira és törvényeire tesz, egyszerűen fogadalom

jellegével bír, megtartása vagy meg nem tartása a király belátásától függ. Ellenben ha a király saját országa feldarabolására valamely külhatalommal szerződést kötne és esküjével erősítené meg: azt érvényben kellene tartania, míg fölbontásába a másik fél is megegyez.

Egyébiránt az áprilisi eskü is a pápa és a többi hatalmak irányában elvállalt kötelezettséget fogalt magában és a kétoldalu szerződés természetével bírt.

Az sem állhat meg, hogy ezen eskü megtartása vagy meg nem tartása senkire nézve haszonnal vagy kárral nem járt. Mert miután a pápa, a burgundi fejedelem és Velence hajóhada a törökök ellen indult: ezen hatalmakra nézve nagy előnyök származhattak, ha a magyarok az esküt megtartják; nagy veszedelmek, ha azt meg nem tartják.

Az értekezés szerzője szerint a várak átadásának elmulasztása sem jogosította föl a királyt a kétoldalu szerződés fölbontására. „Ez — úgymond — a szerződésnek egy jelentéktelen pontja, mely ha nem teljesítettik, a töröknél szorgalmazandó lett volna s a háború csak akkor lett volna jogos, ha Ulászló a török szultánnak kijelenti, hogy a várak átadását casus belli-nek tekinti s a török azokat a kijelentés dacára sem adja át. A szerződés főpontja az volt, hogy a felek a szerződés tartama alatt egymás birtokába fegyveres kézzel be nem törnek; ezt a török megtartotta, a magyar nem.“

A várak átadása a szerződésnek nem „jelentéktelen“, hanem egyik legjelentékenyebb pontja volt;

először, mert — mint kifejtettük — kriteriuma volt annak, vajjon a törökök békeajánlata őszinte volt-e, vagy álnokság; másodszor, mert egyike volt azon előnyöknek, melyek kedvéért a magyarok a hadjáratról lemondottak.

A szerződésnek nem az volt lényege, hogy „a felek egymás birtokába be nem törnek“. Arról, hogy a törökök magyar területre betörnek, most szó sem volt; hanem igenis arról, hogy a magyarok a törökök területére viszik hadaikat. Ezen veszély elhárítása végett tette meg a szultán békeajánlatait. A békekötés az adás-vevési szerződés jellegével bírt. A törökök megvásárolták a békét, a hadjárat elmaradását; az árt a visszaadandó várak és területek képezték; és pedig első sorban a várak, mert ezek nélkül a területek értéktelenek valának.

Hogy a magyarok a várak átadásának ügyét casus belli gyanánt vették, mutatja a nyolc napi határidő megállapítása. Lehetetlen föltenni, hogy ezen határidő meg nem tartását olyan incidensnek kívánták volna tekinteni, mely következmények nélkül marad.

Mennyire ingatag alapon áll az idézett értekezés két tétele, szembetűnővé teszi azon következtetés, mely azokból a logika szabályai szerint levonható. Ezek szerint a pápai követ kezeibe letett eskű a magyar királyt még azon esetben sem kötelezte, ha a pápa és a többi hatalmak kötelezettségeiknek megfelelően, hajóhadat küldenek a Hellespontba; nem gátolhatta abban, hogy a törökökkel békét

kössön, ha ezt országára nézve előnyösnek tartotta. Ellenben a török követ kezeibe letett eskü a magyar királyt még azon esetben is kötelezte, ha a szultán kötelezettségeinek meg nem feelve, a várak átadását, a kitűzött határidő alatt teljesíteni elmulasztotta; és eltiltotta őt a törökkel kötött béke fölbontásától, bármennyire előnyösnek tartotta ezt országára!

„Sophisma az — folytatja az értekező —, hogy a hitszegőknek és szerződést meg nem tartóknak adott eskü nem kötelező. Az ilyeneknek nem kell esküt adni, nem kell szerződést kötni; de ha adott, ha kötött, azt feltétlenül meg kell tartani.“

Tiszta, kétségbevonhatatlan igazság. A katolika egyház soha nem is tanította, hogy különbség van a keresztényeknek és a pogányoknak tett eskü kötelező ereje között; vagy hogy a pogányoknak tett esküt meg szabad szegni.

Azonban a középkori keresztény világ által általánosan elfogadott nemzetközi jognak egyik sarkalatos elve volt az, hogy mikor a keresztény világ a törökök ellen háborút visel, egyes államok önhatalmulag, pillanatnyi érdekeik sugallatára, külön békét vagy fegyverszünetet a törökökkel nem köthetnek; mert az ilyen külön egyezségek a kereszténység közös érdekei ellen intézett merényletek, mintegy az árulás és hittagadás jellemét viselik magukon.

Ezzel kapcsolatban állott azon felfogás, hogy az egyház fejét illeti meg annak eldöntése, mily esetekben engedi meg vagy tiltja el a keresztény-

ség közjava az ilyen békekötéseket és fegyverszüneteket.

Ezen jogot a pápák következetesen igénybe vették és a keresztény uralkodók s államok ellenmondás nélkül elismerték.

Aminek folyománya volt az, hogy a pápák a békekötéseket, melyek az ő hozzájárulásuk nélkül jöttek létre, érvényteleneknek tekintették és azok kötelező erejéről a keresztény hatalmakat fölmentették.

Ilyen eset forgott fönn a szentszék követének jóváhagyása nélkül létrejött szegedi békekötéssel szemben, amikor az érvényes nemzetközi jog elvei nyertek alkalmazást.

Igy tehát a szegedi béke megkötésénél, nem pedig fölbontásánál, követtetett el esküszegés. És Julián bíbornok csak azért, hogy a szegedi békekötés létrejöttét meg nem akadályozta, nem pedig mert fölbontását idézte: terhelheti a felelősség.

Áldozata ő is azon soha meg nem szűnő harcnak, melyet az élet egész körében, de legkivált a politika terén, az érdekek sugallataival az elvek, a viszonyok követeléseiivel az eszmények vívnak; amely harcban az opportunitás zászlaja épp oly gyakran lobog diadalok, mint vereségek színhelyén!

Karai László

Jogosult büszkeséggel szoktuk hirdetni, mint a magyar nemzet kifejlett kultúrai érzékének bizonyítékát, azt a tényt, hogy a könyvnyomtatás meghonosításában Angliát, Spanyolországot, Ausztriát és sok más országot megelőzte hazánk.

Ekkorig általánosan az a vélemény volt elfogadva, hogy ezt a dicsőségünket Geréb Lászlónak, Mátyás király unokaöccsének köszönjük; hogy ő volt az, aki, mint budai prépost, Hess András nyomdászt Olaszországból meghívta, Budán megtelepítette, általa a Budai Krónikát kinyomatta, mely hozzá intézett ajánlólevéllel 1473-ban látott napvilágot.

Ezt legelőször, úgy gondolom, Wallaszky Pál 1785-ben Pozsonyban latin nyelven megjelent irodalomtörténeti munkájában írta meg; legutóljára talán éppen én „A Hunyadiak és Jagellák kora” című könyvemben, 1896-ban ismételtem.

Azonban Geréb László soha sem volt budai prépost; a budai krónika ajánlólevele nem ő hozzá van intézve.

Múlt századbeli történetírók a rendelkezésükre álló oklevelekben 1468-tól 1475-ig egy László nevű budai préposttal, 1476-tól egy Geréb László

nevű erdélyi püspökkel találkozván: ebből azt az önkényes következtetést vonták le, hogy budai prépostból lett Geréb László Erdély főpapijává. Ezen kombináció alapossága iránt kétség nem merült föl. Alaptalansága felől engem is csak a vatikáni levéltári kutatások véletlen szerencséje világosított föl.

XIII. Leó pápa, ki mindjárt trónralépte után a történetbúvároknak nagylelkűen megnyitotta a vatikáni levéltárt, ezt hat esztendő előtt a szupplikációk regestáinak bekebelezésével jelentékenyen gyarapította.

Nyomozásaim folyamán figyelmemet különösen magára vonta négy kérvény, melyeket 1470-ben László budai prépost nyújtott be; mert élükön a szentszékhez küldött királyi követnek címezi magát.

Első pillanatban azt kellett hinnem, hogy Geréb László volt ez a királyi követ. Azonban csakhamar feltűnt, hogy négy kérvénye közül az egyikben keresztnéve mellé kivételesen családi nevét is csatolja, magát Karai Lászlónak (Ladislaus de Kara) nevezi. És mivel ugyanígy nevezi őt II. Pál pápa, Mátyás királyhoz írt levelében, föl kellett vetnem azt a kérdést: vajjon ez a diplomata nem volt-e Gerébtől különböző személy?

Mindazáltal ugyanazon névnek két római okiratban megjelenése nem zárta ki azt a lehetőséget, hogy az olasz másolók a Geréb nevet ferdítették el Karára.

A kétség eloszlatása végett, megtekintettem az

oklevéltárakat, melyek László budai prépostra vonatkozó okiratokat tartalmazhattak. Egyebek között kezeimbe került a krakói Akadémiától 1894-ben közzétett „Codex epistolaris saeculi XV.” Ebbe föl van véve a budai káptalan 1473. augusztus 4-ikén kelt kiadványa, melyben átírja a német lovagrend nagymesterének okiratát, főlemlítvén, hogy ezt „Ladislaus de Kara” prépost mutatta be. Mivel pedig a káptalani kiadvány a Czartorisky hercegek könyvtárában őrzött eredeti példányból híven van másolva: konstatálva láttam azt a tényt, hogy a budai nyomda felállításának és a budai krónika nyomtatásának idejében Karai László volt a budai prépost.

Ugyanekkor a vatikáni levéltár egy másik osztályában, vezetésem alatt dolgozó derék magyar poenitentiárius, Czaich Gilbert hittudor, nyomára jött azon eddig ismeretlen bulláknak, melyek Geréb László püspökké kineveztetése alkalmával állíttattak ki. Ezekből megtudjuk, hogy Geréb ebben az időben élete huszonegyedik esztendejét töltötte be, még csak a tonsúrát vette föl, semmiféle javadalmat nem bírt, „az erdélyi egyházmegye klerikusa” volt; így tehát a budai prépostságot 1473 után sem nyerte el.

Ezek után fokozott buzgósággal voltam azon, hogy politikai és kultúrai történetünk eddig homályban lapangó nevezetes alakjára világosságot árasszak.

I.

Kara helység, amelytől László prépost családi nevét kapta, Somogy megyében fekszik, és már árpádkori oklevelekben említetik. A Karai család nemzetségfájának gyökerei szintén a XIII. századig nyúlnak le.

László külföldön nyerte tudományos kiképzését, 1455-ben a bécsi egyetem tanulói sorába vétetett föl. Milyen tanulmányokat folytatott itt, mikor és milyen eredménnyel fejezte be azokat, látogatott-e más főiskolát is? Ezen kérdésekre a választ nem adhatom meg. Korán az egyházi pályára lépett, de az egyházi rendeket csak az alszerpapságig (subdiaconatusig) vette föl. A királyi kancelláriában nyert alkalmazást, valószínűleg akkor, mikor szülőhelyének főpapja, Vetési Albert veszprémi püspök, Mátyás uralkodása elején, az alkancellári tisztséget viselte.

Mint királyi titkár kísérte nevezetes és viziontagságos útjában uralkodóját, ki 1467. augusztus 19-ikén Budavárából megindult, hogy az Erdélyben kitört lázadást elfojtsa. Miután ez sikerült, Moldvaországba nyomult, melynek vajdáját, mivel a magyar korona főnhatóságát el nem ismerte és a törökkel cimborált, meg kellett fenyeitnie. Zord téli időben utat törvén az eltorlaszolt szorosokon, tüzzel-vassal pusztította a tartományt, míg december 15-én, Moldvabányán, váratlan éjjeli támadásban, súlyos veszteséget szenvedett, és maga is megsebesült. Ekkor visszatért Erdélybe.

Vagy közvetlenül ezen hadjárat előtt, vagy annak

tartama alatt üresedett meg a szent István királytól alapított és adományokkal dúsan ellátott ó-budai társaskáptalan prépostsága, melyet a király mindjárt titkárának, Karai Lászlónak adományozott, kit azzal is kitüntetett, hogy kegyúri jogait a káptalani javadalmak betöltésében ráruházta.

Az 1468-ik év első napjaiban, Megyesen, hol a Moldvából visszatérő király néhány napra megpihent, már mint budai préposttal találkozunk Karaival. Itt ugyanis megjelent a nagyszebeni polgármester, hogy a városára kivetett 5000 forintnyi adóösszeget lefizesse. Ezt a pénzt — miként számadásaiban följegyzé — László budai prépostnak és Parlagi Györgynek kezeihez szolgáltatta át.

Ezek a tények annak bizonyítékai, hogy Karai az udvarnál tekintélyes állást foglal el, uralkodójának bizalmát kiváló mértékben bírta. És így nem meglepő, hogy a szászok fővárosának körültekintő polgármestere jónak látta őt lekötelezni: egy ezüst serleggel kedveskedett neki. Mátyásnak az volt szándéka, hogy új sereget visz Moldvába. Csakhamar azonban fordulat állott be terveiben. Ugyanis a pápa, a császár és a csehországi kath. rendek küldöttei azzal a kéréssel járultak eléje, hogy a kiközösített Podjebrád György cseh király ellen fegyvert fogjon, jutalmul a cseh koronát ajánlván neki. Mátyás késznek nyilatkozott, hogy a háborút megindítja, és nagy erélylyel fogott az előkészületekhez. Ezen jelentőségteljes tárgyalásainak és rendelkezéseinek egyik közegéül szolgált Karai László. Az ezen időből fönmaradt királyi

levelek jó részét bizonyára ő fogalmazta; azonban megjelölésükre a támpont hiányzik; mert arról sincs tudomásunk, vajjon Karai a humanista-iránynak volt-e híve, vagy a régi iskola hagyományaihoz ragaszkodott.

Az 1468-ik évi április közepén megindult csehországi hadjárat első szakában Karai nem volt a király oldala mellett; Budán maradt, hogy prépostságát átvegye és ügyeit rendezze; július 23-ikán az ő személyes közbenjöttével történt a budai káptalan felhívízi vámjának Buda város részére bérbeadása.

Azonban távolléte az udvartól nem tartott soká. A király kegye és bizalma személye iránt folyvást növekedett. Az 1470-ik év elején, mikor Matutina Gábor budavári plébános a kancellárságra mozdítatott elő, helyébe az alkancellári hivatalra Karai hivatott meg. Néhány hónappal utóbb pedig fontos diplomáciai küldetést kapott.

II.

A csehországi vállalat az 1469-ik év második felében Mátyásra veszélyes fordulatot vett. Podjebrád megnyerte Kázmér lengyel királyt, kinek fiát trónörökösé fogadtatta el hívei által; a császárral is tárgyalásokat indított meg, hogy vele szövetségre lépjen. Mátyás, hogy Fridrik császárt visszatartsa az ellenségéhez való csatlakozástól, 1470. február havában személyesen látogatást tett nála Bécsben; de az összejövetel rosszul végződött, Mátyás felháborodva, búcsúzás nélkül távozott. Ekkor

válságos helyzetében Mohorai Miklós váci kanonokot Rómába küldötte annak kieszközlése végett, hogy a pápa a császárt és a lengyel királyt Podjebrád támogatásától tiltsa el, az ő megválasztatását csehországi királylyá erősítse meg, és segítséget nyújtson néki. Olyan nagy súlyt helyezett ezen kívánatok teljesítésére, és olyan türelmetlenül várta a pápa választát, hogy kevéssel utóbb Veronai Gábor, a híres szent Ferenc-rendű szerzetes személyében egy második követet indított útnak.

Mielőtt ezek küldetésükben eljárak volna, a helyzet még súlyosabb lett. Július végén a császár több német fejedelemmel megállapodásra jutott aziránt, hogy Mátyás hatalmi törekvéseinek megghiúsítása végett, Podjebrádot támogatásukban részesítik. Augusztus közepén pedig a lengyel király követei megjelentek Podjebrád táborában, hogy vele szövetséget kössenek, és még azt is kilátásba helyezték neki, hogy a szent-székkal kibékítik.

Mátyás ekkor szükségesnek látta, hogy egy harmadik követet meneszsen a pápához. Választása most Karai Lászlóra esett, ki (1470.) november elején érkezett az örökvárosba, ahol még mind Veronai Gábor atyát, mind Mohorait találta. És míg ezek az ő megérkezése előtt semmitsem értek el, most az ő közreműködésével igyekezeteiket teljes eredmény koronázta.

A pápa mindent megtett, ami hatalmában állott, hogy erkölcsi és anyagi támogatással a csehországi vállalat sikerét Mátyásnak biztosítsa. Hozzá írt

leveleiben magasztalásokkal halmozza el az egyház szolgálatában vívott hősiek harcaiért; méltatlankodva szól Kázmér király eljárásáról; megnyugtatta azaziránt, hogy a szent-szék halájára mindig számíthat; a hadi költségekre 18.000 aranyat küldött neki, és a további segélynyújtás iránt intézkedett. Egyszersmind szentelt kard és hadvezéri főveg megküldésével buzdította kitartásra. Ugyanakkor Kázmér királyt eljárásáért megróttá, és felhívta, hogy Mátyás vállalatát óvakodjék akadályozni; Fridrik császárt föl kérte, hogy a magyar királlyal mielőbb egyezsége lépjen; magyarországi legátusát utasította, hogy a csehországi vállalat érdekében Mátyás minden kívánságát teljesítse.

A királyi követeknek föladatuk volt kieszközölni azt is, hogy a pápa a két év előtt bíbornokká kinevezett Várdai István kalocsai érseknek a bíbornoki kalapot küldje meg, és Vitéz János primást a bíbornoki testületbe vegye föl. II. Pál az előbbi kérést teljesítette, a másiknak teljesítését kilátásba helyezte.

Karai László római tartózkodását, elődei és társai példáját követve, felhasználta arra, hogy egyháza, saját maga jóakarói és barátai érdekében, különböző kedvezésekért folyamodjék a szent-székhez.

Az ó-budai káptalani egyház részére búcsút kért. Maga számára felhatalmazást, hogy a régi templom romokban heverő falait, mivel a közelében emelkedő fényes új templomot eléktelenítik, lehordathassa; hogy a prépostság területén, a püspökök részére fentartott esetekben is, feloldozást a

gyónó híveknek adhasson; hogy bárhol és bármikor hordozható oltáron misét mondathasson, és ha magát áldozárrá szentelteti, misézhesen. Végre az apostoli főjegyző (protonotarius) rangjának adományozásáért folyamodott. Csupor Demeter győri püspököt, aggkorára való tekintettel, attól a kötelezettségtől, hogy Rómában személyesen megjelenjék, fölmentetni kérte. Matutinaí Gábor királyi kancellár részére fölhatalmazásért folyamodott, hogy a budavári plébánia mellett még két más javadalmat bírasson, a magasabb egyházi rendeket bármelyik püspöktől fölvehesse, hordozható oltáron bárhol és bármikor misét mondathasson. Sándor telki apát részére, hogy szintén még két más javadalmat fogadhasson el, és a magasabb egyházi rendeket bármelyik püspöktől fölvehesse; végre egy váci kanonok részére, hogy a káptalanban való tartózkodás kötelezettségétől fölmentessék.

Mindezen kérvényeket a pápa kedvező elintézésben részesítette.

Karai László csak rövid ideig tartózkodott Rómában. Az 1471-iki január vége felé, Veronai Gábor és Mohorai Miklós kíséretében visszatért hazájába. Útközben néhány napot Ferrarában és Velencében töltött. Március elején már a király oldala mellett volt és újból átvette alkancellári hivatalát.

II.

Karai László római küldetésének politikai és személyi vonatkozású vívmányainál emlékezetesebb

az az eredménye, mely hazánk műveltségtörténetének lapjaira van följegyezve.

Gutenberg korszakotalkotó találmányát az örök városban két német nyomdász, Schweinheim Konrád és Pannarcz Arnold honosította meg, kik a főrangú Massimo család pártfogása alatt 1467-ben kezdték meg munkásságukat, és csakhamar több kiválóan díszes kiállítású könyvet bocsátottak közre.

Karai László, mikor az 1470-ik év végén az örök városban időzött, nem mulaszthatta el, mint az ujdonság varázsától környezett látványosságot, fölkeresni a Massimo-palotában működő nyomdát. Itt természetyszerűen fölébredt lelkében az óhaj, hogy a tudományos művelődés ezen jelentékeny segédeszközét hazája se nélkülözze tovább. Anyomda német munkásainak egyikével, Hess Andrással egyezsége lépett a végből, hogy Magyarországon telepedjék meg, és nyomdát állítson föl. A költségek fedezését magára vállalta.

Hess azonnal útra kelt, és 1471-ben Budán, valószínűleg a prépostság egyik épületében, a műhely berendezéséhez hozzálátott. Ez hosszú időt igényelt. Betűöntő gyárak, betűket szállító üzletek nem léteztek. Mindegyik nyomdász arra volt utalva, hogy a betűk matriczeit ötvösökkel maga vésettesse, és a betűöntésről is gondoskodják.

Az első kísérlet, a mi e téren Magyarországon történt, nem mondható sikerültnek. A budai ötvös, a ki elé Hess, minták gyanánt, római nyomtatványokat állított, hogy ezeknek gömbölyű, olasz

betűit utánozza: a rajz finomságát, a vésés éles praecizióját távolról sem volt képes utólni.

A mikor a nyomda felszerelve állott, a nyomdászra és pártfogójára nagy csalódás várakozott. Kétségkívül arra számítottak, hogy a király és a főpapok vetélkedve fogják megrendeléseikkel elhalmozni a nyomdát. Ez nem következett be. Mátyás a könyvnyomtatás iránt nem érdeklődött. Ezen közönyösségében osztoztak korának többi fejedelmi és főrangú könyvgyűjtői, kik a műgonddal, fényesen kiállított drága hártya-códexekben gyönyörködni szerettek, de a nyomdák egyszerűbb termékeit, melyeket könnyen, olcsón lehetett megszerezni, nem becsülték. Az a két német nyomdász is, aki Rómában működött, épen ekkortájt, 1473-ban, IV. Sixtus pápának panaszolja, hogy üzletök rosszúl megy; egyikök a háládatlan mesterségtől csakhamar búcsút vett, hogy a rézmetszés jövedelmezőbb keresetághoz forduljon.

Egyébiránt az időpont, amikor a nyomda felállítatott, a lehető legkedvezőtlenebb volt. Az 1471-ik évi nyárra esik Vitéz és Janus Pannonius összeesküvése, melynek áldozataivá lettek ők, kik leginkább voltak hivatva arra, hogy a nyomdát foglalkoztassák és felvirágoztassák.

Maga Karai, a jóakarát és áldozatkészség erényei mellett, úgy látszik, nem bírta azt a képességet, hogy a nyomdát munkával lássa el. Így történt, hogy Hess András, mint maga panaszolja, „nem kevés ideig foglalkozás nélkül volt“.

Végre, miután megrendelésekre hiába várakozott,

maga, saját kockázatával, vállalkozott munkára. Főrangú maecenások hiányában — mint ma mondani szoktuk — a nagy közönséghez fordult. Olyan könyvet akart nyomtatni, mely számosabb vevőkre számíthat. A német nyomdász éles szeme fölismerte a magyarnak kiváló kegyeletét és érdeklődését nemzete múltja iránt: ezért arra határozta el magát, hogy nyomdája első termékeül „ad captandam benevolentiam“, a magyar nemzet történetét bocsátja közre, olyan könyvben, mely a mesékbe burkolt őskortól az uralkodó királyig ér le. Ez a munka, mely ívrétű erős papírosra van nyomtatva, és 67 levélre terjed, 1473. június 5-ikén hagyta el a sajtót.

Arra nézve, hogy szerkesztésére, a forgalomban levő régi krónikák feldolgozására, kiegészítésére és folytatására kit kért föl, névszerint mi része volt ebben Karai Lászlónak: tájékozva nem vagyunk, mert biztos támpontot nem találunk a nyomdásznak a könyv élére helyezett ajánlólevelében, az egyetlen forrásban, melyből a nyomda és első nyomtatványának keletkezésére adatokat meríthetünk. Ez az ajánlólevél így hangzik:

„Tisztelendő László úrnak, a budai egyház prépostjának, apostoli főjegyzőnek, fenséges Mátyás király alkancellárjának.

„Az elmúlt időkben, tisztelendő úr, Olaszországban tartózkodásom alatt, tapasztalhattam, hogy azok a nagy tehetségű férfiak, kik isteni ügyességüket könyvek nyomtatására használják föl, ezzel az emberiség javát és díszt nagy mértékben elő-

mozdítják. Ezért magam is kedvet kaptam, hogy erre a feladatra vállalkozzam, és amennyiben igyekezeteimmel célt érek, az elsajátított ismereteket nemcsak a magam, hanem számos halandók hasznára fordítsam. Miután pedig óhajtasom teljesült és némi előmenetelt tettem, a Te meghívásodra, a dicső Magyarországba jöttem. Itt nem kevés ideig foglalkozás nélkül voltam; míg végre hosszú időt igénylő nagy vállalathoz, Magyarország krónikájának kinyomtatásához fogtam. Azt hittem, hogy ezzel minden magyar embernek kedves és örvendeztető munkát végzek. Ugyanis miként szülőföldjét mindenki legjobban szereti, minden más országnál többre becsüli; szintúgy minden hazafi ismerni kívánja az életet, melyet ősei egykor folytattak, hogy ily módon emlékezetes jeles tetteiket utánozhassa, ellenben a szerencsétlenségeket, amik őket érték, okulva kikerülhesse.

„Mikor pedig arról elmélkedném, és hosszasan magamban tépelődném, hogy fáradozásaimnak néhány nap előtt befejezett ezen első eredményét kinek ajánljam; mást nem találtam, mint téged, tisztelt uram. Néked ugyanis személyem körül nagy érdemeid vannak; a mnkát, melyre vállalkoztam, nélküled sem megkezdeni, sem befejezni nem lettem volna képes.

„Fogadd tehát ezt a kis ajándékot, mely jogosan megillet. Miután a munkára a legfőbb indító ok voltál, részesülj eredményében. Ha netán később nagyobb könyveket nyomatunk, ezeket szintén a te dicső nevednek fogjuk ajánlani“.

Ezen utóbbi szándékát Hess András nem valósíthatta. Nagyobb könyvet többé nem nyomtatott Sajtójának még csak egy kisebb termékét ismerjük, mely ajánlólevél nélkül jelent meg.

Ezzel nyomdája rövid munkásságának vége szakad, és ő maga nyom nélkül eltűnik. Valószínű hogy a krónika közrebocsajjtásával tett kísérlete balul ütött ki, tétlenül élni pedig idegen földön nem akart. Ajánlólevelében két jellemvonása tűnik föl: az ideális felfogás a könyvnyomtatásról, és a humanisták émelygős hízelgéseitől elütő komoly, mondhatnók méltóságteljes hang, melyen pártfogója iránt érzett háláját tolmácsolja. Ilyen ember nem szánja el magát arra, hogy a kegyelem kenyerén élősködjék.

A budai nyomdának rövid működése után bekövetkezett megszűnése Karai László érdemét nem csökkenti; sőt azt látszik hirdetni, hogy ő volt az egyetlen, ki fölismerte annak fontosságát és szükségességét, hogy Magyarországnak nyomdája legyen.

IV.

Karai László arra, hogy a budai nyomda felállítását és működését lehetővé tegye, a maccénás fenkölt szelleme mellett az anyagi föltételeket is bírta. Gazdag ember volt és a nyomdára hozott áldozatok távolról sem merítették ki erszényét. Ahelyett, hogy kortársai példáját követve birtokok szerzésére vetné magát, készpénzt halmozott föl. Abban a korban jelentékenynek mondható tőkével

rendelkezett, úgy, hogy mikor 1471-ben, a sziléziai háború idején, Erneszt János királyi kincstárnok megszorult, Karai László nyolcezer forintot adott neki kölcsön.

Szolgálatkészsége kellemetlen bonyodalmakba hozta. A kincstárnok, miután az összeget megtéríteni nem volt hajlandó, a következő év végén kötelezvényt állított ki, melyben az a határozatlan ígéret foglaltatik, hogy a 8000 forintot a király fogja visszafizetni, s amennyiben ez meg nem történék, a kincstárnok magánvagyonából fogja a hitelezőt kielégíteni, és néki „fáradsága, költségei fejében“ még 400 forintot fizet.

Kevéssel utóbb Erneszt János meghalt. Ekkor Karai László a királyhoz fordult, s tőle 4000 forintnyi részletfizetést eszközölt ki; a hátralevő 4400 forint erejéig pedig Erneszt János fia ellen pert indított, amely azonban eredményre nem vezetett. Végredeletében követelését az esztergomi és ó-budai káptalanoknak hagyományozta, azzal a meghagyással, hogy a pert folytassák.

V.

Az 1473-ik év nyarán új pálya nyílt meg Karai László előtt. „A királyi személyes jelenlét“ törvényszéki helytartójává neveztetett ki. Ezen minőségében az ország legfőbb birái között foglalt helyet, és hivatása volt a királyi udvarnál mindazon ügyekben bíraskodni, melyek a király elé hozattak. Ítéleteit a király nevében hozta, és az őrizetére bízott királyi birói pecsét alatt bocsátotta ki.

Személynöki tevékenységének számos emléke maradt reánk az 1474—1483. évkörből. Időközben, 1475. őszén Mátyást kísérte abban a hadjáratban, melyet Szabács viadala tett emlékezetessé. 1480-ban, pedig külföldön diplomáciai küldetésben járt el, amelyről azonban közelebbi értesülésünk nincs. Meddig viselte a személynöki hivatalt, meg nem állapíthatjuk. Utódja, Lukács egri prépost először 1485. október 4-ikén fordul elő az eddig ismert oklevelekben. Kevéssel előbb, 1485. május 9-én Karai László Budáról Schönberg György pozsonyi préposthoz levelet írt, melyben örömét fejezi ki afölött, hogy a per, amit kartársa a király előtt folytatott, az ő javára dőlt el, és kijelenti, hogy miként eddig, mindent ami hatalmában állott, megtett, úgy ezentúl is kész megtenni az ő érdekében.

Ezek a sorok azt jelezik, hogy Karai László mindvégig megőrizte uralkodója kegyét, mely képessé tette, hogy befolyásával előmozdítsa azoknak ügyeit, kik közbenjárását igénybe vették. Nem kevésbé feltűnő tehát, hogy a politika és diplomácia, az igazságszolgáltatás és a nemzeti kultúra terén szerzett érdemei dacára püspöki székre nem emelkedett; míg az alkancellári tisztségekben két előde és egyik utóda: Handó György, Matutinai Gábor, Váradi Péter egymásután a kalocsai érseki széket foglalták el. Bizonyára ő maga vonakodott magasabb egyházi méltóságot elfogadni, és így az ő óhajta teljesült azzal, hogy az ó-budai prépostságban fejezhette be életét.

Azonban holta után kivételes balszerencse üldözte emlékezetét.

A hírnév, amit néki, nagylelkű pártfogójának, a sajtó biztosítani óhajtott, másra szállott jogtalan örökség gyanánt; míg az ő neve négy századig tartó feledés sötétségébe merült el.

Most már a dicsőség, ami a hazai műveltség-történet lapjain eddig Geréb Lászlót környezte, ezentúl Karai László alakjára fog többé el nem halványuló fényt árasztani.

Váradí Péter

I.

Köztudomású, hogy a középkori családok nemzedékrendjének összeállítása nagy nehézséggel járt; mivel az állandó családnevek használata a magyar köznemességnél csak a XVI. században válik általánossá. Még azok is, kik előkelő egyházi és állami hivatalokat foglalnak el, leggyakrabban csak keresztnévüket használják. Nem ritkán születési vagy lakóhelyük nevét veszik föl; aminek következménye, hogy atya és fiú, vagy két testvér, sőt egy és ugyanazon egyén, különböző neveket viselhet.

Mindezen esetek találkoznak Péter érseknél, akinek viszontagságos élettörténetét szándékozom előadni. Királyi okiratokban, hozzáintézett levelekben, a róla beszélő, egykorú történeti munkákban csak keresztnéve fordul elő. Egyedül ezt használja ő maga is, mint érsek. Korábban, mint a királyi kancellária titkára, Mátyás okiratain, vezetéknévének csak két kezdőbetűje van illesztve keresztnévéhez. Testvéreit királyi oklevelek Váradí Pálnak és Váradí Máténak nevezik. De az utóbbi Érsek Máté és Adorjáni Máté nevek alatt is előfordul.

A múlt század végén, Péter érseket leveleinek kiadója önkényesen, téves kombináció alapján, ruházta föl a Váradi névvel, amelyet az újabb történetírók napjainkig megtartottak. Kétségtelen, hogy Péter érsek nem volt az ősi Guthkeled nemzetségből kiágazó előkelő Váradi család sarja, alacsony sorsból emelkedett fel. A nemesség valószínűleg nem örökségképen szállott rá; hatalmas pártfogójának Vitéz Jánosnak köszönhetette; amire utal az a körülmény, hogy Péter érsek címerének alkatrészei: a liliom, és két csillag, Vitéz címerében is megvan.

Miként testvérei, úgy ő is a Váradi nevet vette föl; a várostól kölcsönözte, amelyben született, vagy legalább gyermekéveit élte és fényes jövőjének alapját megvetette. A szelíd dombok alján fekvő, árnyas ligetektől és gyógyerejű forrásoktól környezett város falai között töltött gyermekkor emléke mélyen bevésődött lelkébe; évtizedek múltával, dicsőség és szenvedésben gazdag pályája végén visszasóvárgott oda, és kiváló kegyelettel tiszteli Várad védszentjét Szent-Lászlót, különös pártfogója gyanánt. Gyermekévei (1460 táján) Várad aranykorára esnek; mikor Vitéz János püspök élénk irodalmi és művészeti gyúponyjává, hírneves humanisták gyűjtőhelyévé tette; mikor iskolái jeles tanárokkal, a tudományos kiképzés minden eszközeivel rendelkeztek. Ezen iskolában rendkívüli képességeinek megnyilatkozásai által, magára vonta a nagy főpap figyelmét, aki azóta pártfogása alá vette, és gondosan nevelte. Mikor (1465)

Vitéz Váradot elhagyta, hogy a primási széket foglalja el, a nagyreményekre jogosító ifjú Esztergomba követi őt, hol kanonoki javadalmat kap adományul. Majd Bolognába megy, hol a híres főiskolán tudományos kiképzését betetőzze. Több esztendő telt Olaszországban. De még elég jókor tért vissza hazájába, hogy pártfogója — mielőtt (1470) Mátyás király haragját magára vonná — átvehesse fényes pályája küszöbén: a királyi kancelláriában nyerhessen alkalmazást.

II.

A kora tudományosságának színvonalán álló, a klasszikusok irányában jártas és ékesszólásáról csakhamar elhíresült fiatal pap előtt, tehetségei kifejtése és érvényesítésére, alkalmasabb tér nem nyílhatott, mint Mátyás udvara. A nagy királyt lángeze és tettereje ekkor már az európai politika egyik legelső tényezőjévé tette. Emellett az ország kormányzásának és igazgatásának szálai, a szó szoros értelmében, az ő kezei között egyesültek. Udvara fontos események és messze kiható tervek, mozgalmas élet és lázas tevékenység színhelye vala szüntelen. És a király előtt, aki egészen ment a parvenük hiú gögjétől, nem a születés és a rang, csak a tehetség és ügyesség birt süllyal. Mikor eszméinek valóstására, terveinek keresztülvitelére eszközöket keres, nem sokat gondol a hivalnoki hierarchia rangfokozataival. Alacsony helyzetből magas polcokra emeli híveit. Kiméletlenül mellőzi és lealázza az ország legelső dignitáriusait. Köz-

vetlennül érintkezik az emberekkel, egyenesen befoly a legapróbb ügyekben; túlteszi magát az ügykezelés hagyományos formalitásain.

Ilyen uralkodónál a kancellária titkárainak csekélyebb befolyásuk, de nagyobb tevékenységi körük és fontosabb állásuk volt, mint egyebütt. Mátyás a korábbi gyakorlathoz híven, egyházi férfiakat nevezett ki kancellárokká és titkárokká. Az ezen hivatalok által követelt irodalmi és politikai képzettség, még az ő korában is, az egyházi rendnek úgyszólván kizárólagos kiváltsága volt. Váradi Péter hivatali pályájának kezdetéről hiányoznak az adatok. 1475 tavaszán találkozunk vele először, amikor már mint királyi titkár és előadó ellenjegyzí azon okleveleket, amelyeket előterjesztésére állít ki a király. Csakhamar biztosítja magának bizalmát és kegyét, melyről az elnyert egyházi javadalmak tanuskodnak. 1476-ban az *erdélyi káptalan prépostságára* emeltetik. E mellett bírja a *szent-jobbi apátságot* Biharban és a *földvárít* Tolnában; megtartva az esztergomi kanonokságot is. 1478-ban már első helyet foglal el a királyi titkárok között, és a cseh király pecsétje gondjaira van bízva. Nemsokára, mikor *Zápolya György* pécsi prépost (1479 elején) a kalocsai érsekséget nyeri el, Péter *titkos kancellárrá* neveztetik ki, és ekkor a magyar királyi pecsét is a kezébe jut.

Állását nem mulasztja el, családja javára értékesíti. Két testvérje közül az egyik, *Pál* mester szintén egyházi pályára lép; Míg *Máté* hivatva van a családot főnntartani és jelentőségre juttatni. Emiatt

királyi adományokat kell kieszközölnie. Hogy ezen célt biztosabban érhesse el, szövetezik a királyi kincstárnokkal, Dóczy Orbánnal, aki ezen a téren ritka élelmességet tanúsított, és néhány év alatt családját dúsgazdaggá tudta tenni. Mikor tehát 1480-ban Bakonyi István magvaszakadtával, ennek birtokai a koronára szállanak, együttesen folyomodtak a királyhoz azok adományozásáért, és közösen nyerték el a jelentékeny birtokkomplext. Ez a következőkből állott: *Palina* vára, tartozékaival *Valkó* megyében; Bárcz kastély felerésze 16 helyen levő birtokrészekkel, *Somogy* megyében; valamint 31 helyen fekvő birtokrészek *Baranyában* és *Körös* megyében. A király magagasztaló kifejezésekkel szólva Péter kancellár és Orbán kincstárnok jó szolgálatairól, mindezen birtokokat nekik és általok testvéreiknek: Váradi Pál és Máténak, Nagylucsei Balázs és Jánosnak, valamint törvényes örököseiknek adományozta. A beiktatás 1480. szeptember 7-én és a rá következő napokon a király és a fehérvári keresztesek konventjének küldöttei által végrehajtatott, anélkül, hogy ellentmondás történt volna. Mikép egyezett meg ezen adományozott birtokok tárgyában a két adománnyos, nem ismeretes. Csak annyit tudunk, hogy azok teljesen és csonkítatlanul a Dóczyak birtokába jutottak.

III.

Mint királyi titkos kancellár, Váradi Péter az udvar első politikai *hivatalát* foglalta el. A kancel-

láriának ő volt a vezetője. A főkancellár állása (summus et secretarius cancellarius) *méltóság* volt, melyhez ama hivatal rendszerint lépcsőül szolgált. Váradi Péter szokatlanul gyorsan tette meg e lépést. Elődje, Zápolya György alig egy esztendeig bírta a kalocsai érsekséget, melyre halála után, a király (1480 nyarán) Péter kancellárt emelte, és őt egyúttal *főkancellárrá* nevezte ki.

Mátyás ugyanakkor a pápához fordult, a megerősítés végett. De mielőtt fölterjesztése az örök városba eljutott, itt azon terv merült fel, hogy Aragoniai János, kit Mátyás három év előtt, a megszökött Beckensloer helyébe, esztergomi érsekké tett, ezen méltóságot a kalocsai érsekséggel cserélje fel. Ugyanis Beckensloer vonakodott lemondani, Frigyes császár is hathatósan támogatta; a pápa pedig törvényes eljárás nélkül nem adhatta beleegyezését elmozdításához. Ily körülmények között Arragoniai János nem érezte magát a primási széken egészen biztosságban, és kész volt megelégedni a kalocsai érsekséggel.

Mátyás azonban az áthelyezésről semmit sem akart tudni. „Amit egyszer adományoztunk — írja a bíbornoknak —, vissza nem vehetjük; amit rendeltünk, vissza nem vonhatjuk.“ Biztosította, hogy az esztergomi érsekségben fönn fogja tartani. És sürgetve kérte föl, hogy Váradi Péter részére esz közölje ki a megerősítő bullákat, melyeket — úgy mond — „türelmetlenül vár.“ Nagyobb súlyt kölcsönözendő kívánatának, külön követet küldött (1480 végén) Rómába, és mindazon főpapokat,

akikkel bizalmas viszonyban állott, felkérte, hogy kérését támogassák. „Főtisztelendőséged — írja a patراسي érseknek — fejtsen ki a mi kedvünkért olyan buzgalmit és szorgosságot, amilyent a maga ügyeiben tőlünk vár. Ezzel nagy mértékben le fog minket kötelezni.“

És célt ért. 1481 február 16.-án a pápa megerősítette Váradi Péter kinevezését. Az érsek közben, 1480. nyarán Mátyást a török elleni hadjáratban kísérte; vele volt az év végén s a következő elején Zágrábban. Bár a főkancellári méltóság természete nem követelte, hogy állandóan a király oldala mellett tartózkodjék, megerősítése után sem hagyta el az udvart.

A magyar tanácsosok sorában senki sem bírta annyira Mátyás bizalmát, mint ő. A nagy király a diplomáciai alkudozások minden rejtelmét feltárta előtte. Lelkének legtitkosabb redőibe engedte bepillantani. „A hatalmas elméjű és szavú érseket, „*a király jobbszemének*“ nevezi a pápai követ, aki 1483. őszén avégből jött Magyarországra, hogy Mátyás és Frigyes császár között békességet hozzon létre. Azt a propozíciót terjeszté elő, hogy a pápa, a két uralkodó között fönnforgó nehézségek elhárítását a német fejedelmek gyülekezetére fogja bízni.

Mátyás nem ellenzé a tervét, de nehogy Frigyes rosszakarata meghiusítsa, szoros titoktartást igényelt, minélfogva a királynéval sem közölte; csak Váradi Pétert és a sziléziai Stein Györgyöt avatta be. Ezeket bízta meg, hogy a részletek iránt a

pápai követtel értekezzenek. Rövid tanácskozás után megállapodásra jutottak, úgy a gyűlés összehívásának módozata, mint a létrehozandó egyesség föltételei iránt, melyek között az volt a leglényegesebb, hogy Mátyás az elfoglalt osztrák területeket egyelőre a pápa kezeibe bocsátja. A követ azután Grácba távozott, és december elején ismét megjelent Budán, hol úgy a királlyal, mint a két tanácsossal folytatta az alkudozásokat. De ezek most nem vezettek eredményre, mivel Mátyás az elfoglalt osztrák terület átadása tárgyában nehézségeket támasztott.

Ugyanezen pápai követtel, a király megbízásából, Váradí és Stein egy más, titkos ügyben is tárgyalt. Ugyanis október havában török basa érkezett Budára, a szultán ellenségeinek, a menekült praetendens Dzsem herceg híveinek megbízásából, kik a körülményeket a török birodalom ellen intézendő támadásra kiválóan alkalmasnak mondták. A nuncius felkérte, hogy a basát küldje Rómába, és eszközölje ki a pápánál a Rhodosz szigetén őrzött Dzsem szabadon bocsájtását. Ennek sem volt sikere. Sőt Mátyás néhány héttel utóbb Bajazid szultánnal öt évre fegyverszünetet kötött. Ily alkudozásokban és a tanácsulésekben való részvétel mellett, a fontosabb állami iratok és levelek fogalmazása sem esett a főkancellár tevékenységi körén kívül. Sajnos, nem bírnk támponttal, amely lehetővé tenné az érsek tollából folyt iratok fölismerését. Bizonyára Vitéz János és Jannus Pannoniushagyományait gondosan őrizte a királyi

kancelláriában, és a klasszikai minták utánzását meg tudta egyeztetni az erőteljes, gyakran kíméletlen király igényeivel.

A humanisták körében, mely Mátyás udvaránál otthonos volt, Váradi Péter előkelő helyet foglalt el. A királytól ő nyerte a megbízást, hogy *Janus Pannonius* szétszórta költői műveit gyűjtse össze. Az egybeállított gyűjteményt több példányban másoltatta le, magának is megtartva egy díszes hártya-példányt. E föladat megoldásában egyaránt vezette a *Martialisra* emlékeztető szellemdús művek iránti érdeklődés és a kegyelet a korán elhunyt költő emléke, valamint a részvét gyászos végzete iránt is. A nagynevű pécsi püspök és az ő nagybátyjának kegyeltje között bizonyára benső viszony létezett. És alig tévedünk, ha fölteszük, hogy azon epigramm, amelyben élénk költői képekkel illusztrálja az örök szeretetet, melyet „bizonyos Péter“ iránt taplál, Váradinak szól. Az érsek, mint elődei és püspöktársai, nem mulasztotta el bőkezű pártfogásában részesíteni a külföld jeles humanistáit, akik viszont prosában és versben híresztelték világszerte maecenasi dicsőségét. Így egyebek között, *Marsilius Ficinus* a hírneves platónikus humanista barátaihoz számította őt, és egyik munkáját neki ajánlotta.

IV.

Mátyás király Péter érseket kegyelmének sokféle bizonyítványaival halmozta el. Budavárában házat ajándékozott neki. Testvérét, Pál mestert eszter-

gomi préposttá és földvári apáttá nevezte ki. Másik testvérét Mátét jószág-adományokban részesítette. A főkancellári méltóság mellett, a királyi személynök fontos tisztét is Péter érsekre ruházta. Majd a *péterváradi apátságot* adományozta neki, és a pápához írt sajátkezű levelével kieszközölte, hogy ezen jelentékeny javadalom az érsekséggel összekapcsoltatott. Egyébként is minden alkalmat fölhasznált, hogy a kegyelt főpapot IV. Sixtus figyelmébe ajánlja. Alig viselte három év óta a kalocsai érsekséget, a király kérni kezdé, majd igényelte és sürgette, hogy a bibornoki testületbe vétessék föl. Követei Rangoni Gábor egri bíbornok püspök, majd 1483. tavaszán *Fontana* oly erélyesen karolták fel az ügyet, hogy eljárásukat a pápa, magához a királyhoz intézett levelében nem habozott „alkalmatlankodásnak“ minősíteni. És kijelentette, hogy a királynak az egyház és a szentszék irányában szerzett nagy érdemeit méltányolja, és kívánatainak mindig eleget kíván tenni; de most olyant kér, amit mindjárt nem teljesíthet; mert, a bíbornokok által előterjesztett okok miatt, új tagokat a collegiumban nem vehet föl. Kéri a királyt, hogy ne nehezteljen; és igéri, hogy mikor új bíbornokok kijelölése kerül napirendre, az általa ajánlott főpapról nem fog megfélemlkezni. Mátyás úgy látszik, megnyugodott ezen nyilatkozatban. Es csakhamar elég oka volt örvendeni afölött, hogy a pápa nem vette figyelembe meleg ajánlását.

V.

Miután sebesen és magasra emelkedett Váradi Péter az egyházi és politikai rangfokozat lépcsőin: hirtelen következett be bukása. És ezt éppen a szerencse kedvezései készítették elő. A fiatal érsek, ki napról-napra a bíbort is várhatta; kit a király érdemekben megőszült püspökök főé emelt; kit nagyobb bizalommal tüntetett ki, mint az ősrégi nemzetségek sarjait, a diadalmas hadvezéreket és hatalmas zászlósurakat: megnyitotta lelkét az elbizakodás és öntúlbecsülés érzete előtt. Azt a hitet kezdé táplálni, hogy nélkülözhetetlen a királyra, s ennek irányában mindent megengedhet magának. Nem elégedett meg többé azzal a dicsőséggel, hogy eszköze lehet; vezetője akart lenni. Megkísérlé ráerőszakolni a maga véleményét. Meltatlanságot látott abban, ha a király nem hallgatta meg tanácsát. És ilyenkor nem habozott éreztetni vele neheztelését, kifejezést adni elégtelenségének. Még kiméletlenebb volt mások irányában. Kedvét találta abban, hogy felsőbbségét kevésbé szerencsés társaival éreztesse. Sőt Beatrix királynét is elidegenítette magától; majd ellenségévé tette.

Ez időben (1484) kezdett Mátyás azzal a gondolattal foglalkozni, hogy Corvin Jánosnak biztosítja a trónörökösödést, és ennek előkészítése végett a milanói fejedelmi házból szerez neki jegyest. Ezen tervnek úgy látszik Péter érsek egyik legbuzgóbb tényezője volt. Megbuktatása tehát érdekében állott a királynénak és az olasz pártnak. Egyéb-

íránt Mátyás mindenk fölött féltékeny lévén függetlenségére és ellenmondást nem tűrvén, bizonyára mások ösztönzése nélkül is, határozottsággal utasította vissza kegyence jogosulatlan igényeit. De az érsek nem ismerte fel a helyzet komolyságát. Szabad tért engedett indulatainak. Sőt fenyegető nyilatkozatokra ragadtatta el magát. Birtokában a király titkainak, melyek kényes és kompromittáló természetűek voltak, azt hitte, hogy pressiót gyakorolhat a királyra.

Ezzel el volt vetve a kocka. Mátyás, aki uralkodása kezdetén, félig gyermek, kimélet nélkül sújtott le nagybátyjára, kinek mindent köszönhetett; most hatalmas tetőpontján nem lehetett hajlandó elnézni kancellárja féktelenségét, aki neki köszönhetett mindent; annál kevésbbé: mert Beckenloer János, a császárhoz menekült esztergomi érsek esete tanulságos példa gyanánt állott előtte; és arra intette, hogy ne várja be, míg az elégtelentből áruló válik. Az 1484.-ik év nyarán — július vagy augusztus havában — Mátyás király Péter érseket fogságba vetette. Bár ily katasztrófa Mátyás uralkodása alatt nem először ért magas állású főpapot, az esemény híre nagy megdöbbenést idézett elő országszerte. A király elhatározásának közvetlen okát titok fedte. Mindenféle kombinációkra nyílt tér. Az érsek ellenségei, azért is, hogy a király eljárását igazolják, „súlyos és iszonyú” tényekről suttoztak, amelyeket „a király személye és állása ellen” elkövetett. Ilyen tudósítást küldött Aragoniai János bíbornok Budáról Rómába. Mindazáltal VIII. Ince

pápa sietett a szerencsétlen főpap és a személyében megsértett egyházi rend kiváltságai érdekében felszólalni. Megintette a királyt, hogy, „mint katolikus és vallásos fejedelem“ tartózkodjék az érseket büntetéssel sújtani; bízza a szentszékre az ügy megvizsgálását és elintézését; megnyugtatta őt afelől, hogy ő is szíven viseli „országának békességét és biztonságát“.

Mátyás a pápa közbenjárását nem vette tekintetbe. Hogy az érsekre nézve a menekülést és a barátaival való összeköttetést teljesen lehetetlenné tegye, fogsága helyéül az ország északi részeiben az *árvai várat* jelölte ki, amely nem rég került Konorowszki kezeiből az ő birtokába. Magas hegyek által környezett szűk völgy közepén emelkedik meredeken az erős sziklafal, mely a fellegrárat hordja; több öllel alantabb, gyenge lejtőn, szinte szikla alapon épült az úgynevezett középső és felső vár, melyek bástyák, árkok és felvonó hidakkal ellátott, egymástól elkülönített két épület-csoportot foglalnak magokban, míg ismét kevéssel alantabb az erősség legkiterjedtebb részét az alsó vár épületei és bástyái képezik. A középső vár egyik helyisége szolgált Péter érseknek börtönül. A király megelégedett azzal, hogy alkalmatlanná és veszélyessé vált tanácsosát így módon elnémította és ártalmatlanná tette. Törvényszék elé nem állította. Méltóságaitól sem fosztotta meg. Az ő nevében kormányozták helynökei a kalocsai érsekséget. Sőt a főkancellár címét is viseli börtönében.

VI

A király haragja és bosszúja, mely súlyosan nehezedett az érsekre, rokonait és barátait az érdekében való föllépéstől visszariaszthatta; mégis nem hiányoztak, akik megmentésére a maguk veszélyeztetésével is, kísérletet tettek. Különösen *Pál* esztergomi prépost lelkiismeretesen teljesítette a hű testvér kötelességeit. Ugy látszik, közvetlenül a király előtt, hévvel védelmezte testvére ártatlanságát és kimutatta az ellene követett eljárás igazságtalanságát. De buzgalmával, anélkül, hogy az érsek sorsán enyhítene, a maga veszét idézte elő. A király megfosztotta a javadalmától. Miután a király engesztelhetetlennek mutatkozott, az érsek barátai a szentszék újabb közbenjárását sürgették. VIII. Ince 1486. március 6.-án terjedelmes levelet intézett a királyhoz. Utal arra, hogy elődei és ő maga is mindig szeretetet és tiszteletet tanusítottak iránta. Emiatt sajnálattal értesült a maga idején a kalocsai érsek elfogatásáról, amely tény elhomályosítja erényeinek, igazságosságának és nagy tetteinek hírét. Mert habár a fogoly súlyos bűntényekről vádoltatik, a király, mint az egyházi jog alapos ismerője, jól tudja, hogy ily esetekben a bírászkodás a szentszékhez tartozik. Erre figyelmeztette őt azonnal az érsek elfogatása után. Azóta hosszú idő folyt le és az érsek folyvást börtönben van. Ez sérelmére szolgál a király és a szentszék becsületének, bántalmat képez Isten ellen. Most tehát Isten szerelmére kéri, bocsássa a főpapot

szabadon. Azóta elenyészhetett minden gyanu. És ha az érsek netán ármányt tervezett volna, a királyt bölcsessége és Isten segítsége immár annyira biztonságba helyezte, hogy az a „szegény és tehetetlen ember“ többé ártalmára nem lehet. Egyébként kész őt biztos őrizet alatt Rómába vitetni, és ha bebizonyul, hogy a trón és az ország ellen vétett, kiérdemelt büntetését nem fogja elkerülni.

A levelet külön követ vitte Magyarországba, hogy a pápa előterjesztését támogassa. Mátyás most kinyilatkoztatta, hogy kész az érsek ügyét az egyházi törvények értelmében, a szentszék ítélete alá bocsájtani; s fölkérte a pápát, küldjön követet Magyarországba, aki itt a vizsgálatot megindítsa, s akinek jelentése alapján ítéletet hozhat. A pápa nem sietett ezen fölhívásnak eleget tenni. Nem szívesen határozta el magát a törvényes eljárásra és azon kényes föladatra, hogy a király és alattvalója között igazságot szolgáltatasson. Azon reményben élt, hogy Mátyás végre is rá lesz bírható arra, hogy az érseknek megkegyelmezzon. Miután azonban reménye nem teljesült, 1488. szeptember első napján *Angelus ortoi püspököt* Magyarországba küldötte részletes utasítással látta el. Mindenek előtt oda kellett hatnia, hogy a király az érseknek kegyelmezzon meg; figyelmeztetve őt, hogy a főpap, ha vétkes is, eléggé bűnhődött hosszú fogsága által és egyébként is nem illő „szolgájával, és teremtményével“ perlekednie. Csak ha a kérését a király meg nem hallgatná, lehetett kijelentenie, hogy a pápa hajlandó a törvényes eljárásra. De

mivel a király érdekében szükséges, hogy az eljárás a törvényesség minden kellékeit bírja: a vizsgálat oly helyen történjék, amely nincs a király hatalmában. E célra legalkalmasabb Róma. Ha pedig a király rá nem bírható, hogy a fogolynak kellő biztosítékok mellett, a kuriához való küldéséhez megegyezését adja, legalább oly várost jelöljön ki, amely nem áll az ő közvetlen hatósága alatt, ahol tehát az érsek szabadon védelmezheti magát. Ilyen például Németujhely.

Mihelyt a király ráállott, hogy az érsek a pápai követ felügyelete alá helyeztessék, szabatosan meg kell állapítani azon biztosítékokat, melyeket a királynak nyújtani fog, nehogy attól kelljen tartania, hogy az érsek elmenekül: egyebek között kinyilatkoztathatta, hogy ha az érsek menekülést kísérelne meg, ezzel magát minden vétségben, mellyel vádoltatik, vétkesnek ismerné el, minélfogva a király, további eljárás nélkül, javadalmaitól megfoszthatná. Ellenben az érseknek hatalmában fog állani ügyvédek fogadni, igazoló okmányokat beszerezni és tanukat kihallgattatni. Amennyiben pedig a perköltségek fődözésére képtelen, ezeket érseksége jövedelméből kell rendelkezésére bocsátani. Ezen előzmények elintézése után, a követ a király elhatározását fogja azíránt kikérni, vajjon vád vagy pedig vizsgálat útján kíván az érsek ellen eljárni. Mindkét esetben a törvényes formákat szorosan meg kell tartani. A követ utasított, hogy Péter érsek érdekében, a királyné közbenárását kikérje. Mivel pedig sokan állítják, hogy

az érsek elfogatásának a királyné a fő okozója, úgy kellett magát viselnie, mintha e hirről nem volna tudomása, vagy legalább annak hitelt nem adna; sőt teljes bizalmat kellett mutatnia aziránt, hogy a királyné kész az egyház szabadságának biztosítása érdekében befolyását érvényesíteni és hogy ettől a legjobb sikert várja.

Az érsek ügyének kedvező elintézése után testvére Pál prépost részére kellett a királytól kegyelmet kérnie. A nuntiusra emellett más fontos politikai és egyházi ügyeket is bízott a pápa.

VII.

A nuntius nem indult azonnal útnak. Csak 1489. elején érkezett Bécsbe, ahol Mátyás ezidőben udvarát tartotta. Utasításai értelmében az első audencia alkalmával, azon volt, hogy az érsek iránt engesztelékeny érzelmeket keltsen a király lelkében. „Gondolja meg — mondá egyebek között —, hogy az érsek felséged kezeinek műve, hogy a porból emelte föl, és kegyelmekkel halmozta el.” Együttal kérte, hogy a pápa közbenjárását is vesse mérlegbe. A király válaszában hangsúlyozta, hogy jogosan járt el, mikor az érseket börtönbe vetette. „Mert rossz nyelve által romlást akart hozni rám és országomra. De Isten verjen meg, ha halálát kívánom. Csak nyelvétől félek, a császárra vonatkozó titkok miatt, amelyeket rábíztam. Inkább meghalnék, mintsem azon titkok köztudomásra jussanak”. Azután elbeszélte, hogy az érsek egyszer, mikor kérésére papot bocsátottak

börtönébe, hagyma nedvével írt levelet bizott rá, hogy Rómába vigye; de a pap útközben korcsmában azzal dicsekedett, hogy az érsek levelét viszi; megjelentették neki, elfogatta a papot, a levelet elhozatta magához, s tűz fölé tartva rémülettel olvasta, amit titkairól ír. Valóban — ismételte — inkább meg akarok halni, mint megengedni, hogy nyilvánosságra jussanak... Higye el, követ úr, az egy megbomlott elméjű (infatuatus) ember. Mihelyt alkalmam nyílnék szóval vagy írásban másokkal érintkezni, megrontana engem.

A követ óvakodott ellentmondani. Ugyes fordulattal elismerte, hogy az érseket, kit a király jótéteményekkel elhalmozott, hálátlan és az illendőségről megfeledkezett férfiúnak kell tekinteni. „De emlékezzék — folytatja — felséged arra is, hogy Rómában nem ismerték őt, és előmozdítását felséged kérelmeinek köszönheti. Az Istenre kérem, szolgájával, ön kezei alkotásával ne akarjon perlekedni. Régóta meg vagyok arról győződve, hogy vétett felséged ellen. De az a könnyelmű kísérlet a levél írásával, talán fogsága kezdetén történt. Azt hiszem, hogy azóta más ember lett belőle, megtért az esze. És felséged csak úgy mutathatja ki nagylelkűségét, ha találkoznak, akik felséged ellen vétve alkalmat adnak, hogy nekik megbocsásson. Feledje el az érsek vétkeit... Gondolja meg, hogy főpapról, az Ur fölkentjéről van szó, akit bántani az isteni törvény tilt. Ne engedje, hogy béke és háború idején véghez vitt nagy tetteinek hírét egy kis ember esete elhomályosítsa.

Bocsásson meg neki vétkei- és rossz nyelveért; legyen tekintettel a szent atya kérésére és a saját hírnevére“.

Ezen szavak, úgy látszik jó hatást gyakoroltak a királyra. Nyugodtan válaszolt, és késznek mutatkozott engedékenységre. „Követ úr, — mondá — ha ezen ügy nem érintené állásomat, szívesen megtennék mindent, amit kíván. Higgye el, az az ember soha sem fog megváltozni. Egyébiránt kész vagyok őt követ úr kezeibe bocsátani és őrizetére bízni, csak hogy el ne illan hasson. Meg fogja látni, hogy ma több rosszat beszél, mint ezelőtt. Valóban megbomlott elméjű ember. Azután elő fogom adni, hogy mennyi vétséget és kihágást követett el. Megérdemelné, hogy életétől foszszam meg“.

Ekkor a legatus az utasítása által kijelölt úton egy lépéssel előbbre haladott. Így szólott: „Osztétsége azt tanácsolja, és arra inti felségedet, hogy kegyelmességében és irgalmasságában feledje el az érsek ifjúkori vétkeit... Ha pedig felséged azt kívánja, hogy bíró döntsön ez ügyben, ami nem ellenkezik felséged becsületével, ez sehol sem történhetik alkalmasabban, mint őszentsége előtt, ahol a per mindkét részről teljes szabadsággal folyhat le, és ha az érsek elítéltetik, senki sem emelheti a részrehajlás vádját.“ Mátyás egyáltalán nem volt hajlandó az érseket Rómába bocsátani. Azt az ellenvetést tette, hogy a tanukat és bizonyítékokat nem küldhetné oda. De ismételve kijelentette, hogy kész a foglyot a követ kezeibe adni, aki őt akár Budán vagy Esztergomban, akár más helyen őriz-

heti, „Nem bánom, — mondá — ám védelmezze magát, amint tudja. Amit én róla állítok, az egész ország előtt ismeretes“. A követ elfogadta az ajánlatot. De még egyszer figyelmeztette a királyt, fontolja meg jól, vajjon tanácsos-e perre bocsájtani a dolgot; mert az ő véleménye szerint a vizsgálatnak semmiesetre sem fog a királyra nézve kedvező eredménye lenni. Erre a társalgás más ügyekre tért át. A pápai követ azzal, amit elért meg volt elégedve. Minden jót remélt. És a király nyilatkozataiból azt a meggyőződést merítette, hogy nem annyira az érseket gyűlöli, mint inkább titkait félti.

A pápai követ *Beatrix*hoz is fordult, közbenjárását kérve ki férje megengesztelésére. A királyné kijelenté, hogy kész tanácsával és befolyásával támogatni. De azt hiszi, hogy a királyt, aki az érsek „könnyelműségét és konokságát“ jól ismeri és a rábízott titkokat félti, nem lehet rábírní, hogy szabadon bocsássa, vagy Rómába küldje. „Némelyek — folytatá — engem vádolnak, hogy én vettem rá a királyt az érsek elfogatására. Hígyje el, követ úr, az érsek egyedül a saját könnyelműsége és fecsegése által vonta magára a király haragját. És nem most első ízben van elfogva. Ismételve érte őt e sors. De mivel semmiképen sem lehetett észreteríteni, azért jutott most ilyen fogságba. Testvéreire is kiterjesztette a király haragját; és az én esdek-léseimre kapták vissza lefoglalt birtokaikat. Most már legjobb és legkegyelmesebb királynéjának nevez az érsek“. A pápai követet a királyné nyilatkozatai megerősítették jó reménységében. Biztosan

számított rá, hogy az érseket az ő kezeibe szolgáltatják ki. Esztergomba akarta őt elhelyezni. Azonban csalódott. A király mindenféle ürügyek alatt késleltette ajánlata valósítását. Hónapok multak el, a király időközben (március közepetáján) Bécsből visszatért Budára, és semmi sem történt. A nuntius lekísérte ide, és minden alkalmat megragadott, hogy az ügy elintézését siettesse, de eredmény nélkül. Sőt egyik előterjesztésére május közepe táján oly választ kapott, amely méltán megdöbbenhette.

„Higye el, követ úr, — így szólt a király — nem cselekszik kedves dolgot, aki előttem a kalocsai érseket szóba hozza. Rossz nyelvével megakart rontani, minél fogva azt kell kívánnom, hogy történjék vele, amit az igazság követel“. Azután előadta, hogy most nem nyithatja meg börtönét, mert az árvai vár kapitánya távol van Lengyelországban, és a nápolyi királytól vár az érsek ügyére vonatkozó közleményeket. És egyáltalán nem küldheti őt Esztergomba, mert a várnak „olasz, nápolyi és magyar“ lakói vannak. Sokkal biztosabb és elég tisztességes helyen őriztetik most. Esztergomban nem bírná féken tartani nyelvét; és mihelyt alkalma nyílne, még gonoszabbakat beszélne és írna, mint ezelőtt. A fogság nem változtatta meg. Végül arra kérte a követet, hogy csak rövid ideig legyen még türelemmel. A római diplomata ezen kényes helyzetben, mikor a király visszavonta ismételt ígérését, ügyes eljárást követett. Nem tett szemrehányást, nem állította föl élesen az ellentmondást a korábbi és mostani nyilatkozatok közt,

nem bocsátkozott a fölhozott gyenge okok cáfolatába. A *maga* helyzetének nehézségét állította főtérbe. O ugyanis közölte a pápával a király ígéretét, hogy az érseket az ő kezei közé bocsátja. „Ha már most — úgy mond — mást kell írnom, őszentsége engem fog hazugnak, vagy felségedet megbízhatatlannak tartani ... Méltán rossz néven fogja venni, hogy hamis tényeket, hazugságokat írtam neki“. „Elismerem — válaszolá a király — hogy főtisztelendőségednek ígéretet tettem; higgye el, fontos okok miatt nem küldhettem az érseket Esztergomba. De rövid idő alatt úgy intézek el mindent, hogy bíróság előtt igazolhassam eljárásomat“. A pápai követ látván, hogy szavai benyomást tettek a királyra, térdre borult előtte, és Isten szerelmére kérte, ne hazudtolja meg az ő Rómába küldött jelentéseit, és nehozzon rá gyalázatot. Ezen kis scéna megtette hatását. Mátyás kinyilatkoztató, hogy azon tiszteletnél fogva, melyet a szent atya iránt táplál, kész az érseket mostani börtönéből kivezetni, és őt akár Egerben, akár Visegrádon elhelyezni. „Követ úr, maga válasszon e két hely közül egyet. Csak Esztergomot ne kívánja; hisz mondtam, hogy ott magyarok, nápolyiak és egyéb olaszok is laknak“. A követ Visegrádot választotta és csak azt kérte még, ő személyesen vezethesse ide az érseket és főpaphoz illő lakást rendezhessen be számára. A király jobbát nyujtva adta beleegyezését és egyúttal ígérte, hogy legkésőbb 15 nap múlva megtörténhetik az áthelyezése.

A király most nem késett többé ígéretének teljesítésével. Haladék nélkül rendeletet bocsájtott ki, hogy Péter érseket az árvai várból Visegrádra hozzák. Amint közeledéséről a pápai követ értesült, eléje ment és átvette kíséreitől. A két főpap találkozása megható volt. Péter érsek könnyeket ontva mondott hálát a pápa közbenjárásáért és további pártfogásába ajánlotta magát. Az ortei püspök Visegrádra kísérte, hol alkalmas lakás, minden szükségessel ellátva várakozott rá. Az érsek még csak egy udvari papot és egy apródot kívánt maga mellé adatni. A király hajlandó volt teljesíteni kívánatát; de a személyek megválasztását magának tartotta fönnt; nem tagadta, hogy még mindig fél az érsek „zabolátlan nyelvétől“. Egyébiránt a hat évig tartó fogság az érseket sem testileg, sem lelkileg nem törte meg. Egészsége nem szenvedett, sőt meghízva jött meg Árvából. És erős bizalommal nézett a jövő elé.

A király akkor előkészületeket tett a törvényes eljárás megindítására. Elrendelte a vádirat elkészítését. A pápai követ, attól tartván, hogy a királynak sikerülni fog vádját alapos okokkal támogatni, oda hatott, hogy a per megindításáról mondjon le és kegyelmezzon meg az érseknek. „Én — válaszolt a király — kiakarom mutatni, hogy eljárásom igazságos volt, és be fogom bizonyítani, hogy jogosan vetettem az érseket börtönre. Mikor ez megtörtént, akkor majd szólhatunk a kegyelemről“. Erre a pápai követ kinyilatkoztatta, hogy kész bármikor megkezdeni a pert. A király az

országgyűlés utáni időre (1489 végén) óhajtotta azt halasztani. Ugyanígy nyilatkozott a következő (1490) év első napjaiban is, mikor a pápai követ a szentatya köszönetét fejezte ki a Péter érsek ügyében hozott határozatáért. Azonban úgy látszik, a királynak nem volt komoly szándéka az ügyet perre bocsátani. Mert habár a király többször boszusan hozta föl azon gyűlöletes híreket, melyeket róla az érsek terjesztett; máskor ismét úgy beszélt, hogy szabadon bocsátja vissza egyházmegyéjébe, nem bánja, ha kormányát ismét átveszi, csak a levelezéstől tartózkodjék. Sőt Mátyás némely elejtett szavai a követet arra a feltevésre vezették, hogy a királynak titkos célzatai vannak Péter érsekkel, és őt Corvin János királlyá választásának biztosítására kívánja felhasználni. Mátyás király február havában Bécsbe utazott, ahol fontos állami és családi érdekek kötötték le figyelmét élte végső napjaiban. Április 6.-ikán elragadta a halál. És ezen gyászos esemény Péter érsek életében fontos fordulópont volt.

VIII.

A visegrádi várban vette Váradi Péter érsek, Mátyás váratlan halála megrendítő hírét és onnan szemlélhette a gyászmenetet, mely a Dunán, Bécsből Budára kísérte a nagy király tetemét. Néhány nappal utóbb Corvin János herceghez a következő levelet intézte. „Tégy velem jót, fenséges herceg — így ír —, hogy viszont lsten veled is jót tegyen.

Ami jót velem cselekszel, abból inkább Te reád fog haszon háromolni, mint reám. Isten és minden becsületes igazmondó ember tudja, hogy álnokság és kétszínűség nélkül, híven és igazán szolgáltam nagynevű atyádnak, kinek amint gyermeke vagy, úgy örököljed hatalmát és dicsőségét! Vajha inkább az én jóakarátú tanácsaimra hallgatott volna, mint a hizelgők önző sugalmazásaira! Ezesetben én sem jutok az ellenségeim által vetett törökbe, és Te sem kényteleníttetnél most aggódva nézni a jövőre. Jószágodtól és kegyelmességedtől várom, dicső herceg, visszahelyeztetésemet korábbi állapotomba. Ezzel úgy le fogsz kötelezni, hogy később leszek az élettől megválni, mint a hála kötelességeiről megfeledkezni. Kézzelfoghatólag föl fogod ismerni, hogy míg az én szolgálataim más elbánást érdemeltek; szerencsétlenségem okozói nem olyan érzelmeket tápláltak atyád és Te irántad, amilyen szavakat hordottak ajkaidon. Adja Isten, hogy dicsteljesen legyőzhessed ellenségeidet! “ A herceget Péter érsek régi vetélytársai környezték: Dóczy az egri, Pruisz a váradi és Bakocs a győri püspök. Ezek Mátyás haragját szították volt ellene, most tehát, mivel boszújától tarthattak, ellenezték szabadonbocsátását. Ellenben János herceg rokonai, a Gerébek, befolyásukat az érsek javára érvényesítették.

Az ifjú herceg — kinek az erély és határozottság nem tartozott tulajdonságai közé — habozott. Végre, hogy a felelősséget magáról elhárítsa, titkon megegyezett a pápai követtel aziránt, hogy

az egyházi kiközösítéssel fenyegetve, követelje a főpap szabadlábra helyezését. Ekkor azután, május 8-ik napján, Budára hozatta, itt még egy ideig őrizet alatt tartotta és csak két hét múlva, május 20-án adta vissza szabadságát. Eszerint főleg a szent-szék közbenjárásának köszönhetette, hogy szenvedéseinek vége szakadt. „Megváltója és szabadítója“ gyanánt magasztalja köszönő levélben a pápát, ki őt „szent angyala által“ (szójáték, vonatkozás Angelus ortoi püspökre) vezette ki a siralom völgyéből, az orkus sötétségéből. Hat esztendőn át — úgymond — mintha a pokolban lett volna; beszélni, írni, bármit tenni tiltva volt. Szorongatott, nyomorult helyzetében a szent-szék felé fordult minden reménye. A pápa nem vonta meg tőle gyámolítását. Neki köszönheti, hogy visszanyerte életét, becsületét, méltóságát. Nem képes háláját kellően kifejezni és bebizonyítani. „Kérlek, ó szent atya, kövesd Istent, aki a legnagyobb jótéteményekért megelégszik a tömjén füstjével és a szív ájtatos érzelmeivel.“ Testestől-lelkestől örök szolgálatára ajánlja fel magát. János herceg irányában nem kevésbé hálás. Mig azok, Mátyás jótéteményei- és kegyeiben bőven részesültek, akik erős fogadással, hogy fiát a trónra segítik, most részint nyíltan ellenségeihez pártolnak, részint titokban ármányt szőttek ellene: Péter érsek szenvedéseiről és személyes sérelmeiről megfeledkezve, a boszuvágy ingereit leküzdve, teljes odaadással csatlakozott János herceghez.

Beatrix királyné igyekezetei, őt a maga részére

vonni; ajánlatai, melyekkel a bíbort helyezte neki jutalmul kilátásba, hatástalanok maradtak.

Gyorsan felszerelte érseki bandériumát, maga mellé vette testvéreit és János herceghez csatlakozott; mindent megtett, hogy pártját gyarapítsa. Mikor június közepe táján Ujlaky Lőrinc és Ernuszt Zsigmond pécsi püspök, jelentékeny haderő élén, Dunán túlról a főváros felé közeledtek, ő János herceg kíséretében eléjük ment, tárgyalásokat indított velük, amelyeknek eredménye az volt, hogy a herceg mellé állottak. Azonban bármily hön óhajtotta a dicső király fiát látni a trónon, éppúgy nagy súlyt helyezett arra, hogy az ország meg legyen kímélve a polgárháború iszonyaitól; és határozottan fölszólalt azok ellen, kik mikor meggyőződtek arról, hogy a főrendek és a nemesség nagy többsége az ellenpárton áll, János hercegnek azt tanácsolták, hogy fegyver hatalmával vivja ki igényeit. És a pápai követnek, aki őt és társait intette, hogy oly tényektől, melyek a béke megzavarását vonhatnák magok után, óvakodjanak, azt válaszolta, hogy ha a béke fenntartására irányuló igyekezeteivel célt nem ér, érseki megyéjébe vonul vissza. Úgy is tett. Mikor Corvin János környezetében a harcias irány emelkedett túlsúlyra, ő (június végén) érseki megyéjébe távozott. Alig hagyta el Buda várát, János herceg hívei, fölszedve a királyi kincstár dús kincseit, az ország déli részeibe vonultak, hogy nagyobb fegyveres erőt gyűjtsenek össze. De az ellenpárt Báthory Istvánt és Kinizsy Pált üldözésükre küldötte. Ezek csak-

hamar utolérték és június 4-én a tolnamegyei Csonthegyen véres viadalban szétszórták őket. Péter érsek eszerint a saját pártja eljárását és a másik párt irányát, nem helyeselte. Elhagyva amazt, ehhez sem csatlakozhatott. Emiatt távortartotta magát a királyválasztás további mozgalmaitól. És nem vett részt az országgyűlés július 15-iki ülésében, amikor Ulászló cseh király magyar királlyá kiáltatott ki, oly föltétellel, hogy Beatrixot nőül vegye. Félrevonulása nem óvta meg a diadalmas párt haragjától. Újlaki Lőrincsel és Ernuszt püspökökkel együtt a haza ellenségének nyilvánították. Azonban néhány nappal utóbb következett a pártok kiengesztelődése. Mikor János herceg igényeiről lemondott, Ulászlót elismerte és a koronát átadta: az ország rendei érvényen kívül helyezték korábbi végzésüket. Péter érsek megnyugodott a bevégzett tényben. Elismerte törvényesen megválasztott királynak Ulászlót és állhatatos hűséggel ragaszkodott hozzá. De reményei és törekvései meghiusulása mély bánattal töltötte [el. Nem fordult a kelő nap felé, és mégkevésbé gondolt arra, hogy az új helyzetből előnyöket biztosítson magának. A kalocsai érsek volt hivatva, eszei Hippolyt esztergomi érsek kiskorú gyermek lévén, a koronázás végrehajtására. A fehérvári koronázó országgyűlésen, főleg miatta, a koronázás határnapját elhalasztották. De ő nem jelent meg. A zágrábi püspök, mint az akkori főpapok között legidősebb, helyezte a szent koronát Ulászló fejére.

IX.

Politikai tervei meghiusulása után Péter érsek azzal az elhatározással vonult vissza érsekségébe, hogy főpásztori hivatásának fogja életét szentelni. Az érsekség állapota valóban igénybevehette minden erejét és teljes tevékenységét. Tíz év óta volt főpapja, anélkül, hogy állása kötelésségeinek megfelelhett volna. Az első években a királyi udvarhoz volt kötve. Majd hat éven át börtönben sínylődött. Helynökeinek nem volt elegendő tekintélyök, hogy az egyházi fegyelem épségbentartása, a vallásos szellem élesztése, a műveltség terjesztése érdekében a kellő eszközöket fölhasználhassák. Emellett az érsekség birtokai, jövedelmei és jogai megtámadására, csonkítására mintegy felhívta a hatalmaskodó főurakat a főpap kegyvesztése és távolléte. Azon csapások között, melyek az érsekséget érték, egyik legjelentékenyebb vala: a *péterváradi apátság* elvesztése; úgy terjedelmes jószágai, mint azon fontosság miatt, melyet ezen javadalomnak, az ország egyik kulcsa gyanánt tekintett péterváradi vár nyújtott. Péter érsek fogsága idejében, Mátyás király az apátságot s római curia legbefolyásosabb főpapjának, *Borgia Rodrigo* bíbornoknak adományozta.

Az ezen korban meggyökeredzett, az egyházra sok tekintetben káros gyakorlat megengedte, hogy több egyházi javadalmat bírjon egy időben. Fejedelmek és főpapok vetélkedtek, hogy javadalmak adományozásával lekötelezzék. Egyebek között Aragoniai János bíbornok is, alig nyeri el az esz-

tergomi érsekséget, siet neki az esztergomi olvasókanonoksággal kedveskedni. Mikor Rangoni Gábor egri püspök (1486.) meghalálozott, Borgia és Sforza bíbornokok lépéseket tettek Mátyás királynál a gazdag püspökség elnyerése végett. De elkéstek, mert Mátyás azonnal a püspök elhunytja után, helyébe Dóczy Orbán győri püspököt és kincstárnokot nevezte ki. Bizonyára örvendett, hogy a római bíbornokokkal szemben bevégzett tényre utalhat. Szívesen, sőt előszeretettel emelt idegeneket a magyar egyház főpapi székeire. De kívánta, hogy az országban tartózkodjanak, kormányozzák egyházukat, érvényesítsék politikai és kultúrai befolyásukat, emeljék a királyi udvar fényét. Még a gyermek Hippolyt irányában is követelte, hogy azonnal kineveztetése után foglalja el érseki széket, és türelmetlenül sürgette, hogy szülei haladék nélkül küldjék Magyarországba. Nem akarta megengedni, hogy a magyarországi püspökségeket mintegy mellékesen bírják idegenek, jövedelmeiket élvezzék anélkül, hogy az azokkal járó kötelességeket teljesítenék. Kevésbé volt scurpulósus a kisebb egyházi javadalmakra nézve. Most is, az egri püspökség betöltése után, nehogy a két befolyásos római bíbornok neheztelését vonja magára, kisebb javadalmak adományozásával igyekezett őket kárpótolni. Sforzát pécsváradi apáttá nevezte ki. Borgiaé a *péter-váradi apátságot*, melyet Várady Pétertől vett el, adományozta; amihez VIII. Incze pápa készséggel adta jóváhagyását. Borgia ekkor *Vincenzo de Pistacchi* pápa kamarást küldötte Ró-

mából Péter-váradra, ahol az apátság kormányzója (gubernator) címét viselte.

Mátyás haláláig zavartalanul tölthette be tisztét. De alig hunyta be szemeit a nagy király, Ujlaky Lőrinc herceg önhatalmulag elfoglalta a péter-várad apátság birtokait és a várat fegyvereseivel szállhatta meg. A Magyarországon időző pápai legátus, amint a történetekről értesült, nem késett Borgia bíbornok jogai és érdekei megoltalmazására az egyház fegyvereit igénybevenni. A kiközösítés büntetésével fenyegette Ujlakyt, ha az elfoglalt javadalmakat ki nem bocsátja kezéből. Majd Rómából ugyanezen értelemben pápai rendelet érkezett a herceghez. Ujlaky a pápához intézett terjedelmes levélben igazolta eljárását, amelyért — az ő nézete szerint — inkább elismerést érdemel, mint büntetést. Abból indul ki, hogy a péter-várad gubernator, Mátyás halála után, „ellenséges érzelmű őrséget“ fogadott várába, vagyis Corvin János ellen foglalt állást. Ő tehát, nehogy neki és az országnak kárt okozzon, több főúr fölszólítására, az őrséget kiűzte és a saját fegyvereseit helyezte be. Tekintettel volt a fogságból kiszabadult Péter érsek biztonságára is. Ő az egyház büntetéseit nem vonná magára „az egész világért, nem egy apátságért.“ De Péter-Váradot nem bocsáthatja ki kezeiből; mert az ország javára, nemcsak a maga hasznára, tartja fenn nagy áldozattal. Azt ellenségeinknek engedni át, annyi volna, mint „magát az érseket megköötözve a mészárszékre vitetni.“ Mindjárt menekülniök kellene, hogy a

végromlást kikerülnék. Öszentsége pedig nem kívánhatja a keresztény ember vesztét. Lábaihoz borulva, mint legengedelmesebb fia, esedezik tehát, oldja föl az egyházi büntetések alól, melyekkel sújtotta. A herceg ugyanakkor szót emelt Péter érsek jogai mellett. Fölkérte a pápát, vizsgálta meg az ügy állását, és ha kitűnik, hogy jog és törvény ellenére, vetélytársai incselkedései következtében fosztották meg az érseket apátságától, adja neki vissza. Ezzel megoltalmazza őt ellenségei üldözésétől, és a pusztulásra jutott kalocsai érsekséget fölsegíti.

Eszerint Ujlaky úgy tüntette föl eljárását, hogy azzal Péter érseknek kívánja biztosítani az apátságot. És remélhette, hogy a szentszék nem fog nehézségeket támasztani. Maga Péter érsek is a pápához fordult. Egyháza szomorú helyzetének föltüntetése által akart rá hatni. Mikor — úgy mond— Szentséged kegyelmessége által, a halál és pokol torkából megszabadulva, visszatértem egyházunkhoz, melyet Szentséged egyházának kellene neveznem, rövid levélben, sőt bő könyvben is lehetetlen elmondani, hogy mily nyomorteljes és szánalomraméltó állapotban, mennyire elpusztulva és elhagyatva, elszaggatva és eltékozolva találtam mindent. A fájdalmat, mellyel a szabadulásom után ért gyalázat és méltatlanság eltöltött, még fokozta egyházam válságos helyzete. Majdnem minden jövedelmét szétragadozzák a hatalmaskodó szomszédok, akik nem rettegve Istentől és a lelki üdvösségük veszélyeztetésétől, elfoglalják, ami keze-

ügyükbe esik. „Más segélyre nem számíthatván, a pápához fordul; esedezik, hogy ragadja ki őt és egyházát a nyomorból, különösen pedig „szerezzen érvényt jogainak, melyeket elődjétől IV. Sixtus pápától igazságos úton nyert el;” nehogy „ellen-ségeim és vetélytársaim, kiknek nincs kedvesebb foglalkozásuk, mint romlásomra és vesztemre törni, elnyomatásomat kárörömmel szemléljék.“ A péterváradi apátságra céloz, de nem említi világosan. Ovatos eljárása magyarázatát a Borgia hatalmas állására való tekintetben kell keresni; egyúttal a hála érzetében ezen bíbornok iránt, ki az ő kiszabadítása ügyében a pápát erélyes föllépésre ösztönözte. Egyébként ügylátszik, Péter érsek abban a véleményben volt, hogy az apátság visszaszerzésének Ujlaky inkább áll útjában, min Borgia bíbornok; és azt hitte, hogy a herceg kezeiből a bíbornok könnyebben kiragadhatja a zsákmányt, mint ő. Emiatt Péter érsek testvérét, Pál prépostot és udvari káplánját Demetert, kiket Rómába küldött, megbízta, hogy a bíbornokkal az apátság iránt tárgyalásokat indítsanak; egyszersmind ajánlkozott, hogy Borgia és Ujlaky között egyességet hoz létre. És mikor a bíbornok küldöttei 1491. tavaszán Magyarországra jöttek, a közbenjárói tisztben utógondolat nélkül, híven és buzgón járt el. Míg egyrészt Ujlakyt engedékenységre hajlította, és azt az ígéretet nyerte ki tőle, hogy „amit a becsület enged, mindent meg fog tenni;” másrészt a bíbornokot is kérte, hogy a herceg irányában „inkább jóakarattal, mint szigorral lépjen föl, és adjon neki

biztosítékokat, hogy az apátság kormányzói jövőben nem fogják zaklatni.“ Ezalatt az érsek ügynökei Borgia bíbornokkal Rómában egyezséget kötöttek; azonban túllépve felhatalmazásukon, oly feltételek alatt, melyeket küldőjük nem tartott elfogadhatónak, minélfogva eljárásukat árulásnak bélyegezte, és a megállapodást nem hagyta jóvá. Borgia bíbornok, miután meggyőződött, hogy ígéreteit Péter érsek kielégíteni nem hajlandó, Ulászló királlyal és Ujlaky herceggel bocsátkozott alkudozásba, oly célból, hogy magának az apátság további bírását biztosítsa. És sikerrel.

A király Ujlakyhoz parancsot bocsátott, hogy a bíbornokot az apátságba helyezze vissza. A bíbornok magyarországi ügynökei pedig Ujlakyt az apátság kegyurának ismerték el, és kinyilatkoztatták, hogy a bíbornok, mint általa adományozott javadalmat veszi birtokába az apátságot. Ezen egyességet Rodrigo bíbornok ratifikálta, és VIII. Incze pápa megerősítését is kieszközölte. Péter érsek nehéz helyzetben volt. A pápa és a nagy befolyású bíbornok, Ujlaky herceg és ennek barátai állottak vele szemben. Emellett ellenségei, akiket szenvedése és szerény háttérbe vonulása nem engedte ki, folytonosan ármányt szöttek ellene és ezen ügyet is elmérgesítették. Azonban meg lévén győződve arról, hogy ha jogait föladja, lelkiismerete és becsülete ellen vét; el volt határozva azokat törvényes úton érvényesíteni. A római curiánál sürgette, hogy az ügyet törvényszék döntse el. És csakugyan, a pápa az apostoli palota auditorai-

nak bírósága elé utasította. Mindazonáltal Borgia bíbornok és Péter érsek pártfogói szívesebben látták volna a békés kiegyenlítést. Az 1491-ik év őszén Fabregnas András pápai kamarás és Venard András osnabürcki prépost küldettek Rómából Magyarországra.

De az érsek állhatatos maradt. „Főtisztelendőség — írja Rómába egyik bíbornoknak — figyelemzet állásom nehézségeire, szemben oly nagytekintélyű ellenféllel, milyen a főtisztelendő alkancellár. De kényszerítve, nem önszántomból léptem e térre. A főtisztelendő alkancellárt sérteni nincs szándékomban; nem adtam okot, hogy rám nehezteljen; minden erőmből azon vagyok, hogy kegyeit kiérdemeljem. Ha egyházam veszedelme és üdvösségem kockáztatása nélkül tehetném, szívesen lemondanék a peres eljárásról. De miután én és egyházam súlyos sérelmet szenvedtünk és jogaimat a főtisztelendő alkancellárnak, az ő kárával és kihasználásával is, elárulták, más út nem áll előttem nyitva.“ Ragaszkodott a törvényes eljáráshoz. Csak egy engedményre volt hajlandó. Késznek nyilatkozott a rendes bíróságok hosszadalmas eljárását mellőzve, egyik bíbornokra bízni az eldöntést. „Sőt úgy mond —, ha a méltányosság megengedné, nem haboznám magát a főtisztelendő alkancellárt választani bírónak.“ Ugyanígy nyilatkozott Borgia bíbornokhoz intézett levelében. Át van hatva a kötelesség érzetétől és ügye igazságának tudatától. Da biztosítja őszinte hódolata és szolgálatkészsége felől. „Saját környezetében, azok között, kiket maga

nevel föl, sem találhat olyat, aki készségesebb érzéssel és hőbb vággyal, mint én, kíván minden lehetséges dologban főtisztelendőségednek szolgálatára lenni. Mindenekfölött kérem, ne adjon hitelt ellenségeimnek, akik, miután kegyeimmel táplálkoztak, szolgálomból árulókká lettek. Jólelkűségéhez képest, méltóztassék, mielőtt haragra gyúl, megvizsgálni, amit eléje terjesztenek; megfog győződni, hogy a dolgok másként vannak, mint ahogy beszélik; hogy bennem egyik leghűbb szolgáját és fiát bírja, aki minden erejével szolgálni óhajt főtisztelendőségednek, és legkissebb szolgáját is tisztelettel kész fölkarolni. Ha főtisztelendőséged bármikor méltónak tart arra, hogy hódolatomat próbára tegye, kézzelfoghatólag tapasztalni fogja, azoknak, akik engem főtisztelendőséged előtt vádoltak, álnokságát és az én hűséges szolgálatom hasznos voltát.“

Péter érsek bizalommal nézett az ügy kimene-tele elé. De csakhamar új fordulat áll be. A pápa 1491 végén az érseket Rómába idézte. Ezen felhívás váratlanul jött. Ellenségei újabb ármányát látta benne az érsek. Mindazonáltal habozás nélkül kijelentette, hogy engedelmeskedni fog a pápa parancsának. „Ezen fölhívás — írja a királynak — örvendetes és kedves rám nézve. Mindig óhajtásom volt, és most is teljes szívből óhajtom, hogy öszentsége elé járulhassak, öszentsége és a főtisztelendő bíbornokok színe előtt magam adhasam elő legigazságosabb ügyemet. Ezt azért is szükségesnek tartom, mert küldötteimet, akiket az ügy

állásáról kellőleg tájékozva, ekkorig őszentségéhez bocsátottam, mindig megakadályozták abban, hogy igazságos ügyemet őszentsége elé terjeszthessék; sőt némelyeket közülök elleneim megvesztegettek, szolgálatomból elvontak, úgy, hogy szolgálóimból árulókká lettek. Hálát adok tehát Őszentségének, hogy bármily hatalmas ellenségem panaszára, nem ítél el, mielőtt kihallgatna. Mindenképen el vagyok határozva, hogy az apostoli parancsnak, amint illik, engedelmeskedni fogok. Mihelyt a törvény követelése szerint, a határidő ki lesz tűzve, Felséged kegyelmes engedelmével meg fogok jelenni. Méltóztassék utazásom hátorságáról oly módon gondoskodni, hogy Felséged oltalma alatt biztosan érhessek a római kuriához. Reméllem és biztosan hiszem, hogy ügyem, mihelyt előadhatom és kifejthetem, kedvezően fog elintéztetni, egyúttal egyházam és személyem tűrhetetlen elnyomatásának az apostoli kegyesség véget fog vetni. Föl fogok ott szólni, az ország szabadságai érdekében is. És bármit bíz rám Felséged, legyen az nagy vagy csekély dolog, híven fogom teljesíteni.” Péter érsek néhány héttel utóbb személyesen Budára ment, az 1492. február másodikára hirdetett országgyűlésre. Itt ügyét a király melegen fölkarolta. A pápát fölkerlte, hogy Péter érseket mentse meg a „méltatlanul szenvedett zaklatásoktól” és részesítse kegyeiben, melyekre szolgálata által érdemes. Ezzel a királyt és a főrendeket, „kik kérelmeihez csatlakoznak” hálára kötelezi. A bibornoki kollégiumhoz is intézett levelet; kijelentvén, hogy amit

Péter érsek érdekében fog tenni, úgy tekinti, mintha saját személye javára történnék. És mikor május közepe táján, majd ismételten július második felében Péter érsek küldöttei mentek Rómába, a király ajánlóleveleit vitték magukkal, amelyekben a főpap hűségét, bölcsességét és erényeit magasztalásokkal halmozza el; különösen kiemeli, hogy az érsekség területe a török határ szélekig érvén, az ország és a kereszténység oltalmára erejét fölülmuló áldozatkészséget és buzgalmat tanúsít; minélfogva a szent-szék nem annyira neki, mint a királynak és az országnak tesz kedves dolgot, ha őt a legméltatlanabb zaklatásoktól megszabadítja. Az ügymenet hosszadalmassága, a felmerülő bonyadalmak nem merítették ki Péter érseknek az árvai börtönben megedzett türelmét. Bízalma nem rendült. Tanuskodik erről a levél, melyet 1492. nyarán Lőrincz, bácsi kanonok vitt az örök városba. „Biztosan várom — írja — Szentseged kegyelmességétől és jóakaratótól, hogy mihelyt szorongattatásaim felől tudomást nyer, megszánja hosszú szenvedésemet, fölszabadítja hű szolgáját és az ő egyházát.”

X.

A pápát, kihez e sorok intézve voltak, Lőrincz kanonok nem találta életben. VIII. Incze 1492. július 26-án meghalt. Két héttel utóbb, *Borgia Rodrigó, a péter-váradí apát, VII. Sándor* névve foglalta el a pápai trónt. Ezen nagy esemény híre bizonyára megrendítő hatást gyakorolt Péter ér-

sekre. Az a gondolat, hogy az egyház fejévé az választatott, akivel a péter-váradí apátság jogtalan birtoklása miatt perben állott, akinek egyezkedési ajánlatait visszautasította, megzavarhatá lelke egyensúlyát. De Lőrincz kanonok jelentései csakhamar megnyugtatták. A pápa, elérve az emberi ambíció legmagasabb célpontját, elfelejtette az apró kellemetlenségeket. Nemes gyöngédséget tanúsított Péter érsek iránt. Minden alkalmat fölhasznált, hogy aggodalmait eloszlassa és jóakarataról biztósítsa. Néhány nappal megválasztása után, az érsek testvérét, Pál prépostot a titkos kamarások sorába vette fel. És Pistacchi Vincét, a péter-váradí gubernátort, aki hivatva volt trónraléptét a királynak hivatalosan jelenteni, utasította, hogy mindenekelőtt Péter érseket keresse föl és általa vezettesse be magát az udvarnál.

Eként az érsek tartózkodás nélkül engedhette át magát az örömnök, mellyel a pápaválasztás hírért a világ-egyház minden részében fogadni szokták. Velencze és Flórencz római követei tudósításaiból ismerte azt a határtalan lelkesedést, mellyel VI. Sándor trónraléptét Róma népessége fogadta és a koronázási ünnepélyen rendezett diadalmenetben kísérte: csak visszhangját találjuk a túláradó öröm, a legszélsőbb határokig menő hódolat nyilatkozataiban, melyekkel Péter érseknek az új pápához és a bíbornokokhoz intézett, szerencsekívánó levelei telvék. Utóbb ajándékokkal is — török lovakkal — kedveskedett a pápának; kijelentvén, hogy „mindenben leghűségesebb rab-

szolgája gyanánt fog eljárni“, mert a világon semmit sem óhajt inkább, mint kiérdemelni özszensége kegyeit. Sforza Ascanio bíbornokhoz, kit a pápa a maga helyére, a római egyház alkancellárává nevezett ki és akit az érsek mindig jóakaróihoz számított, hasonló hangon intézett leveleket. „Boldognak tartom magamat, — ugymond — hogy özsentsége előtt és a szentszéknél ilyen pártfogóm van, akihez szükségeimben bizalommal fordulhatok. . . . Számítson legkisebb szolgálai közé és parancsoljon velem. Nincsen olyan súlyos teher, melyet főtisztelendőséged kedvéért szívesen nem viselnék.“ Mindazonáltal az érsek nem tartotta fölöslegesnek, hogy királyi ajánló levelek is menjenek Rómába. Kívánatát Ulászló készséggel teljesítette. Számíthatott Beatrix pártfogására is, melynek most annál nagyobb súlya volt, mert a királynét Sforza bíbornokhoz közeli rokonság kapcsai csatolták. Hihetőleg erre támaszkodva, kilátásba helyezte a bíbort Péter érseknek, aki a megtisztelő ajánlatot tréfás levélben hárította el. Mindazonáltal bizonyára egészen komolyan veszi azt a nyilatkozatát, hogy „késő bánat megtanította, mennyire veszedelmes rongált hajón merészkedni viharos tengerre.“ Ezalatt a péter-váradai apátság ügye függőben maradt. A pápa nem mondott le a javadalomról. Péter érsek nem érzett bátorságot magában, hogy birói ítéletet sürgessen; de igényeit elejteni sem volt hajlandó. Ennélfogva az akciót új irányban kellett megindítani. Az érsek egyelőre visszavonult. A király lépett előtérbe. II. Ulászló előterjesztette

Rómában, hogy azon egyesség, mely Borgia bíbornok és Ujlaky herceg között létrejött, a magyar korona kegyúri jogaít sérti és orvoslást sürgetett. A pápa a csanádi püspököt bízta meg, hogy káptalana prépostjával és székesegyházi főesperesével Ujlakyt és mindazokat, akiket szükséges, hallgassa ki és amennyiben a vizsgálatból kitűnik, hogy a létrejött egyezés a korona jogaira nézve csakugyan sérelmet foglal magában, az egyességet és VIII. Incze pápa megerősítését nyilvánítsa semmisnek és érvénytelennek. A vizsgálat eredményét nem ismerjük. Annyi bizonyos, hogy a következő két esztendőben VI. Sándor pápa tényleg bírta a péter-várad apátságát és sohasem tévesztette szem elől ezen távolfekvő javadalommal kapcsolatos érdekeit. 1493. elején visszahívta Pistacchit és helyébe Angelus jogtudort küldötte az apátság birtokai kormányzására. A magyar udvarnál levő nunciosai is megvoltak bízva, hogy az apátság fölött örködjének. Azon tény, hogy az egyház feje volt a péter-várad apátság apátja és földesura, természetesen sajátos helyzetet teremtet; úgy az egyházi, mint a magánjogi vonatkozásokban sokféle bonyodalmakat szült.

Péter érsek egy alkalommal az érsekség területén egyházi vizitációt rendelt. Mikor megbízottjai az apátság területére jutottak, a nép, papjai vezetése alatt, fegyveresen ellenszegült és elűzte a vizitátorokat. Az érsek nem volt hajlandó tűrni e bántalmat és pert indított. Ekkor az apátság gubernátora előmutatta a pápai kiváltságlevelet, mely

az apátság területét az érseki joghatóság alól kivetszi. Az érsek nem hallgatta el, hogy ily kiváltságnak az ő tudta és meghallgatása nélkül történt engedélyezését helyes eljárásnak nem tekintheti. „Mi — úgymond — őszentségének és az apostoli hatalomnak sohasem szegülünk ellen . . . az érsekséget őszentsége kegyelméből bírjuk ; inkább őszentsége, mint a magunk javadalmának tartjuk. Nincs bántalom, egyházunkon ejtett sérelem, mely a szent atya iránt tartozó engedelmesség ösvényéről eltéríthetne. . . . Mindazonáltal reméljük, hogy őszentsége a pápák és királyok által fölmagasztalt egyházunkat megszanja és nem engedi végpusztulásra jutni“. A pápa visszavonta a kiváltságlevelet. Mindazonáltal az apátság papjai folyvást kivonni iparkodtak magukat az érseki hatóság alól és az egyházmegyei zsinatra sem jelentek meg. A király ekkor az érsek panaszára, lázadóknak bélyegezte őket és a temesi főispánt erélyes intézkedések foganatosítására utasította. A gubernátorokkal is gyakran volt baj ; a törvényes formákkal nem gondoltak, méltánytalan igényekkel állottak elő, a melyeknek azonban az érsek útját állotta. Mindezen nehézségek kétszeresen kívánatossá tették Péter érsekre nézve azt, hogy a péter-várad apátság birtokába lépjen. Minthogy pedig a pápa lemondani nem akart, per útján igényeit érvényesíteni nem lehetett, a király közbenjárása eredménytelen maradt ; a kibontakozásra nem látott más utat, mint azt, amelyre már 1490. év végén Rómába küldött követei léptek : egyezséget kötni.

Most már jelentékeny áldozatoktól sem riadt vissza. Nagy érdekek forogtak fönn. Péter érsek megakarta óvni főpapi tekintélyét a pápai tisztviselők támadásaitól; véget kellett vetni a kényelmetlen viszonyoknak, melybe a pápával bonyolódott és a fontos péter-váradi erősséget is vissza kívánta szerezni az érsekségnek. Evégből — 1493. vagy 1494.-ben — ötezer aranyforintot ajánlott fel a pápának kárpótlásul, ha lemond az apátságról és egyidejűleg az összeget udvari embere, Thurzó Péter által Rómába küldötte, ahol az ügy elintézéséig a Spannatoris és társa bankházánál helyezte el. A pápa kész volt az ajánlatot elfogadni, egyúttal teljesíteni Péter érseknek egyháza iránt buzgó gondoskodása által sugalmazott azon kívánságát is, hogy az apátság örök időkre a kalocsai érsekséggel összekapcsoltsassék. Az 1494.-ik év őszén ez már el volt döntve. Most a pápa fölszólítására II. Ulászló azonnal elrendelte Péter érseknek az apátságba való visszahelyezését. Ez mindenekelőtt Péter-várad várát vette birtokába, Thessényi Miklóst nevezvén ki „várnagya és oltalmazójává.“ Mivel pedig a vár „az idegen uralom alatt romlásnak és pusztulásnak indult, úgyszólván lakatlanná vált“; a király —, aki 1494 őszén három hetet töltött Péter-Váradon — támogatni óhajtván az érseket a vár megerősítésére és területe benépesítésére célzó törekvéseiben, azzal a kiváltsággal ruházta föl a helyet, hogy a jobbágyok, akik a vár falai között megtelepednek és házat építenek, ezzel nemesi állapotra emelkednek és a nemesi előjogok birto-

kosaivá válnak. Mindazáltal az apátságához tartozó birtokok a pápai gubernátorok kezei között maradtak még egy ideig. Ugyanis az apátságnak az érsekséggel való összekapcsolása tárgyában a pápai bullák kiállítása késett. Sőt az érsek ellenségei, úgy a pápánál, mint a királynál kísérletet tettek a létrejött egyezés megghiúsítására.

Ez annál nagyobb keserűséget okozott Péter érseknek, mert a pápai gubernátor, — akivel különben barátságos viszonyt tartott fenn és szellemdús leveleket váltott — folytonosan okot adott panaszokra; úgy, hogy őt néha a „szent Pál egyháza üldözője“ címével ruházta fel. „Kimondhatatlanul fájlaljuk, írja egyízben erőszakoskodását; mert az, akitől legkevésbé várjuk, okozza a méltatlanságot. . . . Anyira süllyedtünk, hogy a főpap öltönye és a szerzetes ruhája a csuklya és a birétum alatt sem találhatjuk föl a lelkiismeret nyomát. Mint Cato mondja, olyan szabad államban élünk, ahol mindenkinek szabad, ami neki tetszik.“ És végül elkeseredésében felkiált: „Miután az ördög, a rosszlelkek és mindenki prédái vagyunk, ám vigyetek ti is, amit vihettek!“ Egy más alkalommal a gubernátor „illetlen és méltatlan eljárásával“ szemben a pápai légátusnál keresett orvoslást. Ily körülmények között bizonyára türelmetlenül várta a bullák megérkezését és az ügy végleges elintézését. Ezt hihetőleg siettette az 1495. Szent-György napján tartott országgyűlés azon végzése, amely rendeli, hogy egyházi javadalmak külföldieknek ne adományoztassanak; azon külföldiek pedig, akik

ekkorig ily javadalmakat elnyertek, kötelesek legyenek a király által kitűzendő határnapig állandó lakhelyüket egyházuk mellé átteni. Az 1495. év nyarán *Fabregnas András* pápai nuncius meghozta Rómából a bullákat. Az érsek meleg szavakkal tolmácsolta háláját a pápa irányában, atyai gondoskodásáért, mellyel „mindkét egyházat a pusztulástól és veszedelemtől megóvjá.” Azonban most is félt, hogy ellenségei „még a megingathatatlan apostoli oszlop megingatására” a bevégzett tény megváltoztatására is kísérletet fognak tenni. Ennek megakadályozása végett Fülöp nevű udvarnokot Rómába küldötte. Fülöp még az év vége előtt megjött útjából és teljesen megnyugtató tudósításokat hozott; az érseket a pápa jóakarata felől biztosította. Most azonban másfelől fenyegette veszély. A király tagadta meg a pápai bulla által megállapított javadalom-egyesítés jóváhagyását; azt kívánta, hogy Péter érsek halála után a javadalom a király rendelkezésére álljon. Az érseknek reverzálist kellett kiállítani, amelyben kijelenti, hogy az apátságot, mint egyszerű királyi adományt, nem mint az érsekséghez tartozót bírja. Mindazonáltal az érsek súlyt helyezett a két javadalom állandó egyesítésére, amelytől mindkettőre jelentékeny előnyöket várt. Emiatt a pápához fordult azzal a kérelemmel, hogy a királynál az egyesítés jóváhagyását sürgesse. Ezalatt *Fabregnas*, mint pápai biztos, a király jóváhagyásával az apátság birtokait átadta az érseknek. Ez *Angelus* gubernátort, — aki egyébként magyarországi egyházi javadal-

makat is bírt — egyelőre meghagyta hivatalában, hogy a függőben levő birtok- és pénzügyeket lebonyolíthassa. Az érsek ekkor, 1496. év elején, Fülöp udvarnokot, az olasz Leontius Jánossal, a pápa emberével — kit kanonokká nevezett ki — Rómába küldötte, hogy általok az 5000 forint kifizetését eszközölje és úgy a pápának, mint a kuria befolyásosabb tagjainak ajándékokkal kedveskedjék. Arról, vajjon a péter-várad apátságot Péter érsek utódai bírták-e, szintén nincs tudomásunk. Tomori Pál kalocsai érsek hősi erőfeszítései nek emléke Péter-várad nevéhez fűződik.

XI.

A péter-várad apátság visszaszerzésére célzó törekvésekkel egyidejűleg a kalocsai érsekség egyéb jogai érvényesítése és birtokai megvédelmezése folytonosan igénybe vette Péter érsek tevékenységét. Azon küzdelemben, melyet II. Ulászló erőteljes kormányzása következtében hatalmaskodó olygarchákkal és féktelen nemesekkel folytatni kényszerült, jelentékeny előnyöket biztosított neki azon benső baráti viszony, amelyben Kinizsi Pálhoz, az ország alsó részei főkapitányához állott. Ez mindig kész volt érdekeit fölkarolni. És nem elégedett meg azzal, hogy esetről-esetre nyújtott oltalmat; egyik hadnagyát, Lónyai Albertet, — ki később mint zenggi kapitány, nevezetes politikai szerepet játszik — a király jóváhagyásával „az érsekség jogi fölügyelőjévé“ rendelte.

Az érsek emellett nem mulasztotta el az egy-

ház fegyvereihez is folyamodni. Kérésére a pápa az esztergomi érseket, a váradi és zágrábi püspököket a szentszék teljes hatalmú biztosaivá nevezte ki, avégből, hogy a kalocsai érsekség idegen kézre jutott birtokai visszaszerzésében közreműködjenek. Mindazonáltal ennek dacára az érsek, a fogsága idejében egyházán ejtett sebeket nem volt képes orvosolni; sőt újabb csapásoktól sem óvhatta meg az érsekséget. Félelmes ellensége támadt *Kishorvái Jánosban*. Mátyás halála után mindketten Korvin János táborában találkoztak. De míg Váradi Péter a megkoronázott királynak meghódolt, Kishorvái szolgálatait Miksa római királynak ajánlotta föl és kegyetlenül pusztította Ulászló hiveit, különösen pedig a kalocsai érsek birtokait. Mikor (1491. őszén) Ulászló és Miksa békét kötöttek, Kishorvái a magyar királynak hűséget fogadott és kötelezte magát, hogy az érsekség birtokait, névszerint a valkó-megyei Zatha várát háborgatni többé nem fogja. Azonban fogadását nem tartotta meg. Az 1493-ik év őszén felhasználta az alkalmas időpontot, mikor az érsek országgyűlésen volt elfoglalva és a zathai várnagyok a gondjaikra bízott várból eltávoztak; Bánffi Lőrincsel szövetségbe a védtelen erősséget megrohanta és hatalmába ejtette. A királyi törvényszék a két várnagyot kártérítésre kötelezte, Bánffit és Kishorvátit a hűtlenség bűnében marasztalta el. Az utóbbinak a koronára szállott birtokaiból a király a valkó-megyei Zlakóc (Szlakota) kastélyt tartozékai-
val, úgyszintén a bácsmegyei Vaskapu mezővárost

és Gerec helységet a kalocsai érsekségnek adományozta, némi kárpótlásul a szenvedett károkért, — habár ezekkel, mint a királyi oklevél megjegyzi; a hűtlenek összes javai nem értek föl — és jutalmul azon kiváló szolgálatok fejében, melyeket Péter érsek nagy költséggel és emberei fölláldozásával az *országnak* tett. Az érsek, — aki most Zatha várát is visszafoglalta — sietett az új szerzemények birtokába lépni. Beiktatása Vaskapun, Nagy- és Kis-Gerecen akadály nélkül történt meg, de Zlakócon Bánffi és Kishorváti ellenszegültek. Ekkor Kinizsi bizatott meg, hogy a beiktatást erőhatalommal foganatosítsa. Valóságos hadjáratot kellett a lázadók ellen viselnie és Zlakócot ostrommal vívni meg. A két főúr bosszut forralt. Rövid idő múlva Vaskaput és Nagy-Gerecet visszafoglalták, Kis-Gerecet pedig földúlták. „A főpapi tekintély sülyedése és az egyház zaklatása — írja az érsek — fájdalommal töltenek el. De tüárnünk kell, nehogy a darazsakat méginkább magunk ellen zúdítsuk.“ A türelem sem használt. Kishorváti folytatta pusztításait; sőt 1497.-ben az érsekség szivicai kastélyát körülfogta és rövid ostrom után bevette.

Bánffi Lőrinc is szüntelenül háborgatta az érsekséget; jobbagyokat fosztott ki, birtokrészeket foglalt el, halastavakat pusztított ki és sertécsordákat hajtatott el. Mindezt azon bántalommal tette, hogy Valkó megye közgyűlésén ő emelt vádat az érsek tisztjei ellen. Mire a következő gyűlésen a király óvás alakjában rágalomnak nyil-

vánította a vádat. *Geréb Péter, Izdenci Benedek, Lábatlan György és Ráskai Balázs* részéről az érseki birtokok szintén ki voltak téve gyakori támadásoknak. Sőt *Ujlaky Lőrinc* is, akivel az érsek, mikor szabadságát visszanyerte, szoros szövetségre lépett, csakhamar ellenséges állást foglalt el irányában és nemcsak maga okozott neki károkat, hanem az érsek hűtlen tisztjeit és ellenségeit pártfogásban részesítette. *Drágfi Bertalan* erdelyi vajda a Péter érsek által bírt szentjobbii apátság biharmegyei birtokait fosztogatta. Az érsek, hogy békes szomszédságot biztosítson magának, évenként bizonyos mennyiségű szerémi bort szolgáltatott neki. De ezzel nem fegyverezte le. *Drágfi* gyakran adott okot panaszra. Más szomszédokkal, hogy őket károk elkövetésétől visszatartsa, egyességre lépett; kölcsönösen kötelezték magukat, hogy a fölmerülő vitás kérdések eldöntését békebírákra bízzák, akiknek ítélete előtt feltétlenül meghajolnak. Ily egyezsége lépett például *Kálmáncsehi Domonkos* fehérvári préposttal. Mindketten megfelelő utasításokat adtak tisztjeiknek. És Péter érsek, mikor az első panasz érkezett hozzá, mindjárt megparancsolta, hogy az okozott kárt utolsó fillérig pótolni kell. Egyúttal biztosította a prépostot, hogy jövőben „kötözve viteti eléje“ azon tisztjeit, akik kárt okozni merészelnek.

Kevésbé szíves viszonyban élt *Bakocs Tamás* egri püspökkel, kinek titeli prépostsága az érseki uradalmakkal határos volt. A régi vetélytársak és ellenségek között a szomszédság gyakori súrló-

dások kútforrásává lett. Már 1492-ben, Bakocs vádat emelt az érsek ellen, hogy a prépostság malmait elfoglalta és jobbágysait zaklatta; a király megintette az érseket, de ez alaptalannak nyilvánította a vádat, és a püspök ellenséges érzületére vezette vissza. „Tudja meg felséged, — írja egyebek közt — hogy mi szenvedtünk súlyos károkat, vetélytársaink és egyházunk ellenségei részéről; és még mindig hiába várjuk, hogy felséged megoltalmazzon minket, ha a felséged iránt tartozó hűségtől és engedelmességtől eltértünk volna, vagy eltérni hajlandók lennénk: ha ahelyett, hogy felséged oltalmában bízánk, a boszúvágy sugalatait hallgatnók meg: ellenségeink bizonyára nem maradnak büntetlenül. Azonban mi ezentúl is híven fogunk felségedhez ragaszkodni, és reméljük, hogy felséged végtére, hivatása és kegyelmessége szerint, Isten dicsőségét és saját lelkiüdvösségét tartva szem előtt, további zaklatástól meg fog szabadítani.“ És a zágrábi püspökhöz intézett levelében, kijelentvén ismét, hogy a kérdéses malmok hollétéről sincs tudomása, éles célzással Bakocsra, így ír: „mi nem tartozunk azok közé, kik mások javaira áhítoznak és a mások jogait bitorolják; de a saját jogaink érvényesítésétől sem engedjük magunkat elriasztani.“ Három év múlva, Bakocs közvetlenül Péter érsekhez fordult azon panaszszal, hogy a titeli prépostság néhány jobbágysait az érsek tisztei kifosztották. Ezek azzal mentették magukat, hogy erőszakos föllépésük a visszatorlás ténye volt; mert előbb a prépostság tisztei fosztottak ki

érseki jobbágyságot, és a sérelmet orvosolni vonakodtak. Mindazáltal az érsek szigorú parancsot adott ki, hogy semmiféle körülmények között a prépostság jobbágyságait ne bántalmazza, ha panaszra van okuk, az ügyet bízzák választott bíróság eldöntésére. Mikor ezen intézkedését Bakocsnak tudtul adja, megjegyzi, hogy ő mindenkivel békességben tudna élni, csak őt ne bántás; s azon óhaját fejezi ki, hogy Bakocs is „tanuljon meg más egyház sérelme és kára nélkül boldog lenni.“

A vagyonbiztonság hiánya és a folytonos birtokháborítások a mezőgazdaság fölvirágozását lehetlenné tették. A nagykiterjedésű uradalmak csekély jövedelmet szolgáltatottak. Mint a többi főpapok, úgy a kalocsai érsek is, hogy a honvédelmi kötelességei által igényelt költségeket fődözhessen, főleg az egyházi tizedekre volt utalva. De ezek behajtása körül is merültek föl nehézségek. Így például, a kameniczi lelkészek, kiváltságlevélre hivatkozva, megtagadták a tizedfizetést. Ekkor Ulászló király megbízta Kinizsit, hogy a kiváltságlevelet követelje be. „Nem engedhetjük — írja —, hogy az érsekség kárt szenvedjen; és bárki a szent királyok rendelkezéseit megdöntse; mert ezzel inkább az ország szenvedne kárt, mint az érsekség, mely a közterhek viselésére képtelenné válik.“

Mikor *Beriszló János* szerb deszpót jobbágyságait vonakodtak a tizedet megadni, s a király fölhívására, Som Józsa főkapitány elrendelte, hogy az alispánok erőhatalommal járjanak el az ellenszegülők irányá-

ban, Beriszló az érsekhez fordult. De ez azt válaszolja, hogy tizedeket, melyekből hadait tartja, el nem engedheti, és különben is köteles egyháza jogait megóvni. „Isten — úgy mond — Magyarországot kereszténnyé tette, nem „schismaticussá;“ és a deszpotnak nem áll hatalmában, hogy azt szerb országgá alakítsa át. Keresztény országban, keresztény uralkodó alatt, keresztény nép keresztény törvények és erkölcsök szerint köteles élni.“ Más urak alattvalói is „rác hitükre“ hivatkozva, kísérletet tettek a tizedfizetés alól kivonni magukat.

De a király Bács,- Bodrog,- Csongrád- és Szerém. vármegyékhez intézett rendeletekben, megparancsolta, hogy „bíróságokkal és alkalmas eszközökkel kényszerítsék őket kötelességeik teljesítésére.“ Péter érsek nem egyszer kénytelen alkalmazni az *egyházi büntetéseket* is, melyeket a kánonok az egyházi jövedelmek megcsonkítására szabnak. Az 1496-ik év végén *Szabadka* városát interdiktum alá vette, amelyet a király közbenjárására fölfüggesztett; de úgy, hogy ismét hatályba lép, ha négy hó lefolyása alatt a város lakói tartozásukat nem teljesítik. Mindazáltal egyedül végső szükség esetében és mindig kellő óvatossággal nvúlt az egyházi fegyverekhez. Így mikor Bácsmegyében több helyen a tizedfizetést megtagadták, a plébánosoknak meghagyta, hogy az ellenszegülőket egyenként keressék föl, intsék meg őket, és hívják föl, hogy 9 nap lefolyása alatt vagy a tizedet szolgáltatassák be, vagy tizedmentességüket igazol-

ják; csak ha egyiket sem teszik, sújtsák őket a kiközösítés büntetésével.

Egyháza jogai és jövedelmei csonkítatlan megőrzésében állhatatosságát, miként a bitorlók támadásai, úgy barátainak kérései sem ingatták meg. Egy alkalommal Kinizsi Pál közbenjárt a szegedi polgárok érdekében, akik az érsekséget illető vámfizetéstől akartak szabadulni. Ha igaz szívvel szeret minket — írja válaszában az érsek —, ne kívánjon tőlünk olyat, amit a lelkünk üdvösségének kockáztatása és egyházunk károsítása nélkül nem teljesíthetünk... inkább vegye el életünket Isten, mintsem hogy általunk Szent Pál egyháza újabb kárt szenvedjen. Ha lelkiismeretünk engedné, most is, mint minden egyéb alkalommal, örömet tennének eleget kérésének. Istenre és saját üdvösségére gondolva, ne méltassa figyelmére a szegediek kiabálását. Mindazáltal, míg egyfelől éber gondossággal őrködött jogai fölött, másrésztől atyai jóindulatot és az ő korában ritka humanitást tanúsított alattvalói és jobbágyságai iránt. Egyik levelében, megható vonásokkal rajzolja a bodrog- és szerémmegyei jobbágyok szomorú sorsát; megbélyegezte azokat, akik úgy bánnak velük „amint barmokkal sem kellene bánni;” és előterjesztette, hogy a lakosság ki fog vándorolni, mert „még Törökországban is nagyobb biztonságnak örvenednek.” A királynál és a főkapitánynál ismételve fölszólal a súlyos terhek miatt, melyek a praedialistákra és jobbágyokra nehezednek. Egy alkalommal Bodrogmegye minden jobbágytelepre 70 dénár

adót vetett ki. Az érsek kelletlenül járult ezen határozathoz; egyúttal — és ez hihetőleg elszigetelve álló eset — jobbjaihoz mentegő levelet intéz, amelyben hangsúlyozza, hogy tekintettel arra, mit a mult időkben kiállottak, örömet elhárította volna tőlük az újabb terhet; és mivel nem tehette, igéri, hogy alkalmas módon kárpótolni fogja őket.

XII.

Péter érsek, mint Mátyás király kancellárja és bizalmas tanácsosa, az ország ügyei intézésében jelentékeny részt vett. Mikor a hosszú fogság után szabadságát visszanyerte, azonnal ismét a politikai mozgalmak árai közé vetette magát. De a hajótörés után, melyet másodízben szenvedett, a politikai ambíciót végkép száműzte lelkéből. Szerencsésebb vetélytársainak engedte át a tért. Ezek versengéseit elvonultságából, bölcsészti nyugalommal szemlélte és bírálta. Fölismerte most már a veszélyt, mellyel a főpapok határtalan önzése az egyház tekintélyét és hatását fenyegeti. „Mérsékletre és szerénységre szoktassuk lelkünket; — így ír egyik levelében — mindenki elégedjék meg a magáéval, nehogy ezt is elveszítse, míg a máséra vágyódik.“ És a költő mondását idézi „Magna cadunt, inflati crepant, tumefacta premuntur.“ Bizonyára inkább kötelességérzet, mint hatalomvágy készítette arra, hogy a bácsmegyei örökös főispánságot, melyet elődei viseltek és fogsága idejében Kinizsi Pál nyert el, visszaszerezni igyekezzék.

Mikor 1494. tavaszán, a Kassán mulató II. Ulászlónál megjelent, előterjesztve erre vonatkozó kérelmét, kifejtette, hogy egyházára a főispáni tiszttel elvesztéséből nagy hátrány származhatna. Kinizsi kész volt barátja javára lemondani. Ulászló tehát a főispáni tiszttel Péter érseknek visszaadta. Néhány hónappal utóbb Kinizsi meghalt. A király helyébe az alsó részek főkapitányává és temesi főispánná Som Józsat nevezte ki; egyúttal, hogy tekintélyét emelje, Péter érsek megegyezésével, ideiglenesen a bácsi főispánságot is ráruházta; ígérvén, hogy rövid idő múlva újólág az érsek rendelkezésére fogja bocsájtani. És a következő év végén Péter érsek sürgeti az ígélet teljesítését; ami meg is történt. Péter érsek, miként magatartása a bácsi főispánság kérdésében mutatja, bár politikai vezérszerepre nem vágyott, állása minden kötelességét lelkiismeretesen kívánta teljesíteni. Királya, kihez megingathatlan hűséggel ragaszkodott, mindenkor biztosan számíthatott reá. Bandériuma, — melynek létszámát az 1498.-ik évi országgyűlés 400 lovasban állapította meg — készen állott, hogy bármikor táborba szálljon. Az 1490.-ik év végén, mikor Miksa római király a dunántúli területre nyomult, Fehérvár ostrománál az érseki praedialisták kitüntették magukat és a következő évben Kinizsi zászlai alatt, vitézül harcoltak.

Nem kimélt áldozatot, hogy az ország déli határszéleit a törökök ellen megoltalmazza. Különös figyelmének tárgya volt *Nándorfehérvár*,

amelynek kellő fölszerelésére ismételve intette a királyt. És ezen fontos végvár őrségét maga is segítette élelemmel és ruházattal. Pétervárad várának valódi restaurátorává lett, az érsekség területén fekvő többi erősségekre is gondja volt. De legtöbbet tett Bács érdekében, melyet székhelyéül választott. Az Anjouk idejében épült várat új védművekkel gyarapította, tágas sáncokkal vette körül, amelyek egész hadsereg befogadására alkalmasak voltak. És mivel a várat környező mocsárok a helyet egészségtelenné, úgyszólván lakhatatlanná tették, azt a merész tervet karolta föl, hogy a Dunától csatornát vezet a várig. Mikor 1495-ben a munkálatokat megkezdette, a király és az urak szánakozó mosollyal szemlélték a vállalatot. De két évvel utóbb büszkén írja az érsek, hogy a munkát szerencsésen befejezte. „Ha Xerxes — úgymond — láncával a tengert megfenyítette, és Hannibál a hóval borított Alpeseiken átkelhetett: a háborgó Dunának is megkellett hódolni a varázs szó előtt és szolgálatunkba lépve, ki kellett tisztítania a hajdani rondaságot. A mocsár helyén immár a Duna halakban bővelkedő tiszta vize foly.” Ezt a csatornát később a Mosztonga patakkal összekapcsolta és úgy vezette, hogy a bácsi várat egészen körülfogta.

Míg eként a haza védelmének biztosításán fáradozik: a belbéke megszilárdítása volt legfőbb óhaja. Mély fájdalommal tölti el lelkét az elhatalmasodó pártviszály. „Minél jobban megfontoljuk — írja egyik levelében — a jelen idő állapotát

és gonosz viszonyait, annál inkább fölajdulunk ; mert látszik, hogy Isten haragját vontuk bűneinkkel szerencsétlen országunkra. A lelkeket elhagyta az isteni malaszt és a keresztény szeretet. Az ördög, minden gonosz szerzője, egyenetlenséget és gyűlölködést támaszt. A helyzetet Lucanus két szavával jellemezhetni: mindenütt seb! És egy másik költővel fölkiálthatunk: az örvény felé rohanunk! Szüntelenül azon fáradozik, hogy a viszálykodókat kibékítse. Szívesen ajánlja föl közbenjárását. A Báthoriak, Beriszlókhoz és a Gerébekhez intő leveleket intéz. Ujlaky Lőrincet ismételve kéri és inti, hogy erőszakos tettek elkövetésétől tartózkodjék. Egyik levelében figyelmezteti, hogy ha már „a földi fejedelemtől nem fél, rettegjen a királyok királyától, aki az elkövetett sérelmeket nem hagyja megtorlás nélkül.“ És mikor Ujlaky a király ellen fegyvert ragadott, megfélemlkezve a bántalmaktól, melyeket tőle szenvedett, minden alkalmat megragadva, oda irányozza igyekezetét, hogy a király haragját csillapítsa és a lázadó főúr részére kegyelmet eszközöljön ki.

XIII.

Péter érsek egyházi tevékenysége felől csak gyér és hézagos adatok maradtak fenn. Mindazáltal elégségesek, hogy azok világosságánál a lelkes főpap jellemző vonásait fölismerjük. Az a fölfogás, mintha a humanista műveltség a klasszikai emlékek légkörében élő egyházi férfiakat vallási meggyőződésükkel és egyházuk szellemével meghasonlásba

hozta volna, a valóságnak nem felel meg; amint hogy viszont a skolasztika-tudományosság sem bizonyul csalhatatlan óvszernek a szellemek és az erkölcsök elvilágiasodása ellen. Hosszú sorozatot állíthatni össze azon főpapokból, akik a renaissance előkelő tényezői voltak, anélkül, hogy irataik és életük a pogány világnézet uralma alatt állott volna. És a cseh Hassensteini Lobkowitz Bohuslav megjegyzését, hogy II. Ulászló udvarában a főpapok többet beszéltek Nemesisről és Laisról, mint Krisztusról, szorgalmasabban olvassák Plautust és Vergiliust, mint a szentírást: tartózkodással kell fogadnunk. Váradi Péter levelei, valódi humanista művei, néha úgyszólván styl-gyakorlatai, egy sort sem tartalmaznak, amely főpapi állása követeléseivel ellentétben áll. Frivol, vagy kétértelmű dolgokat hiába keresnénk azokban. Ellenkezőleg tanuságot tesznek igaz és mély vallásosságáról, szigorú erkölcsi érzetéről, az egyház tanításához és intézményeihez való benső ragaszkodásáról.

Az egyház fejét valóban Isten földi helytartója gyanánt tiszteli. A felelőség súlyát, mely a hívek lelki üdvösségeért a püspökre nehezedik, egészen átérzi. Hivatásának ismeri, hogy a vallásos érzület ápolására, az erkölcsök javítására hasson.

Csak egy példát hozunk föl; azt a főpásztori levelet, melyben a híveket inti, hogy évenként legalább háromszor gyónjanak. „Vannak — írja egyebek között — romlott lelkű emberek, kik egyszer az évben, könnyelműen és fölületesen végzik a gyónást; kik inkább szégyen és félelem

által vezérelve, mint vallásosságból és bűneik bocsánatának elnyerése végett járulnak az oltáriszentséghez. Eként, mivel szennyes lélekkel és tisztátalan ajakkal veszik az Úr testét, bűneiket újabbakkal tetézik... Istenfélő, ájtatos embereknek fensőbb sugallat tudtul adta, hogy Isten bosszúló karja három súlyos véték miatt nehezedik a keresztény egyházra; s ezek között a főhelyet az oltáriszentség méltatlan vétele foglalja el. Ezért bocsátja Isten a kereszténységre a pestist és háborút, a belviszályokat és a csapások egyéb nemeit. Ezért engedi meg, hogy a törökök zsarnok hatalma diadalmaskodjék.“ És míg azon volt, hogy a templomok a fejlődött ízlés igényeinek megfeleljenek és fényűket Olaszországból hozatott műtárgyakkal emelje; súlyt helyezett rá, hogy jeles hitszónokok hirdessék híveinek Isten ígését.

Az *egyházi fegyelem* helyreállítása és fönntartása érdekében buzgó tevékenységet fejtett ki. Egyházmegyei zsinatokat tartott, kánoni látogatásokat végeztetett. Kimélet nélkül alkalmazta, szükség esetén, a legszigorúbb büntetéseket: az interdiktumot, exkommunikációt; és a papokat, kik rendelteinek nem engedelmeskedtek, javadalmaiktól fosztotta meg. Mily féltékenyen őrködött papjai jó hírneve fölött, mutatja nyilatkozata a Szent Ferenc-rend bácsi custosának esetében. Ezt, mivel súlyos vádak emeltek ellene, az érsek eltávolíttatta. Rendtársai védelmére keltek. De az érsek azt válaszolta, hogy ha alaptalanok is a vádak, mivel ürügyet szolgáltatott azokra, súlyos felelősség terheli.

Utal Julius Caesarra, aki házasságtörés miatt vádolt nejét a szenátus előtt védelmezte, de miután fölmentették, mégis elbocsátotta; azt mondván, hogy családja tagjainak a bűntény gyanújától is menteknek kell lenni. „Én — írja az érsek — nem tartozom azok közé, akik mások szemében a szálkát meglátják, de a maguk szemében a gerendát észre nem veszik. Magam is bűnös ember vagyok... De mint előjáró, híven akarok örködni a rend becsülete fölött, hogy Istennek és szent Ferencnek majdan számot adhassak.“

Figyelemreméltó, míg ezen korban általánosan el volt terjedve az a gyakorlat, hogy egyházi javadalmakat világiaknak adományoztak, akik csak a jövedelmeket élvezték; és több javadalmat egy személyre ruháztak; Péter érsek káptalanai tagjaitól a rezidencia-kötelesség megtartását, az állásukkal összekapcsolt egyházi teendők állandó végzését szigorúan megkövetelte. Így gróf Frangepán György kalocsai olvasó-kanonokot, aki távoztán, a kitűzött határidő letelte után nem tért vissza, fölszólította, hogy haladék nélkül jelenjen meg káptalanában. És mivel a gróf családi javai visszaszerzésével volt elfoglalva, értésére adta, hogy leghelyesebben cselekednék, ha lemondana. Az egyházi javadalmak — úgymond — szegényebb papok számára valók, — akik állandóan Isten szolgálatára szentelik magukat. És kiemeli, hogy ő a rezidencia kötelességeitől senkit sem ment föl.

XIV.

Bizonyára, hogy az olvasó-kanonok irányában járt el ilyen kiméletlen erélylyel, annak különös oka is volt. A Frangepánhoz írt levélben hangsúlyozza, hogy az olvasó-kanonoksággal kiválóan fontos kötelességek vannak összekapcsolva, többi között a *káptalani iskola igazgatása*. Nem lehet kétség az iránt, habár a fönmaradt emlékek nem szólnak róla, hogy a magas műveltségű, tudománypártoló főpap a kalocsai és bácsi székesegyházak mellett főnálló iskolákat virágzó állapotba hozta, jeles tanárokkal látta el. De egyszersmind arról is gondoskodott, hogy az egyházi pályára jelölt kiválóbb tehetségű ifjak az olaszországi főiskolákon magasabb tudományos kiképzést nyerhessenek. Többséket Bolognába küldött, hol a hírneves Beroald Fülöp vezetésére bízta őket. A mester, kalocsai és bácsi növendékei között a legkiválóbbnak Keserű Mihályt, az alnádor fiát tartotta, a ki hazájába visszatérve csakhamar a boszniai püspökséget nyeri el, és mint Isokrates beszédeinek latinra fordítója is a hozzá csatolt reményeket igazolta. Beroald növendékeiről azon levelében szól, melylyel Apuleius egyik munkájához írt commentárjait Péter érseknek ajánlja. Magasztalásokkal halmozta el az egyház és hazája ügyében szerzett érdemeit. Együttal őt a tudomány avatott művelője és a tudósok bőkezű pártfogója gyanánt mutatja be. Elmondja, hogy a tudományos foglalkozásnak, melyből a szerencsétlenség napjaiban erőt és vigasztalást me-

rített, ideje nagy részét szenteli, éjjeli nyugalmát is feláldozza. A tudósokat, — írja folytatólag — adományokkal kötelezi le; úgy, hogy Olaszországban alig van hírneves tudós, akinek barátságával nem dicsekedik; és sűrűn keresi fel azokat leveleivel, amelyek az irány ékessége által kitűnnek.

A német humanistákkal is összeköttetésben állott; és többeket közülök pártfogásban részesített. Levelei, melyeket a tudósokkal és költőkkel váltott és Beroald említ, nem maradtak ránk. De egyéb leveleiből százhuszonhetet egy régi gyűjtemény megőrizett. Élete második feléből, az 1490—1498. évekből származnak. A pápa és a királyhoz, bíbornokok és főpapokhoz, hazai és külföldi főurakhoz, papjai és barátaihoz, hívei és tisztviselőihez vannak intézve. Legnagyobb részük gonddal, a classici minták utánzására célzó igyekezettel van fogalmazva. Könnyen fölismerhetjük, hogy az író nem egyedül azokra gondol, akikhez a leveleket címezi; olvasó közönség lebeg szemei előtt; amint-hogy a humanisták levelei rendszerint kedvelt olvasmány gyanánt szolgáltak, számos másolatokban közkézen forogtak és nyomtatásban is napvilágot láttak; így tehát az irodalmi művek kategóriájába tartoztak.

Péter érseket is gyakran keresték föl tisztelői és barátai ilyen levelekkel, a melyeket kellően méltányolni és élvezni tudott. „Atyaságod levelét — írja egy alkalommal Báthori Miklósnak, a humanista irányáról ismert váci püspöknek — nagy élvezettel olvastuk és amint ékesszóló előadását figye-

lemmel vizsgáltuk, az irány tisztasága és szabatosága, a hajdankor komoly méltósága, mely átlengi és mindazon kedves dolgok, a melyeket irántunk való igaz szeretetének sugallatára, tudomásunkra hoz, gyönyörrel töltöttek el. Szókkal alig fejezhetjük ki, hogy a könyvek szorgalmas olvasása, a tudomány művelése és az erény szeretete, mennyire megdicsőítették Atyaságodnak a természettől nyert nemes szellemét. Amit erre nézve mondhatnánk, szándékosan elhallgatjuk, nehogy hizelegni látszasunk és válaszuk hosszúra nyúljon. Ezeket mindazonáltal előrebocsátottuk, hogy erényei magasztalása, amire szeretet és tisztelet ösztönöz minket, Atyaságodat még inkább lelkesítse; bár minden nemesért hevülő szelleme buzdításra nem szorul.“ Báthori Miklós a levélben, melyre e sorok válaszul szolgálnak, fölkérte volt Péter érseket, hogy elődei nyomaiba lépve, a Báthori-családdal jó viszonyt tartson fön. „Régtől fogva — írja erre nézve az érsek — át van hatva a meggyőződéstől, hogy állása és méltósága biztosabb és erősebb oszlopokra nem támaszkodhatik“, mint a Báthoriakra, a „kikhez gyermekkoruktól fogva a barátság kötelékei csatolják“; és biztosítja, hogy jó és balszerencsében tántoríthatatlan hűséggel fog házukhoz ragaszkodni“. És csakugyan, mind a püspökökkel, mind testvéreivel, István országbíróval és György főispánnal, mind végig zavartalanul állott fön a baráti viszony.

Az érseknek bizonyára elég alapos oka volt ellenségek és vetélytársak titkos ármányai és nyílt rossz-

akarata miatt panaszokra fakadni. De az igazi barátság részvétteljes vigasztalásaitól és önzetlen támogatásától sem volt megfosztva. Azon időben is, mikor a hatalom magaslatán állva, elbizakodásával bukását előkészítette, képes volt mély rokonszenvet és állandó ragaszkodást ébreszteni, mely a szerencsétlenség napjait túlélte. A Báthoriak mellett, Kinizsi Pál és Kálmáncsehi Domokos fehérvári prépost, majd váradi püspök, királyi személynek folytonosan hálára kötelezték őt jó szolgálataikkal; viszont ő is figyelmet és gyöngédséget tanúsított irányukban. Farkas Bálint váradi, Geréb László erdélyi, Thúz Osvát zágrábi püspökök, Bocskai Miklós mislyei prépost, Korotnai János alnádor, Bajoni István és Csapi János előkelő köznemese, állandón barátaikhoz és hiveihez tartoztak. Jóindulatukat meleg hangon írt levelekkel megőrizni és ápolni igyekezett. Azon előkelő idegenek soraiban, akik a magyar királyi udvarnál megfordultak, többek barátságával dicsekedett. Évek múltával is fölkeresték tiszteletük és szeretetük nyilatkozataival. *II. Ulászló király* állandóan jóakaratot és bizalmat tanúsított az érsek iránt. Minden alkalommal meleg elismeréssel szól jó szolgálatairól és áldozatkészségéről. Fölkarolja érdekeit, támogatja jogai érvényesítésében, teljesíti kívánatait. Fontos ügyek tárgyalásakor tanácsát kéri ki. Időnként meglátogatja őt és szívesen mulat heteken át az érsekség kastélyaiban. Váradi Péter élete utolsó esztendejében is, érseki székhelyén vendégül fogadta a királyt, a mely alkalommal egész Európa

figyelme Bács felé irányult. A velencei köztársaság moreai birtokaiban és Dalmáciában is, az ozmanok által fenyegetve, az 1500-ik esztendő elején a pápával, a spanyol és francia uralkodókkal szövetséget kötött, a török ellen nagy hadjárat indítása végett. Magyarországot is csatlakozásra hívta föl. Az 1500 tavaszán tartott országgyűlés a háborúban való részvételt határozta el. Ekkor megindultak a velencei követekkel a tárgyalások, a melyeket Ulászló nevében négy királyi biztos vezetett; a *kalocsai érsek* is köztük volt.

A király július 27-én rendeletet bocsátott ki, a melyben az ország rendeit fölhívta, hogy Szent-Mihály napjára hadaikkal Bácsra jelenjenek meg, ahonnan személyesen fogja őket a törökök ellen vezetni. A király, 500 lovas élén, főpapok — köztük a primás — és főurak kíséretében október 9-én indult Bácsra, ahol a velencei követek, Gius-tiniani Sebestyén és Soranzo Viktor szintén megjelentek. A Budán megkezdett tárgyalások itt folytatván, a szövetség megkötésére vezettek; Velence a hadi költségekre százezer arany évenkénti segítséget biztosított Magyarországnak. Ezalatt a főrendek és vármegyék banderiumai is gyülekeztek. November 9-ikén, a király tíz vagy tizenkétezer lovas fölött tartott szemlét a bácsi táborban. De a vármegyék túlnyomó többsége nem felelt meg a királyi parancsnak. Ezen körülmény és a nyugati hatalmak által ígért segédhadak elmarádása miatt a hadjárat nem jött létre. A király november végén visszatért Budára. Ezen tanács-

kozásokban és készülétekben Péter érsek bizonyára lelkesedéssel vett részt. Élete alkonyára fényt áraszt-hatott az a gondolat, hogy a magyar korona elvesztett melléktartományai visszaszerzésének, a rabigában sinylő Byzanc fölszabadításának nagy vállalata az ő érseki székhelyéről indul ki. Újabb csatlódás várakozott rá. És ez az utolsó. A király visszavonulását, a sereg fölbomlását nem soká élte túl. Halála napját nem ismerjük; csak annyit tudunk, hogy az 1501-ik év június havában az érsekség üresedésben volt. Tetemeit kétségkívül Bácsan a székesegyházban helyezték örök nyugalomra. A sír, a székesegyház, a város elpusztult. Néhány évtized múltával az az ellenség dülta föl, akinek leküzdése foglalkoztatta a főpap végső napjait. De még a helyet sem jelölhetjük meg, ahol porai pihennek és építkezéseinek alig maradtak fönnyomai: *iratai*, négy század lefolyása után el nem halványuló fényben tüntetik föl nemes alakját és fenkölt szellemét; megvilágítják a viszontagság-teljes életpálya azon ritkán jelentkező fordulatát: amint lelkének a szerencse kedvezései között elvesztett egyensúlyát a megpróbáltatás napjaiban visszanyeri; amint végzetes bukás után, az önmegtagadás és áldozatkészség szelleme újból az egyház és a haza javára tett szolgálatok magaslatára emeli.

Carvajal János

bíbornok magyarországi követségei

1448—1461.

Köztudomású tény, hogy a szent-szék magyarországi követei a régi századok folyamán jelentékeny befolyást gyakoroltak hazánk ügyeire, sőt nem egyszer, válságos viszonyok közepett, sorsának intézését kezökbe ragadták.

Erre, tekintélyök súlya mellett, főkép azon kivételes fogékonyság képesíté őket, melyet a magyar nemzet aspirációinak megértése, erőfeszítéseinek méltatása és érdekeinek felkarolása tekintetében tanusítottak. Többen közülök annyira alkalmazkodtak tevékenységök színhelyéhez, hogy a benső szolidaritás érzetével csatlakoztak a nemzethez, melynek körébe küldettek. Burgio, ki a mohácsi vést megelőző években képviselte a szent-széket Magyarországon, a királyi tanács egyik ülésében hangsúlyozhatta, hogy „a magyar urak úgy tekintik őt, mintha honfitársuk, magyar ember volna.” És azon diplomatáról, kinek működését a következő lapokban előadni szándékozom, azt írhatta Vitéz János, hogy Magyarországot „*hazájának adoptálta.*” Hogy pedig ez nem üres szólam volt, egész életpályája igazolja.

I.

Carvajal János (Juan de Carvahal) Spanyolország Estremadura tartományának egyik városkájában, Truxilloban, a XV. század első esztendejében született; ugyanott, hol hetvenöt évvel utóbb Peru hódítója, Pizarro látta meg először a napvilágot.

Nemes család sarja, gondos neveltetésben részesült. Szülőföldje egyik főiskoláján a jogi tudományokban képezte ki magát. De amint tanulmányait befejezte, távozott Spanyolországból és oda többé vissza sem tért. Rómába ment, mely, mióta falai közé Avignonból a pápák visszaköltöztek, hatalmas vonzerőt gyakorolt a világ minden részében feltűnő tehetségekre és ambíciókra; úgy hogy a római cúria nemzetközi jelleme mindinkább érvényre emelkedhetett.

A pápai legfőbb törvényszékhez (Róta), régi szokás szerint, a királyok egy-egy ülnököt neveztek. 1430 táján a spanyolországi ülnök tiszte megüresedvén, erre Carvajal neveztetett ki. És ezen hivatalában kitüntetvén magát, a birói hierarchiában magasabb állásokra emelkedett.

Majd IV. Eugen pápa (1431—1447) — fölismervén kiváló tulajdonságait és megbízható jellemét — diplomáciai küldetésekre kezdte felhasználni. Első megbízatása, melyet kapott, erős próbára tette jellemét. A pápa fel volt háborodva Firenze városa ellen, mely az ő híveit száműzte. Ezek visszahívását kellett Carvajalnak kieszközölni és

ha ez nem sikerül, egyházi átokkal sújtani a várost. Amikor a pápai követ a szenátus előtt megjelent és a szent atya izenetét előadta, a város feje azon válaszra szorítkozott, hogy követek fognak küldetni Rómába, az ügy elintézésére. De Carvajal nem engedte magát kijátszatni. Fenyegető hangon így szólott: „Majd be fogom bizonyítani, hogy énnekem is elegendő tekintélyem van arra, hogy velem tárgyalhassanak.“ És lakására sietett azzal a szándékkal, hogy az egyházi kiközösítés foganatosítására az intézkedéseket megtegye. Ekkor a szenátus néhány tagját hozzá küldötte, hogy megkérlelje; majd oly nyilatkozatot tett, mely a pápa tekintélyén ejtett sérelmet orvosolta.

E sikere után nagyobb fontosságú megbízás jutott neki osztályrészül: az egyházi szakadás megszüntetésében közreműködni. Errevaló hivatottságát a vitás kérdéseket tárgyaló több rendbeli emlékirat és irodalmi munka közzétételével bizonyította be.

A bázeli zsinat, miután az egyházi kormányzat terén meghonosítandó reformok tárgyalásánál IV. Eugén pápával meghasonlott (1439), Amadé savo-jai herceget választotta meg V. Félix névvel, pápává. Ezt csak a savojai fejedelem, a bajor herceg és a svájci köztársaság ismerte el az egyház fejének. Mindamellett IV. Eugen helyzetét veszélyessé tette a francia király és a német választófejedelmek magatartása; mert a bázeli zsinat végzéseit, melyekből a bonyodalom keletkezett, elfogadták; sőt a mainzi birodalmi gyűlés, a két ellen-

pápa irányában, a neutralitás álláspontjára helyezkedett.

Ily előzmények után, Frigyes német király, 1440 november utolsó napjára Nürnbergbe újabb birodalmi gyűlést hirdetett, hogy a szakadás megszüntetéséről tanácskozzék. IV. Eugen, érdekeinek megvédésére Carvajalt és egy kiváló német hittudóst, Cusai Miklós prépostot küldötte követül. A gyűlésre a bázeli zsinat megbízottai is elmentek. Beszédekben azt vitatták, hogy az egyetemes zsinat a pápa fölött áll és illetékes azt ítélőszéke elébe idézni; egyszersmind, a két ellenpápa mellőzésével, új pápa választását javasolták. IV. Eugen követei, az egyháztörténelem és a kánoni jog nagy aparátusával, a római curia felfogását és a küldjök állásának törvényességét védelmezték.

A gyűlés nem mondotta ki a döntőszót. És a következő gyűlésen, mely 1442 tavaszán Frankfurtban tartatott, — s amelyen ismét Carvajal és Cusa képviselték a pápát — szintén nem nyertek végleges elintézés.

Ugyanekkor a keresztény világ békéjét nem kevésbé felzavarta azon körülmény is, hogy Magyarországon két trónkövetelő állott egymással szemben: *I. Ulászló* és Albert királynak utószülött csecsemő fia: *V. László*, kinek érdekeit gyámja és nagybátyja, Frigyes német király karolta föl. Az ekkép keletkezett viszály kétszeres jelentőséget nyert azáltal, hogy épen azon hatalmakat foglalta el, kik hivatta voltak a mindinkább terjeszkedő ozmánok ellen megoltalmazni Európát. IV. Eugen

azon volt, hogy a békét helyreállítsa és az egymással harcban álló uralkodókat a törökök ellen indítandó hadjáratra egyesítse. Ezért 1442 nyarán, a bíbornoki kollégium egyik legkitünőbb tagját, *Cesarini Julián* bíbornokot, teljhatalmú legátus minőségében, Német- meg Magyarországra küldötte, és oldala mellé rendelte Carvajalt.

A spanyol diplomata ekkor talált először alkalmat, hogy hazánk érdekeivel, melyek később életének legnevezetesebb évtizedét teljesen betöltendők voltak, foglalkozzék. És ugyanakkor lépett összeköttetésbe Piccolomini Aeneas Sylviussal, a hírneves humanista íróval, ki ekkor szerény állásban, mint Frigyes titkára lappangott, de csakhamar magas egyházi és politikai állásra, utóbb pedig szent Péter székére emelkedett. Sok tekintetben ellentétes irányt képviseltek. Aeneas Sylvius ekkor még a bázeli zsinat elveit hirdette és Félix pápához ragaszkodott; emellett a humanizmus szellemének ragyogó virágaival, beteges kinövéseit is sajátjává tette; irodalmi műveivel és erkölccseivel a frivolitás vádját vonta magára. Carvajal ellenben, ki még a scholastikusok és kanonisták szigorú fegyelmi iskolájában nőtt fel, mind beszédeiben és irataiban, mind magánéletében, az egyszerűséget és komolyságot érvényesítette. De szoros kapocs volt közöttük a fensőbb műveltség és az emelkedett felfogás, valamint az ösztönszerű rokonszenv, mely az ellentétek későbbi kiegyenlítésének és a nagy célokra irányuló közös erőfeszítéseknek titkos sejtelmét rejtette méhében. Benső

barátság fejlődött ki közöttük, melyet nem zavartak meg gyakori vitatkozásaik, mert — mint Carvajalhoz intézett egyik levelében Aeneas Sylvius megjegyzi — „mint valódi bölcsészek, mindig az igazság földerítését tekintették céljoknak.“ És egymással váltott leveleik is, melyek a humanisták játsszi stílyakorlataitól távol állván, rendszerint nagy problémákat fejtegettek, mindig a higgadság és tárgylagosság színvonalán maradtak.

Az 1443-ik év őszén Carvajal a német fejedelmek udvarait járta be, hogy őket IV. Eugen pápa ügyének megnyerje. A következő két esztendőben részt vett a nürnbergi és frankfurti birodalmi gyűléseken, anélkül, hogy ezeket a IV. Eugen mellett való nyílt állásfoglalásra rábírhatta volna. Szerencsésebb volt azon tárgyalásokban, melyeket 1445 nyarán közvetlenül Frigyes királlyal folytatott. Miután előbb Aeneas Sylviust megnyerte, ennek támogatásával uralkodóját is rábírta, hogy nagy kedvezések, engedmények és előnyök biztosítása mellett késznek nyilatkozott IV. Eugent az egyház törvényes fejének elismerni.

Carvajal szeptember közepén Rómába utazott, hogy az egyezés tervezetét a pápa elé terjessze. Mindazáltal az elért nagy siker dacára, amint az olasz határhoz ért, innen Aeneas Sylvius-hoz írt levelében kiemeli, hogy „a szél sebességével versenyezve sietett menekülni Németországból“, melynek sivár politikai élete és a szentszék irányában tanusított rideg magatartása mélyen elkedvetlenítette. Mire azonban a királyi titkár válaszolván,

azt hangsúlyozta, hogy Németországban várva-várják az ő visszatértét. És a pápa is, miután a kikötött föltételekhez elvben hozzájárult, az 1446-ik év elején Carvajalt visszaküldötte, Parentucelli Tamás bolognai püspök társaságában, a császárral konkordátum kötésére hatalmazván föl őket.

A tárgyalásokban általok tanúsított nagy mérséklet és önmehtagadás árán lehetővé tették az egyezés föltételeinek közértelemmel megállapítását. Mire Frigyes és a választófejedelmek követeket küldöttek Rómába, hogy általok IV. Eugen pápának hódolatukat bemutassák. Ezeket megelőzték Carvajal és társa a bolognai püspök, kik 1446 december első napjaiban Rómába siettek. Útközben egy pápai küldöttel találkoztak, ki meghozta nekik a hírt, hogy szolgálataik jutalmául a december 16.-án tartott consistóriumban a bíbornoki kollégium tagjai sorába vétettek föl. Mikor néhány héttel utóbb helyöket a magas testületben elfoglalták, a pápa Carvajalt épen azon bíbornoki címmel ruházta föl (Cardinalis Diaconus S. Angeli), melyet Cesarini Julián viselt.

A Németországgal kötött konkordátum a bíbornokok körében erős ellenzéssel találkozott, melyet azonban Carvajal és Parentucelli erőfeszítései leküzdöttek. Az 1447 február 5. és 7.-én kiállított bullák szentesítették a konkordátumot. Mire a németországi követek letették uralkodóik nevében a hűség-eskü, melyet a pápa súlyos betegen, ágyhoz szegezve fogadott. És néhány nappal utóbb (február 23.-án) IV. Eugen sírba szállott.

Utódjává Carvajal követtársa, Parentucelli Tamás választotta meg, ki *V. Miklós* nevet vett föl.

Ez, miután Németországban a vallási egységet helyreállította, azon volt, hogy azt Csehországban is létrehozza. És mikor meghívására, (1447.) május 1-én egy csehországi küldöttség érkezett Rómába, Carvajalt, két más bíbornokkal, bizta meg, hogy azzal tárgyaljon. Majd a május 25.-én tartott konzisztóriumban kijelenté, hogy Carvajalt, mint teljes hatalmú követét, Csehországba küldi. A cseh küldöttek nem voltak ezzel megelégedve és a huszitákhoz szító Rokiczana prágai érsek haladéktalan megerősítését sürgették. A pápa őket május 28.-án kihallgatáson fogadta, hogy bizalmas társalgásban megnyugtassa. „Én és barátom Carvajal — így szólt egyebek között —, jól tudjuk, hogy Rokiczana értelmes, tudós és ékesszóló férfiú; ilyennek tanultuk őt ismerni Bázelen. De a németek közt erős a gyűlölet személye ellen; és Frigyes királyt is, ki a prágai érsekségre más egyéneket hozott javaslatba, ezek egyenes visszautasításával nem sérthetjük meg. A bíbornok, kit Csehországba küldünk, belátással bíró és engedelkenységre hajló úr, bizonyára el fogja találni azt, hogy hazátok java és becsülete mit kíván.“

II.

Carvajalnak a pápa a csehek kibékítése mellett más nagyfontosságú feladatot is tűzött ki: Magyarország érdekeinek felkarolását bizta rá.

Ama veszedelemmel szemben, mely az ozmánok

részéről Európát fenyegette: a nyugati keresztény világ rokonszenve mindinkább elfordult Bizanttól, mely állhatatosan vonakodott a római egyház által felajánlott uniót elfogadni, valamint az 1443—4-ik évi hadjáratok idején Hunyady Jánost és Skanderbég hősi erőfeszítéseit tétlenül szemlélte. Ellenben meleg érdeklődés irányult Magyarországra, melyet mostantól fogva kezdenek „a kereszténység védpajzsának” tekinteni.

Épen V. Miklós pápa irataiban találkozunk először e dicső címmel. Ő azonnal trónralépte után oda irányozta igyekezetét, hogy az ellenségeskedésnek Frigyes király és a magyarok között véget vessen. Amazt értesítette, hogy Carvajalt hozzá fogja küldeni „az Isten dicsőségét és a lelkek üdvét érdeklő ügyek tárgyalására, különösen pedig a római király és a magyar urak között állandó békesség létrehozására”; ugyanakkor fölhívta, hogy míg a legátus megérkezik, a háborúskodást hagyja abba és legalább rövid időre fegyverszünetet kössön. Majd május 20.-án megújította a felszólítást, jelentvén, hogy a legátus már előkészületeket tett az elutazásra, de ezt, épen az általa tárgyalandó ügyek iránt folytatott tanácskozások miatt, elhalasztotta. Egyidejűleg a magyarországi rendekhez is, valamint Hunyady Jánoshoz és Szécsi Déneshez, az esztergomi bíbornok-érsekhez, hasonló szellemenben szintén intézett felhívást.

Még mielőtt ezen újabb apostoli iratok rendeltetésök helyére érkeztek, a pápa óhajta teljesezésbe ment. Az 1447-ik év június első napján Rad-

kersburgban, Frigyes és a magyarországi rendek, két esztendőre, fegyverszünetet kötöttek; megállapodtak aziránt is, hogy szent Márton napjára mind a két fél Bécsbe 8—8 biztost küld, kik a pápai legátus közbenjárása mellett, az állandó béke létrehozása végett tárgyalásokat fognak indítani, s ha ezek eredményre nem vezetnének, a vitás kérdések eldöntését a szent atyára és a bíbornoki testületre bizzák.

Eközben V. Miklós pápa, a radkersburgi megállapodásokról értesülván, sietteté Carvajal elindulását. Augusztus 4.-én állította ki részére a megbízólevelet. Magasztalja „bölcseiségének és okosságának kitünő voltát, buzgóságának magas fokát, az ügyek intézésében gyakorlottságát, erkölcseinek tisztaságát és egyéb erényeit, melyekkel a Mindenható fölékesítette“. Teljes hatalommal ruházza föl és kötelezi magát, hogy mindazt, amit végez, ő jóváhagyásában fogja részesíteni. A legátus ősz elején már Frigyes német-újhelyi udvaránál volt. De a november közepére kitűzött béketárgyalásra a magyar biztosok nem jelentek meg. Ezért Carvajal, miután több hétig hiába várta megjelenésüket, Hunyady János bizalmas barátjához, Vitéz János váradi püspökhöz fordult. Vitéz sietett a kormányzót fölkérni, hogy látván a pápa buzgóságát „mellyel bebizonyítja, hogy a másokat emésztő tűz őt is égeti“, késedelem nélkül tegye meg a szükséges intézkedéseket. Mire Hunyady meghagyta a biztosoknak, hogy (1448) január 8.-ára Bécsben jelenjenek meg. De a biztosok e határ-

napot sem tartották meg. Csak január második felében gyülekeztek Budára. Heten voltak: az esztergomi érsek, a várađi, váci és a győri püspökök, Garai László nádor, Pálóci László országbíró és Ország Mihály kincstartó.

Mielőtt az osztrák fővárosba elindultak, Dénes mestert, az országos főjegyzőt Frigyes királyhoz küldötték, hogy meg hozza nekik a menvédet. Az urak azonban nem voltak megelégedve vele, szövegében nem találtak kellő biztosítékot. Ovatoságra intette őket némely osztrák urak garázdálkodása; csak imént jött híre, hogy Rómába zarándokoló magyarokat kiraboltak és fogságba vetettek.

Ezért Carvajal bíbornokhoz fordultak azon kérelemmel, hogy a királyi menvéd módosítását eszközölje ki és ő maga is állítson ki részökre biztosító iratot. A legátus teljesen megnyugtatta őket. Mire csakugyan felmentek Bécsbe, hol február utolsó és március első napjait töltötték. De a béketárgyalások nem vezettek eredményre; mint-hogy Frigyes most sem volt arra rábírható, hogy László királyt kibocsássa kezeiből. Carvajal mindazáltal nem mondott le a siker reményéről. És ne-hogy a magyar rendek elkeseredett lépésekre ragadtassák magokat, ajánlkozott, hogy tavasszal személyesen meg fog jelenni körükben, velök a további teendőkről tanácskozandó.

Ezt megelőzőleg Carvajalnak Csehországba kellett mennie, hogy ott feladata másik részének megoldásán fáradozzon. Május első napján fényes bevonulást tartott Prága városába. Néhány nap-

pal utóbb megjelent az országgyűlésen. Itt elmondott beszéde az egyetlen, mely tőle fönmaradt. Szokatlanul rövid, egyszerű és világos; a retorika virágait teljesen nélkülözi. Szelíd komolysággal inti a cseheket, hogy az egyház és állam körében az egységet, összetartást és rendet állítsák helyre. Ám a csehországi rendek oly követelésekkel állottak elő, melyek ezen cél elérését lehetetlenné tevék: a vallásügyi engedmények mellett fölhatalmazást kértek arra is, hogy ha Frigyes ki nem szolgáltatja Lászlót, ők más királyt válasszathassanak. Miután a legátus ezekre rá nem állhatott, ellenséges kifakadások hangzottak föl ellene a rendek köréből. A fanatizált husziták oly fenyegető viselkedést tanusítottak, hogy életét sem látta többé biztonságban. Május 23.-án menekülnie kellett a cseh fővárosból.

Eközben Hunyady összehívta az országgyűlést, mely elhatározta, hogy ezentúl a békealkudozások Frigyes király biztosaival Budán történjenek; és így „az ügy több őszinteséggel és kevesebb huzavonával tárgyalatván, végre-valahára befejezéséhez jusson.“

Néhány nappal az országgyűlés szétoszlása után, június 3.-án, Carvajal bíbornoktól a kormányzóhoz levél jött, melyben visszaérkezését Csehországból jelenti és fölkéri, hogy a békebiztosokat küldje Pozsonyba, hol ő is meg fog jelenni. A kormányzó azonban utalván az országgyűlés végzésére, azt válaszolta, hogy nem teljesítheti kívánatát, ellenben őt arra kéri, hogy jöjjön Budára. „Folytassa

Atyaságod — írja neki Vitéz tollával — szent munkálkodását, hozzon elfogadható föltételeket. Itt mindent készen talál: biztonságot és békére hajló emléket. Mi, kik erőszakot és igazságtalanságot szenvedtünk, meguntuk már az ellenkezéseket, az alkudozások gyakori elhalasztását, a mesterséges kifogásokat, a ravasz fentartásokat. Ideje, hogy a méltatlanságok és alkudozások végét ne csak reméljük, de el is érjük. Azért óhajtjuk, hogy Atyaságod tudja meg a római király egyenes, őszinte és határorott akaratát; azután jöjjön közünkbe, hogy így a gyakorta tárgyalt ügy, további haladékot nem szenvedvén, befejeztessék. A békét senki úgy nem kívánja, mint én; szívemnek benső óhaja, hogy kellően készülhessünk föl a bennünket hosszú idő óta szüntelenül szorongató és határainkat ismét fenyegető vad ellenség megtörésére. Azért siessen Atyaságod és a régen megkezdett munkát, annyi halogatás után, fejezze be, hogy valahára az oltalmazó pajzs helyett a támadó kardot használhassuk az ozmánok ellen.

Carvajal készséggel követte a meghívást. Június 14.-én, útközben megállapodott Pozsonyban, hol a város tanácsa némi ajándékokkal kedveskedett neki.

Budán bizonyára nagy ünnepélyességgel fogadtatott a kormányzó és a főpapok által. A föltételek, melyeket magával hozott, úgylátszik, némi kilátást nyújtottak arra, hogy a béketárgyalások eredményre fognak vezetni. De a német király nem akart ráállani, hogy Budára küldje biztosait.

Ezért a legátus odahatott, hogy a kormányzó és az országtanács Pozsonyba küldjék biztosaikat, mit sikerült is kieszközölnie. A legátus tizenkét napot töltött a magyar fővárosban. És ezen idő alatt, légátusi hatalmánál fogva, több fontos egyházi ügyet intézett el.

Június végén visszatért Bécsbe, honnan július 29.-én ismét Pozsonyba jött, hogy a német és magyar biztosok tárgyalásait vezesse. Ezek ismét erdménytelenek maradtak. De a legátus, ha nem biztosíthatta is a béke állandóságát, képes volt az azt fenyegető veszélyek egyikét elhárítani.

Szentmiklósi Pongrác és Ország Mihály évek óta gyakori betöréseket intéztek Ausztriába, melyet tűzzel-vassal pusztítottak, még Bécs városát is rettegésben tartották. Végre, maguk felelősségére, nyílt háborút üzentek Frigyesnek. Most Carvajal és gróf Cillei Ulrik békebírósága mellett, augusztus 5.-én, a német király és a két főúr között békekötés jött létre. Az utóbbiak arra kötelezték magukat, hogy többé Frigyes ellen nem fognak harcolni, azon esetet kivéve, ha Magyarország háborút visel; továbbá lerontják a Morva folyó mellett épített két erősséget, amiért négyezer forint kárpótlást kapnak; a foglyok mindkét részről szabadonbocsáttatnak; Frigyes és Pongrác az egymásnak írt leveleket kölcsönösen visszaadják.

E tárgyalások kimenetelét Hunyady János nem várta be. Skanderbéggel megállapodván, hogy a törökök ellen egyidejűleg támadó hadjáratot indítanak, szeptember első napjaiban már az alsó

Dunánál, Kövi (a mai Kubin) mellett táborozott hogy a gyülekező hadakat maga mellé vevén, török területre nyomuljon. Itt találta őt Carvajal udvari embere, Ottó mester, ki levelet hozott, melyben a legátus jelentést tett a pozsonyi alkudozások kimeneteléről és azt kéri, hogy most már legalább a fennálló fegyverszünet hosszabbíttassék meg, mire nézve részletes javaslatot terjesztett elő. Hunyady János háláját fejezte ki válaszában a buzgóságért, melyet a legátus a tárgyalásokban tanúsított; hogy ezek sikerre nem vezettek — úgy mond —, bizonyosan nem rajta mult. Késznek nyilatkozott a fegyverszünet meghosszabbításához járulni; de ez ügyben nem határozhat, mivel az országtanács tagjai, kiknek beleegyezését ki kell kérnie, távol vannak. Mindazonáltal intézkedett, hogy mielőbb Budán gyűljenek össze és alapos megfontolás után határozzanak. Ott lesz a kancellár is, ki a megállapodást a legátusnak tudomására fogja hozni.

Ottó mester ez alkalommal a kormányzónak a pápa levelét is kézbesítette. Ebben azon tanácsot adja neki, hogy a hadjáratot, melyet nem tartott kellően előkészítettnek, halassza a jövő esztendőre, amikor ő is egész erejével segíteni fogja. Hunyady már nem követhette a tanácsot; mert attól kellett tartania, hogy visszavonulása az ország rendei előtt tekintélyét ássa alá és a törököt még inkább felbátorítja; egyúttal kétségesnek vélte, vajjon a sereg, mellyel rendelkezik, a jövő évben ismét összegyűjthető lesz-e és fogja-e azt ugyanazon szellem

lelkesíteni, mint most. Ezeket tiszteletteljes, de határozott hangon értésére adta Miklós pápának. „Megkezdem tehát — úgymond — a szent vállalatot. Inkább keresem síromat a csatamezőn, mintsem hogy nemzetem szenvedéseinek továbbra is tanuja legyek. Jól tudom, dicsőség fogja környezni emlékezetemet, akár győzelem, akár bajnoki halál lesz osztályrészem.“ De a pápa figyelmeztetésének helyessége csakhamar bebizonyult. Október 18.-án a Rigó-mezőn Hunyady súlyos vereséget szenvedett és maga szerb fogságba esett.

A magyar főrendek épen együtt voltak Budán, hol a legátus előterjesztése fölött tanácskoztak, mikor november közepén a katasztrófa híre megjött. Ekkor abbahagyván értekezleteiket, az ország védelmére irányozták egész figyelmüket. Azonnal Szegedre siettek, hogy ott a kellő intézkedéseket megtegyék.

Oda kísérte őket Ottó mester is, a legátus embere.

És mihelyt a legsürgősebb hadi rendelkezések megtörténtek, a fegyverszünet kérdése ismét napi-rendre tűzetett.

Abban történt megállapodás, hogy a jelen időpont, mikor a rigómezei csatavesztés hatása alatt Frigyes még elbizakodottabbá és követelőbbé fog válni, nem alkalmas alkudozások indítására; emellett a legátus által közlött föltételek sem volnának módosítás nélkül elfogadhatók; mindazonáltal közelebb biztosítékot fognak küldeni a római királyhoz; és időközben a legátus intésére, minden ellenségeskedéstől tartózkodni fognak, amint hogy

eddig is mindenkor a sérelmek elhárítására szorítkoztak.

Erről Vitéz János püspök (1448.) december 14.-én értesítette a legátust.

Carvajal, mielőtt földadatainak akár egyikét, akár másikat megoldhatta volna, a következő (1449.) év folyamán visszahívatott Rómába.

III.

Hét évet töltött rövid megszakításokkal az örök városban. Miklós pápa benső tanácsosaihoz tartozott; főkép a keleteurópai ügyekben, melyeknek fejlődését élénk figyelemmel kísérte; szoros összeköttetést tartván fenn azokkal, kikkel német- és magyarországi követsége idején viszonyba lépett. Ezek viszont megőrizték bizalmukat és tiszteletüket jóakarató, őszinte egyénisége iránt.

Mikor 1452 elején Frigyes római király útrakelt Rómába, hogy ott a császári koronát fejére tegye, a magyarországi, csehországi és osztrák rendek szövetkeztek, hogy a tizenkétéves László királyt, kit magával vitt, gyűlölt gyámsága alól kiszabadítsák. Ez alkalommal azt is elhatározták, hogy a pápa támogatásának kieszközléséért lépéseket tesznek. Közbenjáróul Carvajal bíbornokot kérték föl, kihez e célból Alberstoffi Knaber János osztrák urat küldötték, levéllel és egy emlékirattal, mely neki az ügy előzményeiről és állásáról tájékozást volt nyújtandó.

Ezalatt a pápa is, amint Frigyes közeledéséről értesült, saját testvérével, Calandrini bíbornokkal,

Carvajalt küldötte az ő fogadására Firenzébe. Egy hónapnál tovább volt kíséretében, míg a császár március 9.-én Rómába bevonult. Majd április végén a távozót a pápai állam határáig kísérte. De Frigyet gyámfiának kibocsátására nem lehetett rábírní.

Mikor a következő esztendőben a szultán Konstantinápoly elfoglalását tűzte ki céljául, V. Miklós pápa hajóhadat készült a Boszporusba küldeni és hogy Velence közreműködését is kieszközölje, április elején Carvajal bíbornokot a signoriához küldötte. Az ő környezetében ekkor egy magyar egyházi férfiú is volt: Ivanics Pál császári kanonok, Vitéz János humanista körének egyik kiváló tagja. Carvajal eredmény nélkül járt el küldetésében. A pápa csak saját gályáit bocsáthatta tengerre. Ezek is későn érkeztek. A görög birodalom fővárosa (1453) május 29.-én az oszmánok kezeibe került.

„Nem kételkedem, — írja Carvajalnak, ezen esemény hatása alatt, Aeneas Sylvius — Bizancz eleste nagy szomorúsággal tölti el Méltóságod lelkét. Osztozom bánatában. Szívesen megfeszíteném minden erőmet a kereszténység oltalmában. De én magánember vagyok, a nagy dolgok nem tartoznak rám. Méltóságod, ki az örök város senátusában, a legfőbb papi tanácsadói között foglal helyet, kétségkívül azon lesz, hogy a törökök hatalma ne terjedjen tovább, sőt viasszaszoríttassék és megtöressék. Ismerem nemes lelkét, mely nem tud nyugodni, mikor a kereszténység végveszélyben forog. Ismerem a szent atyának a közjóért lángoló buzgalmát. Így tehát nem mondok le a remény-

ségről, hogy a Görögországon ejtett kegyetlen seb még gyógyítható“.

Válaszában Carvajal csakugyan jelentést tehetett arról, hogy V. Miklós pápa, a törökök ellen indítandó hadjárat létesítése és a keresztény fejedelmek kibékítése végett nagy tevékenységet fejt ki.

Carvajal ekkor azt a megbízást kapta, hogy a velencei köztársaság és Sforza Ferenc, Milánó fejedelme között békességet hozzon létre. Július 20.-án indult útnak. Előbb Sforzát kereste föl. Ez kinyilatkoztatá, hogy ha a signoria a milánói területen elfoglalt helyeket visszaadja, kész békét kötni és hadait a törökök ellen indítani. A legátus ekkor a hadakozó feleknek négy napi fegyverszünetet rendelt és augusztus 5.-én Velencébe érkezett. A szenátustól nyert válasszal a milánói táborba ment. Az eredmény az volt, hogy bár a békét létrehozni nem sikerült, mindkét féltől oly nyilatkozatot eszközölt ki, hogy ügyük eldöntését a pápa békebíráságára bízzák.

Rómába visszasietvén, a szeptember 10.-én tartott bíbornoki konzisztóriumban tette meg jelentését. A pápa a béketárgyalásokra október 9.-ét tűzte ki határnapul. Ugyanekkor a pápa kinyilatkoztatta, hogy a jövő tavasszal a törökök ellen nagy hadjárat fog indíttatni. A költségekre fölajánlotta az apostoli kamara jövedelmeinek tetemes részét; megadóztatta a bíbornokokat és a pápai udvar tisztviselőit; teljes búcsút engedett azoknak, kik akár személyesen részt vesznek a háborúban, akár maguk helyett egy fegyverest állítanak.

Ezen intézkedések azonban többeket nem elégitett ki és úgy vélekedtek, hogy azok a feladat nagyságával nem állanak kellő arányban. Ezek közé tartozott Aeneas Sylvius is, ki elégületlenségét Carvajallal közölte.

A bíbornok sietett a pápa védelmére kelni. „Ha — így ír — a császárhoz küldött legátus beszédeit meghallgattad, ha a pápai bullát elolvastad, ha megfontolod, mit mindent tett szentséges atyánk a kereszténység oltalmára: nem fogsz nekünk szemrehányást tenni. Nem létezett még pápa, kit a közjó annyira elfoglalt, mint V. Miklóst. Folytonosan arra irányul gondoskodása. Így Scanderbégnek ötezer aranyat ajándékozott és további segítséget ígért, hogy a törökök ellen megvédhesse magát; Ródosz szigetére (a szent János lovagrendnek) hatvanezer aranyat küldött; a törökök ellen indítandó hajóhad felszerelésére negyvenezer aranyat áldozott; a karamaniai fejedelmet nagy pénzösszeggel igyekezett az ozmánok megtámadására késztetni; Trapezunt, Albánia, Dalmácia és a törökökkel határos egyéb országok lakóit nagy áldozatkészséggel igyekszik a kereszténység oltalmára felszerelni!“ Aeneas Sylvius nem tette le a fegyvert.

„Mindez — úgymond — magasztalást érdemel, és méltó az apostoli tisztt magaslatához; de nem elegendő az egyház szükségeinek kielégítésére, a betegség gyógyítására. Mikor a kór a szívet fenyegeti, nem szabad a kéz és a láb sebeire gondolni. Az élet föntartása végett a főből és a mellből kell a bajt eltávolítani.

„Az ellenség mellünknek szegezi kardját; Rác-országot dúlja, Magyarországot támadja, Német- és Olaszországot fenyegeti. Hatalmas és nagyszámú sereg áll készen megsemmisítésünkre, a kereszténység védvárának megvívására. Mi pedig apró szigetek védelméről gondoskodunk. Lábunkat oltalmazzuk, de fejünket hagyjuk levágni.

„Hallom válaszodat: nem minden arany, mihez Miklós pápa nyúl; nem esik ezüstös Rómában sem; nincsenek drágakövekből épült palotáink; Róma adóját a katonaság emészti föl, az apostoli kamara jövedelmeit a hajóhad; kívánhat-e többet pápánktól a kereszténység? mit tehetett volna és nem tett meg? háládatlan az, aki a nagy főpap erőfeszítéseit becsmérli.

„Ha azt állítanám, hogy a római főpap a kereszténység érdekeivel nem gondol, nyílt hazugságot követné el. Tudom, hogy igaz minden, amit felhoztál; Miklós pápa nem fukarkodik kincseivel, mindenét odaadja, mitsem tart meg, a jó atya kötelességeit híven teljesíti. De ha szabadon szólhatok, ha eljárásokról és az általad magasztald bulláról tartózkodás nélkül beszélhetek: nem azt kívánjuk, hogy az apostoli szék többet áldozzon, hanem helyesebben. A bőkezűnek nemcsak az a kötelessége, hogy annyit tegyen, amennyit a szükség kíván, hanem az is, hogy ott, akkor és azoknak nyújtson segítséget, hol, mikor és akiknek szükségük van rá.

„Az értelmes és szakavatott emberek nem helyeslik azt, hogy a hajóhadra nagy összegek for-

díttatnak. Öt hadihajóval mit lehet tenni? Mi jelentősége van az ötezer aranynek — mások háromezerről beszélnek —, amit Skanderbég kapott? Ilyen nagy háborúban mi haszna lehet a Ródoszra küldött pénznek? E kiadások keveset, vagy épen semmit sem használnak. Ezen az úton nem menekülhetünk a törökök elől; a romlást legfeljebb rövid időre föl lehet tartóztatni, nem elhárítani. Ha szabadulni akarunk a haláltól, le kell vernünk azt, ki a fegyvert ellenünk fordítja. El kell pusztítani a török fajt; csak ha ezt gyökerestől kiirtjuk, lehetünk biztonságban. Erős sereget kell gyűjteni, szárazon és tengeren támadni. Utánozzuk nagy elődeinket: a Károlyokat, Gottfriedeket, Konrádokat, Lajosokat és Frigyeseket, kik nagy hadakat vezetvén a hitetlenek ellen, az állandó béke áldásait szerezték meg. Ez azonban nem a római főpap teendője. A római kúria, sőt még az egész világ papsága sem képes ilyen nagy vállalatra. A császár és a királyok feladata az, hogy seregeket szervezzenek.

„Bonifác pápa személyesen ment Franciaországba, hogy a főrendeket ott a szentföld felszabadítására felhívja. Ha Miklós pápát ezen példa követésében betegség gátolja, ám küldjön bíbornokokat Francia-, Német- és más országokba. Azok a főpapokat és főrendeket gyűlésekre hívják össze. A szunnyadozókat föl kell ébreszteni, a védelem eszközeiről közösen gondoskodni!”

Kevéssel azután, hogy ez a levél iratott, Frigyes császár Regensburgba birodalmi gyűlést hirdetett,

melynek egyik főadata az volt, hogy a török ellen hadikészületeket rendeljen el. Aeneas Sylvius ekkor arra kérte Carvajalt, hogy magát legátusi minőségben küldesse oda a pápa által. De Carvajal nem kapta ezen megbízást, Rómában maradt és onnan élénk érdeklődéssel kísérte az események folyását.

A keserű csalódások hosszú sorozatban követték egymást.

Alfonz nápolyi király lelkes szavakat hangoztatott; de a tettek elmaradtak. A milánói herceg nem hagyott föl a háborúval, melyet Velence ellen viselt. És a signoria békét kötött a szultánnal. A regensburgi birodalmi gyűlés, melyen a császár sem jelent meg, eredménytelenül oszlott el; október havában Frankfurtban újabb birodalmi gyűlés tartását határozván el. Frankfurtban megállapították, hogy a német birodalom a következő év (1454) tavaszán harmincezer gyalogból és tizenkétezer lovasból álló sereget fog Magyarországra küldeni, ha egyidejűleg a pápa és az olasz államok hajóhadat indítanak Konstantinápoly ellen.

A hadjárat részletes tervének kidolgozása április elején Németújhelyen, a császár elnöklete alatt egybegyűlendő kongresszusnak tartatott fön. De míg itt a tanácskozások folytak, érkezett V. Miklós halálának híre, mely ürügyül szolgált a tárgyalások megszakítására és a hadjáratnak elhalasztására.

IV.

Mikor Miklós pápa halála után utódjának megválasztása véget a bíbornoki testület tagjai egybe-

gyültek, esküvel kötelezte le magát mindegyik, hogy azon esetre, ha szent Péter székére emeltetik, hatalmát Konstantinápoly visszafoglalására, a török rabságban sínlődő népek felszabadítására fogja felhasználni. És a spanyol Borgia Alfonz bíbornok, kire (1455 április 8) a szavazatok többsége esett, fogadalmát sietett megújítani, ünnepélyesen ígérvén, hogy az egyház összes kincseit és ha szükséges, a maga életét is készséggel fogja a szent vállalatban fölláldozni.

III. Callixtus pápa valóban lelke egész hevével karolta föl ezen ügyet. Veronai Gábor atya, a későbbi egri püspök írja róla, hogy egyébre sem gondol, egyébről sem beszél, mint a törökök ellen indítandó háborúról: szüntelenül tanácskozásainak tárgyát képezi, míg a többi ügyeket egy-két szóval intézi el. Május 15.-én bocsátotta ki bulláját, melyben a népeket, búcsúengedmények biztosításával fölszólítja, hogy a kereszt jele alatt fegyvert ragadjanak és az egész keresztény világban tized-adót vetett ki az egyháziakra. És míg ő maga, költséget nem kimélve, hajóhad létesítésén fáradozott: a bíbornoki testület legkitünőbb tagjait arra szemelte ki, hogy az uralkodókat keressék föl és közreműködésüket eszközöljék ki.

Természetesen kiváló gondot fordított Magyarországra.

„Szívünk mély bánatára — írja egyik levelében — értesültünk afelől, hogy a dicső Magyarország, mely iránt érdemeinél fogva nagy jóindulatot táplálunk és amely ekkorig a kereszténység védpajza

vala, fejében és tagjaiban megbomlott; egyenetlenségeknek válván színhelyévé, nagy dolgokra vállalkozni képtelen. Eképen hitünk erős támasztól van megfosztva, ha a kiengesztelt szellemek az igaz szeretet és békesség útjaira vissza nem vezettetnek.“

Szécsi Dénes esztergomi bíbornok-érseket legátusi hatalomkörrel ruházván föl, megbízta, hogy a belső béke helyreállítására törekedjék és az ország lakosait a törökök elleni háborúra buzdítsa. Ugyanekkor Carvajal bíbornokot Németország, Magyarország, Lengyelország és a törököknek alávetett tartományok területére, mint teljhatalommal ellátott követét, küldötte.

Mindenekelőtt a császárt kellett fölkeresnie, hogy a nürnbergi gyűlés határozatának foganatosítását s a megállapított segélyhadsereg kiállítását sürgesse. Azután hivatva volt Magyarországba menni, hogy a királyt és a rendeket a hadjáratban való részvételre buzdítsa. Föladatához tartozott: követsége egész területén keresztes hadjáratot hirdetni és az egybegyűlő sereget a törökök ellen vezetni. Evégből fölhatalmazást nyert, hogy mindazon intézkedéseket, melyeket a vállalat érdekében szükségeseknek ítél, megtehesse. Mindenki, rangra és állásra való tekintet nélkül, csak úgy, mintha közvetlenül a pápától jönne a parancs.

Szeptember 8.-án, a b. Szűz születésének ünnepén, szent Péter bazilikájában a pápa maga tűzte a kereszt jelét Carvajal mellére. A szertartás alatt, melynek jelentőségét teljesen átérezte, szemtanu tudósításai szerint, mély megindulás vett rajta erőt,

sűrűn hullatta könyeit. A legátus szeptember 25.-én indult útnak nagy kísérettel, melyhez egy főpap is tartozott: *De Oddis Ferenc*, assisii püspök. Az azon korban szokatlanul fényes díjazás, évi 6000 forint, azon helyzetbe hozta, hogy állásának minden külső igényét kielégíthesse.

Velencében több napot töltött. A pápától megbízást kapott, hogy a szenátus előtt megjelenvén, újabb kísérletet tegyen a köztársaság közreműködésének kieszközlésére; ami kétszeres fontossággal bírt, mivel a signoria a tengeri akcióban jelentékeny szolgálatokat tehetett. De a válasz, melyet a legátus előterjesztésére adott, a pápát utolsó reménységétől is megfoszthatá és arról győzheté meg, hogy a signoria kufárszellemű politikája nem fogja kereskedelmi előnyeit a kereszténység nagy érdekeinek alárendelni.

Carvajal október közepén folytatta útját Ausztriába. Legelőbb a császárt kereste föl németújhelyi székhelyén. Előzékeny fogadtatásban részesült. Frigyes ígéreteiben nem fukarkodott; a bíbornok kezéből fölvette a kereszt jelét és megfogadta, hogy személyesen részt fog venni a hadjáratban. Néhány nap múlva (november 22.-én) a legátus Bécsbe ment át, hol az ifjú V. László, Magyar- és Csehország királya tartózkodott. Nagy ünnepélyességgel fogadtatott. Első audenciáján (november 24) előadta küldetése célját. Három nappal utóbb közöltetett vele a királyi válasz, melyben az uralkodó biztosítja, hogy igyekezni fog a pápa kívánatainak és várakozásának megfelelni.

Carvajal azonnal érintkezésbe lépett azon két főúrral, kik a király kiskorúsága alatt Magyar- és Csehországot kormányozták volt s most is irányadó állást foglaltak el. Podjebrád Györgytől ígéretet vett, hogy 5000 cseh fegyveres élén fog a keresztes hadsereghez csatlakozni. A hős Hunyadytól pedig még jelentékenyebb ajánlatot kapott, hogy 7000 harcost fog a török ellen vezetni. Hunyadyra Capistranói János útján is hatni igyekezett. E hírneves szentferencrendű szerzetest a pápa a legátus segédjeül jelölte ki, hogy csodás hatású megjelenésével és lángoló ékesszólásával a hívek körében a lelkesedés és áldozatkészség szellemét fölkeltse. „Szent Atyánk — írja neki — nagyon bízik abban, hogy az isteni hatalom, Atyaságod szavát eszközül használván, e népeket rá fogja bírni arra, hogy ne engedjék Krisztus híveit zsákmányul az ördög szolgálatában álló ellenségnek.“

Capistrán ekkor (1455 végén), Hunyady meghívása következtében, Erdélyben működött, hol a görög szakadáshoz tartozó oláhok térítésén fáradozott. Ide küldötte hozzá Carvajal egyik udvari papját és fölkérte, hogy Budára jöjjön, hol vele találkozni és értekezni óhajtott. Együttal figyelmeztette, hogy Hunyadyt lelkesítse. A szent történet nagy eseményeire, csekély számú hívők által a hitetlenek tömegein kivívott győzelmekre utalván, azon reményét fejezi ki, hogy még ha minden más emberi segítség el is marad, „napjaink Makkabeusa“, Hunyady János, az ő hétezer emberével, képes lesz diadalt vívni ki.

A legátus nem szünt meg László királyt sem sürgetni, hogy mielőbb menjen Budára és tartsa meg az országgyűlést. Január 16.-án sikerült ígéretet eszközölni ki tőle, hogy a közelebbi napokban útra kél. És csakugyan, február 6.-án, a bibornok-legátus kíséretében az ország fővárosába érkezett. Itt találták már Capistránt. Február 14.-én, a nagyböjt első vasárnapján, Budavára főtemplomában a legátus, ünnepélyes mise után, Capistránnak mellére tűzte a pápa által részére küldött keresztjelet. Es most kezdetét vette a keresztes hadjárat hirdetése. Capistrán, ki külföldről magával hozott és itt hozzácsatlakozott rendtársaival buzgó tevékenységet fejtett ki, a legátus működését is magasztalásokkal halmozta el a pápához intézett jelentésében. „A főtisztelendő legátus — úgymond — fáradhatatlanul és csodálatraméltó módon működik a keresztény hit érdekében... Számos főpap és főúr, az alsóbbrendűek nagy tömegével fölvette a keresztet és napról-napra többet ékesítünk föl vele.“

Az országgyűlésre is nagy hatást gyakoroltak Carvajal buzdítsái. „A főtisztelendő legátusban — úgymond — írja a király Rómába — ügyeink pártfogóját és igyekezeteink részesét bírjuk. Ő jelenlétével és tekintélyével nagy segítségünkre volt abban, hogy a viszonyoknak megfelelő erőteljes rendszabályokat foganatosíthattunk. Megtanított minket arra, hogy a szükségben az oltalom eszközeit, a kötelesség teljesítésében a jutalmat megtaláljuk. Valóban elmondhatjuk, hogy igyekezeteink illők ezen legátushoz és igyekezeteinkhez illő ezen legátus.

Az országgyűlés végzéseit április 6.-án Vitéz János kancellár, a királynak és a magyar rendeknek jelenlétében, közölte a bíbornokkal. Előadta, hogy „ő felsége, hódolva ő szentsége parancsainak, Isten dicsőségére háborút fog indítani a törökök ellen. De mivel a mult esztendőben Szerbország és a szomszéd tartományok területén rossz termés volt, a hadsereg jelenleg szűkséget szenvedne ott; ezért a jövő aratásig kell a hadjárat megindítását elhalasztani; mindazáltal július 29.-ére a sereg a véghelyeknél együtt lesz. Ő felsége esedezik, hogy ő szentsége a maga hajóhadát mielőbb indítsa meg, és példájának követésére az aragóniai királyt is bírja rá; mert a törökök, ha tenger melléki birtokaik megtámadtatnak, kisebb erővel fognak a magyar sereg ellen fölléphetni.”

Csakhamar megváltozott a helyzet. A következő napon, április 7.-én a véghelyekről futár érkezett azon hírrel, hogy a szultán nagy hadikészületeket tesz és nyíltan bevallott célja: Nándorfehérvár s a többi magyarországi végvárok megvívása. Ennek következtében a király és tanácsosai abban állapodtak meg, hogy a fenyegetett részekre azonnal sereget kell küldeni. Hunyady János, a primással és a váradi püspökkel, még ugyanazon napon megjelentek a legátus előtt; tudomására hozták az érkezett híreket és végzéseiket; fölkérvén őt, eszközölje ki, hogy a pápai hajóhad egyenesen a Bosporusba küldessék, mert ily módon az ellenség erejének megoszlását remélhették.

Carvajal készséggel megfelelt kívánatuknak. Rög-

tön meleg hangon szerkesztett leveleket írt a pápának és a követsége területéhez tartozó uralkodóknak. „Ha Szentséged — írja egyebek között III. Callixtusnak — nem gondoskodik, súlyos csapás fogja az országot érni: mert magárahagyatva nem képes ellenállani és Németországból nem számíthat segítségre, vagy legalább nem olyanra, mely a veszély nagyságával arányban áll. Minden reménységemet abba helyeztem, hogy az imádságaink által megengesztelt Isten Szentségedet képessé fogja tenni, rögtön sereget küldeni és más kath. fejedelmeket is segélynyújtásra bírni... Nagy a veszedelem; napok, sőt órák késedelme olyan veszteségeket okozhat, melyeket a kereszténység örökké siratna és amelyek épen azokat, kiktől most segítséget kérünk, abba a helyzetbe hoznák, hogy magok is segítségért volnának kénytelenek folyamodni.“

III. Callixtus nem szorult buzdításra. Már előbb is lázas türelmetlenséggel siettette a hajóhad felszerelésére vonatkozó munkálatokat, melyekre másfélszázezer aranyat fordított. És hogy ezen nagy összeget egybeszerezze, ékszereket adott el és vetett zálogba. Így azután lehetővé tette, hogy június első napjaiban a Tiberis torkolatából 25 gálya, ötezer fegyveressel, ezer tengerésszel és háromszáz ágyúval, tengerre szállt.

A földi fegyverek mellett az isteni támogatás biztosítása is gondoskodása tárgya volt szüntelenül. A keresztény világ összes főpapjaihoz intézett bullájával felszólította a híveket, hogy „imádság,

bőjt és bűnbánat által térjenek vissza az Úrhoz, hogy ő is felénk fordítsa irgalmát“. Elrendelte, hogy naponként délután a harangok konduljanak meg, imádságra intve a híveket, a papok miséjükben imádságokat mondjanak és minden hónap első vasárnapján ünnepélyes körmenetben nyilvános imádságok emelkedjenek éghez, a török veszély elhárításáért.

V.

Ezalatt Magyarországon serényen folyt a keresztetek toborzása.

A legátus, Hunyady János felhívására — bár a király és környezete nem látta szívesen — április végén Szegedre ment, hogy az Alföld magyar lakosságát megjelenésével fokozott lelkesedésre gerjessze és a kereszties sereg szervezésére felügyeljen. Folytonosan azt hirdette, hogy nem annyira a fegyverek erejében bízik, mint az egyház imádságainak hatásában; és hogy ezt szembetűnővé tegye, kíséretének tagjait a fegyver viselésétől eltiltotta.

Égett a vágytól, hogy a háborúban tényleg részt vegyen és maga vezérelje a sereget az ellenség megtámadására. Ezért nem is szándékozott többé visszatérni a királyi udvarhoz; hanem el volt határozva, hogy a véghelyekre megy, azok megerősítéséről gondoskodik és ott várja be a háború kezdetét. Néhány héttel utóbb azonban Hunyady személyesen fölkereste Szegeden és arra igyekezett rábeszélni, hogy tervéről mondjon le és a fővárosba

térjen vissza. Figyelmeztette, hogy az általa gyűjtendő és vezérlendő sereg jövetelének híre az ellenség körében rémületet terjeszthet; de ez el fog enyészni, ha megtudják, hogy az aránylag csekély számú haddal már ott van. Emellett szükségesnek látta, hogy a királyt erélyes készülétekre folytonosan buzdítsa és a német fejedelmektől is segítséget sürgessen.

Carvajal nem szívesen fogadta ezen tanácsot. Azon óhajtatását fejezte ki, engedtessek meg neki, hogy legalább Péterváradig mehessen és ott várhassa be a hadjárat kimenetelét. De Hunyady ragaszkodott javaslatához. Carvajal végre — mint maga írja — „fájdalommal és síró lélekkel“ engedett. Mindazáltal kijelentette, hogy bármikor kész odasietni, hol jelenlétét Hunyady János szükségesnek fogja ítélni. „Valamint, — mondá — az egyház fönnállásának első századaiban a római pápák a vértanu-halált keresték, én is szívesen fogom példájukat követni.“

Miután tehát maga helyett az assisii püspököt küldötte le Péterváradra ő május 12.-e táján visszatért Budára. De itt is gyakran ébredett fel lelkében a vágy, hogy a harc színhelyére siet; és mind Capistránhoz, mind az assisii püspökhöz intézett leveleiben többször jelezte jövetelét.

De maradt; bár a fővárosban való tartózkodásának legfőbb célját el nem érte. A királyhoz és a főrendekhez intézett buzdításai, hogy mielőbb csatlakozzanak hadaik élén Hunyadyhoz, nem találtak visszhangra. Sőt László, ki egészen Cilley Ulrik

vészterhes befolyása alatt állott, ennek tanácsára, épen a legválságosabb pillanatban, mikor (július elején) Hunyady Jánosnak a törökök közeledéséről szóló tudósítása megjött, magára hagyta az országot; vadászat ürügye alatt eltávozott Budáról és Bécsbe tette át székhelyét. Mindazáltal Carvajal nem csüggedett és lankadatlan buzgalommal folytatta a keresztések gyűjtését.

A király és a magyar főrendek tétlenségével szemben kétszeresen szükségesnek látta, hogy a német birodalomból várt segítség mielőbb megérkezzék. E tekintetben nagy hatást remélván Capistrán erélyétől és ékesszólásától, őt kívánta volna Frigyes császárhoz küldeni. Június 11.-én levelet intézett hozzá, ilyen tartalommal: „Ő szentsége — úgymond — megparancsolta neki, hogy a kereszténység ezen veszedelmének idején Magyarországból el ne távozzék; mindazáltal rendelkezésének az a szándéka, hogy ott működjek, hol a kereszténységnek legtöbb hasznot, az ellenségnek legnagyobb kárt okozhat; már pedig most igen előnyös volna, ha Németországból gyors segítséget eszközölne ki és az osztrák főhercegeket rábírhatná, hogy a törökök ellen táborba szálljanak.“ De már két nappal ezután Hunyady Jánostól levelet kapott, melyben azon óhajtását fejezi ki a hadvezér, hogy az ő oldala mellett működjek Capistrán. Mire a legátus habozás nélkül lemondott tervéről és Capistránt utasította, hogy Hunyady mellé siessen. Amely rendelkezés, mint a következmény mutatta, nagy horderejű tény jelentőségével bírt.

Carvajal most arra szorítkozott, hogy leveleket intézzon a császárhoz, az osztrák hercegekhez és a velencei köztársasághoz is. Azonban felszólalásának sikere nem volt. Nagyobb hatása volt azon rendeleteinek, melyeket Magyarország és a szomszéd tartományok lelkészeihez intézett; megparancsolván, hogy Isten bőséges jutalmának ígéretével és az örök kárhozat fenyegetésével, a híveket serkentsék a keresztes hadjáratban való részvételre és küldjék rögtön Nándorfehérvár alá.

Mindenfelől tömegesen gyülekeztek a kereszt vitézei. Ezért Carvajal bíbornok, mikor értesült, hogy a szultán (július első napján) másfélszázzezernyi hadseregével Nándorfehérvárt ostromolni kezdte, és Hunyady az ő dandáraival, Capistrán pedig néhány ezer keresztessel a vár felmentésére vonul: a vakmerőnek látszó vállalkozás veszélyeitől megdöbbenvén, hírnököt küldött hozzájuk és arra kérte őket, halasszák a megütközést mindaddig, míg ő, rövid idő múlva, nagyobb számú hadak élén, hozzájuk csatlakozik. De ezen tanácsát a két vezér nem követhette. Az ő közös erőfeszítéseik, a vallásos lelkesedés és hősi vitézség szövetkezése, július 14.-én, a Duna vizén, majd nyolc nappal utóbb Belgrád falai alatt, fényes diadalt szerzett a keresztény fegyvereknek és megmentette Magyarországot, sőt mondhatjuk, egész nyugati Európát az ozmán hódítástól, melynek most, az uralkodók egyenetlenségei és tehetetlenségük következtében, bizonyára prédául esnek, ha Mohamed szultán folytathatja előnyomulását.

Hunyady János július 24.-én írt levelei vitték meg az első hírt Budára, Bécsbe és Németújhelyre s mindenütt örömet és lelkesedést keltettek.

A pápa augusztus 12.-én kapta meg, a császár futára által, a tudósítást. Rendeletére azonnal megszólaltak Róma összes templomainak tornyaiban a harangok, az egybegyűlt papság és hívek köréből hálaimák emelkedtek a Mindenhatóhoz. Tíz nappal utóbb, augusztus 23.-án érkezett meg Carvajal bíbornok jelentése. Ebben a kivívott eredményért a legfőbb érdemet Hunyady Jánosnak tulajdonította; egyszersmind keményen megrótt a királyt és az urakat, kik a nagy küzdelemnek tétlen tanúi voltak.

A pápa, mikor másnap a milánói követet fogadta, nem tudott betelni az esemény részleteinek elbeszélésével, „magasztalván a győzedelmet és dicsőítvén, a csillagok fölébe emelvén János vajdát;” úgy nyilatkozott róla, hogy „a legdicsőbb emberek egyike, kik háromszáz esztendő óta éltek”; ellenben kárhoztatta és elítélte a magyar rendek hanyagságát, kikről azt állította, hogy a diadal dicsőségében nincsen részük. „Az egész érdem — úgymond — János vajdáé, kit szegény keresztesek környeztek; minélfogva kétségtelen, hogy a győzelem az isteni kegyelem ajándéka, nem az emberek műve.” A pápa leveleiben is azt hangoztatta, hogy „egyedül János vajda, Krisztus hatalmas hőse, a kereszt jele alatt küzdő pórokkal és rosszul fegyverzett katonák kisdéd csapatával” űzte a törököket futásba; hasonló győzedelmet aratván azokhoz, melyeket Isten egykor Mózesnek, a Makkabeusok-

nak és Nagy Károlynak engedett. Lelkében azon gondolat érlelődött meg, hogy fejedelmi koronával fogja jutalmazni a kereszténység érdekében tett szolgálatait.

De habár a legelső helyen Hunyady János nevét és dicsőségét hangoztatta: méltányolni tudta Capistrán érdemét is. „Nem kételkedünk — írja neki —, hogy a győzelem kiküzdésében Atyaságodnak szóval és tettel nagy része volt... Mikor tehát a mindenható Istennek nagy kegyelméért örök hálát rebegünk, egyúttal elismerésünket fejezzük ki Atyaságod buzgó fáradozásaiért, melyekkel a hívek lelkét az ellenállásra megerősítette.” És kellően becsülte a legátus munkásságának értékét is. „Atyai szívünk sugallja — így szól a hozzáintézett levélben —, hogy szerencsét kívánjunk neked fáradságod gyümölcseihez, melyek Isten népének javára termettek. Tudjuk, hogy főleg a Te tanácsaidnak és törekvéseidnek köszönhető mindaz, ami a győzelmet előkészítette. A Te buzgalmad hozta létre a keresztesek egybeseregését és a magyarországi rendek gyűléseit. Örvendezz tehát a rád bízott feladat megoldásánál elért sikernek. Adj hálát Istennek, hogy követséged alatt ilyen fényes diadalt, éppen a legalkalmasabb időben arattak a keresztény fegyverek.”

Hunyady János és Capistrán, a nándorfehérvári eseményekről szóló jelentéseikben, mindegyik magát helyezte előtérbe, mint azon eszközt, melyet a Mindenható szándékainak csodás végrehajtásában használt. És mindketten hallgatnak Carvajalról.

Feltűnt ez már Aeneas Sylviusnak is és őt a következő megjegyzésre készíti: „Senki sem annyira szent, hogy a dicsőség édes csábjainak ellenállani képes lehetne. A kiváló egyének is könnyebben vetik meg a hatalmat, mint a dicsőséget. Capistrán lenézte a világ pompáját, kitért élvezetei elől, leküzdötte az érzékiséget; csak a dicsőséget nem tudta megvetni!”

És a történetíró pártatlanságával, a Nándorfehérvár alatt aratott győzelem létesítőinek „a három Jánost” tekinti: „a bíbornok-legátust, kinek gondoskodása intézte az egész ügyet, Hunyadyt és Capistránt, kik az ütközetben vezényeltek.” Itéltét, négy század multával, föntartja a történetírás.

VI.

Carvajal bíbornok, amint a kivívott diadal felől értesült, július utolsó napjaiban Nándorfehérvárra sietett, hogy a hadjárat folytatása tárgyában Hunyadyval és Capistránnal tanácskozzék. De mind a kettőt betegen találta. A kiállott fáradozások és izgalmak utóhatásához járult az eltemetetlen hulláktól megmérgezett levegőnek mételyző befolyása. Erős lázak emésztették életerejüket.

A legátus rábeszélésére Zimonyba mentek át; messzibbre, úgy látszik, azért nem akartak távozni, hogy a tervezett hadimunkálatok színhelyéhez lehetőleg közel maradjanak. Pedig az elpusztult és lakosaitól elhagyott mezőváros is alkalmatlan és egészségtelen hely volt. Sátrak alatt kellett tanyázniok; egerek, kigyók és legyek seregei tűrhetet-

lenné tették az ott tartózkodást. A legátus kíséretéből többen megbetegedtek. Hunyady Jánost pedig augusztus 11.-én elragadta a halál, mely — a pápa nyilatkozata szerint — a vértanuság borostyánjával övezte őt.

Miután a végső tisztességet megadták a dicsőültnek, Carvajal és a folytonosan gyengélkedő Capistrán, néhány mértfölddel távolabb, Szalankemenben telepedtek meg. A bíbornok, a plébánia-lakot beteg társának engedvén át, a templomban helyezkedett el. De nem soká tartott pihenésük. Mind a ketten türelmetlenül vágytak a bosnyákországi határon táborozó Ujlaky Miklóssal — kiben Hunyady hivatásának örökösét látták — találkozni és őt támadó föllépésre készíteni. Négy napi fáradságos utazás után érkeztek céljukhoz. Ujlaky tiszteletteljesen fogadta őket, és készségesen ígérte, hogy várakozásuknak meg fog felelni. Egyszersmind arra kérte őket, hogy székhelyére, Ujlakra menjenek, hol minden szükségessel el lesznek látva, és megrendült egészségüket helyreállíthatják. Ajánlatát elfogadták. Szeptember első napján vonultak be Ujlakra. Carvajal a plébánia-házban, Capistrán saját szerzete kolostorában szállott meg. Néhány nap múlva látogatásukra jött Ujlaky Miklós, hogy vendégeiről gondoskodjék.

Mialatt ők itt a Szerémségben tartózkodtak, V. László király végre elszánta magát arra, hogy Bécsből Budára visszatér és az ország védelméről gondoskodik. Október közepe táján, saját és több főúr bandériumjaival, úgyszintén a külföldről, leg-

inkább Németországból, összesereglett keresztes csapatok élén az Alföldre vonult és Futaknál tábort ütött, hová országgyűlést hirdetett. Ide jött Carvajal is, hogy őt tanácsával támogassa.

Capistrán Ujlakon kényszerült maradni. Ereje mindinkább hanyatlott. A király és a legátus orvosainak fáradozásai nem voltak képesek életét meghosszabbítani. Október 21.-én megtette végső intézkedéseit, melyekhez Carvajal másnap készséggel megadta beleegyezését. A hit és buzgalom hevétől lángoló lélek, október 23.-án költözött az örökkévalóságba. Halála, mely súlyos csapást ejtett a kereszténység és különösen hazánk érdekein, mély fájdalommal töltötte el a legátust, ki legjelentékenyebb munkatársától látta magát megfosztva. De amikor értesült, hogy tetemét az ujlaki szerzetesek és hívek a szenteket megillető tiszteletben részesítik: nem késett a túlbuzgalomból származható visszaéléseknek elejét venni és elrendelte, hogy a dicsőültnek földi maradványai illő ünnepélyességgel temetessenek el.

Carvajal bíbornok Futakról a királyt Zimonyig kísérte, de — mintegy titkos sejtalemtől visszatartva — nem ment vele át Belgrádra, mely most, november 11.-én, véres és végzetes eseménynek, Czillei Ulrik megöletésének színhelyévé lett. Két nappal utóbb, nem csekély megdöbbenésére, a gyászmenettel találkozott, mely a szerencsétlen főúr tetemeit őseinek sírboltjába szállította. Ekkor azután áthajózott Nándorfehérvárra, hol a királlyal rövid ideig tanácskozott. Kétségkívül oda hatott, hogy

az uralkodót nagybátyja halálának megboszulásától visszatartsa és a Hunyadyakkal benső viszony föntartására intse. Ezen igyekezeteivel célt ért. De nem volt képes megakadályozni azt, hogy László, a téli hideg ürügye alatt, a hadi munkálatok megindításáról lemondván, a keresztes sereget szétbocsássa. Sőt attól kellett tartania, hogy a törökökkel békét köt. Ennek meghiusítása végett a pápa közvetlen nyilatkozataival kívánt súlyt kölcsönözni a saját szavának.

III. Callixtus sietett is fölszólalni. Legátusához intézett levelében, utalván a pápai hajóhad által kiküzdött előnyökre, így szól: „A kereszténység jelentőségteljes győzelmei, az isteni segítség biztató nyilatkozatai közepett ki volna oly gyáva, hogy fegyverszünetre gondolna? ki volna oly félénk, hogy a futamodó ellenség üldözésétől tartózkodnék és a Mindenható jobbja által kilátásba helyezett diadal kiküzdésében, akár fegyvertelenül is, részt venni nem kívánna?” Ama meggyőződésének adván kifejezést, hogy a legátus személyes tekintélyénél fogva mindent képes Magyarországon kivinni, amit akar, meghagyja neki, hogy ha szükséges, a legkeményebb egyházi büntetések alkalmazásával is, gátoljon meg minden kísérletet, mely a béke létesítésére irányulna. „Ébreszd föl — így folytatja — az erőteljes népeket, buzdítsd a nagylelkű fejedelmeket. Gyűjtsd egybe a magyarok hatalmas és bátor népeit; bírd rá, hogy a kínálkozó dicső győzelem kivívásában működjenek közre, vegyék föl a keresztet, kövessék Krisztus zászlaját, ront-

sanak az ellenség maradványaira. Maga a rémület, melybe ellenségeinket ejtjük, biztosítja a sikert.“ „Oh hatalmas magyarok — így szól ezután —, mire várakoztok még? Rendelkezésekre áll erős hajóhadunk, melyet folytonosan szaporítunk; és a portugalliai király hadereje, melyet napról-napra várunk. Ígéreteinket híven fogjuk teljesíteni. Aki nincs velünk, ellenünk van!“ Ugyanekkor a királynak is írt hasonló szellemben.

E levelek nem maradtak hatás nélkül. A király visszautasította a szultán békeajánlatait. És szent György ünnepére összehívta az ország rendeit, hogy velük a hadjárat ügyében tanácskozzék. De azt megelőzőleg végzetes események vonták el a figyelmet a török háborútól. A Hunyady-ház ellenségei elhitették a királlyal, hogy Hunyady László összeesküvést sző és merényletet tervez ellene. Rábírták, hogy az ifjú grófnak, öccsének és barátainak — köztük Vitéz János váradi püspöknek — elfogatását rendelje el. Március 14.-én hajtatott végre a parancs.

Carvajal már a legelső pillanatban fölismerte a történetek nagy horderejét és a következményeket, melyeket maguk után fognak vonni. Rögtön futárt küldött Rómába, hogy a pápa közbenjárását kérje ki. „Élénken sajnáljuk — írja válaszában III. Callixtus — a király rendeletére eszközölt elfogatásokat. Minden önmagában meghasonlott ország elpusztul. Fáradozz tehát az egyetértés helyreállításán és a keresztes háború hirdetésén. Isten velünk lesz; csak a király és hívei férfias ellenállást fejtsenek

ki a kereszt ellenségeivel szemben. Ezt rendeljük és parancsoljuk. Aki másképen cselekszik, az ördögnek szolgál; Isten haragja szálljon rá!... Vajha ne valósulna Salamon mondása: Jaj az országnak, mely gyermeket, asszonyt, örvültet ural.”

És valóban, mintha csakugyan alkalmazható lett volna ez a mondás Magyarországra. A kereszténység dicső hőséneke nagy reményekre jogosító fia vesztőhelyen végezte életét!

Carvajal, amikor (március 16.-án) az esti órákban a kivégzésről értesült, rögtön sajátkezű levelet intézett a királyhoz, kinek tudomására hozta, hogy az egyházi kiközösítést vonta magára; egyúttal kinyilatkoztatta, hogy a saját és a szentszék becsületének sérelme nélkül nem tűrheti azt, hogy szemei előtt egy főpap világi hatalom fogságában őriztessék.

A király még aznap este egy osztrák főurat küldött hozzá, azzal az értesítéssel, hogy Hunyady Lászlót azért végeztette ki, mert az ő életére tört. Harmadnapra pedig azt üzenete neki, hogy Vitéz Jánost az illetékes egyházi bíróság elébe fogja állíttatni. Mire a primást Esztergomból magához hívatta és őrizetére bízta a foglyot. Általában azon vélemény volt elterjedve, — mint a velencei ügyviselő jelenti, — hogy a legátus erőteljes fellépése nélkül a váradi főpapot is halálra, vagy legalább élethosszig tartó fogságra ítélték volna.

A gyermek Mátyás és a többi világi foglyok érdekében is felszólalt. De csak anyit bírt kivinni, hogy sorsuk a börtönben némileg enyhítettett és

a bilincsek levétettek róluk. Közbenjárásával a polgárháború kitörését óhajtotta megakadályozni. Ugyanis Hunyady János sógora, Szilágyi Mihály boszút esküdött unokaöccse haláláért és magaköré gyűjtötte nagyszámú barátait. Az elkeseredett főúr nem habozott magát a legátust is beavatni terveibe.

Minden jel oda mutat, hogy Carvajal a megindult nemzeti mozgalommal rokonszenvezett; mert diadalától a törökök elleni erélyes föllépést is várhatta. Az ő Rómába küldött jelentéseinek visszhangja az, amit a pápa néhány hónappal utóbb leveleiben ír. Elmondja, hogy „mikor az irigység és rosszakarat Krisztus dicső hőse családjának megrontására tört, mikor az egyik fiú megöletett, a másik fogságba vettetett, az özvegy és rokonok üldözésnek voltak kitéve: mindez mély fájdalommal töltötte el a mi lelkünket; és nemcsak magánbeszélgetésben, hanem ünnepélyes alkalmakkor tett nyilatkozatainkban is megjósoltuk, hogy a csodákat művelő igazságos Isten kegyelméből el fog érkezni számukra a felmagasztalás órája és Hunyady János érdemeiért az ő méltatlanul üldözött háza el fogja venni az érdemlett jutalmat!”

E válságos időben, mikor az ármány és önzés a nemzetet életérdekei iránt közönyössé tette és erejét megbénítá: III. Callixtus nem szünt meg azon fáradozni, hogy a törökök elleni hadjárat ügye el ne hanyagoltassék. Magyarországi legátusának segédül Capistrán helyébe ennek egyik legjelesebb rendtársát, *Marchiai Jakab* atyát rendelte. Egyszersmind Magyarországnak a nagy küzdelemben szö-

vetségest igyekezett biztosítani egyik szomszéd tartomány fejedelmében.

Bosnyákország vitéz királya, *Osztoja Tamás* ugyanis (1443—1460.) a nándorfehérvári győzelem által föllekesítve, a szultánnak megtagadta az adófizetést és arra határozta el magát, hogy visszaállítja országának hajdani függetlenségét. Az 1457. év március havában követet küldött Rómába, a pápának bejelentette szándékát, fölhatalmazást kért keresztesek gyűjtésére és szentelt lobogót, mely alatt a harcot megindíthassa. Ugyanekkor Carvajal bíbornokhoz is fordult azon kérelemmel, hogy jöjjön hozzá, vele a teendők iránt tanácskozandó. A legátus teljesíteni óhajtotta e kívánatot; de attól félt, hogy távozása Magyarországból a zavarteljes viszonyok közepett félreértésekre adhat alkalmat. Mindazáltal május elején rendeletet kapott a pápától, ki meghagyja, hogy Boszniába menjen, értekezzék ott a fejedelemmel és amennyiben meggyőződik afelől, hogy a háború megindítására a készség és képesség megvan benne, tegye meg ott mindazon intézkedéseket, melyek a keresztes hadjárat kihirdetésére és sikerének biztosítására alkalmasak.

Néhány héttel utóbb felhívta ugyan figyelmét arra, hogy tekintetbe véve Magyarország válságos helyzetét, gondolja meg, vajjon tanácsos-e távoznia; de mikor ez az irat Budára érkezett, Carvajal már Boszniában volt. Gyengélkedő állapotával nem gondolva, szívesen vállalkozott a fáradságos útra. Jajca mellett, bobováci székhelyén kereste föl a

királyt, kit a pápai támogatás ígéretével elhatározásában megerősített. A hadi műveletek megindítása iránt is megegyezésre jutott vele.

Működése eredményével teljes mértékben kiérdemelte a pápa elismerését. Boszniából küldött jelentéseinek vétele után így ír hozzá: „Magasztaljuk bölcseségedet, állhatatosságodat és nemeslelkűségedet. Mikor az Ur ügyében jársz el, a munkában ki nem fáradsz, félelem nem tart vissza, veszedelem el nem riaszt. Mindezekért nagy hálaival tartozik Neked a szentszék. Kitűnő erényeidért és kiállott fáradalmaidért nagy mértékben lekötelezve érezzük magunkat; és igyekezni fogunk, hogy míg élünk, érdemeidért illő tiszteletben részesítsük személyedet.

A legátus július közepén hagyta el Boszniát. Ekkor a határ közelében, Diakovárt állapodott meg és ott hosszabb ideig szándékozott maradni, hogy a törökök készülődései felől minél biztosabb tudósításokat kaphasson. De innen elszólította a pápának egy újabb megbízása, mely más irányba vitte közreműködését: a Frigyes császár és V. László között megújult ellenségeskedés megszüntetésére.

A két koronás rokon között őszinte jó viszony sohasem volt. Minden csekély bonyodalom komoly viszályvá mérgesedett el. És mivel ezek az állapotok a törökök ellen az erélyes föllépést mindakét részről akadályozták, a pápa a leghatályosabb gyógyszereket alkalmazta a baj orvoslására. Az 1456. évi hadjárat idején Carvajalt fölhatalmazta volt, hogy egyházi átok büntetésével is kényszeríthesse a két uralkodót kibékülésre. Erre nem volt szükség.

De az 1457. év kezdetén, a Czillei-örökség ügye ismét lángra lobbantotta a hamu alatt lappangó üszköt. Háborúra került a dolog. László király kapitányai, Holczer és Vitovecz, hadaikkal Czillei várát, mikor falai között tartózkodott a császár, ostrom alá vették.

A pápa, amint erről értesült, a történetek fölött mély fájdalomát tolmácsolta Carvajalhoz intézett levelében. „Mit használ, — írja, — hogy számtalan nehézséget elhárítván, hihetetlen gyorsasággal és kiszámíthatatlan pénzáldozattal hajóhadunkat felszereltük, tengerre bocsátottuk? Mit használtak esdekléseink, buzdításaink és könyeink, melyekkel úgyszólván az egész keresztény világot mozgásba hoztuk? Mit használ mindez, ha Magyarország, mely utat nyithat a barbároknak a keresztény világ meghódítására és Németország, melynek kincsei a legbiztosabb segítséget nyújthatnák a hit oltalmára, belső viszályok által zaklattatnak!” Megbízta tehát, hogy a béke helyreállítására törekedjék. Majd utóbb utasította, hogy siessen Ausztriába és személyes közbenjárásának súlyát vesse a mérlegbe. Egyúttal, mivel gyakorta két helyen is szükségesnek mutatkozott a pápai követ jelenléte, a pápa egyik előkelő udvari papját, *Rovarella Lőrincet* küldötte hozzá nuncius minőségében, kit egészen rendelkezésére bocsátott, hogy ott, hol kívánatosnak fogja látni, az ő utasításai szerint működjék.

Amikor Carvajal Boszniából visszatért Budára, itt arról értesült, hogy a császár és a magyar király biztosai a bajor herceg közbenjárása mellett

Korneuburgban fognak összejönni. Ő is oda sietett, hogy a tárgyalásokban részt vegyen. De Győrre érkezvén, itt az a tudósítás várakozott reá, hogy az értekezlet rövid fegyverszünet megkötése után széteszlott azon megállapodással, hogy a tárgyalások később Prágában fognak folytattni, hol László király nagy fénnel készült menyegzőjét a francia királyleánnyal megünnepelni és ezen alkalomra számos fejedelmi vendéget várt.

A pápa utasította Carvajalt, hogy jelenjen meg ő is a cseh fővárosban, a menyegzőn képviselje a szentszéket és ez alkalmat úgy a békekötés, mint a törökök elleni háború ügyének előmozdítására használja föl. Ez ügyben Aeneas Sylvius is — ki ekkor mint bíbornok, III. Callixtus legbizalmasabb tanácsosai között foglalt helyet — írt neki levelet, melyben rábeszéli, hogy ne mulassza el a Prágába való utazást; mintha tudomása lett volna arról, hogy nem szívesen vállalkozik rá.

És nem is kellett vállalkoznia. Az ifjú királyt november 23.-án váratlanul elragadta a halál.

VII.

Amint a prágai gyászos esemény híre Magyarországra eljutott, a Hunyadi-ház rokonai és nagyszámú barátai az ifjú Mátyást választották jelöltül a megüresedett trónra.

Másfél század múlt el azóta, hogy a magyar uralkodóház utolsó koronás sarját a székesfehérvári sírbolt befogadta. Ettől fogva idegenek viseltek szent István koronáját. Soraikból, két nagy

uralkodó emlékezetét dicsőség és áldás környezé. De Lajos utódai nem voltak képesek az országot sem belviszályok zaklatásaitól, sem küllellenségek támadásai ellen megóvni. Most már a csüggedő nemzet minden rétegében azon meggyőződés vert gyökeret, hogy a haza sorsa szerencsésebb fordulatot csak úgy vehet, ha ismét nemzeti fejedelmet ural. Már pedig az ország szülöttei között dicsőbb nevet egy sem viselt, mint Hunyadi János fia, ki emellett azon biztos reményt is fölkelte, hogy atyja jeles tulajdonainak örököse, nem nélkülözi azon kellékeket, melyek uralkodókat nagygyá, kormányzásukat áldásossá tehetik.

A nemzeti párt őszinte és hathatós támogatásra talált a *pápai legátusnál*, kinek jóakarata annál nagyobb értékű vala, minél jelentékenyebb nehézségeket kellett leküzdeni. Mindenekelőtt kiszabadítandó volt Mátyás, kit László király Prágába vitetett és ennek halála óta Podjebrád György, Csehország kormányzója őrizet alatt tartott. Azután ellensúlyozni kellett Frigyes császár törekvéseit, melyek a magyar korona elnyerésére irányultak. Végre Mátyásnak, megválasztása esetén, tekintélyének megszilárdítására és az ország védelmére egyaránt nélkülözhetetlen volt a pápa segítsége.

Ily körülmények között a Mátyás trónraemelése érdekében indított akció sikerének egyik föltétele volt: a szentszék jóakarata. És ezt biztosította Carvajal bíbornok, ki a tisztelet és szeretet érzelmeit, melyeket Hunyady János iránt táplált, fiára is átruházta; és kit a személyes rokonszenv

sugallatai mellett a kereszténység és a szent-szék nagy érdekeinek helyes felfogása szintén arra készítetett, hogy Magyarország függetlenségének és hatalmának szilárdításában közreműködjék. Jól ismerte ugyan a római kúriánál uralkodó azon hagyományos felfogást, hogy oly esetekben, mikor az uralkodóház kihaltával az örökösödés fonala megszakad: a trón betöltésénél a szentszéket illeti meg a döntő szó. De másfelől előre látta, hogy ezen elv érvényesítésének megkísérlése ez idő szerint még veszélyesebb mozgalmakat támasztana, mint amelyeket másfél század előtt, az Árpád-ház kihalta után, VIII. Bonifác és V. Kelemen pápák idejében támasztott. Ezért megnyugvást talált azon tudatban, hogy oly jelölt, érdekében működik, kiről kétségtelennek látszott, hogy a szent-szék iránt kellő hódolatot fog tanusítani, és annak a kereszténység javára célzó igyekezeteit hathatósan elő fogja segíteni.

Carvajal főképp oda hatott, hogy a választás egyhangúlag történjék meg és a trónvillongások veszélye elháríttassék. Lényeges szolgálatot tett azzal, hogy a főurakat, kik ekkorig a Hunyadi-ház ellenségei voltak, megnyerte. És akkor azután a főrendek között létesített egyezséget, mely az ő színe előtt, ünnepélyes kézzszorítással erősített meg, áldásával szentesítette.

A legátus érzületei és nézetei a legkedvezőbb fogadtatásra találtak a pápánál, ki ismételten ki-tüntette kegyeletét és vonzalmát a Hunyadyak iránt. V. László halálának hírére, azonnal utasította

Carvajalt, hogy Mátyásnak a prágai fogságból való kiszabadítása végett tegye meg a szükséges lépéseket. „Hiszszük, — úgymond — hogy szabadulása Magyarország békességének és nyugalmanak helyreállítására fog szolgálni: mert gyakorta hallottuk, hogy az ifjú gróf kiváló tulajdonságokkal ékeskedik és kétségtelenül atyjának nyomdokaiba fog lépni.“

És királylány választása oly örömmel töltötte el, hogy ennek első benyomása alatt teljesen feledte a szent-szék jogi igényeinek mellőztetését; és sietett elismerését fejezni ki a legátusnak az ő tevékenységeért, melylyel — úgymond — dicsőséget szerzett magának a világ, érdemeket Isten előtt.

Mátyás trónrajutásában a Gondviselés titkos végzését látja, mely szerint az ország olyan királyt kapott, ki egyedül képes az egész nemzet akaratát személyében öszpontosítani és az igaz hitet fenyegető veszélyeket elhárítani: „Hihetőleg — úgymond — az a győzhetetlen atléta, ki szilárd meggyőződésünk szerint, az örökkévalóságban elvette már érdemei jutalmát, eszközölte ki imáival Istentől, hogy hazáját, melytől diadalmas csatákban elhárította a törökök támadásait, ne engedje belső viszályok által fölemésztetni és az ő dicső tetteinek követésére azt rendelje, ki hozzá méltón a kereszténység védelmét ugyanazon állhatatossággal fogja folytatni, melyet ő ifjúságától utolsó lehelleteig tanusított.“ Megbízza tehát a legátust, hogy a királynak és nagybátyjának a szentszék szerencsekívánatait tolmácsolja.

Carvajal ugyanazon bölcs tapintatot, melyet a magyar trón betöltése ügyében kitüntetett, a *csehországi királyválasztás* kényes kérdésével szemben is bebizonyította. A csehországi rendek az V. László halála által megüresedett trónjukra Podjebrád Györgyöt választották meg; (1458. március 2.) miről azonnal értesítették a magyarországi pápai legátust is.

A bíboros, ki a csehországi viszonyokat, saját közvetlen tapasztalásai nyomán is, alaposan ismerte, jól tudta, hogy a megválasztott király a huszita felekezetnek híve és vezére. Mindezáltal tudta azt is, hogy a nemzet túlnyomó többségének bizalmát és ragaszkodását bírja. Ezért nem látta ajánlatosnak, hogy a szentszék mindjárt eleve ellenséges állást foglaljon el vele szemben. Sőt remélhette, hogy ügyes politikával rá lehet őt arra bírni, hogy a kath. egyháznak meghódoljon; és ez esetben a kiváló hadvezéri képességgel felruházott fejedelemtől a kereszténységre nézve nagy szolgálatokat várhatott. O tehát, anélkül, hogy követendő eljárása iránt Rómából utasítást kérne, sietett Podjebrádhoz levelet intézni, melyben őt nemcsak Csehország királyának címezte, hanem neki egyúttal megválasztása alkalmából szerencsekívánatait is kifejezte. De tette ezt oly kifejezésekkel, melyek a szentszék követéhez méltók és reményeinek tolmácsai valának. „Hő imákkal — úgymond — kérjük Istent, hogy az ő útjaira vezesse Felségedet és engedje, hogy az ország, mely megválasztása alkalmával örvendett, később

is boldognak érezze magát afölött, hogy Felséged kormányára bízott. Mi is örvendeztünk, remélvén, hogy Felséged az isteni szellem által föllelkesítve, a Felségedre halmozott jótéteményekért háladatosságot fog tanúsítani. Felséged mindazt, amire a vallás egységének helyreállítása és a török ellen nyújtandó segély tárgyában, ezelőtt gyakorta fölkértük, most, miután a főhatalmat elnyerte, önként meg fogja tenni. Ily módon leginkább fog tetszeni Istennek; ez lesz a nagy ajándék illő viszonzása; ez lesz trónjának is megszilárdítására a legalkalmasabb mód. Ha így fog cselekedni Felséged, elvárhatja, hogy az országot hosszú időn át kormányozni fogja és majdan jobblétre költözve, fiaira szállíthatja át.“

És csakugyan, ezen levél hatása alatt, Podjebrád azon volt, hogy a kath. egyházzal jó viszonyt tartson fenn. Készséggel adta beleegyezését ahhoz, hogy koronázása kath. főpap által hajtassék végre. És mivel a prágai érsekség üresedésben volt, az olmüci püspök székét még el nem foglalta, a borszlói püspök pedig ellenségesnek mutatkozott irányában: arra határozta el magát, hogy magyar főpapokat fog a szertartás végzésére meghívni. Bizonyára azon gondolat nem állott tőle távol, hogy ily módon annál biztosabban számíthat a pápai legátus és a szent-szék jóindulatának megszilárdulására; mert nem lehetett az iránt kétsége, hogy Mátyás csak Carvajal bíbornok jóváhagyásával fogja teljesíteni a kívánatot. Podjebrád tehát (április elején) Mátyás királyhoz fordult megkeresésével. Ugyan-

akkor Carvajalnak bejelentette, hogy a koronázás után követeket fog küldeni Rómába.

A legátus, ki ekkor még a pápától utasításokat nem kapott, nehéz helyzetben volt és tartózkodott a felelősség súlyát magára venni. Ezért Podjebrád György kívánatának teljesítését sem nem támogatta, sem nem ellenezte. Egészen semleges állást foglalt el. De amint Mátyás elhatározta, hogy a győri és váci püspököket a koronázás végett Prágába küldi, a legátus fölhívta őket, hogy a kath. egyház érdekeit szem előtt ne tévesszék. És a két főpap ünnepélyesen kinyilatkoztatta előtte, hogy Podjebrádnak csak akkor teszik fejére a koronát, ha előbb az általa vallott tévtanokkal szakít.

És ígéretöket teljesítették. A királynak (május 6.-án) a két főpap és néhány csehországi főúr előtt esküvel kellett magát kötelezni a kath. egyház iránti hűségre és engedelmességre, valamint a tévtanok és eretnekségek kiirtására; miről hiteles okirat állíttatott ki. Másnap megtörtént a koronázás. Mire György király a pápának levélben hódolatát jelentette be és hogy őt teljesen lekötelezze, megújította előtte is ígéretét, hogy hadait a törökök ellen fogja indítani.

A pápa ezek után örömmel fogadta Podjebrád megválasztását, mely tényben a csehországi szakadás megszűnésének biztos zálogát látta. Már meg is iratta a levelet, melyben Podjebrádot királynak címezvén és szerencsekívánataival üdvözölvén, ígéreteinek teljesítésére buzdította. Mivel azonban a csehországi trónra igényt tartó szász hercegtől

tiltakozó iratot vett, a levél elküldéséről lemondott és arra szorítkozott, hogy Carvajal útján igyekezett Podjebrád Györgyre hatást gyakorolni. A pápának egyúttal az volt óhajtása, hogy Magyarország és Csehország új uralkodói a császárral, a lengyel királlyal és a többi szomszéd uralkodókkal szívélyes viszonyba lépjenek s így haderejöknek a törökök ellen való felhasználását lehetővé tegyék. Hathatósan serkentette Mátyás királyt, úgy közvetlenül, mint legátusa útján, hogy atyja dicső példáját követvén, azonnal kezdje meg a harcot a kereszténység ellenségével. Mindjárt megválasztásának hírére, a szentelt kardot készült neki átküldeni és ezt csak azért halasztotta későbbre, mert illőnek látszott a hódoló követség megérkezését bevárni. A legátust pedig utasította, hogy amennyiben netán a törökök részéről béke, vagy fegyverszünet ajánlatnák, elfogadása ellen a leghatározottabban, ha kell, egyházi kiközösítés alkalmazásával, lépjen föl. Egyszersmind a keresztes hadjárat hirdetésénél adandó búcsú-engedélyekre nézve az eddiginél is szélesebb hatalomkörrel ruházta föl. „Teljesen bízunk Benned — írja neki —, hogy mit sem fogsz gondolni és cselekedni, mint azt, ami az Úr előtt kedves!”

Ezalatt, március közepe táján, Szilágyi Mihály, Lippáról értesítette Carvajalt, hogy biztos hírek szerint a törökök nagymérvű készüléket tesznek Magyarország megtámadására; és fölkérte, indítsa meg újból a keresztesek gyűjtését. A legátus azonnal hozzálátott a keresztes hadjárat kihirdetéséhez.

Május elején Szilágyi azzal a kérelemmel fordult hozzá, hogy 2000 kereszttest mielőbb küldjön Belgrádra. De Carvajal a kereszties-had megosztását nem tartotta tanácsosnak és attól is félt, hogy a keresztiesek, ha soká tétlenül kell vesztegelniök, csakhamar széteszólnának; ezért a királynak azt ajánlotta, hogy ő gondoskodjék a végvár oltalmáról.

Egyébiránt néhány nap mulva Szilágyi jelenté, hogy a törökök elvonultak és így a hadak küldésének szüksége nem forog fönn többé. Ugyanakkor a király kinyilatkoztatta, hogy a nyár folyamán személyesen táborba száll és támadó hadjáratot intéz török területre. Carvajal élénk örömmel üdvözölte az ifjú uralkodó elhatározását, június 16.-án Szegedre ment, hogy ott Szilágyi Mihállyal találkozzék és a teendők iránt tanácskozzék. Innen az ország végheyeinek megtekintésére utazott le és augusztus első napjaiban tért vissza Budára, hol egyebek között Podjebrád ügye is foglalkoztatta. De már augusztus végén az alföldre kísérte Mátyás királyt.

Fáradozásai, melyek keresztiesek gyűjtésére irányultak, ez alkalommal bő gyümölcsöt termettek. A Budán tartózkodó velencei ügyviselő jelentései szerint, szeptember végeig több mint 25,000 kereszties volt együtt a futaki táborban és számuk 40,000-re szaporodott. „A Duna folyam — írja —, a számtalan hajóval, melyek a harcosokat szállítják, csodás látványt nyújt. Az egész ország mozgásban van.“

Az ország alsó vidékein táborozásuk idejére esik ismét egyike azon rendkívüli eseményeknek, melyekben Carvajal magyarországi tartózkodásának korszaka annyira gazdag vala: Mátyás király összejutkőzése nagybátyjával. Szilágyi Mihály, ki uralkodójában megszokta a gyermeket látni, annak parancsaitól az engedelmességet megtagadta. A király felháborodásában fogságba vetette az agg főurat és azon gondolattal foglalkozott, hogy világraszóló ténnyel alapítja meg tekintélyét, halálra ítélteti legközelebbi rokonát, kinek nagyrészen koronáját köszönheté. De ekkor közbevetette magát Carvajal és lecsillapította haragját; ekkép megmentette nemcsak Szilágyi Mihályt a gyalázatos haláltól, hanem Mátyást is oly tényről, mely elhomályosította volna dicső emlékét.

A király október havát Péterváradon és Belgrádban töltötte, a vég helyek megerősítéséről gondoskodván. De támadó föllépésre nem érezte magát elég erősnek.

Ellenben Carvajal, a keresztes had egy részével, merész akcióra vállalkozott. Azon vívmányok között, melyeket az ő bölcseségének és buzgalmának köszönhetett, nem a legjelentékenyebb, hanem mindenestre a legmeglepőbb Brankovics György szerb deszpót végrendelete. Carvajal, mikor 1456 elején Magyarországra jött, szívélyes viszonyba lépett vele; bár hűtlenségét és megbízhatatlanságát jól ismerte, nem mondott le a reménységről, hogy őt a törökök elleni háborúban fölhasználhatja. És csakugyan az év tavaszán, a szultán közeledésé-

nek hírére, Brankovics nem csatlakozott a törökökhöz, hanem magyarországi uradalmi egyikére, Becsére menekült és innen segítségért a legátushoz fordult, „az egyetlen emberhez — úgymond — kitől azt várhatja.”

Nándorfehérvár felszabadítása után visszatérhetett ismét székhelyére, Szendrőre. De a kilencven éves aggastyán napjai meg voltak számlálva. Mivel előre látta, hogy fiai nem lesznek képesek magokra hagyatva Szerbországot a törökök ellen megoltalmazni és a magyar nemzet iránti ellenséges érzülete nem engedte, hogy szent István koronájának főnhatósági jogai előtt meghódoljon: halála közeledésekor — bár a keleti egyház híve volt — akképen rendelkezett, hogy országát a római egyház védnöksége alá helyezte és Carvajal bíbornokot fölkérte, hogy ezt vállalja át.

György deszpót az 1458-ik év január havában múlt ki.

III. Callixtus örömmel fogadta az ő ajánlatát. És (március közepén) utasította Carvajalt, hogy Szerbországot „szent Péter és a pápa védnöksége alá fogadván,” békességének és biztonságának föntartására, a megfelelő intézkedéseket tegye meg. Az 1458-ik év tavaszán Carvajal nem láthatta tanácsosnak az utasítás végrehajtását. Szerbország, György deszpót halála után, örökösei között támadott véres harcok színhelyévé lett. Ezeket a törökök felhasználván, betörést intéztek a tartományba és nagyrészt elfoglalták. Így tehát a pápai legátus csak jelentékeny haderő élén tehetett

kísérletet a szentszék igényeinek érvényesítésére. Ez rendelkezésére állott az év őszi hónapjaiban. Mátyás király jóváhagyását is ki tudta eszközölni vállalatához. Mert habár György deszpót ajánlatában a magyar korona főnhatósága ellen intézett merényletet láthatott, Carvajal kimélgni tudta a magyarok féltékenységét, melylyel állami jogaik fölött örködtek. És azon közvetítő eljárásra határozta el magát, hogy Szerbországot úgy a szentszék, mint a magyar korona részére fogja átvenni. Ő tehát Szerbországba vezette keresztes hadait. Fegyverre szólította a harcedzett lakosokat. Több végvárat átvett és megerősített. A törökökkel ismételten megütközött és azokat több ízben visszaűzte. A mily óvatos volt a politikában, oly merésznek mutatta magát a háborúban. Nem egyszer veszélyben forgott, hogy az ellenség kezébe kerül. Emellett a tábori élet viszontagságai és fáradalmai az ezekhez nem szokott, előhaladott korban levő főpap egészségét is megrongálták. És mindezen erőfeszítése eredménytelen maradt. Nem volt képes a tartományt a törökök kezeiből kiragadni. A tél közeledtével visszatért Budára.

VIII.

Eközben III. Callixtus pápa 1458 augusztus 6.-án meghalt. A keresztény világ, mely benne biztonságának hű örét tisztelé, mély részvéttel kísérte sírjába. De a gyászt csakhamar új reménység váltotta föl, mikor köztudomásra jutott, hogy a bíbornoki testület, augusztus 20.-án, szent Péter

székére *Piccolomini Aeneas Sylviust* emelte, azon főpapot, ki magas színvonalú irodalmi műveltséggel, mely a korabeli humanisták első sorába helyezte, a politikai ügyek intézésében kivételes jártasságot egyesített és aki egykor a császár oldala mellett, mint titkára és tanácsosa, majd a pápa környezetében, a törökök ellen indítandó nagy hadjárat érdekeinek buzgó szószólója volt.

Carvajalnak még különleges oka is volt örvendezni *II. Pius* megválasztása fölött, mert ez régi barátja és lekötöztetettje volt, kihez a nézetek és törekvések azonosságának szoros kötelékei csatolták.

A pápa, néhány héttel trónjának elfoglalása után, az egész keresztény világgal tudatta, hogy elődjének nagy terveit magáévá tévén, az ozmánok ellen a keresztény világ összemunkálásával hadjáratot fog létesíteni. Ezen ügy tárgyalása végett, a jövő év tavaszán, az ő személyes elnöklete alatt Mantuában tartandó congressusra az összes keresztény uralkodókat meghívta.

Ez irányban sietett igénybe venni Carvajal bíbornok közreműködését. Az ő kezeihez küldötte a császárhoz, valamint Magyar- és Lengyelország királyaihoz intézett meghívó iratokat. Megbízta, igyekezzék mindenekelőtt Mátyást rábírni, hogy személyesen jelenjen meg Mantuában, vagy legalább nagybátyját, Szilágyi Mihályt küldje maga helyett. Azután a császárt kellett fölkeresnie és őt szintén személyes megjelenésre készíttetnie. Egyszersmind fölhívta a pápa, hogy ezen megbízások tel-

jesítése után, ő maga is jőjön Mantuába; mert tanácsával élni kíván. Azon meggyőződését fejezi ki, hogy a legátus, ki ekkorig oly dicsteljesen szolgálta Krisztus ügyét, ki életét soha sem habozott veszélynek kitenni: az út fáradságaitól nem fog visszariadni. Mindazáltal gyengéden inti, hogy egészségének viselje gondját és iparkodjék magát megtartani a pápának, ki hőn óhajtja őt viszontlátni és szeretetteljesen ölelni. Majd mikor tudomására jutott, hogy a császár nem hajlandó Mantuába jönni és a congressust Németország területén kívánja megtartani: utasította Carvajalt, hogy haladék nélkül, „minden egyebet félretéve“ menjen a császárhoz és igyekezzék őt rábeszélni, hogy a mantuai congressuson való megjelenését ne tagadja meg; és mivel Frigyes fősvénységét jól ismerte, fölhatalmazta a legátust arra is, hogy az utazás költségeinek a pápa által való fedezését ajánlhassa.

Néhány héttel utóbb II. Pius véglegesen lemondott azon reményről, hogy a császárt Mantuában való megjelenésre bírhatja. Ezért Caravajalhoz intézett utasításaiban, most már azt kívánta, hogy Frigyes legalább teljhatalommal ellátott követeket küldjön.

Mátyás király is arról értesítette a pápát, hogy országát nem hagyhatja el és követeket küld Mantuába. Sőt azon kérelemmel fordult a pápához, hogy Carvajal bíbornokot is mentse föl a megjelenéstől, minthogy „Magyarország java“ az ő maradását igényeli és az ügyek helyes intézésére

az ő jelenléte szükséges. E kérelemre ama veszedelmek adtak alkalmat, melyek Mátyást Frigyes császár részéről fenyegették. Ez ugyanis nem mondott le a reménységről, hogy a magyar trónra emelkedhetik és azon mesterkedett, hogy a magyar főrendek között az elégületlenséget szítsa és magának párthíveket szerezzen, ami sikerült is neki. De csalódott azon reményében, hogy az új pápa egykori titkára, támogatni fogja hatalomvágyának kielégítésében.

II. Pius, amint Carvajalnak az 1759-ik év elején küldött jelentéseiből értesült, hogy Mátyás egész erejét a törökök ellen óhajtaná fordítani, de ebben „néhány főuraknak és hozzátartozóiknak ármányai megakadályozzák”: meghagyta a legátusnak, hogy a magyar király „ellenségeit, akár országában, akár határain kívül tartózkodjanak és bármilyen magas méltóságot viseljenek, Isten haragjával és az egyház büntetéseivel fenyegetvén, tiltsa el attól, hogy a királyt akár közvetlenül, akár közvetve, szent vállalatában akadályozzák.”

Mielőtt ez az irat rendeltetési helyére érkezett volna, Frigyes (1459 március 4.-én) a kezei között levő szent koronával, Magyarország királyává koronáztatta meg magát. Carvajal ily körülmények között nem akarta Mátyást veszélyes helyzetében elhagyni. És elutazását Mantuába napról-napra halasztotta, azon reményben, hogy a pápa a magyar király kérését meghallgatva, a megjelenéstől fel fogja menteni.

Mivel azonban a pápai irat késett, kényszerítve

látta magát arra határozni el, hogy útra kél. De egyszersmind abban állapodott meg, hogy előbb fölkeresi a császárt és kísérletet tesz őt rábírní, hogy Magyarországra vonatkozó terveit ejtse el. Velence budai ügyviselője kijelentette, hogy kísérni fogja.

Ám ekkor Mátyás és Frigyes között kitört a háború. Április 7.-én Kőrmendnél a Nagy Simon által vezényelt magyar sereg vereséget szenvedett ugyan, de már öt nap múlva fényesen kiköszörülte e csorbát; megsemmisítette Frigyes hadait és Ausztriába nyomult.

Ezen események siettették Carvajal elutazását, amiben most Mátyás is megnyugodott; sőt kíváncsnak tartotta, hogy a legátus által a pápa közvetetlenül tájékoztassék az ügyek állása felől. Csak azon óhaját fejezte ki Carvajal a pápa előtt, hogy a congresszus befejezése után visszatérhessen Magyarországra, „azon nemzet körébe, melyért ekkorig híven küzdött.“

Carvajal április 13.-án utazott el Budavárából. Útközben, április 18.-án, találkozott egy római futárral, ki meghozta a pápa március 23-iki iratát. Ebben értesíti a legátust, hogy mivel távozása a Magyarorszáiban dülő belviszályok végzetes elfajulását vonhatná maga után, a helyzet követeléseinek feláldozza a viszontlátás örömét; meghagyja tehát neki, hogy Magyarországból ne távozzék és eddigi dicséretes működését folytatván, az ország békéjének visszaállítására hasson és biztonsága fölözt örködjék; egyúttal fölhívja, hogy az ország

állapotáról jelentését és a körülmények által követelt intézkedésekről javaslatát terjessze elő.

Carvajal örömmel mondott le most a mantuai útról. De nem hagyott föl azon szándékával, hogy a császárhoz megy és igyekezni fog őt Mátyással kibékíteni. E kísérlet sikerének biztosítása végett fölkérte Mátyást, hogy hadait Ausztriából hívja vissza ; mit az készséggel megcselekedett. Folytatta tehát útját. Április 23.-án érkezett Németújhelyre.

Másnap maga a császár ment a bíbornok lakására, hogy őt üdvözlje.

Carvajal ez alkalommal így szólott hozzá :

„Felség, fontolja meg, hogy ha a magyarok nem állanának ellen, a törökök már sok keresztény országot elpusztítottak volna. A mostani viszály végső romlással fenyegeti a kereszténységet. Ismerni óhajtanám az okokat, melyek Felségedet arra készítik, hogy a magyar király ellen háborút viseljen. Ha jogosak, kész vagyok arra, hogy akár keresztes hadjáratot indítsak Magyarországnak Felséged részére meghódítása végett.“

A császár néhány napi időt kért a megfontolásra. Április 25.-én adta meg a választ. Előadta az okokat, melyek a háborúra indítják. Úgymint : Mátyás nem törvényesen választatott meg magyar királlyá, hanem nagybátyja erőszakkal vitte keresztül a választást ; továbbá ősi szokás szerint, a magyar trón azt illeti meg, akinek birtokában van a szent korona ; emellett tűrhetetlen azon szabadoság, melyet Mátyás a pártján levő uraknak enged ; végre attól tart, hogy Magyarországot más valaki

foglalja el, miből a kereszténységre nagy kár háramolnék.

A bíbornok erre így válaszolt :

„A szeretet és tisztelet, melyet Felséged iránt táplálók, kötelességemmé teszi, hogy őszintén adjam elő nézetemet. Mátyás király törvényesen, minden szükséges formaság megtartásával, számtalan urak jelenlétében, választatott meg; miről tanuságot tehet a velencei köztársaságnak jelenlevő ügyviselője. Szabad akaratból, nem erőszaknak engedve, emelte a nemzet trónjára. És habár némely urak panaszokat emelnek ellene és megakarnák fosztani a tróntól, Felségednek nem kellett volna rájuk hallgatni; illő lett volna előbb utána járni, vajjon igaz-e minden, amivel vádolják? Azt sem állíthatja, hogy jogos uralkodó az, aki a koronát bírja. Felséged bizonyára nem engedné meg, hogy ha valaki a császári koronát magához ragadná, az császárnak tartassék. Attól pedig, hogy más valaki ejtse hatalmába Magyarországot, Felségednek nem kell félnie. Ezek után kérem Felségedet, ne bántsa ezt a királyt, kit őszentsége a pápa, ha a szükség kívánná, fegyver hatalmával is kénytelen volna megvédeni; mert elmozdítása a kereszténységre hátrányos következményeket vonna maga után.“ „Nem hisszük — jegyzé meg a császár —, hogy a római egyház ellenünk olyat tenne, amit soha senki irányában még nem cselekedett.“

Carvajal érvei, kérelmei és fenyegetései hatástalanok maradtak. Eredmény nélkül és elégtelenül távozott Németújhegyről.

Innen, mielőtt Magyarországra visszatérne, Prágába ment, hol azon fáradozott, hogy Podjebrád Györgyöt, kivel a császár szövetségre lépett, a Mátyás elleni ellenséges föllépéstől visszatartsa. Ez sikerült neki; sőt arra bírta a cseh királyt, hogy közbenjárását a vetélytársaknak följajánlja. Ezalatt a pápa Mátyás iránt viseltető jóakarát azzal bizonyította be, hogy intő iratot intézett Frigyes császárhoz; egyúttal szentelt zászlót küldött Carvajal bíbornok kezéhez, oly meghagyással, hogy azt a törökök ellen viselendő háborúban vagy maga előtt lobogtassa, vagy pedig Mátyás királynak adja át; kikötvén, hogy egyedül a hitetlenek elleni küzdelemben használtassék.

Kevéssel utóbb némi fordulat áll be magatartásában. A pápa a mantuai kongresszuson Frigyes király részvételét biztosítandó, szükségét érzi annak, hogy irányában némi koncessziókat tegyen. Mindazáltal Mátyást nem ejti el, jogait a magyar trónra nem vonja kétségbe. Szemben a császár azon panaszával, hogy a pápa Mátyásnak a királyi címet megadta, határozottan kijelenti, hogy „az igazság és tisztesség” nem engedte meg másképp cselekednie. De ha netán Mátyás követői azzal dicsekednek, mintha tőle egyebet is eszközöltek volna ki: ezt alaptalannak nyilatkoztatja. Csak annyit értek el, hogy a bíbornok-legátushoz rendeletet intézett, melyben meghagyja, hogy Magyarországon maradjon és mindazokat, kik Mátyást a török elleni háború viselésében akadályoznák, egyházi büntetésekkel sújtsa. És ezen levéllel egyide-

jüleg Carvajalnak meghagyta, hogy a korábbi felhatalmazás alapján Mátyás érdekében az egyházi fenytéket a császár ellen alkalmazni tartózkodjék; inkább azon legyen, hogy a két vetélytárs között békét, vagy legalább fegyverszünetet létesítsen.

Majd arra határozta el magát a pápa, hogy a két uralkodó között fenforgó vitás kérdést: ki tekintendő közülök Magyarország törvényes királyának, a maga ítélőszéke elé hozza. Erről június 2.-án értesíti Carvajalt.

„Dicsérjük — úgymond — nagy buzgóságodat, melyet a császári felség és Mátyás király között támadott viszályok kiegyenlítésében tanúsítasz; és buzdítunk (bár jól tudjuk, hogy erre nem szorulsz), hogy igyekezetedet ezentúl is folytassad; ami jót tehetsz, azt cselekedd; és el ne mulaszd, amit az időviszonyokkal összhangzónak találsz. És habár eddigi működésedben bölcsen fölismerted mindig, mi illő az apostoli székhez és hozzád: figyelmeztetünk, hogy a Magyarország birtoka ügyében keletkezett vita eldöntése minket illet meg s mindent el kell kerülnöd, ami által minket azon látszatnak tennél ki, mintha az egyik félnek inkább kedveznénk, mint a másiknak. Nem kételkedünk, hogy a további tárgyalásokban ezen állásponthoz fogsz ragaszkodni.“

Néhány nappal ezen irat elküldése után a pápa Carvajaltól levelet kapott, melyben ez Frigyes igényeinek jogosulatlanságával szemben, erélyesebb föllépést javasolt; valamint sajnálatát fejezi ki afölött, hogy a békezaró császár ellen az egyházi

büntetések alkalmazásától eltiltatott. De egyúttal értesíti a legátus a pápát, hogy ő is azon van, hogy a két fél a pápa eldöntésére bízza az ügyet. II. Pius gyengéd szókkal igyekezett őt a körülmények által követelt engedékenységre szükségessége felől meggyőzni.

„A császár és király között dülő viszályokban — úgymond — nagy kényszer nyomása alatt állunk. Ne csodálkozz tehát, ha a császár és bűntársai (complices) ellen az egyházi büntetések alkalmazását nem engedhetjük meg. Ezzel ugyanis a két fél egyikének javára eldöntenek az ügyet. Mind a kettő bizonyos jogot igényel az országra; mind a kettőnek az ország főemberei között pártbívei vannak. Istenre bízunk ezen, a jelen viszonyok között válságos ügy eldöntését. Ha mind a két fél közös beleegyezéssel, a mi igazságszolgáltatásunkat venné igénybe — mint utolsó leveleid jelzik — nem vonakodnánk, amennyire rajtunk áll, a béke és egyezség visszaállítására közreműködni. De ha a két fél egyikét, meghallgatása nélkül, egyházi büntetésekkel sújtanók, ily eljárás kevésbbé volna a szent-szék becsületére és hasznára. Újból buzdítunk, hogy őket egész erőddel, az ellenségeskedésektől vond el és ha netán a béketárgyalások létrejöttére még némi reménység van, ez irányban működni meg ne szűnjél. A Mindenható, kinek ügyében fáradozol, óvjon meg Téged, a mi és az ő híveinek javára!”

Majd mikor Mátyás királynak a mantuai kongresszusra rendelt követei útra keltek, Carvajal arra

kérte a pápát, hogy fogadtatásuknál és a velök folytatandó tárgyalásokban mindent kerüljön el, ami arra mutatna, mintha Mátyást Magyarország törvényes királyának el ne ismerné.

II. Pius megnyugtatta őt erre nézve; de újból hangsúlyozta, hogy mivel a trón-kérdés végleges eldöntése az ő ítélőszéke elé fog jönni, „Mindenki előtt — úgymond — ki fogjuk tüntetni, hogy az atya és bíró, nem az ügyvéd tisztét viseljük . . . Azon leszünk, hogy mint a szenvedélyeken fölülálló, igazságos közbenjáróhoz bizalommal járulhasson mind a két fél.“

Carvajal július elején Bécsbe ment, azon szándékkal, hogy a császár és a magyar király között tervezett békétárgyalásokban résztvegyen. Az öszszejövetel elhalasztatott. II. Pius újból intette a legátust, hogy annak létrejöttét siettesse. Egyszersmind a császárhoz küldött ügyviselőinek, a luccai püspöknek és De Nardinis István pápai jegyzőnek meghagyta, hogy a császárra ez irányban hatni igyekezzenek; akiket ő megfelelő utasításokkal láthat el. Ezek a pápai biztosok augusztus első felében Brünnbe mentek, hol Podjebrád György közbenjárása mellett, a császár és a magyar király meghatalmazottai találkoztak. Állandó békekötés nem jöhetett létre, csak rövid fegyverszünet.

Hogy a császár mily kevésbé volt hajlandó igényeit a magyar koronára feláldozni, azzal is bebizonyította, hogy a pápa felhívásait mellőzván, Mantuába követeket nem küldött. Ezért II. Pius nagy mértékben föl volt háborodva ellene. És

hozzá írt levelében keserű szemrehányásokkal illette. Végre az őszi hónapokban megjöttek Mantuába a császár és a német birodalom követei. Ezek a magyarországi viszály békés elintézésére vonatkozólag nem hoztak propozíciót. És így sürgetően szükséges volt, hogy a két vetélytárs között közvetetlenül induljanak meg újból tárgyalások, pápai legátus közbenjárása mellett. Csakhogy a császár üzeneteiből kétségtelenül kitűnt, hogy a közbenjáró tisztére Carvajal bíbornok nem alkalmas. Azon következetes határozottság, mellyel Mátyás érdekeit fölkarolta és oltalmazta és azon nyilatkozatok, melyekkel Frigyes vállalkozását kárhoztatta: a császárban erős ellenszenvet keltettek föl az ő személye iránt. Ő nemcsak nem volt hajlandó vele tárgyalásokba bocsátkozni, hanem őt, mint a béke létesülésének egyik főakadályát tünetetvén föl, visszahívását sürgette a pápánál.

II. Pius nem volt rábirható, hogy ezt a kívánatot teljesítse. Visszatartotta a nagyrabecsülés, melyet Carvajal személye iránt érzett, valamint azon meggyőződés, hogy visszahívásával Mátyás királyt is megsértené és a szent-szék érdekeire káros cselekedetet vinne véghez.

Mindazáltal Frigyes, kinek közreműködése nélkül a törökök elleni nagy vállalat sikerére nem lehetett kilátása, szintén kimélni kívánta. Ezért, hogy hiúságának és ambíciójának hízelegjen, a létesítendő kereszteshadjárat fővezérévé jelölte ki, valamint a hozzá intézett levelekben némileg desavouálta Carvajalt. „Ismételten írtunk neki — úgy-

mond — és helytelenítettük eljárását. De ismered őt és tudod, hogy mennyire nehéz eltéríteni őt az útról, melyre lépett. Tanácsosabb türelemmel lenni iránta, mint felingerelni őt; okosabb bevárni, míg a csomó lassanként feloldozódik, mint kettévágni azt. A legátusnak nagy a tekintélye Magyarországon, sok barátot számít a bíbornoki testületben, híre egész Olaszországban el van terjedve. Ha visszahívnök, botrányoktól kellene tartani. A magyarok könnyen rossz gondolatokat karolnának föl; ő maga is felháborodásában új dolgokra vezethetnék; végre találkozónának sokan, akik azzal vádolnának minket, hogy a török háború ügyével csak játékot űzünk, nem vesszük azt komolyan és hogy a Te párthíveidhez tartozunk.” Mindazáltal igéri neki, hogy „becsülete sérelmet nem fog szenvedni.”

A pápa egyúttal az 1460-ik év elején a császár-hoz külön bíbornok-legátust küldött: az ékesszólásáról és tudományosságáról elhíresült *Bessarion* bíbornokot, ki egykor maga is a keleti egyház híve, miután a római egyházhoz csatlakozott, az unió visszaállítására irányuló erőfeszítésekben, majd a görög birodalom felszabadítására célzó törekvésekben folytonosan nagy szerepet játszott. Küldetése felől oly módon értesítette Carvajalt, hogy ez sértve ne érezhesse magát és az új legátus ki-nevezésében bizalmatlanság jelét ne láthassa. „Látjuk, kedvelt Fiunk, mennyire hasznos a Te jelenléted Magyarországon, hol a királlyal kiengesztelni iparkodol azokat, akik tőle elpártoltak és egyúttal

ébrebren tartod a lelkesedést azokban, kik hivatva vannak a törökök ellen megoltalmazni hazájokat. Ezért abban a véleményben vagyunk, hogy nagy romlás előidézése nélkül nem engedhetjük továbbra is, hogy egyedül magad Magyarországon is és Németországon is, egyidejűleg intézzed az ügyeket . . . Emellett nemcsak a helyek távolsága miatt, hanem más okoknál fogva is, melyeket elmondanunk felesleges, nehezen létesítheted a császári felség és a magyar király között az egyezséget, mely az általunk tervezett szent vállalat sikerének föltétele.”

Értésére adván Bessarion bíbornok küldetését, így folytatja: „Buzgón és szeretetteljesen fölkérünk, hogy Te, ki követségedben nem a fényt, sem nem a nagyravágyás kielégítését kerested; ki mindig csak azt kívántad, hogy az ügyek helyesen viteszenek és nem gondoltál azzal, ki által történik az: ne ütközz meg azon, hogy új legátust küldünk. Ez arra van hivatva, hogy munkatársad legyen, nem pedig tetteidnek helyreigazítója. Azon nemzet körébe küldetik, amelyet Te Magyarország kára nélkül nem kereshetsz föl. Azon utasítással megy, hogy mindenben a Te kipróbált bölcseségű tanácsodat kövesse. Ne véd, hogy utódot kívántunk benne adni Neked; hisz Tebeléd helyezzük minden reménységünket. Követséged hatásköre csorbitatlanul megmarad. Segédet nyertél, nem társat. Napról-napra inkább meg fogsz győződni arról, hogy igaz az, amit mondunk. Nem lehet szándékunk, hogy a munkát, melyben annyi éve-

ken át dicsőségesen fáradozol, abbanhagyjad. Ha valamikor, kedvelt Fiúnk, az apostoli szék dicsőségére és az Úr nyájának védelmére, Istennek áldozatul ajánlottad föl magadat: most ezt még hathatósabban teheted, látván, hogy az üdvösség biztosítására minden előkészület megvan téve. Ha valamikor fáradságod és virrasztásod hasznos vala, még inkább az lesz most, mikor a jó tettekre több az alkalom és kilátás . . . Ezért munkálkodjál, örködjél és őszinteségünkben bízván, egész erődet, miképen eddig tetted, ezentúl is a közjónak szenteld. Kegyelmeinket és támogatásunkat soha sem fogod nélkülözni. Ohajtjuk, hogy a szent vállalatnak és a szentszéknek Isten sokáig tartson meg.“

Mielőtt ezen hízelgő és gyengéden megnyugtató irat Carvajal kezébe került, ő más úton előbb értesült Bessarion küldetése felől. Ezen hír, amint a pápa előre látta, kínos érzéseket keltett föl benne, melyeknek gúnyos megjegyzésekben adott kifejezést. De II. Pius nem neheztelt ezért, sőt újabban biztosította afelől, hogy az új legátusnak nem más a rendeltetése, mint az, hogy neki földadatainak megoldásában segítségére legyen. Másfelől azonban a császárt, ki 1460 elején Carvajal visszahívását kezdte sürgetni, azzal igyekezett megnyugtatóni, hogy Bessarionnak földadata lesz Carvajalnak Mátyás érdekében kifejtett buzgalmát csillapítani.

Egyébiránt Bessarion a császárnál nem dicsekedhetett a várt sikerrel; ő sem volt képes őt rábírní, hogy a magyar trón megszerzésére célzó kísérleteivel fölhagyjon. Igyekezeteinek egyedüli ered-

ménye a fegyverszünet meghosszabbítása volt. Ez alatt Carvajal egy pillanatra sem tévesztette el szem elől azon hivatását, hogy Magyarországot, a törökök részéről fenyegető veszéllyel szemben, megoltalmazni segítse. Mikor 1459 április második felében Németújhelyt tartózkodott, a törökök készülleteiről fenyegető tudósítások érkeztek. Azonnal a pápához fordult segítségért és a keresztesek gyűjtésére elődjétől nyert fölhatalmazások megújítását kérte. Egyúttal, mivel az 1456-ik évi belgrádi események kitüntették, hogy a törökök elleni háborúban egy jól felszerelt hajóhad megnyire fontos tényező: Ausztriában hajókat rendelt meg.

II. Pius azonnal megadta a keresztes-hadjárat hirdetéséhez szükséges búcsúengedélyeket és Sienai Marianust, a lelkes ferencrendi szerzetest Magyarország melléktartományaiba küldötte, a keresztes háború hirdetése végett. Majd a pápai kincstár szomorú állapotában, húszezer aranyat, magas kamatra kölcsön vett és ezen összeget a legátus rendelkezésére bocsátotta; utóbb pedig azonfölül még huszonnégyezer arany utalványozását ígérte. Egyszersmind ajánlatot tett, hogy amennyiben a kivetett egyházi adók behajtása lehetővé teszi, a legközelebbi hadjáratra tizenkétezer lovast fog kiállítani és néhány hónapon keresztül saját költségén eltartani, amely pápai hadtest Carvajal bibornok vezérlete alatt fog állani.

A legátus, amint a pápa ezen elhatározásáról értesült, oly tervet karolt föl, mely ha sikerül, az

országgra nézve kiszámíthatatlan előnyöket biztosít és mérhetetlen károkat hárít el. Azon gondolattal foglalkozott, hogy a pápai hadtest számára Giskrát, a cseh vezért, félelmes csapataival, melyek Mátyás királynak és az országnak annyi bajt okoztak, zsoldjába fogadja. Azonban a terv kivitelében leküzdhetetlen akadályokkal találkozott.

Egyébiránt maga a pápa is kénytelen volt kijelenteni, hogy mivel az egyházi adók behajtása késedelemmel jár, ő a pápai hadtest költségeinek fedezésére képtelennek látja magát és így az általa tett ajánlat megvalósítását későbbre kell halasztania. A legátus volt most arra hivatva, hogy Mátyás királyt megnyugtassa, kitartásra buzdítsa.

Ez annál nehezebb föladat volt, mert az 1460-ik év elején a szultántól ajánlat érkezett fegyverszünet kötésére. Carvajal minden erejét megfeszítette, hogy azt megakadályozza. És épen e célból a pápánál is esdeklett, hogy nagyobb segély-ígéretekre hatalmazza föl. De habár a pápa kijelentette neki, hogy oly ígéretek, melyek bevalására kilátása nincs, nem tehet és őszintén bevalotta ennél fogva, hogy a fegyverszünet megakadályozását nem reméli: a fegyverszünet mégsem jött létre.

Carvajal igyekezeteiben sajnálattal nélkülözte munkálkodásában a vitéz és erőteljes Szilágyi Mihály közreműködését, mely a megelőző esztendőben gyakorta bizonyult sikeresnek. Ezért azon volt, hogy fogságából kiszabadítsa. Az esztergomi érsekkel karöltve, sokat fáradozott Mátyás megengesztelésén. Végre (1459) augusztus havában ki-

eszközölte a királyi rendeletet, mely Szilágyinak szabadságát visszaadta. És mivel ez bizalmatlansággal viseltetett koronás unokaöccse iránt, a két bíbornok, királyi biztosító irattal érte ment és szeptember 1-én Budára vezette őt. Itt nyolc napig tartó tárgyalások után létrejött az egyezség és a kibékülés.

Szilágyi csakugyan készülteket tett a törökök elleni háborúra; miben Carvajal buzgón támogatta. Azon ígélet is lelkesítette őt, hogy ha Szerbországot visszahódítja, fejedelmévé fog kineveztetni. Szilágyi az őszi hónapokban Belgrád és Keve várak megerősítésére szorítkozáván, a jövő évre halasztotta a hadjáratot. Mielőtt erre megindulna, — 1460 május közepén — a legátust találkozáskra kérte föl Becsén, hogy vele a teendők iránt tanácskozzék. Ez volt utolsó érintkezésük. Szilágyi szerb területre nyomult. Szendrő közelében csatát vívott egy sokszorta számosabb török sereggel; vitéz ellenállás után fogságba került, Konstantinápolyba hurcoltatott és ott lefejeztetett.

Mátyás király nem tudott boszút állani. A császár és a cseh király ellenséges magatartása tétlenségre kárhoztatta. Hogy Podjebrádot megnyerje, leányát — kivel már trónralépte előtt jegyet váltott — nőül kérte. Az ez ügyben megindított tárgyalások — melyekben Carvajalnak, ki jó viszonyát a cseh királlyal folytonosan fentartotta, kétségkívül nagy része volt — 1461 január havában eredményre vezettek.

Ezalatt Carvajal egészsége és ereje mindinkább

hanyaglott. És levelei, melyeket Rómába írt, telve voltak panasszal. Ekkor II. Pius elérkezettnek látta az időt arra, hogy Carvajalnak a kiállott fáradalmak és a végzett nagy munka után, lehetővé tegye élete hátralevő éveit nyugalomban tölthetni. Emellett hőn vágyott a bizalmas régi barátot, öt évi elszakadás után, viszontlátni; a magas szellemű államférfiú gazdag tapasztalásait a világegyház kormányzatában, a maga oldala mellett értékesíteni.

„Értesültünk, — írja neki — hogy súlyos betegségben szenvedsz és nem vagy többé képes követi tisztet betöltésére; habár ennek dacára, minden fáradalmat és egészségre való tekintet megvetve, fáradozol. Isten a tanunk, hogy részvéttel viseltetünk irántad, kit a szeretet kapcsai csatolnak hozzánk; és sajnáljuk, hogy benned az egyház elveszti a magyar nemzet körében hű szolgáját.“ Fölhatalmazza, hogy ha jónak látja, visszatérhessen Rómába. Az időpont meghatározását egészen belátására bízza. Kéri, vigyázzon, hogy az utazás fáradalmai ne legyenek ártalmára egészségének. És biztosítja elismerése felől. Ugyanakkor, mikor az erre vonatkozó pápai irat a magyar fővárosba érkezett, keletfelől ismét fenyegető hírek jöttek, melyek szerint a szultán Nándorfehérvár ostromára készülne. Ily körülmények között Mátyás király nagy súlyt helyezett rá, hogy Carvajal támogatását ne nélkülözze. Azon óhaját fejezte ki tehát úgy ő előtte, mint a pápa előtt is, hogy távozását halassza el.

Carvajal is örömmel teljesítette a király kíváнатát és bejelentette Rómába, hogy távozását elhalasztja.

Elhatározásában II. Pius készséggel megnyugodott és erről hízelgő kifejezésekben tudósította őt.

„Utolsó leveledből látjuk, amiben egyébiránt sohasem kételkedtünk, hogy a közjót saját érdekeid fölé helyezed. Értésünkre adod, hogy bár fölhatalmaztunk a Magyarországból való távozásra, visszatéréseidet elhalasztod, mivel közhit szerint a törökök nagy készüléket tesznek Nándorfehérvár ostromára. Elhatározásod kedves előttünk. És habár Tégedet, kit egész pápaságunk ideje alatt nem láttunk, szívesen üdvözlénék körünkben; mivel azonban a közjó szempontjából kíváнатos, hogy a királyt és országot támogassad, elnémitjuk vágyódásunkat és inkább akarjuk, hogy Magyarországbán haszonnal működjél, mint Rómában a mi vigasztalásunkra nyugalmat találj... Kérünk Téged, hogy ezen újabb halasztást erőteljes lélekkel tőrjed. Gondold meg, hogy Magyarországbán való időzésed alatt Isten előtt mennyi érdemet, az emberek szemében mennyi dicsőséget szereztél magadnak. Míg előbb csak némely országokban ismertek, most mint Krisztus bajnokát, az egész keresztény világban magasztalnak, sőt még a barbár népek között is elhíresültél.“

Habár a szultán támadása elmaradt, Carvajal az egész 1461-ik esztendőt és a következőnek is első hónapjait Magyarországon töltötte. Itt még tanuja és részese lehetett azon tárgyalásoknak, melyek a császárral kötendő béke ügyében a királyi udvar-

nál folytak és amelyeknek eredménye az 1462 elején Grácban létrejött békekötés volt.

Megnyugodva távozhatott ekkor azon reményben, hogy Mátyás király most már figyelmét és erejét hivatásának betöltésére: a törökök elleni harcra összpontosíthatja.

IX.

A szent-szék követének hatásköre nem szorítkozik, mint más hatalmasságok ügyviselőjéé, a diplomáciai és politikai ügyekre; kiterjeszkedik az egyházi élet egész területére.

Egyházi és világi hatóságok, papok és hívek fordulnak hozzá, mint az egyház fejének képviselőjéhez és megbízottjához, majd intézkedését, majd közbenjárását kérvén ki. Carvajal e tekintetben kevésbé volt igénybe véve, mint elődei és utódai; mert az ő második követségének tartama alatt Szécsi Dénes bíbornok-prímás is egyidejűleg fel volt ruházva a pápai legátus jogaival. Mindazáltal ennek dacára számos és sokféle egyházi ügyek fordultak meg előtte. És azok elintézésében ép olyan tapintatot s jóakaratot tüntetett ki, mint a diplomáciai téren.

A magyar rendek mindig nagy súlyt helyeztek rá, hogy az egyházi ügyekben indított perek az ország területén folyjanak le, vagy legalább itt indíttassanak meg és csak felebbezés útján vitessenek a római kúriába. Carvajal bíbornok ezen nemzeti álláspontot mindig lehetőleg figyelembe vette. Így 1456-ban kieszközölte a pápánál, hogy a báttai

apát által a pécsi püspök ellen indított s Rómában megkezdett per elintézését rábízta. Ugyanekkor az Ágostoniak rendjének tartományi főnöke a pápóci prépost ellen indított a római kúriánál pert. V. László király amint erről értesült, rendeletet bocsátott ki, melyben kinyilatkoztatja, hogy „az ország régi szokása értelmében“ a feleknek a *királyi törvényszék* előtt kellett volna igényeikkel fellépni és ezért az ügy eldöntését magának tartja fön.

Ez a felfogás nem felelt meg teljesen a jogi gyakorlatnak és így tekintetbe nem volt vehető. De a következő évben az ügy helyesebb mederbe vitetett. A pápa elé terjesztetett az, hogy „az ország rendei úgy kiváltságaik, mint ekkorig sértetlenül föntartott szokás alapján az ország határain kívül bíró elé nem idézhetők“. És a pápa — kétségkívül Carvajal előterjesztésére — e jogelvet elfogadván, nem késett három esztergomi kanonok személyében hazai bírákra bízni a per elintézését. Utóbb II. Pius pápa is a csanádi püspök és Sebesi György között az egri prépostság tárgyában folyamatban levő per eldöntését Carvajalra és Szécsi Dénes bíbornokra bízta.

Carvajal a főpapi javadalmak betöltésének eseteiben is mindig azon volt, hogy a magyar király előterjesztései a római kúriánál nehézségekbe ne ütközzenek. Így mikor Mátyás király uralkodásának kezdetén a pécsi püspökségre Csezmiczei Jánost, a Janus Pannonius név alatt híressé lett koszorús költőt nevezte ki és a pápa őt, mivel az alig 24

éves ifjú a kánoni kort el nem érte, megerősíteni vonakodott: Carvajal kérései bírták rá a pápát, hogy az ellenállással felhagyott és nyíltan kimondta, hogy egyedül a legátus és Vitéz János személyére való tekintet készítette engedékenységre. Hosszú időn keresztül foglalkoztatta őt a zágrábi püspökség betöltésének ügye. Zágráb főpapi széke Albert király halálakor üresedésben lévén, a trónvillongások idején mind a két fél a maga hívét igyekezett a jelentékeny főpapi székre ültetni. Erzsébet, az özvegy királyné Zólyomi Benedek zágrábi főesperest nevezte ki 1440 nyarán és ki-
 eszközölte részére IV. Eugén pápa megerősítését. I. Ulászló király ellenben Csupor Demeter knini püspököt helyezte át. A két főpap versengése nagy zavarokat támasztott és kedvező alkalmat nyújtott a Czillei grófoknak, hogy a püspökség várait és uradalmait egymás után elfoglalják. Ok kezdetben Zólyomit vették pártfogásuk alá; de csakhamar meghasonlottak vele, hatalmukba ejtették és tizenhét hónapon át elzárva tartották. Zólyomi, amint szabadságát visszanyerte, azon ajánlattal fordult (1443) Cesarini Julián bíbornokhoz, a szent-szék magyarországi legátusához, hogy a zágrábi püspökségről Csupor javára lemond és a sokkal szerényebb knini püspökséggel megelégszik. De kevéssel utóbb kibékült a Czilleiekkel és ekkor azután ajánlatát visszavonván, a cseréről többé hallani sem akart. Zólyomi a zágrábi püspökség birtokában maradt.

Az 1446. év őszén Hunyady János, mint az ország kormányzója, kinek érdekében állott, hogy

bizalmát teljesen bíró főpap foglalja el a zágrábi széket, azon kérelemmel fordult a pápához, hogy a Zólyomi és Csupor között korábban történt cserét erősítse meg és áthelyezésüket rendelje el. IV. Eugén készséggel megfelelt a kívánságnak. Csakhogy a Czilleiek és a hozzájuk szító zágrábi kanonokok nem nyugodtak meg ezen intézkedésben. V. Miklós pápához — ki időközben IV. Eugénre következett — folyamodtak. Arra hivatkozván, hogy Zólyomi a cseréhez sohasem adta beleegyezését, az áthelyezés visszavonását kérték. A pápa, ki éppen ekkor (1447 nyarán) Carvajal bíbornokot Magyarországba küldötte, ezt bízta meg, hogy az ügyet megvizsgálja és ha arról győződik meg, hogy a káptalan előadása a valóságnak megfelel, Zólyomit a zágrábi püspökségbe helyezze vissza. Amikor Carvajal 1448 tavaszán Budára jött, Hunyady János nem mulasztotta el befolyását Csupor javára értékesíteni, az ő megerősítését „az ország jogai megóvásának és a belső béke helyreállításának egyetlen módja” gyanánt tüntetvén föl. Mindazáltal a legátus az általa mélyen tisztelt nagy hadvezér irányában is fönn tudta tartani függetlenségét. Kijelentette, hogy vizsgálatot fog rendelni; és addig is, míg annak alapján határozhat, a két főpap áthelyezését elrendelő pápai irat hatályát felfüggesztvén, elrendelte, hogy a zágrábi püspökséget Zólyomi, a kninit Csupor kormányozza. Mielőtt a vizsgálat véget ért volna, Carvajal visszatért Rómába.

Hunyady János és a magyar rendek nem voltak

megelégedve az ő eljárásával. Még ideiglenesen sem voltak hajlandók Zólyomit a zágrábi széken megtérni. Ismételten fordultak a pápához azon kérelemmel, hogy mivel Zólyomi kormányzása alatt a zágrábi püspökség úgy egyházi, mint anyagi érdekeiben jelentékeny hátrányokat szenved, Csupor áthelyezését erősítse meg; ígérvén, hogy ha ez megtörténik, a püspökség elfoglalt birtokait a bitorló Cziliei grófok kezéből, ha kell, fegyver hatalmával is ki fogják ragadni.

A pápa egy ideig habozott teljesíteni kérelmüket. Remélette, hogy Zólyomi is képes lesz a püspökség érdekeit megóvni, területén a rendet és fegyelmet visszaállítani; annál inkább, mert a Cziliei grófok, kiket mikor Rómában jártak, személyesen fölkért, ez irányban ígéreteket tettek neki. De reményei nem mentek teljesezésbe. Ekkor (1450 vége felé) az esztergomi érseket, a váci és justinopolisi püspököket újabb vizsgálat megejtésével bízta meg. A justinopolisi püspök személyesen megjelent a zágrábi egyházmegyében. És itt meggyőződött arról, hogy a Cziliei grófok folytonosan elfoglalva tartják a püspökség birtokainak legnagyobb részét; Zólyomi pedig „gondatlansága, hanyagsága és botrányos élete“ miatt főpásztori hivatásának betöltésére alkalmatlan; valamint arról is, hogy Zólyomi sajátkezüleg írt nyilatkozatban beleegyezését adta a cseréhez.

E jelentés alapján V. Miklós pápa — 1451 április 30.-án kelt bullájában — Carvajal bíbornok rendelkezését megsemmisítvén, IV. Eugén bulláját meg-

erősítette, a cserét jóváhagyta és a kalocsai érseket a pécsi meg váci püspökökkel megbízta, hogy Csuport a zágrábi püspökség birtokába vezessék be. Azonban valamint ekkorig a kormányzónak hatalma, úgy most a pápának tekintélye sem volt elegendő arra, hogy Csuport a zágrábi székre segítse. A Czilleiek állhatatosan vonakodtak őt elismerni és kijelentették, hogy fegyveres ellenállásra is el vannak határozva.

A pápa e tényállás felől értesülvén, visszavonta határozatát. „Botrányok és vérontás elhárítása, a béke és nyugalom helyreállítása végett” — úgy mond — Carvajal bíbornok 1448.-i rendeletét újból érvénybe helyezte és a status quo ideiglenes főtartását hagyta meg.

Zólyomi tényleg bírta a zágrábi püspökséget egész 1454-ben bekövetkezett haláláig.

Ekkor újabb bonyodalmak következtek.

Míg Csupor ismét kísérletet tett igényeinek érvényesítésére: Debrentei Tamás szentmártoni főapát kieszközölte V. Miklós pápánál zágrábi püspökké kineveztetését. És ugyanakkor gróf Czillei Ulrik azt állítván, hogy „régí szokás és királyi kiváltság alapján” a zágrábi püspökségre a prezentáció joga őt illeti meg, egyik hívét, Motschiedel Boldizsár radmansdorffi plébánost, az aquilejai egyházmegye papját nevezte ki zágrábi püspökké, kieszközölte a káptalan hozzájárulását, a király megerősítését és őt a püspökségbe bevezette.

Debrentei a pápához fordult oltalomért. Ez Berardus spoletói bíbornok-püspököt és András pécsi

püspököt bízta meg, hogy a bitorló ellen lépjenek föl. András püspök meggyőződven arról, hogy Debrentei panaszai alaposak, vetélytársát és többeket ennek hívei közül egyházi átokkal sújtott.

Mindazáltal V. Miklós pápa utódjánál, III. Callixtus pápánál (1455 nyarán) a Czillei grófok azon váddal állottak elő, hogy Debrentei álnok útakon, csalással vitte keresztül zágrábi püspökké való kineveztetését.

Épen ezen időtájt készült Carvajal másodízben Magyarországra indulni. Mint az első alkalommal nyolc év előtt, most is megbízatása volt a zágrábi püspökség ügyében vizsgálatot indítani meg; amennyiben meggyőződnék afelől, hogy a Debrentei ellen emelt vádak alaposak, azon esetben Boldizsárt és híveit az ellenük alkalmazott egyházi büntetésektől fel kellett oldania. Carvajal 1455 végén érkezett V. László udvarához, ahol Czillei Ulrik gróf mindenható befolyást gyakorolt. A legátus a magasabb érdekekre, a török ellen indítandó háború ügyére való tekintettel kénytelen volt kímélni őt. És felmentette Boldizsárt az ellene kimondott excommunicatiótól; ami egyértelmű volt igényei elismerésével.

Debrentei emiatt panaszt emelt a pápánál, ki (1457 március 23.-án) utasította Carvajalt, hogy amennyiben a Debrentei által előadottak a valósággal megegyeznek, a Boldizsár és hívei ellen hozott ítéleteket hatályukba visszahelyezze, ha ez igazságosnak, helyesnek látszik és zavarok, botrányok előidézése nélkül történhetik meg. Majd néhány héttel utóbb (május 21.-én) Carvajalt és Szécsi

Dénest utasította, hogy Debrenteit, mint a zágrábi egyházmegye törvényes főpapját a püspökségbe iktassák be. Azonban később „Magyarország nagy és hatalmas urai“ akkép informálták a pápát, hogy Debrenteinek nem sikerült magát bevezettetni és elismertetni; mert általánosan Csuport kívánják a zágrábi széken látni. Ezért a pápa május 21.-i bulláját visszavonván, Carvajalt megbízta, hogy Debrenteit és Csuport maga elé idézze, tanukat is hallgasson ki. Teljhatalommal ruházta föl az ügynek felebbezés kizárásával elintézésére; kijelentvén, hogy akit ő törvényes püspöknek nyilvánít, a szentszék is el fogja ismerni.

Még mielőtt ezen esztendő letelt, egy harmadik fordulat állott be a szentszék magatartásában, melynek Czillei Ulrik befolyása adott irányt. A pápa ugyanis a grófnak jogát a zágrábi püspökség betöltésére elismeri és azon reményét fejezi ki, hogy az általa kinevezett Boldizsár kormányzása a zágrábi püspökségre előnyös lehet. Ezért őt és híveit az V. Miklós által kimondott egyházi kiközösítéstől fölmenti; Carvajalnak pedig meghagyja ugyan, hogy a vizsgálatot tartsa meg; de oly hozzáadással, hogy az eredményről tegyen jelentést Rómában.

Mikor ezen irat útnak indított, Czillei Ulrik már nem volt életben. Boldizsár elvesztette leghatalmasabb pártfogóját; de nem mondott le igényeiről.

A három vetélytárs ügyét a pápa ekkor egy külön bírósághoz utasította, melyhez Aeneas Sylvius és Ursini bíbornokok is tartoztak. De a per soká folyt és túlélte III. Calixtus pápát.

II. Pius az 1460. év végén Carvajalt, Szécsi Dénest és a csanádi püspököt nevezte ki teljhatalmú biztosokká annak eldöntésére, hogy ki tekintendő a zágrábi egyház törvényes főpapjának. Ezek nem jártak el megbízatásukban. Mert Mátyás király az elévült bajok orvoslására új kombinációt hozott szőnyegre. Azt óhajtotta, hogy Vitéz János foglalja el a zágrábi püspökséget, ami Carvajal helyeslésével is találkozott. Vitéz soká vonakodott e cseréhez beleegyezését adni. Végre 1462 tavaszán engedett a király és a rendek sürgető kérelmeinek oly föltétellel, hogy amíg a zágrábi püspökség elidegenített birtokait visszaszerezheti, más egyházi javadalmakat is bír hasson. Mátyás és a rendek követeket küldöttek Rómába, hogy ehhez a pápa hozzájárulását kikérjék; oly módon, hogy a két vetélytársat igényeiről való lemondásra kényszerítse. Mind a király, mind a főrendek külön levelekben Carvajal közbenjárását és támogatását is kikérték.

Maga Vitéz is írt neki ez ügyben kimerítő levelet. „Minthogy — úgymond — Főtisztelendőséged a zágrábi egyház állapotát jól ismeri és felszabadítása érdekében mindenkor buzgólkodott: sem felvilágosításra, sem buzdításra nem szorul. Elég, hogy szándékunk felől értesítsük, melyet a Főtisztelendőséged iránt viseltető bizalmunk és barátságunk föltárni késztet. Főtisztelendőséged tanuságot tehet arról, hogy mily gyakran intéztek ez ügyben hozzáunk felszólítást, de mi számos és alapos oknál fogva beavatkozni vonakodtunk. Mert ki volna az, aki többre becsüli a kisebbet a nagyobbbnál, a

nyugtalanságot a békességnél, a zavart a rendnél, a megromlottat az épnél, a ziláltat a szilárdnál, a veszélyeset a biztosnál, a perlekedést a békességnél, a bizonytalant a biztosnál? Jelenleg is nem a nyugalom utáni vágy, vagy anyagi előnyök által indítva, hanem a császár által fölkérve, a király ő fensége, a főpapok és urak által úgyszólván kényszerítve, elvállaljuk a feladatot, mely szent ugyan, de fáradságos és inkább kimerülésünket, mint gyarapodásunkat fogja előidézni. Anyánknak, az egyháznak és szülőföldünknek hívó szózatát követjük. Vajha találtak volna mást, aki visszaszerezze, ami elveszett, egybegyűjtse, ami szétszórátott és kormányozza, miután helyreállítatott. Ez esetben nem kellene nekünk a kor, munka és betegség által elfárasztott vállainkra venni a súlyos terhet; nem kellene kockáztatni szennytelenül megőrzött hírnevünket. Mivel azonban Isten és az emberek akarják, elszántuk magunkat rá!”

Végül kéri Carvajalt, hogy „vagy idejekorán figyelmeztesse őt arra, hogy ez ügybe ne avatkozzék, vagy pedig oly módon intézze azt, hogy később ne kelljen gyalázattal visszalépnie“. Azonban Debrentei személyesen megjelenvén Rómában, kivitte, hogy a pápa Vitéz Jánosnak áthelyezéséhez csak azon feltétel alatt adta beleegyezését, ha Debrentei az üresedésben levő nyitrai püspökséget, Csupor pedig a megüresedő váradit nyeri el. Ekkor azután Vitéz visszalépett. Az ügy még soká húzódott el és csak 1466-ban ért véget. Debrentei a nyitrai, Csupor a boszniai püspökséget nyerte el.

A zágrábi püspökségre pedig szentlászlói Thuz Osvát neveztetett ki.

X.

Mikor hat esztendei távollét után Carvajal 1462 elején az örök városba visszatért, a kiváló érdemeivel kiküzdött tisztelethez, mellyel fogadtatott, a részvét érzése is csatlakozott; mert ő, ki férfikora teljében távozott volt el, a fáradsalmak, nélkülözések és izgalmak hatása alatt megtörve, idő előtt elöregedve jelent meg társai körében.

A pápa a rendelkezésére álló legnagyobb kitüntetésben részesítette. A szerpap-bíbornokok rendjéből a püspök-bíbornokok sorába emelte és egyúttal legbizalmasabb tanácsosának használta, kit valahányszor Rómából távozott is, mindig kíséretében óhajtott látni. Gyakran bízott rá fontos ügyeket, főkép olyanokat, melyek követségének területét, Magyar- és Csehországot érintették, melyek iránt teljes mértékben megőrizte meleg érdeklődését.

Magyarországban a király és a főrendek őszinte sajnálattal látták őt távozni körükből; és nem tudtak kibékülni azon gondolattal, hogy bölcseségének és lelkesedésének támogatásától örökre meg kell fosztva lenniök.

Már néhány hónappal az ő elutazása után kíséretet tettek, hogy visszaküldését kieszközöljék. A magyar kormány igyekezeteit hathatósan támogatva a velencei signoria, mely 1462 tavaszán ismételten

írt ez ügyben a pápának és a kellő lépések megtételére utasította római követét.

A pápa kezdetben nehézségeket támasztott ugyan a kíváнат teljesítésére nézve; de később engedett a sürgetéseknek és késznek nyilatkozott a Viterbóban tartózkodó bíbornokot Rómába hívni, hogy őt a követség elvállalására bírja.

A signoria ekkor a szentszéknél levő ügyviselőjét, Sangundino Miklóst utasította, keresse föl Carvajalt és kérje föl, hogy „keresztény érzelétei s bölcsesége által indítva, mint olyan, ki Magyarország ügyeiben a legnagyobb jártassággal bír, ne vonakodjék elvállalni a terhet“.

Nem érték célt. A következő (1463) év elején megújított a kísérlet; de eredményre most sem vezetett.

Mindazáltal Carvajal, bár nem volt hajlandó többé Magyarországra visszatérni, a távolból sem szünt meg befolyásával szolgálni a magyar királynak és a nemzetnek.

Mátyás király minden fontos ügyben igénybe vette az ő támogatását; Rómába küldött követéit hozzá utasította; hangsúlyozván, hogy teljes bizalommal viseltetik irányában; országának „kiváló buzgóságú pártfogóját és ügyvédjét“ tiszteli benne.

A magyar főpapok és az ország összes rendei is ilyen érzelmeket tanúsítottak iránta.

Ezekre valóban érdemes vala. Tekintetét az örök városból nem szünt meg a kelet felé irányozni. És II. Pius környezetében senki sem volt, ki a nagy pápát a törökök elleni hadjáratra vonatkozó ter-

veiben annyi csalódás és kiábrándulás után is kitartásra oly hathatósan buzdította volna, mint Carvajal.

Mikor II. Pius 1464 tavaszán arra határozta el magát, hogy a keresztény fejedelmek hozzájárulása nélkül is, saját erejével megindítja a támadó hadjáratot: Carvajal lelkesedéssel ajánlotta föl szolgálatait.

Hanyatló erejével és a várakozó fáradságokkal nem gondolván, az Olaszországban gyülekező keresztiesek vezérletét vállalta el.

A pápa július 18.-án Anconába jött, hogy innen hajóhadát keletre bocsássa. Ekkor tudósítást kapott, hogy a török hadak Ragusa ostromára indulnak. Carvajalt hívatta magához és tanácsát kérte ki.

A bízottak habozás nélkül válaszolt. Ajánlkozott, hogy a kikötőben készen álló gályákkal Ragusa alá vitorláz és felszabadítja a várost, vagy megjelenésével legalább bátorítja a megrémült lakosságot.

Az ő lelkesedése magával ragadta a pápát is, ki így szólott: „Vajjon mi tartóztathat engem, testvér, hogy veled ne menjek? Ha a törökök csakugyan ostrom alá veszik a várost, magam fogom felmentésére vezetni gályáimat... Az a hír, hogy az egyház feje a várost oltalmazza, Isten segítségével arra fogja a törököket bírni, hogy elvonuljanak; és az egész keresztény világban arra fogja késztetni a hívőket, hogy főpapjukhoz csatlakozzanak.”

Carvajal élénken helyeselte a pápa elhatározását.

A paviai bízott, ki szintén jelen volt, emlékiratainak lapjára e nevezetes tanácskozásról ezt jegyezte föl: „Én nyomorult ember — úgymond —

inkább az érzékek, mint a lélek sugallatait követvén, elleneztem a pápa szándékát; nem mintha az általa jósolt eredményben kételkedném, hanem mivel a pápára, kinek erejét egészen megtörve láttam, a tengeri útat végzetesnek ítéltam. Az érvek egész sorát hoztam föl. De az egyedül Istenben bízó lelkeket meggyőzni nem tudtam.“

A pápa azonnal rendeletet bocsátott ki, hogy a katonák a gályákra szálljanak és minden készen legyen, hogy az ostrom kezdetének hírére indulni lehessen.

De csakhamar az a hír jött, hogy a törökök Ragusa alól elvonultak; a hajóhad az anconai kikötőben maradt és néhány nap múlva gyászt öltött; mert II. Pius már augusztus 14.-én kimult.

Utódjának, II. Pálnak uralkodása alatt is megőrizte Carvajal tekintélyes állását és különösen a csehországi ügyek intézését.

Miután ugyanis Podjebrád György a koronázása alkalmával elvállalt kötelezettségeinek meg nem felelt és a huszita felekezettel nem szakított, sőt a katolikus egyház irányában ellenséges állást kezdett elfoglalni: Carvajal is azok közé tartozott, kik II. Pált erélyes föllépésre ösztönözték.

A pápa az ügy megvizsgálására egy háromtagú bizottságot küldött ki, melynek tagjaivá Bessarion, Carvajal és Berardus bíbornokokat nevezte ki. Majd mikor (1465 nyarán) arra határozta el magát, hogy Podjebrádot eretnekség bűnének címén vád alá helyezi, ugyanazokat rendelte a kiküldött bíróság tagjaivá.

Carvajal nemcsak ezen bizottsági és bírósági tárgyalásokban vett tevékeny részt, hanem a pápa megbízásából ő fogalmazta a választ Podjebrád György manifesztumára, utasításokat adott a pápai legátusoknak és levelezett Haimburg Györggyel, a cseh király bizalmas jogtanácsosával.

Az 1466. év végén az ügy tárgyalása be volt fejezve. Az ítélet, mely Podjebrád Györgyöt az eretnokség bűnében elmarasztalta és a tróntól megfosztottnak nyilvánította, a kihirdetésre készen állott.

De a pápa és tanácsosai attól tartottak, hogy ítélet kimondása, ha az nem foganatosíttatik, súlyos csapást fog mérni a szentszék tekintélyére. Azon aggodalom nyilvánult, hogy sem a lengyel, sem a magyar király nem lesz hajlandó Podjebrád ellen fegyvert ragadni.

Ekkor felszólalt Carvajal. „Miért kell — úgymond — mindent az emberi korlátolt ész sugallatai után megítélni? Vajjon fontos ügyekben nem kell-e Istennek is megadni a maga részét? Ha a császár, valamint Lengyel- és Magyarország királyai megtagadják segítségüket: erős meggyőződésem az, hogy számíthatunk a mennyei magasból Isten támogatására. Tegyük meg kötelességünket, a többit bízuk Istenre!”

E nyilatkozat mély hatást gyakorolt a jelenlevőkre. Az ítélet kihirdetése elhatározottatott.

Mikor pedig a pápa fölhívására Mátyás király arra vállalkozott, hogy Podjebrád ellen háborút indít, Carvajal azon volt, hogy részére a szentszék leghatályosabb támogatását biztosítsa.

E háborúnak kimenetelét már nem élte meg.

Carvajal nagy eseményekben gazdag pályáját az 1470. év december havában fejezte be. Porai szent Marcellus egyházában pihennek, hol az ő követ- és bíbornoktársa, Bessarion kegyelete által emelt díszes síremlék tartja fönn emlékezetét.

Méltó emléket állított neki egy másik társa és barátja, Piccolomini Jakab bíbornok azon jellemrajzban, melyet róla emlékirataiba iktatott.

Kiemeli róla, hogy miután huszonkét követségben járt, nagy ügyeket intézett el és jelentékeny szolgálatoakat tett: amikor a magánéletbe visszavonult, más kincset nem hozott magával, mint tiszta hírnevet. Szerény házban lakott szent Marcellus temploma mellett. Bútorzatában és cselédsége ruházataiban nagy egyszerűséget tartott fönn. De bőkezű volt a szegények segélyezésében és a templomok díszének emelésében.

Mély vallásosság volt egyik jellemvonása. Sokat imádkozott. Gyakori böjttel és titokban viselt ciliciummal sanyargatta testét. De emellett derült kedélye sohasem hagyta el.

Kötelességeit szigorú pontossággal teljesítette. Ulést avagy egyházi szertartást, melyen jelen kellett lennie, sohasem mulasztott el. A tanácskozásokban az őszinteséget a szerénységgel párosította. Társai csodálattal voltak tanui annak, hogy mikor a pápával vagy valamelyik bíbornokkal szemben eltérő véleményét adta elő, mily ügyesen tudta elkerülni azt, hogy sértő legyen.

Jellemének függetlenségét fényesen bizonyította

be, mikor II. Pál pápa a bíbornokokat arra szólította föl, hogy bizonyos okiratokat olvasatlanul írjanak alá. „Mindnyájan aláírtuk — vallja be a páviai főpap —, részint félemből, részint haszonlesésből. Elismerem, gyengék és önzők voltunk. Egyedül az agg Carvajal vívta ki magának az álhatalosság dicsőségét. A pápa kérései és rábeszélése hatástalanok maradtak. Amit ifjúságomban nem tettem — mondá —, aggkoromban sem fogom elkövetni; nem akarom, hogy lelkiismeretem vádoljon; nem fogok néked alkalmatlanságot okozni rendelkezéseid miatt; de engedd, hogy méltóságom kötelességeit és lelkiismeretem sugalatait teljesítsem.“

„Valóban — így fejezi be a páviai bíbornok a jellemrajzot — méltó volt az egyház és Isten szent szolgálatára; méltó, hogy az egyház első századainak szent atyáival egysorba állíttassék!“

És ehhez mi hozzáadhatjuk: „Méltó, hogy a magyar történetírás kegyelettel őrizze emlékét!“

Tomori Pál élete.

I.

A XVI. század első negyede történetünk egyik legválságosabb korszaka volt. A külső ellenség fegyvere és a belső romlás mérgé egyszerre emésztett a nemzet életerején. Ekkor, — rövid tíz évi időközben — kétszer fordul elő az az eset, hogy a nemzet elidegenedve az arisztokráciától, — mely az oligarchia minden gyűlöletes tulajdonságát bírta, nagy aspirációi nélkül — a haza megmentésére célzó erőfeszítéseiben, a homályból hívja elő vezéreit: 1514-ben Dózsa Györgyöt, az igénytelen székely vitézt és 1523-ban Tomori Pált, a ferencrendi szerzetest. Mind a két kísérletnek tragikus kimenetele vala: a pórlázadás iszonyaiban és a mohácsi gyásznapon. Nagy katasztrófákkal szemben, a történetíró egyik legfőbb feladata: nyomozni és földeríteni, mi része volt azokban az egyéneknek és mi a viszonyoknak. E célból, amennyire szükséges ismernie a kort, annyira mellőzhetetlen, hogy tájékozva legyen a vezérlő férfiak jelleme és előélete iránt. Igyekeznie kell tehát, hogy a nevökhöz fűződő mondakör helyébe a történeti valóságot állítsa. Ezt akarom megkísérteni Tomori Pálra nézve,

akinek ekkorig kevésbé ismert élettörténetéhez az országos levéltár, Eperjes és Szeben városok, úgyszintén a jászai konvent levéltárai, valamint a pápai nunciusok, a velencei és ferrarai követek jelentései dús adatkészletet nyújtanak.

II.

A Tomori család Bosnyákországból veszi eredetét és a mai nap is fennálló abaujmegyei Tomor helységben telepedvén meg, ettől kölcsönzé nevét. Tagjai között már a XV. század elején nem hiányozának vállalkozó férfiak, akik az ország különböző részeiben keresik és megtalálják szerencséjüket. Különösen a távol Erdély látszik reájok nézve az ígért földjének. Ott tűnik föl — a rendelkezésünkre álló történeti emlékek lapjain — legelsőben a Tomori név, mikor 1435-ben a gyulafehérvári káptalan *Tomori Zsigmondot* három falu birtokába beiktatja. Majdnem egy századdal utóbb, Tomori István, kivel 1496-ban, mint a szepesi vár alispánjával találkozunk, *Zápolya János* pártfogása által, Erdély alvajdájának és a székelyek alispánjának előkelő tisztét nyeri el, amelyet viselve, gazdag adományokkal jutalmazák szolgálatait. És Erdélyben lépett a közpályára, itt küzdötte ki első babérait, itt emelkedett magas állásra *Tomori Pál* is.

István és Pál a család két különböző ágának sarjai. Amaz a *csucsi*, ez a *tomori* prédikátumot használja. Amaz három halomból növekedő farkast, ez koronából kiemelkedő egyszarvút visel címerében. Pál születési helyét nem állapíthatjuk meg egész

biztossággal. *Guidoto*, a velencei köztársaság budai ügyviselője, 1525-ik évi zárjelentésében azt írja róla, hogy Erdélyből származik. *Istvánfi*, — aki nem egészen egy századdal később írja munkáját — úgy tudta, hogy „Gömörmegyéből, tisztességes családból ered“. Családjának, — mely a XV. század végén nagyon elszaporodott — birtokai *Abauj*-, *Borsod*- és *Gömörmegyékben* feküdtek. Pál atyja és ennek két testvére Tomor helység felerészét, továbbá Ambrusházát Abaujban és *Berkeszt Borsod*-ban közösen bírták. Egyik rokonuk Boldogkő várának ura volt. A családot a felvidék számos előkelő nemzetiségével: a Csetniekiek, Kellemesiek-Kövérekkel s a Balitiak, Fanchaliak, Putnokiak, Tornallyaiakkal szoros rokonság kapcsai fűzték össze.

Tomori Pál *születési évét* nem ismerjük. A velencei ügyviselő 1525-ben úgy mutatja be őt, mint körülbelül 49 éves férfiút. Születésének évét eszerint 1475 tájára kell tennünk. Mátyás halálakor lépett ki a gyermekkorból. Elég gondos nevelésben részesült. Szép írása volt. Elsajátította a latin nyelvet és folyékonyan kezelte azt. Leveleiben ne keressük a humanisták csínját és klasszikus vonatkozásait; de nem is találjuk azt a barbár (exas-saverunt tormenta-féle) konyhalatinságot, amelynek, például Szerémi György — Tomori kortársa és barátja — egyik legismertebb képviselője.

Hajlamai a katonai pályára vezették. A nemes családok tagjai rendszerint még alig hagyták el a gyermekkort, már is előkelő urak szolgálatában

állottak, hogy azoknak udvarában és táborában vitéz hadfiakká képezzék ki magukat. Tomori Pált a szerencse kedvezése Bornemissza János udvarába vezeté. Köztudomású, hogy Bornemissza egyike vala azon kiváló férfiaknak, kiket Mátyás király alacsony sorsból magas méltóságra emelt, hogy bennök az arisztokrácia soraiban családjának megbízható támaszt, az országnak áldozatkész férfiakat biztosítson. A nagy király bizalmával ajándékozta meg, alkincstárnokká nevezte és terjedelmes uradalmakat adományozott neki. Még jelentékenyebb állása volt a gazdag és erélyes főúrnak a gyenge és mindig pénzzavarral küzdő II. Ulászló alatt. Bár az ország zászlósainak rangfokozatában megelégedett az utolsó hellyel — pozsonyi gróf volt — befolyása időnként túlszárnyalta Brandenburgi Györgyét és Bakocs bíbornokét is, akikkel a királyi végrendeletben a trónörökös gyámjává rendeltetett. Zord és szívtelen, fukar és fondor embernek jellemzi őt egyik kortársa. De Tomori meg tudta nyerni vonzalmát és rokonszenvét. Úgyszólván atyai jóakaratóval és folytonos pártfogásával dicsekedhetett.

Míg környezetében a fiatal apród edzett férfiúvá növekedett, szellemi fejlődésében azon sokoldalúságot sajátítá el, mely korában a jelentékeny szereplés föltétele vala. Vitéz és gyakorlott hadnagy volt első sorban; de emellett a politikai alkudozásokban tapintatot és a pénzügyek terén jártasságot tüntetett ki. Bornemissza tehát nehéz feladatokat bízhatott rá és fontos küldetésekre

ajánlhatta őt a királynak. Az 1501-ik év nyarán Erdélyben találkozunk vele először. Az erdélyi sóbányák a királyi kincstár legdúsabb jövedelmi forrásaihoz tartoztak. Azoknak főnöke, kamarása vala Tomori Pál. De ezen hivatal nem szabott határt tevékenységének. Az 1503-ik év nyarán, mint királyi biztos küldetett ki, hogy a szászokra kivetett, 18.000 forintnyi rendkívüli adó felosztását és behajtását eszközölje. Határozott fellépéssel megnyerő modort egyesítve, nehézség nélkül tudta a szász városokat a súlyos teher elvállalására bírni. Ennél fogva a föladat a következő években is, rendszerint öneki jutott osztályrészül.

Mindazonáltal bár sikerrel járt el ily pénzügyi természetű megbízatásokban; bizonyára hajlamainak megfelelőbb foglalkozás vala: fegyverrel kezében szolgálni uralkodójának. Erdélyben erre is elég alkalom kínálkozott.

A székelyek megőrizték volt az ősidők harcias szellemét. A kereszténység és a nyugat-európai állami intézmények ötszázados hatása kevésbé tudta megszelidíteni erkölcsüket. A szabadságára féltékeny nép a fejedelmi hatalom minden nyilatkozataiban az elnyomás szándékát látta. Magán sérelmeinek megtorlására is azonnal kész volt fegyverhez nyúlni. Tomori úgy jellemzi a székelyeket, hogy „sem Istentől, sem embertől nem félnek“, hogy „joggal és jogtalansággal nem gondolnak“; sőt hogy folyvást köztük a pogány kor azon hite, mely szerint azok, akiket a földön megölnek, a mennyországban szolgálják fognak lenni. A belső mozgál-

mak és erőszakos tények, surlódások és véres összeütközések napirenden voltak a székelyek földjén. Különösen szászok és székelyek között gyakran támadtak ellenségeskedések. Úgy látszik, egy ilyen és pedig a szokottnál komolyabb természetű, fordult elő 1503 nyarán. Tomori, ki éppen akkor mint királyi biztos a szász földön tartózkodott, kötelességének tartá a megtámadott szászok védelmére kelni és Segesvár közelében megütközött a székelyekkel. A székelyek mindennemű adófizetéstől mentek valának. Csak a király koronázása, menyegzője és a trónörökös születése alkalmával, ősi szokás szerint, minden székely férfi egy ökröt szolgáltatott. Az ökrökre a királyi bélyeget sütötték és innen ezen tartozás behajtása ökörsütésnek neveztetett. II. Lajos születése alkalmával (1506 július 1.) Tomori Pált bízták meg az ökörsütés végrehajtásával. Azonban a székelyek ellenszegültek és Marosvásárhely vidékén nagy számban összegyülekezvén, fenyegető állást foglaltak el.

Tomori mintegy 500 lovasból álló csapattal rendelkezett és bár az ellenfél sokkal számosabb vala, azonnal megtámadta azt. Véres csata fejlődött ki, melyben a székelyek túlereje, hagyományos vitézségükkel karöltve, győzött. Tomori lovasainak nagy része elesett és ő húsz sebből vérezve menekült. Azonban nem soká hagyta megtorlás nélkül a kudarcot. A közel eső királyi várak, Belgrád, Orsova, Szörény, Temesvár parancsnokaitól segítséget eszközölve ki, jelentékeny haderő élén támadást intézett a székelyek ellen és súlyos csapást

mérve rájuk, meghódolásra kényszerítette őket. Mire az ökörsütést is keresztülvitte.

III.

Ez időtájt Tomorinak új működési tere nyílt meg Erdélyben. Erdély délkeleti szélén, az Oláhországtól elválasztó hegység aljában, az Olt partján, hat mérföldnyi hosszú termékeny róna terül el, melyet Fogaras földjének neveznek. Mintegy közepén, a Brassóból Szebenbe vezető út mellett, emelkedik Fogaras vára, melynek a középkor századaiban kivételes állása vala. Ugyanis az oláhokat a XII. vagy XIII. században e földön oly célból telepítették meg, hogy mint várnépek, várjobbágyok, ezen határvár fentartására és védelmére szolgáljanak. És míg a XII. század végétől kezdve az ország egyéb részeiben a várakhoz tartozó néposztályok állapota lényeges átalakuláson kezdett átmenni; az ezt előidéző politikai tényezők hatása nem ért el Fogaras földjéig. Itt a vár urát és parancsnokát még a XVII. században is uralta az egész terület népessége.

Emellett magának e várnak kiváló hadászati jelentősége volt, mely a XVI. század elején érte el tetőpontját. Szemmel kellett tartania a szomszéd Oláhországot, hol a magyar szuverénítás igen gyenge lábbon állott és mindinkább tért engedett a török főnhatóságnak. Oltalmat kellett nyújtani a szászoknak, a törökök ellen, akik ismételve betörték a Vöröstorony-szoroson át és dúltak a gazdag területen. Végre hivatva volt a szász nép között a

korona jogait és a kincstár érdekeit megóvni. Midőn tehát, Corvin János hercegnek 1505 őszén bekövetkezett halála után, Fogaras vára a koronára szállott, II. Ulászló sietett erőteljes és hű kezekre bízni azt; Bornemissza Jánosnak adományozá, aki azonnal Tomori Pált nevezte ki várnaggyá. Az 1505-ik év elején már ezen tisztsben találkoztunk vele; sokoldalú tevékenység közepett, amelyben erélye és kíméletet nem ismerő igazságossága által csakhamar nagy tekintélyt és köztiszteletet vívott ki magának.

Az említett esztendő első hónapjaiban történt, hogy a kőhalmi bíró szolgálja egy oláh jobbágyot megölt. Tomori a gyilkos kinyomozása és a vérdíj behajtása végett szigorú rendszabályokhoz nyúlt és az egész helységgel, melynek egyik lakója a bűntényt elköveté, éreztette neheztelését; úgy hogy a szebeni tanács követet küldött hozzá, megengesztelésére. Ugyanazon követ azt a megbízást is nyerte, hogy Tomorit a város környezetében tartózkodó félelmes rablócsapat kiirtására kérje föl. Egy hónapba sem telt, már is újabb szebeni küldöttség jelent meg Fogaras várában, hogy a rablók elfogatásáért és kivégeztetéseért a város halálját tolmácsolja és ajándékát (három vég posztót) átnyújtsa. A szászok lassanként megszokták, hogy minden alkalommal Tomori erőteljes oltalmát vagy közbenjárását vegyék igénybe. A szebeni és brassai patriciusok úgyszólván baráti viszonyban állottak vele. Gyakran kedveskedtek neki ajándékokkal. Mikor városuk falai között megjelent, közköltészen

vendégelték meg. Viszont Tomori is, ünnepélyes alkalmakkor, vendégszeretettel fogadta őket fogarasi várakában. Tudósításokat küldött és sokféle szolgálatokat tett nekik. Ezen szívélyes viszony egy időre megzavartatott 1513-ban, amikor Szeben városa panaszokkal fordult a királyhoz, Tomori által elkövetett erőszakoskodások és okozott károk miatt. A király *Bornemissza* Jánost küldé Erdélybe, a panaszok megvizsgálása és a jó egytértés helyreállítása végett. A következő évben viszont Tomori vádolta be a szebenieket II. Ulászló királynál, mivel a reájuk kivetett adót megfizetni vonakodtak. Ezen feszültség azonban nem volt tartós. 1515-ben, Tomori, mint a szászok bizalmi férfia, fáradozik az Eperjes városával felmerült bonyodalom megszüntetésében.

A mondott év elején, *Eperjes* városának tanácsa a brassói származású királyi harmincadost, András deákot (*Nobilis Andreas literatus de Corona*) — előttünk ismeretlen ok miatt — halálra ítélte és a város piacán lefejeztette. Ezen esemény híre nagy felháborodást és mozgalmat idézett elő Erdélyben. András deáknak ugyanis a brassói polgárok, a bárcasági birtokosok, sőt a székelyek között is számos előkelő rokona vala, akik el voltak határozva, hogy törvény útján elégtételt fognak keresni és egyúttal az eperjesieken véres bosszút állanak; annál inkább, mert arról értesültek, hogy Eperjes városa a törvényes formák mellőzésével követte el a merényletet és a kivégezettnek vagyonát prédára bocsátotta. Mindenekelőtt azonban biztos tudó-

sítást óhajtottak nyerni a történetek felől és e célból Tomorihoz fordultak, aki — 1515 április 30-án — rokonát, Fanchaly Istvánt küldötte Eperjesre.

Levelében előadván a szászok és székelyek között uralkodó hangulatot, figyelmezteti az eperjesi polgárokat, hogy kereskedelmi utazásaikban óvatosság legyenek, nehogy amazok rajtok töltsék ki bosszújukat. Mindazáltal reményt nyújt a békés kiegyenlítésre. Ajánlja, hogy kérjék föl Tharczay Miklóst, akinek úgy az udvarnál, mint Erdélyben nagy tekintélye van, a közbenjárásra és a kivégettnak hagyatékát szolgáltatassák ki Kassa városának, letétemény gyanánt. Az eperjesi tanács követte a jó tanácsot. Megnyerte Tharczay Miklósnak és Sárosmegye közönségének támogatását arra nézve, hogy András deák jogosan ítéltetett halálra. Az eperjesi tanács az iratokat követ által megküldé Tomorinak, aki azokat Brassó városa tanácsával közlé s amely hajlandónak is mutatkozott az ügy békés elintézésére. Június 11.-én azonban, a lefejezettnak testvére, rokonai- és barátaival, — összesen mintegy harmincketten — megjelentek Fogaras várában, hogy az eperjesi követtel értekezzenek. Tomori ezt nem ellenzé; de kikötötte, hogy ő is jelen lesz a találkozáson és hogy sem Eperjes városát, sem küldöttét bántalmazó szókkal illetni nem fogják. Igérték, hogy tisztességesen fognak vele bánni.

Az értekezlet igen rövid volt. Végeztével András deák rokonai kijelentették, hogy úgy fognak eljárni az eperjesiek irányában, amint ezek bántak

rokonukkal. Tomori azon volt, hogy lecsillapítsa őket; gondolják meg, — mondá — hogy ugyanazon egy Istent imádják, ugyanazon egy uralkodó kormánya alatt állanak. De szavai hatástalanul hangzottak el. Midőn Tomori a kivégezett hagyatékát hozta szóba, kinyilatkoztatták, hogy azzal nem sokat gondolnak. „Jószágunk elég van — így szóltak — de atyánkfia kivégeztetése által pótolhatatlan veszteséget szenvedtünk. Bosszút kell érte állanunk.“ Tomori figyelmeztetéi őket, hogy a székely föld és Eperjes városa közt nagy a távolság; kérte őket, hogy az ő közbenjárására is legyenek tekintettel. Mindazonáltal csak azon ígéretre tudta őket bírni, hogy Szent-Mihály napig semmit sem fognak tenni. Mintegy fegyverszünetet engedtek. „Senki se vádoljon minket azzal, — mondá — hogy úgy jártunk el, mint orgyilkosok. De a határnap letelte után, ha tíz esztendeig is kell várakoznunk, mihelyt alkalom nyílik, meg fogjuk boszulni atyánkfíának halálát.“ Tomori egyelőre megelégedett ezen ígérettel és arról oklevelet adatott magának. De midőn ezen részleteket az eperjesi tanácsnak tudomására hozta, azt javasolta, igyekezzenek a fegyverszünet tartama alatt királyi rendeletet kieszközölni, mely a székelyeket, jószágvesztés terhe alatt, minden erőszakos ténytől eltiltsa. Az eperjesiek csakugyan kieszközöltek ily rendeletet, melyet (1515.) november havában megküldöttek Tomorinak. Ez késznek nyilatkozott, hogy a királyi iratot az illetőkkel közölni fogja. Aziránt, hogy Brassó városa engedelmeskedni fog, meg

volt nyugodva. De attól tartott, hogy a székelyek nem fognak gondolni a királyi paranccsal; bár ígérte, hogy ő mindent megtesz, ami hatalmában áll. És — úgy látszik — csakugyan sikerült neki a székelyeket is bosszúálló terveik elejtésére bírni.

Ezen, magában véve nem nagy jelentőségű incidens mutatja, hogy Tomori mily tekintélyes állást foglalt el Erdélyben. Zápolya János is — ki 1511 elején foglalta el az erdélyi vajda magas tisztét — gyakran igénybevette szolgálatait. Így például, mikor 1512 elején Szabó Ambrus, a vétségeiért önkényt számkivetésbe ment kolozsvári bíró, jószágai tárgyában, ennek özvegye és Kolozsvár városa között támadott per tárgyalására rendkívüli bíróságot kellett kineveznie, Haraszthy János és Thornay János mellett, Tomori Pált is tagjává nevezte ki. Ezek a város egész közönségét egybehíván és az ügyet megvizsgáltatván, január 27.-én kelt ítéletlevelökben az özvegynek örök hallgatást parancsoltak.

Kevéssel utóbb, Tomorit Budán találjuk. Éppen azon idő alatt, amíg a királyi udvarnál tartózkodott, (május közepe táján) Konstantinápolyból fontos hírek érkeztek. A fellázadt janicsárok letették II. Bajazid szultánt és fiát, I. Szelimet kiáltották ki utódjává. II. Ulászló, alig egy év előtt őt esztendőre békét kötött a letett szultánnal. Most azonban attól tartott, hogy az új uralkodó nem fogja magát e szerződés által lekötve érezni. Szükségessé látszott tehát e békekötés megerősítését ki-
eszközölni és e célból mielőbb követet küldeni a

portára. A választás Tomori Pálra esett, aki május utolsó napjaiban kelt útra Konstantinápolyba. Mindazonáltal küldetése, bármily nagy horderejűnek látszott, feleslegesnek bizonyult. Az új szultán maga is első teendőjének ismerte a béke biztosítását. Követe, úgy látszik, egy időben ért Szendrőbe Tomorival és június közepe táján megjelent Budán, hol urának üdvözlő iratát átnyújtá és készségét hangsúlyozá, megtartani az atyja által kötött frigyet.

Tomori valószínűleg visszahívatott, még mielőtt az ozmán fővárosba eljutott.

IV.

Az udvar bizalmát, melynek a portai küldetés egyik kitüntető jele vala, Tomori nemcsak Erdélyben kifejtett buzgó tevékenysége által, hanem azon válságos napokban is igazolta, a mikor a pórlázadás iszonyai árasztották el az országot.

A mint a keresztesek első véres tettei a veszély nagyságát felismerhetővé tették: Bornemissza volt a legelső, a ki az általános rettegés közepett a lázadás elfojtását megkísérlé. Sietve összegyűjtötte a királyi hadakat. Felhívására Tomori is megjelent a táborában és elég jókor jött, hogy az első ütközetben résztvehessen. Bornemissza ugyanis a Dunán átkelve, Száleres Ambrus ellen indult. A lovas előhad vezetését Tomorira bízta. Száleres értesülvén közeledtéről, megelőzte a támadást. A keresztesek vad szenvedélylyel rohanták meg Tomori csapatát; de nagy veszteséggel visszaverettek. Sokan elestek és jutottak fogságra. Bornemissza

ekkor hírnököt küldött a lázadók táborába, kegyelem ígéretével fegyverletételre intve őket. És csakugyan, egy részük békésen elvonult. De a többség engesztelhetetlen gyűlölet által vezettetve, új csatát követelt. Bornemissza ekkor könnyű lovasságát Tomori vezérlete alatt bocsátá rájuk; majd a sereg zömével maga is segítségére vonult. Teljes győzelmet aratott; a lázadók rendetlen futásban szét-szoródtak. A főváros ekként biztosítva lévén, Tomori Szapolyay Jánosnak vitt segítséget, aki őt Lőrinc pap ellen küldé.

Váradon szervezte hadait. Innen felszólítást intézett a keresztesekhez, hogy tegyék le a fegyvert. Midőn pedig értesült, hogy sokan közülük elosontak, a Bihar város közelében levő tábort megtámadta és szétszórta.

Ezek után — habár a történeti emlékek nem szólnak róla — valószínű, hogy Zápolya Jánosnak Dózsa Györggyel Temesvár alatt vívott döntő harcában is jelentékeny része volt.

Nevezetes szolgálatainak jutalmául, eddig viselt hivatalaihoz a munkácsi vár parancsnokságát és az erdélyi kamarák felügyelőjének jövedelmes tisztét nyerte. Egyúttal a harctéren kivívott sikerei az ország legjelesebb hadvezérének hírét szerzék meg neki. Hadvezéri képességeit a törökök elleni harcokban kitűntetni nem nyílt alkalma. Hálátlanabb szerep várakozott rá, a II. Lajos uralkodása alatt elhatalmasodott pártküzdelmekben.

Azon viszony, melyben Bornemisszához állott, szoros kötelékkel kapcsolta az udvari párthoz,

mellyel szemben a köznemesség, illetőleg a Zápolya-párt állott. A pártok mérközéseinek rendes színhelyéül az országgyűlések szolgáltak. Ezekre tehát Tomorinak is meg kellett jelennie, hogy az udvar célzatait előmozdítsa és azt szükség esetén megvédeni segítsen. Egy ily alkalommal, 1519 tavaszán csakugyan nagy veszélyt háritott el a királyi udvartól.

Perényi Imre nádor 1519 február 5-én bekövetkezett halála után, utódjának megválasztása végett Szent-György napjára országgyűlést hirdettek Budára. Előre volt látható, hogy Zápolya János minden eszközt fel fog használni, mely őt a magas méltóság birtokába juttathatja. Ellenben az udvar el volt határozva, hogy megghiúsítja igyekezeteit. A király, hogy esetleg az erőszakos támadás ne találja készületlenül, tetemes haderőt hívott össze Budára. A Zápolya pártján álló köznemesség szokatlan nagy számban, fölfegyverkezve gyűlt egybe és követelék, hogy a király és a főrendek, kik Budavárában tanácskoztak, mielőbb jelenjenek meg a Rákos mezején és ott ejtessék meg a nádorválasztás. Ellenben, az udvari párt tanácsára, II. Lajos felszólítja a köznemességet, hogy üléseit Budavárába helyezze át és fegyvereit tegye le. Ez a felhívás nagy felháborodást idézett elő a köznemesség tömegében, mellyel vezérei elhitették, hogy az urak ármányt forralnak ellene és a királyt erőszakosan tartják vissza. Mintegy háromezeren rögtön Budavára alá vonulva, itt fenyegető állást foglaltak el. Zajosan követelték, hogy az urak

mielőbb jőjenek körükbe, mert különben erőhatalommal fogják őket kivonszolni. Majd ostrom alá vették a vár bezárt kapuit. Az urakat rémület szállotta meg. De Tomori, kire Bornemissza a vár védelmét bízta volt, nem veszté el nyugalmát. Jól tudta, hogy a tömeget semmi sem bátorítja fel inkább, mint az, ha látja, hogy erélytelen, habozó ellenféllel áll szemben. Szóba sem állott a háborgó köznemességgel. Néhány ágyút süttetett el a levegőbe. Ez és a megnyitott kapu alatt megjelenő őrség kirohanási készüllete határtalan zavart idézett elő az ostromlók soraiban, kik oly sietségben menekültek vissza, hogy többen a vár árkaiba hullottak. A köznemesség ezen kudarc után, most már békésen viselte magát. Letette a fegyvert és tiszteletteljesen fogadta a körében megjelenő királyt, míg Zápolya sietve elhagyta a várost. Mire Báthory István megválasztatott nádorrá.

Tomori ezóta az udvarnak valódi kegyence lett. A német udvaroncok bizalmas viszonyba léptek vele. És úgylátszik, a király jelentékeny ajándékokkal fejezte ki elismerését. Erre utal azon jelentékeny vagyon, mellyel rendelkezett. Egy évvel utóbb, mikor ingóságait Pesten, Ládonyi Miklós-nál letéteményezi, azok lajstromában négy aranyos kupa, nyolc ezüst tál, tizenkét ezüst tányér, tizenegy szőnyeg, tíz nyest és több más drága tárgy mellett, fel van említve négyezer forint aranyban és másfélezer forint apró pénzben. Ez ama korban oly jelentékeny összeg volt, a melyet a királyi kincstár is nagy ritkán őrizett.

Tomori már korábban, nyilvános pályájának kezdetén is felhasznált minden alkalmat, mely anyagi előnyöket kínált neki; az eszközök megválasztásában, miként kortársai — mondhatnók kivétel nélkül, — ő sem lehetett túlságosan scrupulosus. Alig töltött egy évet a fogarasi vármegyei hivatalban, már is képes volt nemcsak családjának ősi birtokaira új királyi adományt eszközölni ki, de ezeket jelentékeny szerzeményekkel is gyarapítani. 1506 október 12-én, Thornallyay Jánossal szövetségbe, nagy üzletet kötött. Háromezer arany forinton vásárolta serkei Lórántfy Tamás fiaitól ezeknek két birtokát, Abod és Bolha borsodmegyei falvakat; és mivel a Lórántfyak nem voltak képesek ezen birtokokat azonnal tényleg átadni, addig, míg ez megtörténhetik, a borsodmegyei Kazinc falut és a pestmegyei szentfalvi birtokot engedték át zálogba. 1510-ben Tomori megvásárolja Ambrusházi Márton özvegyétől ennek a borsodmegyei Damak helységben fekvő birtokát. 1517-ben unokatestvérével, Lörinccel és Thornallyay Jakabbal zálogjogon megszerzi Seleb és Felsővadász borsodmegyei helységeket.

De Tomoriban a birvágynál hihetőleg erősebben volt kifejlődve a nagyravágyás. Ezt pedig nem látta oly mérvben kielégítve, amint szolgálatai után remélheté. A nádor-választó országgyűlés befejezése után vissza kellett mennie Erdélybe, fogarasi várába. A mellőztetés és a tapasztalás, hogy a gyenge király előkelő hivatalokra oly férfiakat emel, kik érdemek és képességek tekintetében távol

állottak tőle, méltán elégtelenséggel tölthetné el. És ugyanakkor más természetű csapások súlya is nehezedett lelkére.

Családja és a Putnokiak között régi összekötetés állott fön. A Tomoriak egyik birtokát, a borsodmegyei Velezdet, csak a Sajó választá el a gömörmegyei Putnoktól. Pál úr, mikor Erdélyből a királyi udvarhoz utazott, nem egyszer vette útját Velezd felé és pihente ki itt fáradoalmait. Ilyen alkalommal ismerkedhetett meg a Putnoki-családban egy ifjú hajadonnal, aki meghódítá a vitéz várnagy szívét és kész volt kezét nyújtani neki. Az eljegyzés megtörtént. De rövid idővel a menyegző előtt, a halál elragadta őt. Tomori nem soká engedte át magát a fájdalomnak. Csakhamar egy gazdag özvegy kezét kérte meg. De ezt is, mielőtt oltárhoz vezethetné, ugyanaz a sors érte, mint az első jegyest. E második gyász mélyen megrendítette. Az egymásra következő csapásokban az Ég intelmét vélte felismerni. Fogadást tett, hogy szerzetes rendbe lép. De midőn könnyen lemondott a családi élet örömeiről, nagy áldozatot követelt volna tőle a válás a katonai pályától, a harcias élettől. Fogadalmával tehát meg akarta egyeztetni leghőbb vágyát: hogy fegyverével a királynak és az országnak szolgálhasson. Erre kedvező alkalom nyílt a hős Beriszló Péter halálakor. (1520 május 20.) Ez ugyanis a veszprémi püspökség mellett, a *vránai perjelséget* is bírta, a rhodusi lovagrend egyik legdúsabb javadalmát, a mellyel a horvátországi véghegyek megoltalmazásának fontos fel-

adata vala összekapcsolva. Tomori joggal hihette, hogy több jogcíme ezen javadalomra senkinek nincs, mint neki. Lépéseket tett tehát, hogy azt elnyerje. De megelőzte őt a királyi udvar egyik étekfogója: Baráth Mátyás, aki ígéretet vett II. Lajostól, hogy a perjelséget neki fogja adományozni. És csakugyan, Tomori mellőzésével, a jelentéktelen udvaronc neveztetett ki vránai perjellé.

V.

Tomorit mélyen sérthetné ezen eljárás. Heves belső küzdelem után, elhatározá, hogy teljesen búcsút vesz a világtól, mely reá nézve oly termékeny vala csalódásokban és egy szigorú szerzetesrend kolostorának magányába fog visszavonulni. Mint aki valóban végkép búcsút vesz az élettől, elkészíté végrendeletét, melyben vagyonát rokonai között szétosztá. Ő maga pedig az 1520-ik év második felében Ujlakra sietett, a szent Ferenc-rend ama zárdájába, melyet Capistránói Jánosnak ott őrzött teteme a vallásos és hazafiúi kegyelet kitűnő szentélyévé avatott.

Az ujoncévet a palotai kolostorban töltötte, majd előljárói által Esztergomba küldetett, valószínűleg oly célból, hogy a hittudományokban képezze ki magát.

Míg ekként Tomori mindinkább megfeledkezett multjáról és a jelent a jövőendő életre, az örökkévalóságra való előkészület időszakának tekinté: honfitársai nem felejtették el őt és dicső tetteit. Néhány hónappal kolostorba vonulása után nagy

veszély fenyegeté az országot. Az új szultán, II. Szulejmán háborút üzent és Nándorfehérvár megvívására tett előkészületet. A kormány és a nemzet tétlenül, könnyelműen nézett a közeledő vész elé. Az áldozatkészség szellemét elfojtotta az egyéni önzés és a pártviszály. Rég kihalt azon dicső nemzedék, mely Mátyás iskolájában nevelkedve fel, diadalokkal írta tele a nemzeti történet lapjait. Most egyetlen-egy sem találkozott a főurak között, akire az ország védelmének szervezését és intézését bízni lehetett.

Ekkor némelyek — elsősorban bizonyára Bornemissza — a kormány figyelmét *Tomorira* irányozták, akihez felhívás intéztetett, hogy elhagyva a kolostort, álljon a hadak élére, amelyek hivatva leendnek a török sereg útját állani. De ő fogadalmaira utalt és kijelenté, hogy elvonulva a világtól, a Megváltó szolgálatának kívánja szentelni életét.

Szulejmán augusztus 29.-én megvívta az ország legjelentékenyebb véghelyét, Nándorfehérvárt. Ezen esemény megrendítő hatása alatt a rendek végre elszánták magukat a helyzet igényeinek megfelelő áldozatokra. Nemcsak jobbágyaikat, önmagukat is megadóztatták. Nagy zsoldos had szervezését határozták el, melynek vezetésére két főkapitányt kellett a királynak nevezni. Az egyik főkapitányi tiszt természetszerűen Zápolya János osztályrésze vala. A másikra a közvélemény Tomorit jelölé ki. A nemzeti párt hatalmas vezére mellett mintegy az udvar jelöltje vala, akiben a másik párt is legkönnyebben megnyugodott, mert azt hiheté, hogy

Tomori elkeseredését a vránai perjelség betöltésénél történt mellőztetése miatt, a kolostor falai között sem feledé el. Az ország rendei tehát egyhangúlag felkérték a királyt, hogy adományozza Tomorinak az üresedésben levő *kalocsai érsekséget*, melynek területe leginkább vala a török betörések veszélyének kitéve; minélfogva elnyerve ezen méltóságot, főpásztori kötelességei találkozónának főkapitányi hivatalával, amelynek betöltését érseki javadalma is megkönnyítheté.

Tomori ez alkalommal is vonakodott elfogadni a méltóságot, melynek fénye és felelőssége egyaránt visszaretenté a kolostori élet szegénységéhez szokott és egyedül saját lelki üdvösségén munkálkodó szerzetest. A király felszólítása, az urak kérelmei, atyai pártfogójának rábeszélése, hatástalanok valának. Mindazáltal ezek nem mondtak le tervükről, melynek valósulásához oly nagy reményeket kapcsoltak. Jól tudták, hogy szerzetest, épen fogadalmi által, kényszeríteni is lehet szerzetének elhagyására, egyházi méltóságok elfogadására. A király tehát VI. Adorján pápához folyamodott, hogy Tomorit szerzetesi fogadalmaitól fölmentve, a kalocsai érsekség elfogadására utasítsa. És e célból igénybe vette *Medici* bíbornoknak, a későbbi VII. Kelemen pápának közbenjárását is. A pápa készséggel teljesíté e kívánságot. 1523 február 4.-én helybenhagyta Tomori Pálnak kalocsai érsekké történt kineveztetését és engedelmességi fogadalmára hivatkozva, meghagyta neki, hogy ezen méltóságot fogadja el.

Tomori lelkiismeretének aggályait a pápai rendelet sem nyugtató meg teljesen; és attól tartott, hogy bűnös tettet követ el, midőn a kolostort elhagyja. Az 1523-ik év kora tavaszán meglátogató őt, esztergomi magányában, régi barátja, Szerémi György, udvari káplán. Ez a kolostor kertjében találta, az ültetvényeknél elfoglalva. Tomori vendégét megpillantva, elveté a kapát és szívélyesen üdvözlé, de egyúttal meg is dorgálta azért, hogy világi öltönyt visel. Szerémi mindjárt megragadta ezen alkalmat, hogy kellemesebb tárgyra vezesse a beszélgetést. „Bizony, bizony — mondá enyelegve — te sem fogod már soká viselni ezt a ruhát; mert mi, ő felsége káplánjai, jól tudjuk, hogy atyáságod bácsi érsek lesz, ő felsége tanácsai javaslatára, már írt Rómába a dispenzáció végett.“ De Tomori komolyan így szólott: „György atya, nem olvastál-e annak a katonának esetéről, aki a pápa által bizonyos fogadalmától feloldatott és midőn halála után, lángtenger közepett jelent meg, egyik barátjának álmában, azon kérdésére, hogy miért emésztí a tűz, hisz a pápa dispenzálta; azt felelé: igen ám, de Isten nem hagyta helyben a dispenzációt és kárhozatra vetette.“

Mikor az apostoli iratok Rómából megérkezének, a szent atya parancsa előtt meg kellett hajolnia (1523 május elején) és elhagyta a kolostort; de fájdalmas érzéssel, balsejtelmek között, határozta el magát e lépésre; és nem szűnt meg magát a szent-Ferenc-rend tagjának tekinteni és nevezni ezentúl sem. Híven megtartotta szerzetének sza-

bályait, sőt ruháját is, melyet szándékosan a legdurvább posztóból készíttetett. És különös kegygyanánt kérte, hogy két szerzetes állandó élettársa és kísérője legyen.

VI.

Tomori, mikor az 1523-ik év tavaszán, a kolostor magányától újra a közélet mozgalmai közé lépett, válságos helyzetben találta hazáját. A király épen ekkor tért volt vissza Csehországból. Közel két évre terjedő távolléte alatt a zavar és rendetlenség nőttön nőtt. Ugyanakkor fenyegető hírek érkezének kelet felől. A moldvai és oláhországi vajdák, velencei ügynökök és raguzai kereskedők, magyar kémek és török szökevények egybehangzólag jelenték, hogy a szultán súlyos adót vetett ki, hajóhadát szervezi, seregét szaporítja; mind oly célból, hogy Magyarországra döntő csapást mérjen. A nemzetet nagy rettegés szállotta meg, amelyet szokatlan égitünetmények baljóslatú megjelenése még fokozott.

Lajos király május 4.-én megnyitotta a Budára összehívott országgyűlést. Beszédében a fenyegető veszélyekre irányozá a rendek figyelmét. Előadta, hogy egyfelől a császár, a német birodalom fejedelmei és Csehország rendei segítséget ígérnek; másfelől a lengyel király azt tanácsolja, hogy békét kössön a szultánnal és közbenjárását ajánlja. A gyűlés válasszon tehát béke és háború között; de ha elutasítja a békét, hozza meg haladék nélkül az áldozatokat, melyeket a háború követel. A föl-

vetett kérdés megoldásától az ország jövője függött. De a Zápolya-párt nem volt hajlandó tárgyalásába bocsátkozni. Sürgetősebb feladatnak tekinté azon ürügye alatt, mintha az országban elhatalmasodott bajok okainak felderítésére és eltávolítására célozna, bosszút állani a nádorválasztás alkalmával szenvedett kudarcért. Heves vihart támasztott a vajda szerencsés versenytársa, Báthory nádor ellen. Több szónok azzal vádolta, hogy míg ő a helytartói tisztet viselte, hétszázezer forint folyt a kincstárba és mégis csak ötszáz lovast tartott az ország védelmére; sőt azzal is gyanúsították, hogy a szultánnal titkos összeköttetésben áll és török kémeket rejt házában; öccse pedig, az ő tudtával, hamis pénzt veret. A köznemesség zajosan követelte, hogy a király fossa meg a nádori méltóságtól és kényszerítse az elsikkasztott közpénzek visszatérítésére; kijelentvén, hogy csak miután ez megtörtént, fog adót szavazni.

A király bizonyára meg volt győződve arról, hogy az ország szerencsétlen helyzetének a nádor nem egyedüli és nem is fő oka; hogy az ellene emelt vádak részben túlzottak, részben alaptalanok; hogy igazságtalanul járna el, ha őt, a törvényes formák mellőzésével, a nádori méltóságtól megfosztaná. De kényszerhelyzetben volt. Az a hír, hogy a szultán Drinápolyból megindult és az a bizonyosság, hogy ha az országgyűlés eredménytelenül oszlik szét, az országot nem lehet megmenteni: arra kényszeríté, hogy a nádort feláldozza ellenfelei bosszúvágyának. Kinyilatkoztatá,

hogy Báthoryt a nádori méltóságról leteszi és hogy ezentúl személyesen fog kormányozni, magának tartva fenn a nádor hatásköréhez tartozó ügyek elintézését. Ekként kielégítette a köznemességet, de kijátszotta annak vezérét, aki kétségkívül arra számított, hogy a megüresedett méltóságot ő fogja elnyerni.

Ekkor azután megkezdődtek az ország védelmére vonatkozó tanácskozások. Negro Tamás scardonai püspök, a pápa követé, buzdító beszédet intézett a rendekhez. Egyúttal figyelmeztetvé őket, mennyire megszegyenítő a nemzetre, hogy sokan az urak közül dús kincsek birtokában vannak és az ország javára semmit sem áldoznak. Ha elvész hazájok, — úgymond — ők magok az okai. A keresztény hatalmak akkor vissza fogják hódítani az országot, de őket, kik méltatlanok arra, hogy azt kormányozzák, gyalázattal tetézve kiűzik.

Az erőteljes felszólítás nem maradt eredmény nélkül. A rendek visszautasították a békekötésre vonatkozó ajánlatot; a hadviselésre jelentékeny adót szavaztak meg. Az urak pedig a maguk részéről, tetemes mennyiségű aranyat és ezüstöt bocsátottak a király rendelkezésére, oly célból, hogy zsoldosokat fogadjon és azokat *Tomori* vezérlete alatt az ország határaihoz küldje. Tomori ugyanis az országgyűlés tartama alatt az ország alsó részeinek főkapitányává neveztetett ki.

Lelke egész hevével szentelé magát új hivatásának. A harcias szellem, a tábori élet és a csaták izgalmainak szeretete, mely évek hosszú során át

lelkében mély gyökeret vert és amelyet a szerzetes-élet ki nem irthatott, újra felébredt; megszentelve a földi érdekek és hiúságok salakjától megtisztult szellem magasabb kötelességérzete és fenkölt áldozatkészsége által. Felsőbb misszió tudata hatotta át. Azonnal, amint a kolostort elhagyá, hozzá látott saját érseki bandériumának és az országos költségen fogadott zsoldosok szervezéséhez és felszereléséhez. Nem sok ideje volt a készülétekre. Június első napján tudósítás érkezett Budára, hogy a boszniai és belgrádi basák betörést intéztek az ország területére, Pécs közeléig kalandoznak, harmincöt helységet dúltak fel, sok foglyot és gazdag zsákmányt ejtettek. Ezen hír arra készteté Tomorit, hogy haladék nélkül az alsó Dunához siessen. Már másnap jelentékeny haderő élén útra kelt. Mindenütt, amerre elvonult, nagy hatást idézett elő megjelenése. Korábbi diadalainak híre, szerzetbe lépése, a rendek egyhangú óhajtására történt fel-emeltetése, varázssal környezé nevét. És az egyszerű szerzetesi öltönyt viselő férfiú látása vissza-idézte a lelkes Capistranói János emlékezetét. Az a hit, hogy erényei és hitbuzgalma a gondviselés különös támogatására tarthatnak igényt, hogy a haza szeretete és a kereszténység esküdt ellenségeinek gyűlölete lelkesíti, nem személyes vagy párt-érdek vezet: bizalmat keltett minden körben, még ott is, hol az urak haszonlesése és kicsinyes versengése közöny honosult meg az ország ügye iránt. Főpapok és főurak bandériumaikat bízták vezérletére; harcedzett köznemesek siettek táborába.

Tomori hadainak egy részét a végvárakban helyezte el és azok megerősítésére irányozta igyekezteit. Ezen tevékenysége közepett, augusztus elején (1523), híret veszi, hogy Ferhát boszniai basa tizenötezernyi haddal átkelt a Száván és itt hajóinak őrizetére hátrahagyván egy hadosztályt, a Szerémségbe nyomult. Tomori azonnal felhívta a közel vidéken lakó urakat és hadnagyokat, hogy táborába siessenek. Csakhamar megjelentek ott Bárdy István, Bánffy Jakab, Bodó Ferenc, Bosnyák Tamás, Kállay János és mások. Tomori ekkor Batthyányi György pétervárad-i hadnagyot egy csapat élén szárazon és Radics Bosicsot a Pétervárad alatt őrködő sajkásokkal a Szávához küldé, hogy Ferhát hajóit elsüllyesszék és az őrizetükre hagyott tábornok szétverjék. Ő maga ugyanakkor mintegy 2000 gyaloggal és 1500 lovassal egyenesen a basa ellen indult. A törökök ezalatt tűzzel-vassal dúlták a Szerémség termékeny földjeit, híres bortermő szőlőit és vagyonos falvait. De a nép nem nézte tétlenül szülőföldjének pusztulását. Több ezer földműves fegyvert ragadott és Tomorihoz csatlakozott.

Az érsek augusztus 12.-én állott szemben az ellenséggel. Oly erővel vetette magát rá, hogy az rövid elkeseredett küzdelem után, kétségbeesve, futásban keresett menekülést. A véres csatában háromezer magyar esett el, köztük több hadnagy; de mellette nyolcezer török teteme fődte a mezőt. A futamodókat folytonosan üzték a Száváig, amelyen megkísérelték átgázolni, de közel négyezren

a folyó medrében lelték sírjokat. Foglyot keveset ejtettek a győzők, alig háromszázat; de sok keresztény rabot szabadítottak meg és az egész török táborn, roppant kincseivel, zsákmányul nyerték. Tomori, hadnagyai legvitézebbikét, Bárdy Istvánt küldé a győzelem hírével Budavarába. Ez augusztus 15.-én jelent meg az udvarnál, néhány török zászlót és nemes fajú lovakat mutatva be. A király hálaistentiszteletet rendelt el és a hírnököt aranylánccal s egyéb ajándékokkal jutalmazta.

Az ország minden részében nagy lelkesedést keltett a diadal híre. Tomori a legünnepeltebb férfiú vala. Elhalmozták magasztalások- és szerencsekívánatokkal. De ő szerényen, vitézeinek, hadnagyainak és elsősorban a Mindenhatónak tulajdonítá a kivívott sikert. És ezt csakugyan mások is inkább „csudának, mint emberi erővel kiküzdött eredménynek“ mondták.

Az örömdetes esemény azonban ahelyett, hogy feléleszténé a tetterőt és ambíciót, elbizakodottságot szült. Azt kezdték hinni, hogy az ország meg van mentve, minden veszély el van hárítva. A kormány megvonta a hadak tartására szükséges összegeket. Az urak visszahívták banderiumaikat. Tomori többek részéről az irígység és rosszakarát nyilvánulását kényszerült tapasztalni. Ily körülmények között a győzelem értékesítésére, támadó fellépésére nem is gondolhatott. De azért nem csüggedett. Azon volt, hogy leginkább a véghelyeket lehetőleg jó karba helyezze. Székhelye Pétervárad volt. Innen bejárta a gondjaira bízott egész területet. Szep-

tember 20.-án Zalankemen várában találjuk. December 14.-én Futakon intézkedik a csörögi (a volt sajkás kerületben létező) vár átvétele iránt. Kiváló gondoskodásának tárgya vala: a fegyelem és rend helyreállítása a véghelyek hadaiban; mert a tekintély hiánya és a zsold rendetlen kifizetéséből származó bajok következtében a kihágások és erőszakos tettek napirenden voltak. Tomori jól tudta, hogy a hadi műveletek sikerének első feltétele: a szoros fegyelem. Kérlelhetetlen szigorral őrködött fenntartása fölött és sújtotta azokat, akik az ellen vétettek. Tanuskodik erről igazságszolgáltatásának egyik ténye, mely rettentő például szolgálhatott az országban.

Bárdy István, kit a szerémi ütközetben tett szolgálatai és a nyert kitüntetések elbizakodottá tévénnek, féktelensége által ismételve magára vonta a főkapitány neheztelését. Majd közfelháborodást idézett elő, midőn Kalocsán a török rabok és a zsákmányok árverezésénél Ujlaki Lőrinc hadnagyával, Bosnyák Tamással összeveszvén, kardot rántott és annak koponyáját kettéhasította. Bárdy menekült és elrejtőzött. De Ujlaki és több főúr, kiket gyalázó nyilatkozataival is felingerelt, sürgősen követelték megbüntetését. Tomori kinyomozta rejtekhelyét, Péterváradra vitette és itt lefejeztette. Tomori előre látta, hogy gyakran lesz kénytelen a büntető igazságszolgáltatás ily tényeit végrehajtani. És mivel ezek, meggyőződése szerint, egyházi állásával nem fértek össze, tekintettel a rendkívüli viszonyokra, melyek közzé helyezve vala,

VII. Kelemen pápához folyamodott azon kívánságért, hogy a gonosztevőket kivégeztethesse; egyúttal azon engedélyt is kérte, hogy a kíséretében levő papok és szerzetesek részt vehessenek a csatákban, anélkül, hogy az emberölés egyházi következményét — az irregularitást — magukra vonnák.

A pápa készséggel teljesíté ezen kérelmeit; és felmenté őt az érsekké neveztetése alkalmából fizetendő megerősítési díjaktól és 1524 február 20.-án meleg hangon írt levélben fejezte ki iránta tiszteletét és elismerését. „Lelkünknek — úgymond — kimondhatatlan örömet okozott azon értesítés, hogy mikor a török ellen küldendő sereg életére vezért keresének, Atyaságodra a vitézség, ájtatosság és katonai képzettség által kitűnő férfiúra irányult a figyelem, mivel irántad a katonák bizalmat táplálnak és töled az ellenségek rettegnek. Dicsteljesen megfutott katonai pályáról a Szent-Ferenc rend kolostorába zárkóztál el, a Magasságbeli szolgálátának szentelve éltedet; majd királyod kérésére, onnan kiszóllítatván, boldog emlékü elődünk VI. Adorján által a kalocsai egyház főpapjává, a király által pedig a hadsereg vezérévé nevezettél, hogy mint főpap, híveid lelkeit üdvösen kormányozzad, mint hadvezér életüket a hitetlen ellenségtől megoltalmazzad... Az Úr, ki katonából szerzetessé, szerzetesből főpappá, főpapból hadvezérré tett, kegyelmességét bizonyítá be azzal, hogy mintegy saját családjából és iskolájából küldött híveinek vezetésére, ellenségeinek leküzdésére. Mi is, indit-

tatva azon szeretet által, melyet Magyarország iránt táplálunk, örvendezünk az Úrban és hálát adunk jótéteményeiért. Egyúttal érzelmeink sugalmazását követve, nem mintha szükség volna rá, intünk, hogy ezentúl is, mint ekkorig, a szent hit és hazád java iránt buzgólkodni meg ne szünjél. Többet, nagyobbat nem kívánhatunk. Most, mikor Isten a főpásztor és hadvezér kettős méltóságával díszített föl, méltó áhítattal és erényességgel kell végezned életedet, mely Istennek vala szentelve mindenkor. Mi részünkről készséggel teljesítettük hozzád intézett kérelmeidet. Erényeid mindig szemeink előtt fognak lebegni és minden alkalmat meg fogunk ragadni arra, hogy állásod dízét emeljük. Tiszteletes és vitéz Testvér, az Úr áldjon, oltalmazzon és vezéreljen az ő szent nevének s hitének védelmére.“

VII.

Míg a pápa áldásával és buzdító szavaival emelé Tomori lelkét; a pápa magyarországi követei tényleges szolgálatokkal támogatták őt feladatai megoldásában és igyekeztek elhárítani azon akadályokat, melyek minduntalan felmerültek. Mialatt (1524-ben) a pártmozgalmak mind magasabb hullámokat vetettek, Tomori híven örködött a gondjaira bízott határszéleken és többször visszaverte az ellenséget, melynek rablócsapatai szüntelen háborgatták a határos vidékeket.

Azonban az elhatalmasodott pénzügyi zavarok az ő állását is mind nehezebbé tévék. Hadai részére a zsold kifizetését, a véghelyek megerősítéséhez

igényelt költséget hasztalan sürgeté. És így azon meggyőződésre kellett jutnia, hogy magára hagyatva nem lehet képes feladatának megfelelni. Az 1525-ik év első napjaiban Budára utazott, avégből, hogy lemondását a főkapitányi hivatalról bejelentse. Ez időben két pápai követ tartózkodott a királyi udvarnál. *Compeggio* bibornok, mint rendkívüli legátus és báró *Burgio Antal*, a rendes nuncius. Mindketten kiváló buzgalommal karolták fel Magyarország megmentésének ügyét, jelentékeny szolgálatokat tettek a királynak és nemzetnek; főleg *Burgio*, aki három évet töltött hazánkban és annyira megnyerte az urak rokonszenvét, hogy a szicíliai származású diplomatát — miként *Brodarics* egyik levelében olvassuk — „valóságos magyarnak tekintették, mintha *Siculia* (székelyföld) és nem *Szicilia* volna a szülőföldje“.

Tomori mindenekelőtt a pápa követeivel közlé szándékát és az ő jóváhagyásukat kérte ki. Ezek jól tudván, hogy az érsek visszavonulása kiszámíthatatlan veszteség volna a közügyre, elhatározásának megmásítására bírták őt. De egyúttal az udvarra is pressziót akartak gyakorolni, azon irányban, hogy Tomori a megfelelő támogatásban részesíttessék. Emiatt felhívták az érseket, hogy nyújtsa be lemondását, színleg ragaszkodjék ahhoz és ne engedjen a király s az urak kérelmeinek. Előre látták, hogy ezek igénybe fogják venni az ő közbenjárásaikat, melyet majd csak azon feltétel alatt fognak felajánlani, ha a kormány Tomorinak megadja a vég helyek megoltalmazására szükséges eszközöket.

A terv teljesen sikerült. A kormányférfiak, miután Tomorit eredménytelenül ostromolták volt kérelmeikkel, Campeggio bíbornokhoz fordultak. Ez azonban kijelenté, hogy az ő véleménye szerint Tomori kényszerítve volt a lemondásra és ezt csak akkor veheti vissza, ha az udvar lehetővé teszi neki, hogy a véghelyeket megoltalmazhatja és ne kelljen bizonyos veszedelemnek menni elébe. Erre megígérték, hogy az érseket el fogják látni a pénzösszeggel, amelyre szüksége van. És valóban, szokatlan erőfeszítéssel igyekeztek teljesíteni ígéretüket. (1525) Január 13-án egyezer, négy nap múlva pedig tizenegyezer forintot fizettek ki Tomorinak az 500 gyalog- és 300 lovasból álló péterváradi őrség, továbbá 2400 forintot a péterváradi sajkások ki-elégítésére.

De a király és az urak ugyanakkor a pápai legátustól is kértek segítséget. A bíbornok kezei között jelentékeny pénzösszeg volt, melyet VII. Kelemen Magyarország védelmének költségeire ajánlott föl. De Campeggio ismételve kijelenté, hogy azt csak akkor fogja a királynak rendelkezésére bocsátani, ha a magyar rendek is teljesítették kötelességüket.

Most azt is hitték, hogy teljesen megfeleltek e föltételnek. Arra kérték tehát a bíbornokot, hogy 1000 gyalogot fogadjon és Tomori parancsnoksága alá helyezzen. Campeggio a végső szükség esetére kívánta fentartani a gondjaira bízott pénzt; mindazáltal késznek nyilatkozott arra, hogy 300 gyalog eltartásának költségeit magára vállalja és később,

ha szükségesnek látandja, 300 lovast Péterváradra küldeni, Burgio vezérlete alatt, aki hivatta leendő meggyőződést szerezni magának afelől, vajjon ott vannak-e az urak bandériumjai és kellően teljesítik-e azok kötelességeiket. Tomorit is, kiközösítés terhe alatt, utasítá, hogy a táborában levő hadak létszámáról hű jelentéseket adjon. Campeggio azonnal lefizette a 300 „pápai gyalog“ három havi zsoldját, mire ezeknek összetoborzására és felszerelésére megtörténtek az intézkedések. Ezalatt Tomori, felhasználva azon benső viszonyt, melyben a legátushoz állott, általa több rendbeli kérelmekkel fordult a szentszékhez.

A pápa felmentette volt őt az érsekké nevezetése alkalmával fizetendő díjaktól; csak a kancelláriai kisebb illetékeket kellett volna fizetnie. De ezek is 1600 aranyra rúgtak. Neki pedig csak 800 dukátja volt. Ezt felajánlotta, kérvén, hogy azzal elégedjenek meg. Továbbá azon javaslattal lépett fel, hogy egyházmegyéjében senki se bírasson két javadalmat; minden javadalmas köteles legyen egyháza mellett tartózkodni; a távollevőknek jövedelmei az ország védelmére fordíttassanak. A királyi kincstárnok készpénz fejében nagy mennyiségű késeket adott át, melyeket legelőnyösebben a törököknek lehetett elárusítani. Mivel pedig egyházi büntetések terhe alatt tiltva volt fegyvereket a pogány ellenségnek árúba bocsátani, bár azok a kések fegyverszámba nem jöttek, lelkiismerete megnyugtató végett, külön pápai felhatalmazást kért elárusításukra. Hasonlólag engendélyt kért

arra, hogy 20,000 dukát erejéig sőt adhasson el a törököknek és magasabb árak elérése végett, mindenkit eltilthasson a sőüzlettől; a befolyó összeget az ország védelmére és foglyok kiváltására fogja fordítani. Végre azon kedvezményért folyamodott, hogy ütközet előtt, mindazokat, akik el fognak esni, a teljes búcsú előnyeiben részesíthesse. Míg eként Tomori valóban eget és földet megmozdított; a szerzetes vallásos buzgalma és az egykori sőtiszt üzleti érdeke által sugalmazott összes segédforrásokat kimeríté: feléledő önbizalmának új táplálékot nyújtott egy meglepő tény, Balibégtől, Belgrád hatalmas parancsnokától levelet kapott, amelyben értesíti, hogy tavasz nyitával a szultán személyesen készül Magyarországra sereget vezetni. Említi egyuttal, miként atyja elbeszéléséből értesült, Magyarországon él egy bizonyos Tomori Pál, akihez közel rokonságban áll; azon kérdést intézi tehát az érsekhez: vajjon ő-e az a Tomori? Az érsek, akinek a naiv hiszékenység egyik jellemző tulajdonsága vala, nagy örömmel fogadta a levelet, amelyből a legszélsőbb következtetéseket vont le. Azt hitte, hogy Balibég el akar pártolni a szultántól, azért kíván vele közelebb érintkezésbe lépni. Tudta, hogy Balibégnek sok ellensége van a portán. akik őt okozták Ferhát basa, a szultán rokonának haláláért, minélfogva attól tarthat, hogy bosszút fognak rajta állani. Természetesnek tartotta tehát, hogy a veszély elől menekülni akar. A rokonságra vonatkozó észrevételt sem ítélte légből kapottnak; mert az ő és Balibég ősei egyaránt Bosnyák-

országból származtak. Tomori vérmes reményeiben az udvar is osztozott. „Nagy dolog volna, — írja Campeggio — ha ezen az úton segítene Isten az országon!” A bibornok maga is buzdította Tomorit, hogy folytassa a levelezést és ha őt Belgrád feladására pénzbeli ígéretekkel lehetne rábírni, kész volt e célra fordítani a pápai segélyösszeget. „Jobb célra — úgymond — nem lehetne azt fordítani!” Nem első és nem utolsó csalódás. Ezalatt január végén a 300 pápai gyalog készen állott az indulásra. Elszállításukra a kormány négy hajót vásárolt. És Tomori február 2.-án útra kel a kis csapattal. A pápai legátus budavári lakásának ablakából szemlélte indulásukat, míg a Duna partján egybegyűlt tömeg magasztaló kifejezésekkel halmozá el a pápát, aki a végszükségben el nem hagyja az országot. Tomori újult buzgalommal szentelé magát feladatainak: erősíté a várakat, szervezé a hadakat, megakadályozá az ellenséges betöréseket. Sőt a magyar név régi varázsának visszaállítása végett, időnként támadó fellépést kísérelt meg. Egy alkalommal Belgrádig nyomult, itt több árukkal terhelt hajót részint elsüllyesztett, részint hatalmába ejtett és tizenhárom előkelő fogollyal tért vissza. Azonban alig mult el néhány hónap, ismét jelentkezni kezdett a szükség. Tomori követei sűrűn jártak Budán, pénzt és hadakat sürgetve. A péterváradi sajkások, a zalankemeni, zimonyi és más őrségek szintén gyakran bocsátottak ugyanazon célból küldöttségeket az udvarhoz. A királyi kincstárnok csak ritkán és kis mértékben volt képes

kielégíteni az igényeket. Amit könnyen meg lehet érteni, tudva, hogy akkortájt a rákosi és hatvani mozgalmas országgyűlések idejében, a zavar tetőpontját érte el. Ily körülmények között, a véghelyeken állomásozó hadak lassankint oszlani kezdtek. És augusztus vége felé Tomori ismét azt a jelentést küldé, hogy a legnagyobb veszedelemben van. A pápai követek ekkor megjelentek a király előtt és kijelentették, hogy mivel a kormány és az urak nem felelnek meg kötelezettségeiknek, ők sem fogják a pétervárad 300 gyalog részére a harmadik évnegyedi zsoldot kifizetni. Mire a kincstárnok küldött Tomorinak pénzt és a király ígérete, hogy hadait is szaporítani fogja.

VIII.

Erre valóban sürgetően szüksége volt. Szeptember második felében Belgrádon élénk mozgalom volt szemlélhető; nagyobb mérmű támadásra történtek előkészületek. Tomori titkárától — ki Bali-bég foglya vala — értesítést kapott, hogy a törökök a renegáttá lett szent-demeteri bán vezetése alatt Péterváradot, vagy legalább Titelt és Száva-Szent-Demetert készülnek megvívni. Tomori nem látta célszerűnek bevárni a támadást. Azonnal kivonult hadaival és szeptember 26.-án Zalánkemennél foglalt állást, el lévén határozva, hogy megakadályozza a törökök átkelését. Innen futárokat küldött Budára, gyors segítséget sürgetve. A király rendeletet bocsátott az urakhoz és megyékhez, meghagyván, hogy bandériumaikat rögtön küldjék

Tomori táborába. A pápai nuncius pedig oda hatott, hogy a király halassza el Szlavóniába tervezett útját és a hadakat, melyeknek őt kísérnie kellene, szintén Péterváradra küldje. Tomori hadereje jelentékenyen megszorodott. De a törökök, hihetőleg ezen előkészületek hírére, felhagytak a támadás tervével. Mindazáltal Tomori, nehogy serege teljesen tétlenül vesztegeljen, egy részével — október közepe táján — török területre tört be és a Sabác alatt fekvő Kolics nevű városkáig nyomult, amelyet felgyújtott és prédára bocsátott. Mikor Belgrádból a segítség megérkezett, ő már szerencsésen visszatért volt táborába. Ezalatt Bali-bég ismét érintkezésbe lépett Tomorival, azon ürügy alatt, hogy a foglyok kölcsönös kicserélése tárgyában egyezsége kíván vele lépni. Követe által egy nemes fajú lóval kedveskedett neki és értésére adta, hogy szeretne személyesen találkozni vele. Az érsek viszonzá az ajándékot a biblia egy példányával. De a találkozás nem jött létre. Nagyobb fontosságú és sikeresebb vala Tomori érintkezése *Bakics Pál* vajdával, egy előkelő thráciai nemzetség fejével, aki ajánlatot tett, hogy azon esetre, ha szíves fogadtatásra számíthat, családjával és hozzátartozóival Magyarországra fog vándorolni. Tomori ajánlatára a király biztosítá őt, hogy jószágokat fog neki adományozni. Mire 1525. év végén, Pál vajda, őt testvérével és családjaikkal, ötven lovas kíséretében dús kincsekkel megrakodva Magyarországra jött, ahol Lajos királytól előbb a laki uradalmat Somogyban, majd a Héderváriak

rábavidéki birtokait nyerte adományul. Példáját Bolgár-, Bosnyák- és Szerb-országok számos előkelő keresztény lakói készültek követni. Bakics Pál megtelepedése öröndetes esemény vala. De lesújtó híreket hozott magával. Mint bizonyos tényt jelenté, hogy Szulejmán a jövő év tavaszán személyesen fog az országba jönni és célja nem egyéb, mint Budavárát megostromolni. Ellenben a magyar urak, mivel Balibég előre híresztelt támadása elmaradt, azt hitték, hogy most már minden veszély el van hárítva; minélfogva november elején csapataikat visszahívták Tomori táborából. A pápai nuncius, ennek hallatára azzal fenyegetődözött, hogy ő is elhívja zsoldosait; mert nem engedheti, hogy azon esetre, ha Pétervárad elesik, ezt a pápai gyalogosoknak tulajdoníthassák. Tomori pedig (1526.) január 12-én személyesen Budára jött, hogy lemondását ujólag bejelentse. Azonban a pártviszályokban elmerült urakra és a könnyelműen, szórakozásoknak élő királyi párra sem Tomori elhatározása, sem a szultán nagy kiterjedésű készülleteiről érkező hírek nem gyakoroltak mélyebb hatást. A nuncius jelentéseiben a legsötétebb színekkel festi a helyzetet. „Ezen ország — ugymond — nem képes megvédeni magát és az ellenség kényére van hagyatva... Ő felsége és az urak a véghelyeken levő hadakat sem bírják fizetni. Mikép viselhetnének tehát háborút a törökök egész hatalma ellen? A király gyakorta oly szükségben van, hogy asztalának szükségzeit sem fedezheti. Az urak egyenetlenek, a

nemesség pártokra van oszolva. De ha egyetértés honolna is közöttük, vajjon mit tehetnek hadi készülétek nélkül? Legfölbbe egy ütközetet vívhatnak. Ha ezt elvesztik, egy oly erősségük sincs, amelybe bevonulhatnának, míg a külsegély megérkezik. És honnan várhatnak külsegélyt? Németország, ahol egyenkint szintén egyenetlenség uralkodik, természetes ellensége a magyar nemzetnek. Lengyelország békét kötött a törökkel. Hadi dolgokban kevés jártasságom van. De azt mégis belátom, hogy nincs mód ezen ország megmentésére.“ Ily viszonyok között, újra és újra felmerült az a gondolat, hogy békekötés vagy fegyverszünet által kellene elhárítani a veszélyt. Ez ellen a pápa sem tett több kifogást; a felelősséget a keresztény uralkodókra hárítva, akiknek körében lelkesítő szózata visszhangra és áldozatkészségének példája követőkre nem talált. Zsigmond lengyel király egész befolyását felhasználta, hogy Lajost és tanácsosait a békekötés szükségességéről meggyőzze. Azonban a Rákoson és a hatvani mezőn egybegyűlt köznemesség harcias hangulata a kormánytanácsot arra kényszeríté, hogy a lengyel király ajánlatait visszautasítsa. Mindazonáltal Tomori mikor 1526. év elején az ellenállás lehetetlenségéről az udvart meggyőzé, úgylátszik felhatalmazást nyert, hogy a békealkudozások megindítására az előkészítő lépéseket megtehesse. 1521. év óta, egy török követ Budán őrizet alatt tartatott. Tomori ezzel titkon találkozott és felhívta, írjon a portára és jelentse be a magyar udvar békés hajlandóságát.

gát. De ezen kísérlet eredménytelen maradt. Ugyanekkor Burgio, a pápai nuncius, más irányban törekedett az ország megmentését lehetővé tenni. Március 4.-én megjelent a kormánytanácsnak a király és királyné elnöklete alatt tartott ülésében. Bemutatta a pápa iratát, melyben előadja, hogy a keresztény hatalmakat újból felhívta Magyarország kisegítésére és ígéri, hogy úgy ő maga, mint a bíbornoki kollégium mindent meg fog tenni, ami hatalmába áll. A levél felolvasása után a nuncius a tanácsosokhoz fordult, intvén őket, hagyjanak fel viszályaikkal, lépjenek ki tétlenségükből, késedelem nélkül hozzák meg az áldozatokat, melyeket hazájok java követel. Meleg szavai mély benyomást tettek a hallgatókra. Többeknek szemeiben az elérzékenyülés könnyei fénylettek. Az urak köszönetet mondtak a szentatya buzgó gondoskodásáért, a követ nemes érdeklődéséért; kijelentvén, hogy ők is teljesíteni fogják kötelességüket. Azonban csak az határoztatott, hogy a király követeket fog küldeni az európai hatalmakhoz; és a rendeket fel fogja hívni, hogy hadaikat március 25.-ig a véghelyekre küldjék. És ezen utóbbi határozatnak sem volt foganatja. Tomori csak hiú ígéreteket tudott kieszközölni. Hadai és sajkásai tizenegy hónap óta egy fillért sem kaptak. Követeléseai negyvenezer forintra emelkedtek. Biztatták, hogy mihelyt a Fuggerekkel az ércbányák bérleti szerződése létrejő és a sószállítmány megérkezik, kifogják elégíteni. Azonban a Fuggerek által előlegezendő 50.000 forint nagyrészből már mások

által előre le volt foglalva. A sószállítmánnyal megrakot hajókat pedig utközben Zápolya János emberei letartóztatták. Minthogy a zilált pénzügyi viszonyok képezték az ország bajainak egyik főforrását, azoknak orvoslása csak úgy volt remélhető, ha lelkiismeretes, ügyes és bizalmat keltő férfit állíttatik a kincstár élére. Burgio, Bornemissza János és Brodarics István — az új kancellár — gyakorta tanakodtak arról, mit kellene ezirányban tenni és arra a meggyőződésre jutottak, hogy a kiemelt tulajdonságokat senkisémm bírja annyira, mint Tomori. Azon voltak tehát, hogy őt a kincstárnoki tisztség elvállalására bírák. És midőn rábeszéléseik hatástalanoknak bizonyultak, Brodarics a pápához fordult, azon kéréssel, parancsolná meg a kalocsai érseknek, hogy az újabb terhet is vállalja magára. Ugyanekkor Tomori neve egy más kombinációban is előfordult. Bakocs Tamás és Estei Hippolit halála óta (1521.) a bíbornoki kolégiumban Magyarország nem volt képviselve. II. Lajos emiatt 1524.-ben lépéseket tett, hogy Szalkai László esztergomi érseknek a bíbort megszerezze. Azonban a pápai nuncius információi a primás személye felől egyáltalán nem valának kedvezőek. Elmondotta róla, hogy a közérdeket nem egyszer áldozta fel magánérdekeknek; hogy lelkében erős gyökeret vert a kapzsiság; végre, hogy az egész ország gyűlöli őt; minélfogva kitüntetése általános elégtelenséget keltene. A pápa ennek következtében oda utasította a nunciust, hogy igyekezzék a királyt rábírni, hogy kívánsá-

gától álljon el. Ez sikerült is. Azonban VII. Kelemen pápa, midőn Szalkait méltatlannak ítélte a bíborra, méltányosnak tartotta azt a kívánságot, hogy egy magyar főpap helyet nyerjen az egyház legfőbb tanácsában. Késznek nyilatkozott, akár a hősl elkü Tomorit, akár a nagyműveltségű Brodaricsot bíbornokká kinevezni. De a nuncius nem helyeslé e szándékot, amelynek megvalósítása Szalkait nagymértékben felingerelné és így újabb bonyodalmakat támaszthatna. A két főpapra nézve, bár nagyrabecsülte őket, kifogásai valának. Brodarics ugyanis ekkor még csak prépost volt s így a kellő tekintélyt és jövedelmet nélkülözé. Tomoriról a nuncius így nyilatkozik: „A kalocsai érsek derék férfiú. Ha özsentsége bíbornokká nevezné ki őt, kétséggkivül úgy Isten, mint az emberek előtt kedves dolgot cselekednék. Mindazáltal, ha özsentsége avégből akar valakit a bíbornoki méltóságra emelni, hogy tekintélyét az ország javának előmozdítása érdekében emelje, e célt a kalocsai érseknél nem érné el. Ez ugyanis egyszerű ember, aki alkalmasabb arra, hogy Balibég cseleit, mint az udvari fondorlatokat, amelyekben kevés jártassága van, felismerje. Maga jólelkű ember lévén, másoknak könnyen ád hitelt és nem ritkán áldozatul esik oly cselszövényeknek, melyek a jónak külszínével lépnek föl. Továbbá meg van kötve szerzetesi fogadalmi által, minélfogva a bíbornoki méltósághoz tartozó fényt nem tudná és nem akarná kifejtteni. Ekkorig arra sem bírtam rávenni, bár Bornemissza úr és Campeggio bíbornok is tá-

mogattak igyekezeteimben, hogy tisztességes posztóból készíttessen magának ruhát; a legszegényebb barát sem visel durvább szövetet, mint ő. Emellett, mint bíbornok, nem vezethetné a határok védelmét, így tehát elvonatnék a véghelyektől, aminek következtében az egész ország tönkremenne... Ha tehát az ország java lebeg őszentsége szemei előtt, ne vonja el őt a véghelyektől; bár feldíszítve őt a bíborral, mindenki magasztalná a szent atyát, mert a kereszténység körül érdemeket szerzett, becsületes embert jutalmaz meg." A nuncius teljesen át volt hatva attól a meggyőződéstől, hogy Tomori vagy Brodarics kineveztetése úgy az ország és a szent-szék érdekeire egyaránt káros következményeket vonna maga után. Emiatt ez ügyben utasításait mellőzve, nem tett előterjesztést a királynak. És VII. Kelemen pápa elfogadta az ép oly hű, mint mély belátású diplomata tanácsát. A magyar főpapok közül egyet sem nevezett ki bíbornokká. És hogy ezen mellőzés miatt a magyar király ne érezhesse magát sértve, a bíbornoki kollégium üres helyeinek betöltését elhalasztá. Tomori hihetőleg semmit sem tudott ezen tárgyalások felől. Egyébként a nagyravágás annyira távol állott lelkétől, hogy ő most nem a bíborról álmódott, hanem azon törte fejét, miként hagyhatná el érseki székét és menekülhetne újra a kolostor magányába.

IX.

Az 1526-ik év elején Tomori két hónapot töltött Budavárában. Azon fáradozott, hogy a királyt és az urakat tétlenségükből felriasztva, oly intézkedésekre bírja, melyeket a törökök részéről tenyegető veszély elhárítása igényel vala. De erőfeszítéseit nem jutalmazá siker. Lemondva tehát egyéb terveiről, arra kellett szorítkoznia, hogy legalább *Péterváradot* erősítse meg és szerelje föl kitelhetőleg. Ezirányban buzgón támogatá őt a pápai nuncius, a ki 1600 forintot adott neki át, hogy kétszáz huszárt fogadhasson; továbbá ígérte, hogy kétszáz gyalogot fog számára toborzani és a kormány által a mult évben megrendelt ötven sajkát ki fogja váltani. Ugyanakkor azt ajánlotta a pápának, hogy a Magyarországra küldött egész segélyösszeget (50,000 arany forintot) Pétervárad megerősítésére engedje fordíttatni; „mert ily módon — úgymond — az ország legfontosabb végváráról és legérdemesebb emberéről gondoskodnék.“ Tomori, hogy neheztelését és elégtelenségét az udvarral éreztesse, (március második felében) éjnek idején, anélkül, hogy búcsút vett volna, távozott el Budáról. Érseki székhelyén óhajtván a közeledő husvéti ünnepeket megülni, néhány napra Kalocsán megállapodott. Itt megdöbbenő hírek érkezének hozzá. Több végvár kapitánya beküldé lemondását. A péterváradi sajkások, mivel hónapok óta eredmény nélkül sürgették zsoldjuk kifizetését, szétoszlának. A főpap lelkét kétségbeesés szállotta

meg. A felelősség súlyától, mely reá nehezedett, visszaretent és mielőbb szabadulni vágyott. A nunciushoz írt levelében kijelenté, hogy „üres kézzel „készületlenül“ nem mehet a véghelyekre, amelyeknek megoltalmazása erejét felülmúlja; nem teheti ki magát hitelezői zaklatásainak, akiket nem képes kielégíteni; és attól is tart, hogy tehetetlenségét elárulva, az ellenséget még inkább felháborítaná a támadásra. El volt tehát határozva, hogy a főkapitányi tisztet többé át nem veszi és lemondását bejelenté a királynak. Sőt azzal a gondolattal foglalkozott, hogy érseki méltóságától is megválk. És valóban, ezen szándéka néhány nappal utóbb határozattá érlelődött, melyet egyenesen a pápának hozott tudomására. „Nem ismeretlen Szentséged előtt — így ír levelében, — hogy a világ veszélyes mozgalmait és örök boldogságunkat fenyegető szirteit kikerülendő, a hön óhajtott örök üdvösség biztos útjára léptem. Leküzdve, Isten segélyével, az érzékek lázongását és a múlandó élet csábjait, a Szent Ferenc rend igája alá bocsátám és a szerzetes életnek szentelém magamat. Azon reménység kecsegtetett, hogy az alázatosság szellemével és gyakori fohászokkal sikerülnöm fog az irgalom atyjától leesdeni az ég kegyelmeit. Azonban szerencsétlenségemre a tökélyesbülés és lelki előmenetel irígy ellensége, Magyarország felséges királyának felőlem oly kedvező véleményt sugalmazott, a melyet csekély képességeim és viselt dolgaim nem igazolhattak . . . Akaratom ellenére, leemelték rólam a szerzetes élet mindenekfelett

könnyű és édes terhét. „Ennek következtében, miután, már az Üdvözítő szolgálatának éltem volt, most újra világi fegyverekkel kellett hadakoznom. Szívesen hátrítottam volna el a királyi felség és az ország főrendeknek sürgető felszólításait; mert jól tudtam, hogy lelkiismeretem furdalásai, üdvösségem kockáztatása, dajkám gyanánt kedvelt szerzetem sérelme nélkül be nem tölthetem a felajánlott tisztet. Azonban elfogadására kényszerített a szent szék parancsa, az engedelmesség esküje, mellyel a pápa irányában le vagyok kötve. Az események folyama rövid idő alatt igazolta félelmemet. És habár kettős hivatalom sikeres betöltésére, Szentséged kiváló kegyelmekkel, jogok és kiváltságokkal halmozott el, — amikért örök hálámat és élethossziglani szolgálatomat ajánlom fel; habár továbbá a mindenfelől környező külső- és belső veszélyeket ekkorig Szentséged segítsége és a keresztény hivek imái elhárították: attól kell tartanom, hogy ezentúl személyemre, családomra, szerzetemre gyalázatot, az egész kereszténységre romlást hoznék. Tehetetlenségem tudatában és a kellő erőt nélkülözve, a katonai szolgálatra alkalmatlannak, mintegy béna embernek érzem magamat. Ezen egykor dicső, hatalmas és erős, most pedig az ellenségek folytonos dúlásai következtében, a romlás szélére jutott ország megvédelmezésére nekem elegendő erőm és vagyonom nincs. Nehogy tehát ma-holnap kevés érdemmel és sok bűnnel kelljen az örökkévalóságba költöznöm, Szentséged lábaihoz borulok és az Üdvözítő szent sebeire ké-

rem, tetézze rám halmozott kegyeit, jótéteményeit azzal, hogy az érseki hivataltól felmentve, engedjen visszatérni szerzetem körébe, ahol kipótolva hanyagságom mulasztásait, rövid életem hátralevő napjait imádságban és elmélkedésben tölthetem.“

Tomori mindjárt azon férfiút is kijelölte, a kit utódjának óhajtott és úgy az érseki méltóság, mint a főkapitányi hivatal betöltésére egyaránt alkalmasnak ítélte: *Czibak Imrét*, ki oldala mellett, a lázadó székelyek s a törökök ellen viselt hadjáratokban kitüntette magát; egykor szintén fogadalmat tett, hogy a Szent-Ferenc szerzetébe lép s most épen az egyházi rendeket készült felvenni. Azonban Tomori kettős lemondása, habár kétségkívül érett megfontolás eredménye vala, sem Budán, sem Rómában nem vétetett hivatalos tárgyalás alá. Mert a pápához intézett levelének megírása után alig múlt el három nap: új fordulat áll be elhatározásában. Április 12.-én tudósítást kapott, hogy a szultán már megindult Magyarország ellen és parancsára Nándorfehérvár közelében nagy haderő gyülekezik. A veszély közelsége elfeledteté csalódásait és elhagyottságát, lemondási szándékát és a kolostor nyugalma utáni vágyát. A jövőnek képe bizonyára sötét színekben jelent meg lelke előtt; de mikor az ellenség az ország határaihoz közeledett, akkor vonulni vissza: a vitéz katona szemében gyávaságnak, a buzgó főpap előtt a legszentebb kötelesség elleni vétségnek látszott. Egy napot sem késve, Budára sietett. Április 13.-án éjfél tájban érkezett meg; másnap korán reggel felke-

reste a pápai nunciust és néhány órával később, mindketten útban voltak Esztergom felé, ahol Lajos király a primás vendége vala. Itt megindultak a tanácskozások. Tomori késznek nyilatkozott Péterváradot felszerelni és ha a szultán ostrom alá veszi, addig védelmezni, míg a Szent-György napjára egybehívott országgyűlés az ország megmentése érdekében intézkedhetik. A nuncius 500 gyalogot és több ágyút ajánlott fel neki. Szalkai érsek ígérte, hogy az országgyűlés befejezése után összes hadait Péterváradra küldendi. A király is kijelenté, hogy jelentékeny összeget fog Tomorinak rendelkezésére bocsátani; és csakugyan, a Fuggerektől kapott ötvenezer forintnyi előlegből, huszezer forintot, valamint 4—5000 forint értékű posztót adatott neki át. A nuncius által fogadott gyalogok rövid idő alatt fel voltak szerelve. És azok élén, Tomori április 25.-én Péterváradra indult. Az *országgyűlés* néhány nappal utóbb megnyitott. De a pártok elkeseredett küzdelmeinek színhelyévé lett. A köznemesség súlyos vereséget szenvedett; Verbőczy, a Hatvanban megválasztott nádor, száműzetett. Ily körülmények között, az ország védelmének ügye kevésbé bírta fölkelteni a rendek érdeklődését és csak az utolsó napokban került szőnyegre. A király felhatalmaztatott, hogy közfelkelést rendeljen; a jobbágyok ötödrészét, sőt végső szükség esetén azokat fejenként zászló alá szólíthassa. Egyúttal minden telek után félforintnyi adó szavaztatott meg. Mint egyébkor, most is papíron maradtak a végzések. A hadjáratra sehol sem tör-

tént készület. A kincstár üresen maradt: a legsűrűsebb kiadásokat a kincstárnok magánpénztárából fedezte. Ekkor, május 20.-án, Rómából futár érkezett, több pápai iratot hozva magával. VII. Kelemen értesíté a királyt, hogy számára huszonöt-ezer aranyat indított útnak és felhatalmazza, hogy az ország védelmének céljaira, az egyházi javadalmakat megadóztathassa, sőt az egyházi javakat eladhassa.

VII. Kelemen egyúttal keresztes hadjáratot hirdetett a törökök ellen. És míg búcsút engedélyez mindazoknak, kik a kereszt jele alatt hadakozni fognak: az egyházi büntetések alkalmazását rendeli el azok ellen, akik „önzésük által elvakítatva“, kötelességüket nem teljesítik.

A keresztes hadak vezéreül: *Tomoril* jelölte ki, őt a „római egyház kapitánya“ címevel és kiváltságaival ruházta fel. „Tudjuk — írja róla a nunciusnak — hogy nagy jártassága van a törökök elleni háború viselésében, azokat több ízben elűzte az ország határaitól és súlyos csapásokat mért rájuk. Hisszük, hogy mint a szent-szék és az egyház kapitánya, az Úr jobbjának oltalma alatt, mindeket szerencsésen fog elintézni . . . Apostoli hatalmunknál fogva rendeljük tehát, hogy Pál érseket, a törökök gyalázatos népe ellen, azon országban indítandó hadjárat vezetésére, a szent-szék és a római egyház főkapitányának nyilvánítsad és kinevezzed; neki, amennyiben jónak látod, valamelyik székesegyházban, kath. főpap által, ünnepélyes szent mise alatt megszentelendő zászlót, mely a kereszt

jele mellett, az apostoli kulcsokat és a mi címerünket viselje, a mi nevünkben átadj; hogy azt, mint egykor Konstantin császár, oly szerencsével lobogtassa a törökök ellen. Figyelmeztetni fogod Pál érseket, hogy a magyar nemzet minden időben félelmetes vala a törökökre nézve és ezek fölött számtalanszor diadalmaskodott. Inteni fogod, hogy a vezérlete alatt álló katonák veres keresztet tűzenek öltönyükre; a mely jelvény látása a hitetleneket rettegéssel, Krisztus hiveit pedig bizalommal fogja eltölteni. A Megváltó, aki a kereszt oltárán drága vérént ontotta a mi üdvösségünkért, nem fogja engedni, hogy a kereszt ellenségei diadalmaskodjanak. Mi, a magunk részéről, szünet nélkül fogunk imáinkkal, a kapitányért és katonáiért, a Magasságbelihez esdekelní.“ A pápai iratokat, május 24.-én mutatta be a nuncius, aki ez alkalommal felkérte a királyt, hogy mielőbb személyesen szálljon táborba; az urakat pedig buzdította, hogy vagyonuk harmadrészét ajánlják fel a háború költségeire. Hosszas tanácskozás után, a kancellár kinyilatkoztatá, hogy ő felsége, mihelyt a szükség követeli, a sereg élére fog állani, és el van tőkélve győzni vagy dicsteljes halállal kimúlni; az urak pedig egész vagyonukat készek feláldozni és összes jobbágyaikat fel fogják fegyverezni. A kereszt hadjárat hirdetésére nem történtek intézkedések. Az 1514-iki események élénk emlékezetben valának még; a viszonyok most sem látszottak kedvezőknek újabb kísérletre.

X.

Tomori ezalatt Péterváradról éber figyelemmel kísérte a törökök mozgalmait. Osszeköttetései voltak Magyarország egykori melléktartományainak számos keresztény lakójával, akik tudósításokkal látták el. Maga is gyakran küldött kémeket a Száva túlsópartjára. A híreket, melyeket kapott, — rendszerint válogatás és bírálat nélkül — közölni szokta az udvarral. Május elején megerősíté a szultán megindulásáról és közeledéséről korábban jelentett híreket. Előadta, hogy a határszéli vidékek lakóit rémület szállotta meg, annyira, hogy menekülni kezdenek. Megemlíté, hogy csekély hadereje miatt szemrehányásokat és gúnyos nyilatkozatokat kell hallania. Bakics Pál mondá, hogy a szultán táborában tevehajtó van annyi, amennyi fegyverest a magyar hadsereg számít. „De jól tudom, — jegyzi meg az érsek — hogy az udvarnál azt fogják mondani: mindez csak baráthír. Pedig én igazat írok.“ Néhány hét mulva, három török szökevényt küldött Budára. Azok beszélték, hogy a szultán 300.000 embert vezet és nyílt csatában akar megmérkőzni a magyar királlyal. Tomori másfelől azon volt, hogy bizalmat, bátorságot öntsön a király lelkébe. Közlé vele, hogy kémeinek jelentései szerint, a szultán Ródusz ostrománál, „seregének virágát“ elveszté és most katonái nagyrészt fiatal, gyakorlatlan újoncok. Majd azt jelenté, hogy a szultán, mielőtt az ország szívébe nyomul, Szalankemennél erősséget fog építeni. „Adja Isten, — jegyzi meg

erre — hogy ez a gondolat gyökeret verjen a szultán fejében; ily módon időt nyernénk.“

Azonban úgy a vész hírek, mint a megnyugtató tudósítások a kormány élén álló urakra nem gyakorolták a várt hatást. Az ígéretek, melyeket a pápai követ előtt tevének, üres szólamok maradtak. A kincstár állapota oly szomorú vala, hogy néha a futárok útiköltségét sem volt képes fedezni és a nunciusnak kellett azt előlegezni. Június másodikán, Lajos magához hívatta a magyar urakat és az udvaránál tartózkodó külföldi követeket. Előterjeszté, hogy ő szívesen szállana táborba, de bandériumát nem állíthatja ki; harmincezer forintra van szüksége s nem tudja, honnan vegye. Tanácsot és segítséget kért. Erre a pápai nuncius vette át a szót. „Mi, — úgymond — idegen követek, nem vagyunk arra hivatva, hogy tanácsot adjunk Felségednek; de segítségére lenni kötelességünk. Felséged szükségei felől jelentést tettünk uralkodóinknak, akik megfogják tenni, amivel tartoznak. Ami engem illet, a magyar urak mindig úgy tekintettek, mintha honfitársuk, magyar ember volnék. Emiatt talán nem követek el illetlenséget, ha tanáccsal is szolgálom Felségednek. A hadjáratra szükséges pénzösszeg beszerzésére csak egy mód van: az urak önmagukat adóztassák meg. És ime, hogy jó példát mutassak, ötszáz aranyat vetek ki magamra. Ha még ötvenkilencen találkoznak, akik ilyen áldozatra készek, együtt lesz az összeg, melyre Felségednek szüksége van.“

A nemes nyilatkozat mély hatást látszott a jelen-

levőkre gyakorolni. Szalkai László, a primás, rögtön tizennyolcezer forintot ajánlott fel a királynak és kijelenti, hogy 1400 fegyveres élén fog táborba szállani. Utána a többiek is megtették ajánlataikat. És abban történt megállapodás, hogy a király közfelkelést hirdet és július 2.-án Tolnáról személyesen vezeti az ország haderejét a szultán ellen. A tanácskozmány emelkedett hangulatban oszlott szét. Az urak elszéledtek, hogy bandériumaikat szervezzék, jobbágyaikat felfegyverezzék. A királyi kincstárba ekkor befolyt néhány ezer forint. És lehetővé vált, 1575 forint részletfizetéssel, a szétment péterváradai sajkásokat rábírní, hogy állomásukra visszatérjenek. Azonban csakhamar ismét jelentkezni kezdtek a megszokott bajok. Június elején Tomori küldöttét, aki ura elmaradt fizetését jött sürgetni, több napig váratták, míg kielégíthették. Azon kívánatát, hogy az egészen elhagyott titeli és újlaki várakba őrség helyezettessék, épen nem tudták teljesíteni. A nunciust kellett igénybevenni; és ez 300 gyalogot bocsátott le Újlakra. A király ekkor végső szükségben, a pápától nyert felhatalmazással élve, elrendelte, hogy az egyházak arany és ezüst szereit, fele részben, pénzzé veretvén, a véghelyek ellátására és a királyi bandérium költségeire fordíttassanak. Ezen rendelet fogantatosítása sok nehézséggel járt, számos visszaélésre adott alkalmat és a kincstárt zavarteljes állapotából már nem segíthette ki. Tomori nem helyeselte, hogy az udvar ezen rendszabályhoz nyúlt. És mikor értesült, hogy a kapitányoknak, pénz helyett egyházi szereket küldenek:

ő kijelenté, hogy neki ne küldjenek ilyeneket. „Nem tudná — úgymond — értékesíteni azokat, mert pénzverőkkel nem rendelkezik és nincs, akinek elzálogosítsa. Lelkiismerete is tiltja, hogy azokat elfogadja.“ Tomori eszerint folytonosan a legnagyobb szükséggel küzdött. Emellett úgyszólván egészen magára volt hagyatva. Az alvidék megyéi és urai egyáltalán nem siettek hozzá csatlakozni. Pedig őrá volt bízva azon fontos feladat, hogy az ellenséget az ország határainál feltartóztassa. Előre lévén látható, hogy Péterváradot a szultán ostrom alá fogja venni, az udvar nem akarta engedni, hogy Tomori a várban elzárassék és tevékenysége annak védelmére szorítkozzék. Azt kapta utasításul, hogy Pétervárad közelében üsse fel táborát, tartsa szemmel a Száva vonalat és igyekezzék a szultán átkelését megakadályozni. Hogy ezen megbízásban eljárhasson, június második felében, Budáról királyi titkárok küldettek szét a nádorhoz, valamint több főpaphoz, főúrhoz és vármegyéhez, oly rendelettel, hogy bandériumjaikat azonnal Tomori táborába vezessék.

Azonban az eredmény nem felelt meg a várakozásnak. Az urak legnagyobb része még most is késett meghozni az áldozatokat, melyeket a táborba szállás igényelt. Nem akartak hinni a veszélyben. És mikor a jajcai bántól az a tudósítás jött, hogy a szultán szívesen visszavonulna, ha becsülettel tehetné: ezen hír könnyen hitelre talált és sokan fennen hirdették, hogy a szultán nem merészel átkelni a Száván. Sőt találkoztak olyanok is, akik

kárörvendve szemlélték Tomori vergődését és elhagyatottságát. „Hadd ússzon a barát! — mondogatták.

Csak a szekszárdi apát, Török Bálint és Ráskay Balázs jöttek meg csapataik élén. Az esztergomi érsek, a pécsi püspök és az esztergomi káptalan összesen néhány száz fegyverest küldöttek. Tomori a nádor megjelenésére helyezé a legfőbb súlyt. Remélhette, hogy az ország első zászlósának szava nagyobb hatással fog bírni a rendekre, mint az övé. „Ha a nádor nem jó azonnal, — írja a királynak — nem tudom, mi lesz velünk. Ha sietünk, Isten segítségével még lehetséges a győzelem; ellenkező esetben nagy veszedelem fenyegeti az országot.“ De a nádor nem sietett. A király ismételt felhívásaira az volt a válasza, hogy ő csak állásához méltó hadnak élén indulhat meg; paraszt néppel nem szállhat táborba. És ahelyett, hogy a Száva felé vonulna, július elején Budára ment, ahol kinyilatkoztatá, hogy a nemesség csak akkor fog fegyvert ragadni, ha élére maga a király áll. Tomori elkeseredése és felháborodása ekkor tetőpontját érte el és kimélet nélkül nyert kifejezést nyilatkozataiban. A királyhoz intézett levelei tele vannak szemrehányásokkal. Fájjalja, hogy inkább másoknak ad hitelt, mint neki. „Soha sem mertem volna — úgymond — Felségeddel tréfát űzni; mindig hűségesen adtam értésére, amit az ország védelme szempontjából fontosat megtudhatok.“ „Már most gondolja meg Felséged, — így szól folytatólag — mikép fog segíteni az országon és

vajjon ezentúl is a magáénak kívánja-e tekinteni; mert a szultán bizony elég buzgalmat fejt ki, hogy megszerezze . . . Ha az urak, kiket Felséged ide rendelt, rákok módjára, hátrafelé nem vonulnának, a Szávánál feltartóztathattuk volna a szultánt. Így azonban kénytelenek leszünk őt a Dunán is át-bocsátani.“

Még élesebben nyilatkozik egy másik levelében. „Felséged talán még mindig hitelt ad azoknak, akik készek voltak fejükkal kezeskedni arról, hogy a szultán nem jön Magyarországba. Ne hagyja férfiatlanul elveszni az országot! . . . A lakosság, sírva és jajveszékelve menekül. Nincs, aki védelmezze. Bocsássa meg, ha nyíltan kimondom: *nincs királyunk*; csak császáruk van (tudniillik a szultán), akit Isten sülyesszen a föld mélyébe.“ Fenyyegető hangon figyelmezteti a tanácsosokat is, hogy gondolják meg jól, mi várakozik azokra, akik miatt az ország elvész. A királyt pedig felhívja, hogy határozza meg mielőbb, hol akarja bevárni a szultánt. „Tudja meg Felséged, — jegyzi meg gúnyosan — hogy a szávai hidat nem vásártartás céljából készítetteti a szultán.“

Szulejmán ugyanis még a Morava partjainál táborozott, mikor parancsára, június közepetáján, Balibég belgrádi basa, a Száván nagy hidat kezdett veretni. Június végső napjaiban Balibég már átkelhetett rajta és Zimony közelében ütötte fel táborát, folytonosan háborgattatva Tomori csapatai által. Néhány nappal utóbb megérkezett Ibrahim nagyvezér, akit a szultán negyvenezer emberrel és

nagyszámú hajóval előre küldött. Ez akadálytalanul kelhetett át a folyamon. Ekként az ország nyitva állott az ellenség előtt. Haderő, amely útját állja, nem létezett. A végvárak sem tarthatták fel előnyomulását. Belgrád és Zimony eleste (1521.) után, a Duna mentében fekvő várak megerősítése lett volna a legsürgősebb teendő. De ez irányban semmi sem történt. Néhány mértföldnyire Zimony fölött, *Szalankement*, a rómaiak Rittiumját, egészen elpusztulni engedé. Őrséget nem helyeztek belé; lakói mind elköltöztek.

Még jelentékenyebb pont fölött, ahol a Tisza a Dunába ömlik, állott őrt *Titel* vára. A hely ura, Vérthesy Miklós prépost, 1524 végén Kalocsára tette át székhelyét. Nagy László és Pálós Gergely várnagyok, kiket csekély őrséggel hátrahagyott, lelkiismeretes buzgósággal igyekeztek kötelességüket teljesíteni és 1526 március havában nagyszámú török hadosztály ostroma ellen szerencsésen megvédelmezték a gondjaikra bízott erősségeket. De a megrémült lakosok elszéledtek és az őrség is, mivel mindenben szűkölködött, elhagyta állomását. Most, Szulejmán közeledésének hírére, a király Ábrahámffy Miklóst és Székel Benedeket titeli bánokká nevezte ki; de pénzzel és fegyverekkel nem látta el őket, Tomori kitelhetőleg segítségükre volna. A pápai nuncius pedig Kőműves Lőrinc kapitánynak másfélezer forintot adott át, oly célból, hogy száz gyalogot fogadjon és Titelre vigyen. Ezen csapat, melyet a király díszes zászlóval és néhány mázsa lőszerrel látott el, június végén érkezett rendeltetési

helyére. Azonban a legfontosabb hely Pétervárad vala, melyet, mint egykor Belgrádot, az ország kulcsának tartottak. A Fruska hegység kétszáz lábnyi magasságban meredeken emelkedő fokán, melyet a Duna tágas ívben környez, épült. Napjainkban is az alsó Duna vidékének hatalmas erődje, mely tízezer katonát képes befogadni. Tomori, mióta a főkapitányi tisztet elvállalá, ezen várra irányozta legfőbb figyelmét és gondoskodását. Ide helyezte főhadiszállását és mindent megtett, hogy jókarba helyezze a várat. Mindazáltal igyekezetei, mint láttuk, nem részesültek kellő támogatásban. És mikor július első napjaiban a várból kivonult, alig ezer emberből álló őrséget hagyhatott hátra. Parancsnokul a vitéz Alapy Györgyöt rendelte.

Tomori ide, Pétervárad alá, gyűjtötte volt össze a sajkásokat, akik előbb Nándorfehérvár alatt űrködtek az ország határai fölött. Mintegy ezren voltak; részben a török hódítás által Szerbországból kiszorított rácok, részben az alsó Duna vidékének magyar lakói. Az érseknek sok gondot és fáradságot okozott az a feladat, hogy őket összetartsa és a szükségesekkel ellássa. Evégből az ő futárai és a sajkások küldöttei gyakran jártak Budavárában. És még június végén is, mikor leginkább volt rájuk szükség, három vajdájuk több napig a fővárosban vesztegelt, ahonnan Székesfehérvárra küldettek, hogy megfelelő értékben egyházi kincseket vegyenek át. Ezalatt a nélkülözésekkel küzdő sajkásokat csak Tomori rábeszélései és esdeklései tartották vissza a szétoszlástól. Ibrahim nagyvezér,

a Dunán felfelé haladó hajói által kísérve, július 12.-én érkezett Pétervárad alá. Szemben az ő táborával, a Duna balpartján, a mai Újvidék helyén, Tomori foglalt állást. Az egész ország, sőt mondhatni, a kereszténység szemei e helyre voltak irányozva. Általános volt az a meggyőződés, hogy Pétervárad eleste Magyarország elvesztét fogja maga után vonni.

Tomori bizalommal nézett a küzdelem kimenetele elé. A kémek tudósításai szerint, a nagyvezér fenhéjazóan úgy nyilatkozott volna, hogy Pétervárad apró falat, mely reggelire sem elég neki. „Ha Felséged akarná, — írja Tomori a királynak — az ebédet és vacsorát is elköltené alatta.” És a király csakugyan tett egyenémít. Tízezer aranyat vett kölcsön Szerencsés Imrétől és az összeget Tomorinak küldötte meg, aki most hevenyében felfegyverkezett pórokkal seregének létszámát négyezerre emelhette. Ibrahim három napig pihenést engedett hadainak. Július 15.-én vezette azokat az első rohamra, de tetemes veszteséggel visszaveretett. Nem nagyobb szerencsével küzdött ugyanakkor a török hajóhad a magyar sajkásokkal, kiket a partról Tomori ágyúinak tüze támogatott. Ezek eltávolítása végett, a következő éjszaka, Ibrahim egy hadosztályt átküldött a túlpartra. Ekként másnap szárazon és vizen folyt a harc, mely döntő eredmény nélkül késő estig tartott. Az éj beálltával Tomori tanácsba gyűjté hadnagyait. Mindannyian belátták, hogy itt, magukra hagyatva, csak rövid ideig képesek ellenállani és eredménytelen küzdelemben fognak el-

veszni: míg ellenben csatlakozva az ország haderejéhez, később a siker kilátásával mérkőzhetnek meg az ellenséggel, sőt talán még idején jöhetnek Pétervárad felmentésére. Abban állapodtak meg, hogy a Duna mentében felfelé vonulnak. Az érsek haladék nélkül megindult és Bácsnál ütött tábort. Innen a boszniai püspököt a királyhoz küldé; értesíté, hogy Pétervárad még nyolc vagy tíz napig tarthatja magát, késznek nyilatkozott, hogy ha segítséget kap, visszatér, megütközik a nagyvezérrel és felmenti a várat. A péterváradi őrség ezalatt nem csüggedett és július 17.-én a második rohamot is visszaverte. A nagyvezér ekkor meggyőződött arról, hogy a feladat nehezebb, mint eleve hitte és a rendes ostrommunkálatok keresztülvitelére kellett magát elszánnia. Felállította ágyúit, minden oldalról lövetni kezdé a várat. Több napon át szünet nélkül folyt a tüzelés. A várban a nagyobb épületek romba dőltek, a falak tetemesen meg rongálódtak. Mindazáltal az őrség még két rohamot vert vissza, sőt egy kitörést is kísérlt meg; mindig jelentékeny veszteségeket okozva az ellenségnek. De a nagyvezérnek sikerült aláaknázni a várfalakat. Július 28.-án, abban a pillanatban, mikor két akna fellobbanása az őrség soraiban nagy zavart támasztott, Ibrahim általános rohamra vezeté seregét. A megfogyott magyar vitézek nem akadályozhatták meg többé az ellenség benyomulását; elszántan küzdve, hősi halállal multak ki. Mintegy kilencvenen egyik toronyba zárkóztak és folytatták az ellenállást; de rövid idő múlva letették a fegy-

vert, a nagyvezér szabad elvonulást biztosított nekik. Éppen ekkor érkezett a szultán Pétervárad alá. A nagyvezér, ötszáz magyarnak lándzsára tűzött fejével, diadalmenetben vonult eléje. Míg az ország legelső végvára a végzetes küzdelmet folytatá: végre Lajos király is táborba szállott. Július 20.-án, mintegy négyezer fegyveres élén, a pápai nuncius által vásárolt tizenhat ágyúval, kivonult Buda várából. Az urak és főpapok csatlakozására várva, lassú menetekben haladt előre. Ercsiben találta őt a boszniai püspök, kit Tomori küldött, hogy segítséget eszközöljön ki, egyúttal titkos üzenetet bízva rá, amelyben azt tanácsolta a királynak, hogy ha gyors segítséget nem küldhet, a szultánnal békealkudozásokat kezdjen és ha más-ként nem lehetséges, adófizetéssel bírja visszavonulásra.

A király nem vette tekintetbe az érsek tanácsát. Kétségtelennek látszott, hogy bármily nagy veszély fenyegeti a törökök részéről, még biztosabb és súlyosabb volna a csapás, melyet a lealázó békekötés esetében a köznemesség felháborodása mérne a trónra és az országra. El volt szánva, hogy nyílt ütközetben szembeszáll a hatalmas ellenféllel. Futárokat küldött szét, szigorú parancsokkal, hogy a rendek rögtön Tolnára siessenek. Itt már július elején kellett volna összegyűlniök, de négy héttel utóbb sem volt ott még senki. A király is csak augusztus 5.-én érkezett oda. Ütközben értesült Pétervárad elestéről. A nagy veszteség lesújtó hírére a főpapok és urak végre sűrűbben gyüle-

kezének a királyi táborba. Megjöttek: Zápolya György — a vajda ifjabb testvére, Várday Pál egri püspök, Perényi Ferenc váradi püspök és mások, úgyszintén a pápai segélypénzen toborzott morva és lengyel zsoldosok. Leghanyagabbak a vármegyék voltak bandériumaik kiállításában. Tolnán megindultak a tanácskozások a hadjárat tervének megállapítása iránt. Sokan azt kívánták, hogy a király a Drávához vonuljon, ott várja be a szultánt és ütközzék meg vele. Ellenben a higadtabbak azt tanácsolták, hogy a király Tolnán várja be az útban levő hadosztályok megérkezését és a nádort küldje a Dráva vonal védelmére. Ezen tanácsot fogadta el a király. Meghagyta a nádornak, hogy az urak és pápai zsoldosok egy részével Eszék felé induljon; Tomorihoz pedig és a szlavóniai urakhoz parancsot küldött, hogy a nádorral egyesüljenek. A nádor kész volt útrakelni. De a mellérendelt urak és nemesek vonakodtak őt követni. Kinyilatkoztatták, hogy ősi kiváltságaik értelmében, csak a király személyes vezetése alatt mennek az ellenség elé. Lajos erélyesen lépett fel; súlyos büntetésekkel fenyegette az engedetleneket. Ezek azonban gyűlést tartva, követeket küldöttek hozzá s fenyegető hangon határozott nyilatkozatot kértek aziránt, vajjon hajlandó-e megütközni a törökkel; „ha nem, úgy majd magok fognak gondoskodni az ország védelméről.“ A király türelmét veszítve, kijelenté, hogy másnap megindul egész seregével. És augusztus 16.-án már Báttán táborozott. Itt csatlakozék hozzá *Tomori* és több alvidéki főúr.

Ekkor a *fővezér* kijelölését sem lehetett többé elhalasztani. Ezen ügy hónapok óta foglalkoztatá a királyt és környezetét. A fővezéri tisztre igényt tartott Zápolya János, ki nagyobb hadak vezetésében bírt némi gyakorlattal és a törökök ellen vívott ütközetekben többször diadalra vezette zászlait. Mindazáltal az udvarnál nem bíztak benne és el volt határozva, hogy mellőzni fogják; azonban hogy panaszra kevésbé legyen joga, hírneves idegen tábornokot óhajtottak megnyerni. Salm Miklóshoz, majd Frangepán Kristófhöz fordultak, de mindkettő elhárítá magáról a nehéz feladatot. Most a báttai táborban Zápolya János nem volt jelen és kétségesnek látszott, vajon az ütközet napjáig megérkezhetik-e. A nádor az elmúlt napokban szembe-tűnően bizonyította tehetetlenségét. A király által egyenként megkérdezett urak többsége Tomori Pál és Zápolya György mellett nyilatkozott; bár nem hiányoztak, akik Tomori hadvezéri képességei iránt nem tápláltak elég bizodalmat és az ország törvényei értelmében a nádort kívánták a hadsereg élén látni. A király elfogadta a többség véleményét. Tanácskozmányt tartott és a hadsereg fővezérévé Tomorit nevezte ki, társul Zápolya Györgyöt állítván oldala mellé. Az érsek kétségbe volt esve. Az igaz szerénység sugalta szavakkal esdeklett, hogy a király álljon el határozatától. „Ő szegény barát, — mondá egyebek között — fogalma sincs olyan hadjáratról, amelyet intéznie kellene. Inkább vannak erre hivatva a kíváló világi urak: a nádor, az erdélyi vajda, a temesi ispán,

kiknek nagyobb a tekintélyük, több a tapasztalásuk. Nem bánja, ám üttese le fejét öfelsége, csak azt ne kívánja, hogy oly kötelességeket vállaljon magára, melyek erejét messze meghaladják." Azonban a király parancsszava előtt meg kellett hajolnia, bár előre látta, hogy a helyzet sokféle nehézségei mellett nem kis akadályokat fog működése elé gördíteni: a mellőzött zászlósúrok sértett hiúsága. És valóban, csakhamar Perényi Péter temesi ispán, a nádor fia, kihívó és sértő magaviseletével annyira elkeseríté, hogy felmentését kérte az imént elvállalt tiszttól. De ezt többé el nem háríthatá magától.

XI.

A fővezérek első teendője volt a helyet kijelölni, hol az ország haderejét összpontosítani és az ellenséget bevárni szándékoztak. E célra a legalkalmasabbnak azon nagykiterjedésű síkság kínálkozott, amely *Mohácsot* környezi. A királyt kísérő hadak Báttáról ide vonultak le és a várostól egy órányi távolságban ütötték fel sátraikat. Itt kellett velük egyesülni azon hadosztályoknak, melyeket Tomori és Perényi az ország déli részeiből hoztak, és amelyek Mohács alatt, mintegy két mértföldnyi távolságban helyezkedtek el. Ezek azonban vonakodtak a parancsnak engedelmeskedni. A körülmények végzettszerű találkozása úgy hozta magával, hogy amikor a pártviszály elhatalmasodása és a királyi tekintély elenyészete a nemzet erejének és ellenállási képességének végső súlyedését vonta maga után, a fenyegető veszélyt kicsinylő és ön-

erejét túlbecsülő elbizakodottság tetőpontját ért el. Az ellenség táborából jövő szökevények és kémekek oly híreket terjesztettek, hogy a török hadsereg legnagyobb része gyáva csöcselék és alig van minden tizedik, vagy huszadik embernek fegyvere, hogy továbbá a tűzerek többnyire keresztények, olaszok és németek, akik a döntő pillanatokban a török hadsorokra fogják irányozni lövegeiket. Ezen hírek könnyen hitelre találtak és háttartalan harcvágyat keltének. Tomori táborában nagy megvetéssel nyilatkoztak a törökökről és biztosnak, könnyűnek hirdették a diadalt; gyávának, árulóknak bélyegezve mindazokat, akik az ütközetet késleltetni akarják. Türelmetlenül sürgették, hogy vezessék őket az ellenség elé. Mikor pedig felhívtak, hogy a mohácsi táborral egyesüljenek, ezen rendelkezésben ármányt és cselszövényt láttak. Elakarják őket távolítani az ellenség elől, — így zugolódtak — pedig eléje kellene menni; a tétlenséghez szokott urak futásra gondolnak, nem csatára. Hozzájuk jöjjön a király és ütközzék meg mielőbb. Arra kérték tehát Tomorit, hogy ragadja ki Lajos királyt a „tehetetlen papok és a csatát ellenző urak“ köréből.

Tomorit, aki a híreknek maga is hitelt adott és minden hatás iránt fogékony volt, a magyarok soraiban jelentkező harcias hangulat merész vállalkozásra készteté. Ő több hét előtt azt tanácsolta, hogy a Drávánál kell a szultánnak útját állani és átkelését megakadályozni. Habár most már attól lehetett tartani, hogy az alkalmas idő-

pontot elmulasztották, mindamellett kísérletet akar tenni. Meglehet, hogy a rábízott súlyos feladat legegyszerűbb és legnemesebb megoldása gyanánt örömmel ápolta lelkében azt a reményt, hogy leonidasi erőfeszítéssel feltartóztatva az ellenség óriási tömegét, míg a királynak időt biztosíthat a mindenfelől gyülekező hadosztályok bevárására, — maga vitéz küzdelem közepett a hősi halálban megtalálja önfeláldozáshoz szokott élete méltó befejezését és érdemlett jutalmát. Sietve összeszedett ötezer lovast és késedelem nélkül augusztus 18-ika táján — megindult. De amint Eszékhez közeledett, értesült, hogy a török sereg nagyrésze átkelt már a folyamon. Emiatt visszafordult táborába, hogy a királlyal egyesülve, nyílt csatában mérkőzzék meg az ellenséggel. Mikor Tomori tudósítása a törökök közeledése és az ütközet kikerülhetetlen volta felől a királyhoz eljutott, környezetében főleg Brodarics kancellár befolyására, azon nézet emelkedett érvényre, hogy tanácsosabb visszavonulni s bevárni Zápolya Jánost, Frangepán Kristófot, az Ausztriából és Csehországból jövő zsoldosokat, mint csekély erővel megütközve a királyt és az országot a legnagyobb veszélynek kitenni. A kancellár a táborba küldetett, hogy az urakat ezen nézetnek megnyerje. Azonban a harcvágy és elbizakodottság teljes uralomra jutott és hatástalanná tette az ész szózatát. A király augusztus hó 26.-án tanácsülésbe hívta meg az urakat és hadnagyokat, hogy a teendőket véglegesen megállapítsa. Szabatosan feltette a kérdést: elfo-

gadja, vagy elhalassza-e az ütközetet? A nagy többség, élén Tomorival, a halasztás ellen nyilatkozott. „Mennyire becsüli — kérde a király az érsektől — a magyar sereg létszámát és mennyire az ellenség erejét?” „Véleményem szerint — válaszolá a főpap — felséged táborában és az enyémben alig van több huszezer fegyveresnél. Az ellenség serege közel háromszázezer emberből áll; de nem kell megijedni e számtól, mert a legnagyobb része gyáva csöcselék. A király nem volt megnyugtatta. „A szultán táborában — tudakozódék tovább — hány ezerre mehet a válogatott fegyveres nép száma?” „Hetvenezerre” mondá Tomori. Míg a tanácskozás folyt, Tomori táborából követtek érkeztek, kik előbb egyedül a királyhoz szölköttek, majd a tanácsteremben is megjelentek. Szónokuk felhívta az urakat, hogy az ütközet elfogadását ne ellenezzék. „A győzelem kezeink között van, — mondá — csak élni tudjunk a szerencsével, mely Isten kegyelméből kínálkozik. Jöjjenek a mi táborunkba, mely közelebb fekszik az ellenséghez és alkalmasabb a támadásra. Aki egyebet tanácsol, az halál fia.” A fenyegető szavak elnémították mindazokat, akik az elbizakodott reményekben nem osztozának. Határozattá lett, hogy a király a mohácsi mezőn bevárja az ellenséget és elfogadja az ütközetet. Tomori táborába sietett, ahol ujjongva fogadták és most már készséggel ráállottak, hogy a királyi sereggel egyesüljenek. Ezen és a következő napon, míg a bandériumok és a zsoldos csapatok érkezése által a magyar

hadsereg huszonnyolcezer emberre szaporodott, a két fővezér, hadnagyaival megállapítja az ütközet tervét.

Az idegenek, akik e tanácskozásban részt vettek, — a lengyel Gnojenszki Lénárd, a rác Bakics Pál és Radics Bosics — higgadtan fontolva meg az ütközet esélyeit, azt ajánlották, hogy a tábornot kísérő nagyszámú kocsikból mintegy szekérvárat kell alakítani és ennek oltalma alatt várni be a támadást. De a magyar urak erre kevés súlyt helyeztek, valamint egyebekben is feleslegesnek tartották, hogy figyelembe vegyék az óvatosság követeléseit. A magyar sereg felállítására a Mohács alatt elterülő síkság azon részét jelölve ki, amely a mai Kölked és Nagynyárád helységek között fekszik, elmulasztották megszállani a délnyugat felől emelkedő dombsort, bár ezen irányban kellett az ellenséget várniok. Sőt az utolsó napokban arról sem gondoskodtak, hogy az ellenség mozgulatai felől biztos és pontos tudósításokat nyerjenek. A fővezérek nem a célirányos taktikai intézkedésekben látták a siker feltételét. A török sereg felől jött hamis tudósítások hatása alatt állva, azt hitték, hogy merész elhatározás, az erkölcsi bátorság nagy ténye biztosítandja részükre a győzelmet és hogy a legelső erőteljes roham elfogja dönteni a csata sorsát. Ez lebegett szemük előtt, mikor augusztus 29.-én napkelte után azonnal csatarendbe állították hadaikat. Az volt legfőbb gondjuk, hogy a sereg akadály nélkül kifejtthesse magát, lehetőleg nagykiterjedésű hadsorokban ro-

hanhasson az ellenségre és az egész vonalon egy időben induljon meg a viadal. De a nap legnagyobb része várakozásban telt el. Az ellenség, mely a dombok mögött táborozott, nem mutatta magát. A magyarok, kitéve a nyári nap hevének és a bizonytalanság izgalmainak, türelmetlenkedni kezdének. Sokan a király környezetében azt állították, hogy a szultán nem akarja elfogadni az ütközetet és tovább vonul; azt ajánlották, hogy vissza kell térni a táborba. De ezt Tomori határozottan ellenzé. — „Jobb — így szólt — ma a török sereg egy részével, mint holnap az egészszel ütközni meg. A győzelem bizonyos.“ Arról sem volt tudomása, hogy a szultán összes haderejével fog szemben állani. A késő délutáni órákban végre feltűntek az ellenség sorai, Tomori jelt adott a támadásra. A harc kezdetét vette, hogy néhány óra múlva a magyar nemzet egyik leggyászosabb vereségével végződjék. A csata részletei általánosan ismeretesek. Áldozatai között volt Tomori is, aki a sereg élén vitézül küzdve esett el. Mennyiben terheli a csata-vesztésért a felelősség súlya Tomorit? oly kérdés, melyre a választ könnyen megadni nem lehet.

Kötelessége lett volna minden erejével odahatni, hogy a királyt és a sereget az ütközet elfogadásától visszatartsa, vagy legalább elhalasztására bírja. A mesészerű hírek, melyek a magyar táborban a könnyű győzelem hiu reményét felkeltették; a nemesség fenyegető magatartása; az a körülmény, hogy az ő ellenzése valószínűleg eredménytelen maradt volna, nem menthetik ki teljesen.

Szerencsétlensége vala, hogy saját akarata ellenére a viszonyok hatalma oly állásra helyezé, amelynek nehézségeit talán más sem, de ő kevésbé, mint sok más, volt képes leküzdeni. Kiváló tulajdonai, lelkesedése és önfeláldozó buzgalma dacára, nem volt a rendkívüli idők embere. Nagy tetteket csak a magas ambíció, vagy a felsőbb küldetés tudata szülhet. Tomoriban egyik sem volt meg. A kolostori élet elfojtotta lelkében a világi élet nagyra-vágyás szellemét, anélkül, hogy felébresztette volna azt az ihletet, mely Amiens-i Pétert, vagy Orleáns szűzét az ég küldöttének hatalmával ruházta fel. A gondviselés eszközének tartotta magát, nem választottjának. Kész volt mindenre vállalkozni, de csak parancsnak hódolva, félig kelletlenül, nem lelke benső ösztönének sugalmazását követve. És kész volt minden pillanatban félrevonulni, nem áldozatkészség, de önbizalom hiánya miatt. A szerénység és alázatosság, mely díszé vala a zárdában, gyöngeség lett a táborban. Nélkülözte a hadvezér leglényegesebb tulajdonait: a szilárd akaraterőt, a külső körülmények befolyásától független erélyt. A nehézségek elől, melyekkel szembeszállania kellett volna, inkább kitért; a háborgó elemek által, melyek fölött uralkodni volt hivatva, inkább hányattatni engedte magát. Azonban, habár nem tartozik a történelem kimagasló nagy alakjai közé, nemis jelleme s valóban tragikus sorsa minden idők tiszteletét és részvétét biztosítja emlékének.

Tartalom.

Cesarini Julián...	1
Karai László ...	89
Várad Pétér ...	106
Carvajal János bíbornok magyarországi követségei ...	172
Tomori Pál élete ...	266

Nihil obstat. Dr. Marczel Michaël, censor dioecesanus.
Nr. 4678. Imprimatur, Strigonii, die 13-o Septembris 1915.
Ludovicus Rajner, episcopus, vicarius generalis.

